

AZ EGYHÁZI ÉV

ÍRTA:

RADÓ POLIKÁRP

**SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1957**

AZ EGYHÁZI ÉV

ÍRTA:

RADÓ POLIKÁRP

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1957

Nihil obstat

Dr. NICOLAUS TÖTTÖSSY
censor dioecesanus

Nr. 2884/1956.

Imprimatur

Strigonii, die 13 Decembris, a. 1956

ADALBERTUS WITZ
vicarius generalis

*Minden jog fennlartva, feleértve
az utánnyomás jogát is.*

Felelős kiadó: a Szent István Társulat alelnöke

4228 – Egyetemi Nyomda Budapest, Felelős vezető: Janka Gyula igazgató

TARTALOM

1. Az egyházi évről	5
2. A folytontartó ünnep: a vasárnap	14
3. Az Úrjövet ideje	22
4. Karácsony	33
5. Az esztendő eleje	46
6. Epifánia (Vízkereszt)	50
7. Gyertyaszentelő: A találkozás ünnepe	57
8. Vízkereszt utáni idő	62
9. A böjtelő ideje	64
10. A Szent Negyvennap és nagyböjt	72
11. A nagyböjt, a keresztség ideje	79
12. A nagyböjt, a bűnbánat ideje	89
13. A nagyböjt, az önmegtagadások ideje	98
14. A Szenvedés ideje	104
15. Húsvét, az ünnepek ünnepe	111
16. Ascensio (Jézus mennybemenetele)	120
17. Búzaszentelő	127
18. A pünkösd Lélek ünnepe	129
19. A Pünkösd utáni idő	135
20. Hármass ünnep Pünkösd után	145
21. Jézus Szent Vérének ünnepe	154
22. Mindenszentek és Halottak napja	161
23. Szeplőtelen Fogantatás ünnepe	169
24. Gyümölcsozó ünnepe	173
25. Szűz Máriának, Királynénknak ünnepe	179
26. Sárkány Boldogasszony	183
27. A Kármelhegy Asszonyának ünnepe	185
28. Havi Boldogasszony	188
29. Az Assumptio a régi magyar irodalomban	190
30. Kisasszony napja	194
31. Mária Szentséges Nevének ünnepe	201
32. Magyarak Nagyasszonyának ünnepe	207
33. Rózsafüzér ájtatosság	214
JEGYZETEK	223

1. Az egyházi évről

Isten esztendeje

Az egymást váltogató évszakok körforgalma életünket is változatossá teszi, megújítja a természetet, új termést érlel és gazdagít minket, mikor áldását betakarítottuk, azután előregeedik a természet és látszólag megdermed, meghal, hogy a napok hosszabbodásával és felmelegedésével újra kezdődjek előlről az egész.

A Szentlélek sugalmazó és vezető tevékenysége az Egyházban a természetes évhez hasonlóan életre hozta a természetfölötti évnék körforgását. Az Egyház éve, a liturgikus év, az Úrnak esztendeje ez. Ha valahol, itt szemlélhetjük a Szentlélek titokzatos és bölcs tevékenységét: hogyan vezette az Egyházat a századok folyamán, hogyan fejlesztette ki, növelte kicsiny magból az egyházi évet terebélyes fává, úgyhogy megfelelt mindig minden kor újabb szükségleteinek és igényeinek.

Ragyogó égboltként magasodik az Isten esztendeje a Vándor-Egyház földi pályája fölé. Álló csillagai a szépséges Mária-ünnepek, a szentek szinte megszámlálhatatlan ünnepei bolygóként tündökölnék rajta, napja és holdja a két liturgikus kör. Ádventtel kezdődik a keresztyén élet első ünnepköre: Karácsony, a megváltás előkészítésének liturgikus ciklusa. A második ünnepkör Hetvened vasárnapjával kezdődik és Pünkösd-del végződik, ez a húsvéti ciklus, mely Szentháromság vasárnapjával fejeződik be. Ez az Egyház fő ünnepköre, tárgya a megváltás végrehajtása. Utána egészen Ádventig az ünnepkörön kívül álló idő kezdődik: az évfolyás vasárnapjainak ideje.

Ádvent homályában újra látjuk, hogy ültette el Isten a megváltás magvát a gyenge Szűznek méhében, meglátjuk, hogyan sarjad ki Jessze törzsökén Dávid szép virága, a kis Jézus; szemléljük a karácsonyi ünnepkörben, hogyan bontakozik ki, hogyan növekedik. Látjuk a keleti bölcsek hódolatát, nézzük megke-

resztelését, nyomon követjük működését. Azután egyre magassabbra hágunk: a Megváltás műve egyre jobban érlelődik, míg a Kálvária magasán megtermi érett gyümölcsét. Húsvét az aratás ideje a természetfölötti életben, Pünkösöd a betakarítás kezdete: a mennyei Atya megépíti roppant csűrét, az Egyházat, hogy jókat és rosszakat egybegyűjtsön benne, míg a világ végén külön választják őket. Ennek az időnek, a dologtevő nyári és őszi napoknak szimbóluma a két nagy ünnepkör közötti hosszú idő: a „dominicae per annum”, az Egyház közönséges vasárnapjai és hetei. Egy év körforgása azután mindent visszahoz, amint már a keresztény ókor is észrevette: „Az Isten esztendeje az időben teljesedik be, nem vénül meg és körforgása addig hozza vissza, amíg minket a bírságnapra elvezet”, mondja Krizológ Péter egyházatyja.

Az egyházi év értelme

Az egyházi év lényege: ciklus (Kyklos a. m. kör). Körforgásban egy év tartama alatt visszahozza ugyanannak a dolognak egyes részeit, mint a természetes év újra meg újra meghozza az évszakokat. Mit hoz újra vissza nekünk az egyházi év, a természetfölötti élet szent esztendeje?

A legklasszikusabb meghatározást a Mediator Dei enciklika adja:

„A liturgikus év nem hideg és tétlen megjelenítése azoknak a dolgoknak, melyek a múlt időhöz tartoznak, sem pusztá és csupasz visszaemlékezés a régmúlt korszak eseményeire. Sokkal inkább maga Krisztus, aki Egyházában állandóan megmarad, s aki mérhetetlen irgalmasságának útját járja... hogy az emberek lelke az ő misztériumaiban részesedjék és ezek által éljen. Ezek a misztériumok nem olyan bizonytalan és homályos módon vannak jelen, mint némely újabb író azt állította, hanem úgy, ahogy a katolikus tanítás állítja, állandóan és tevékenyen: a keresztény tökéletességnek ragyogó példái ugyanis ezek és az isteni kegyelemnek forrásai.”

1. Az egyházi év tehát a Szentatyá meghatározása szerint **magá Krisztus**, aki Egyházában állandóan megmarad. A liturgikus év **mérhetetlen irgalmasságának útja**: évről évre újra megjárja ezt az utat és mindig előlről kezdi. Ez teszi érthetővé, hogy a középkori liturgiában Advent első vasárnapjának evangéliuma több országban, így Magyarországon is, **Jézus diadalmas bevonulásáról** szól. Az Úr Jézus számár hátán, ujjongó tömeg-

től körülvéve, a *hossanna* éneklése közben vonul be Jeruzsálembe. Ez az első, különösnek tetsző evangélium egészen világos szimbólum: a keresztény tömegek ujjonganak, hogy új esztendő kezdődik, melyben Krisztus újból megkezdí a körforgásnak az útját. Ennek az útnak a célja, hogy az emberek lelke Krisztus misztériumaiban részesedjék és ezek által éljen. Az egyházi év tehát misztérium; azaz titokzatos ünneplés, amelyben nemcsak emlékezünk az eseményekre, mint ahogy például március 15-én arra emlékezünk, hogy száz évvel ezelőtt mi történt ezen a napon.

Ahogy a Szentatya mondja, a liturgikus év nem hideg, tétlen meglevenítése az elmúlt korszakok eseményeinek. Ennél sokkal több: *a megváltás illető ténye*, amely ünneplésünk tárgya, *szimbólumok leple alatt újra, titokzatos, de valós módon jelen van és működik*. Hogy a pápa tanításának ezt a jelentős részét teljesen megértsük, mélyebb megokolásra van szükség. Az egyházi év ünneplésének középpontja ugyanis mindig a szentmise-áldozat közös ünneplése és benne történik meg a Megváltás egész tényének megisméltése. „Mindannyiszor, midőn ezen áldozat emlékezetét ünnepeljük, megváltásunknak művét gyakoroljuk.” (Pünkösöd után kilencedik vasárnap secretája.) A szentmise misztériumában ugyanis az oltáron sacramentális módon, tehát leplek alatt, de valósága és lényege szerint (realiter et substantialiter) megjelent Krisztus. Tehát karácsonykor az oltáron, mint valami jászolyon, újra megtörténik a születés; Epiphania ünnepén, mint a betlehemi barlangban, újra megjelenik övéi és a világ előtt; a nagyhéten Isten Báránya lesz, akit a „szavak kardja”, azaz a konszekráló szavak, jelképesen testté és vérré választanak széjjel, úgyhogy a szenvedés és a halál képe is megjelenül a Kálváriát is jelképező oltárnak kövén; de ott van az Eucharishtiában a sírból feltámadott Krisztus is, hiszen az Oltáriszentség Krisztus megdicsőült teste, nem a passibilis, azaz szenvedésre képes; sőt az Atya jobbán ülő és onnan eljövendő Krisztus is itt van közöttünk és egyesül velünk, tehát megvan a misében a Parusia is. Hogy a keresztény ókor mennyire valóságnak tartotta ezt, mutatja az ősi Gelasianum egy liturgikus szövege, mely a szentmise kánonjában az átváltozás után ezeket mondja: „Ezért megemlékezünk a mi Urunk, Jézus Krisztus megtestesüléséről és megnyilvánulásáról (epiphaniájáról), valamint boldogító szenvedéséről, az alvilágból való feltámadásáról, továbbá mennybe felmeneteléről és dicsőséges visszatéréséről” (Unde et memores).

Az egyházi év, mely tehát „sokkal inkább maga Krisztus”, azaz állandóan jelenlevő és működő misztérium, egyes ünnepein és ünnepköreiből az ünneplés által a fentebb felsorolt és a szentmisében jelenlevő valamennyi krisztusi titok közül elsősorban azt emeli ki, amely az illető ünnepnek tárgya. Karácsonykor például Krisztus megtestesülését; az ő-szláv „kracsun” szó az incarnatióból származik. Ez a születés karácsonykor az oltáron titokzatos módon, misztérium leple alatt újra megjelenik ámuló szemünk előtt. Ezért az Egyház liturgikus szövegei, mint jelenvalót ünneplik: „Christus natus est nobis”, Krisztusunk megszületett! És így van a többi ünnepen is, a szentmise és a zsoltószövegei mindig mint jelenvaló, „mintha akkor történő” titkot csodálja és imádja azt, amit ünnepeztünk.

2. E misztériumos ünneplés által az egyházi év *együttal visszaemlékezés az üdvösség történetének eseményeire*. Nem ugyan „puszta és csupasz visszaemlékezés a régmúlt korszak eseményeire”, hanem a keresztény tökéletesség ragyogó példáját tárja szemünk elé és együttal az isteni kegyelemnek forrása. A régi heortologusok, ünnepkutatók, csak egyoldalúan ezt az emlékünneplést tartották szem előtt és egyedül csak ezt hangsúlyozták. Így például H. Kellner: „Az Egyház szentévében szemünk elé tárja az Úr életéből a legfontosabb eseményeket és megváltó tevékenységének legkiemelkedőbb mozzanatait.” Ez egyoldalú szemlélet, mely a Szentatya meghatározása szerint korántsem meríti ki az egyházi év értelmének lényegét. A Szentatya meghatározása helyesen másodrendű mozzanatnak tekinti ezt az emlékezés-ünneplést.

De ha másodrendű is ez az emlékező ünneplés, azért valóban meglevő valami. Kétségtelenül megtaláljuk ezt az egyházi esztendőben. A nagyhét három utolsó napja, a Szent Háromnap és a húsvétvasárnap pontosan megfelel a történeti események sorrendjének. A születésnapnak megtett december 25-höz történetileg pontosan illeszkedik március 25-e, Krisztus fogantatása, kilenc hónappal karácsony előtt. Karácsony után nyolc nap múltán ünnepli az Egyház Jézus körülmételésének ünnepét; úgy, amint negyven nap múltán, február 2-án megünnepli a csakugyan negyven nap leforgása alatt történt bemutatást a jeruzsálemi templomban. Ez az emlékező ünneplés hasznos: arra nevei a hivatást, hogy együtt éljenek és együtt érezzenek Krisztussal s az Ő életébe elmélkedéssel belehatoljanak. A szent idők arra szolgálnak, hogy az emberiséget a kereszténységre neveljék; általuk könnyen beleéljék magukat az evangélium életébe.

Egyéni lelki életünk, melyet ugyancsak a Mediator Dei szerint pusztán a liturgia nem elégíthet ki, az Egyház évével való együttélés által rendkívül sokat nyer. Gazdagodik s a liturgikus évben való lélegzése által menekülhet meg leginkább az egyéni élet általános veszedelmétől, az elszürküléstől és az unalomtól. Ezért az egyéni lelki élet kiváló nagy mesterei, a nagy meditálók néhányja, mint például P. Meschler S. J. elmélkedési könyveiben elmélkedéseit napról napra az egyházi év körforgásához szabja. Lelkipásztori szempontból is nagyon fontos az egyházi esztendő: ismertetése és méltó megünneplése által a hiveknél újra fel lehet lendíteni a szent időkkel való együttélést és bőséges anyagot kapunk a liturgia szövegeiből az ünnepi beszédekhez. A körforgásban újra visszatérő ünneplés is rendkívül hasznos: A lélek mindig új anyagot kap táplálékkul. Hogy viszont évenként mindig ugyanaz a tárgy kerül sorra, ez ünnepeinket meghitté teszi, sok szép régi, gyermekkori lelki élményünket eleveníti fel és így újabb buzgóság forrását fakasztja bennünk.

Az egyházi év keletkezése

Az egyházi év legmélyebb megértéséhez hozzátartozik, hogy az Egyház esztendejét legalább dióhéjban, keletkezésében is megértsük. Ha úgy tekintjük, mint mustármagocskát az apostoli korszakban, csodálva látjuk, hogyan növekedett meg monumentális egyszerűségben a katakombák egyházában. Örömmel szemléljük, mily gyönyörű, erőből duzzadó életfájává terebélyesedett az aranykor két évszázadában, a IV—V. században. Ez a fa azután az egész világra kiterjesztette áldást hozó ágait a közép-kor első felében s a népvándorlás korának barbár nemzetei kereszténnyé szelidülve és művelt emberré alakulva ennek az életfának árnyékában éltek a liturgiától keretezett, egyre fejlődő nemzeti életüket. Sok mindent hozzáadott még a gótikus kor s az újkor századai, aszerint, amint újabb szükségletek kívánták, ehhez a szent esztendőhöz.

A katakombák egyházának liturgikus éve monumentálisan egyszerű volt. Középponti ünneplésének tárgya: a szentmise megismétlésének a napja, mikor egyben a misében az egész megváltás művét gyakorolták, a vasárnap. A vasárnap kétségtelenül apostoli intézmény. Első nyomát Szent Pálnak a korinthusiakhoz írt levelében látjuk (I. Kor. 16,1), ezt a levelet Pál apostol Kr. u. 57-ben írta, és már mint magától értetődő dolgot tételez fel. Neve: „Az Úrnak napja” Kr. u. 90 körül megvan már;

Egy nevezi Szent János apostol (Jel. 1,9.) és az első keresztény írat, a Didaché, a tizenkét apostol tanítása. Keresztény őseink az ókorban nem győzik magasztalni az Úrnak napját. Az Úr feltámadásának ünnepe ez, melyet kegyes áhitattal kell megülniök, hiszen reánk sugározza Krisztus kegyelmét. A vasárnapot a katakombák egyházának korában a szombatról vasárnapra virradó éjjel ünnepelték; az éjszaka leple alatt. Ez a virrasztás, vigilia a legrégebb minden vigilia között, ez lett minden más vigiliának mintaképe. A hívek nagyon szerették az éjszakai istentiszteleteket; a vasárnapot bevezető éjjelhez az alvás helyett a virrasztás miatt az ő felfogásuk szerint: „Töltsük a lélek örökösével el azt az éjszakát, mely a szentséges, hozzáférhetetlen fénynek ad vissza minket”, mondja egy régi zsinat előírása. A vasárnapi istentisztelet ősi összetevője az Isten Igéjének hallgatása. Az ókor felfogása szerint a vasárnap megszenteléséhez a felebaráti szeretet gyakorlása is hozzátartozik az irgalmasság cselekedetei által. Már Szent Pál is, midőn először említi a vasárnapot, ezzel kapcsolatban teszi ezt, felszólítva a híveket, hogy adakozzanak, illetve gyűjtsenek inséges testvéreik részére.

A katakombák egyházának liturgikus éve tulajdonképpen a vasárnapnak a megünneplése. Az évet szent évvé ez a nap tette, „az Úrnak a napja a föltámadásé, a napoknak királya, amelyen az élet támadt föl számunkra és Krisztusban az élet legyőzte a halált”, amint egy apostoli atya, Szent Ignác írja (Ad. Magnes 9,4.). Más ünnep a katakombák egyházában voltaképp nem volt, mert *a korszaknak két ünnepnapja, a húsvét és a pünkösd vasárnapi ünnep volt*, Kisázsiaát leszámítva az egész keresztény földkerekségen. Általános ünnep más nem is volt az első három században; csupán *a vértanúk emlékünnepeit* ülték, de minden város a saját maga vértanúiról emlékezett csak meg. Ezért beszéltünk monumentális egyszerűségről ebben a korszakban: nem volt meg Jézus születésének ünnepe, sem semmi más ünnep; Origenes kfejezetten mondja, hogy a keresztények ünnepei: „a vasárnapok, péntekék (melyeket már az I. század óta bójttal ülték meg), a húsvét és a pünkösd” (P. G. 11,1550).

Az egyházi év kivirágzása

A legnagyobb, tíz évig tartó üldözés után (303—313) az Egyházra *a béke korszaka* virradt. Azután az idő után, hogy a világegyház trónja négy évig betöltetlen volt, amidőn „a bárdok megcsonkultak és eltörték, a hóhérok elfáradtak és egymást váltogatták” — azonnal oly virágkor következett, hogy a követ-

Közö két évszázadot (IV—V. század) méltán nevezzük az *Egyház aranykorának*. Immár nem kellett félni az összejöveletektől: az Úr titkait, a mintegy varázsütéssel földből növő bazilikák ühették immár, melyeknek építésében a felszabadító Nagy Konstantin és édesanyja, Szent Ilona vezetett. A bazilikák megadták a liturgiának életterét, a IV. század első felében már fejlődni kezd tehát rohamos fejlődéssel az egyházi év is. Mindaz, ami máig kedves, vonzó az egyházi évben, már ebbe a korba ereszkedik gyökereivel. Ebben a két évszázadban fejlődik virágzásba a megtestesülés misztériuma. Hiszen mindjárt a békevilág első évtizedeiben fellángolt az Egyházban a belső küzdelem Krisztus személyének isten-emberi mivolta körül. Mintha a pokol kapui meg akarták volna mutatni hatalmukat: ha külső úton nem tudták megsemmisíteni Krisztus egyházát, most belső, sokkal veszedelmesebb harcok lázával akarták elemészteni azt. Szellemtörténeti szempontból érthető ez a dolog: a béke (313) után olyan roppant tömegek özönlöttek az Egyházba, hogy mindenki előtt valóra vált a próféták jóvendőlése: „Hozzája tódultak mind a nemzetek.” Ezek a nemzetek elsősorban a Birodalom keleti részében, a hellénizmus köréből jöttek. Természetes, hogy ezek előtt lehetetlennek látszott a Megtestesülés misztériuma és így Jézus istenségének tagadása, az arianizmus, csakhamar széles körökben talált követésre. A christológiai harcok rányomják bélyegüket az aranykorszakra. Az örök kérdés: „Hogyan vélekedtek Krisztusról?” két pártra osztotta az Egyházat. Az eretnekekkel szembenálló, a hagyományhoz hű maradó Egyház a krisztus-tan ősi álláspontját szögezte le örök időkre, nemcsak a zsinati határozatok dogmatikus kánonjaiban, hanem a Megtestesülés ünnepeinek megalkotásában is.

1. Manap — és már 1400 év óta — ezeknek az ünnepeknek sorrendje: *Ádvent—Karácsony—Epiphania*. Az ideológiai és történeti sorrend a fordított: *Epiphania*, Krisztus Urunk dicsőségben való megnyilvánulása, a görög, közelebbről az alexandriai keresztény lélek alkotása. Bizonyosra vehetjük, hogy 312—325 között fogadták el ezt az ünnepet, melyben Jézus istenségének megjelenését ünnepelték, Jézus keresztségének gondolatával, a megszületett Kis Jézus imádásával a mágusok részéről s a kánai borcsoda emlékezetével. Az arianusok elleni harc és a napvallás pogány tömegei elleni küzdelem emlékeként a római keresztény szellem megalkotta 325—335 között Rómában a *Karácsonyt*, Krisztus Urunk örök isteni születésének, majd földi születésének ünnepét, december 25-én. *Ádvent ideje*: Krisztus megjelenésének hosszára nyújtott ünneplése a keresztény kelta lelkiség

miszticizmusából fakadt Galliában a IV—V. században és onnan terjedt el az egész Anyaszentegyházban .

2. Ugyanebben az időben már a IV. század első negyedében a *Szent Negyvennap* ünneplése is megkezdődött. Anélkül, hogy keletkezésének pontos idejét tudnók, egyszerre készen találjuk az ókor és a középkor lelki életének óriási fontosságú intézményét, a nagyböjtöt. A lelki öröm forrása volt ez a szent idő: keresztény őseink egymással versengve gyakorolták az önmegtagadás gyakorlatait. Naponta hallgatták napi munkájuk elvégzése után az esti szentmiséken a Szentírást magyarázó hosszú homíliákat. Ebben az időben készültek elő a katechumenek a titkokkal terhes húsvéti szent éjszakára. A bűnbánók ebben az időben tettek eleget nyilvános vezekléssel, kemény önsanyargatással nyilvános bűneikért, hogy nagycsütörtökön, a szeretet ünnepén kiengesztelődjenek Istennel. Ez a Negyvennap nagy, általános kollektív lelkigyakorlata volt az egész keresztény közösségnek.

A nagyböjt három utolsó napjának, a *Szent Háromnapnak* liturgiája is ekkor, a IV—V. század fordulóján hódítja meg meghatározható, dramatizált liturgiájával a világot. Jeruzsálemből indult ki diadalútjára, a legszentebb városból, ahol Jézus szenvedésének és megdicsőülésének színhelyén a napnak és az eseményeknek megfelelő olvasmányokkal és szertartással ülték újra a megváltás misztériumát. Ebben a korszakban megtaláljuk húsvét után a negyvenedik napon az *Úr mennybemenetelének* ünnepét, valamint a *Szent Kereszt ünnepét*, szeptember 14-én, mely semmi egyéb, mint a jeruzsálemi Feltámadás, később Szent Sir, bazilikájának 335. szeptember 14-én történt felszentelésének évfordulója. Az V. század jelentősen hozzájárult a *de tempore* rész kialakulásához. Rómában ekkor keletkeztek az *évszaki böjtök* (tempora), a *Nagyobb Könyörgés* (litaniae maiores) április 25-én. Galliában a kelta lelkiségű liturgia területén kezdik el ünnepelni a mennybemenetel ünnepe előtti három napon a *Kisebb Könyörgések* liturgiáját (litaniae minores).

A IV. században *Máriának* még csak egyetlen ünnepe van, a karácsony előtti vasárnap: az *Euangelismos*, az *Angyali üzenet vasárnapja* ez, Mária Istenanyaságának ünnepe. Az V. században azonban már megtaláljuk a keleti egyházban *Mária halálának* ünnepét, augusztus 15-én, amelyen egyúttal testi mennybemenetelét is megünnepezték. Megvan már ebben a században a római Nagyobb Mária-templom, Santa Maria Maggiore felszentelésének ünnepe is, augusztus 4-én, amelyből középkori legenda alapján a *Havi Boldogasszony* ünnepe lett. Ez a két század látta az

után a szentek ünnepeinek, a *Sanctoralénak* első kifejlődését is. Ezek az ünnepek valamennyien egy-egy híres bazilika felszentelése évfordulójának az ünnepei és mint híres zarándokhelyek főünnepei az egész Egyházban elterjedtek. Idevágó ünnepek *Szent János evangélista* (május 8. és december 27.), *Szent István első vértanú* (dec. 26.), *Szent Mihály arkangyal ünnepe* (szept. 28.), *Péter és Pál ünnepe* (jún. 29), *Keresztelő Szent János ünnepe*, melyet 6 hónappal karácsony elé, jún. 24-re rögzítettek, minthogy az Úr Jézus fogantatásakor a Keresztelő édesanyja az evangélium szerint már 6 hónap óta áldott állapotban volt.

3. A népvándorlás viharos korszaka s az abból lassan kialakuló új keresztény társadalom évszázadaiban, a VI—X. századig a liturgikus év már meglevő teljes keretét csupán új szent időkkel és ünnepekkel gyarapította. *Keleten* a VI. és VII. században sorra keletkeznek a szebbnél szebb *Mária-ünnepek*: *Mária születésének ünnepe*, szeptember 8-án, a karácsonytól visszaszámított március 25-e az *angyali üzenet* és Jézus megtestesülésének emléknapja, s a szeptember 8-tól visszafelé számított 9 hónap után december 8-a, *Mária fogantatásának ünnepe*; félig-meddig Mária-ünnepnek számított *Szent Anna* napja is, július 26-án. *Rómában* a népvándorlás bizonytalansága közepette a nagybőjt előtti három vasárnap ünneplése kezdődik a *Hetvened*, *Hatvanad*, *Ötvened* vasárnapok megülésével, melyek világosan vezeklő napok, hogy Isten megkönnyörüljön az Ő országán. Ugyancsak Nyugaton keletkeznek ebben az időben a frank birodalom területén a *Mindenszentek ünnepe* (IX. század), valamint a norman betörések szorongatásai közt mint védőünnep, a *Szentháromság ünnepe* 910 körül.

4. Az Eucharisztia százada a XIII. század, a mindent felforgató és Jézus történeti létezését és a szentmisét is tagadó eretnokségek ellen magánkinyilatkoztatás alapján IV. Orbán pápa rendeletével a legnagyobb Oltáriszentség-ünnep, az *Ürnap* születését érte meg. A szentek ünnepei ettől a kortól kezdve gyors ütemben szaporodnak, úgyhogy az újkor hajnalán sok színű virágaikkal és indáikkal már egészen belepték a de tempore liturgia ősi hatalmas épületét. A tridenti zsinat nagy liturgikus reformja segített ezen, amikor V. Pius pápa kiadta a Római Breviáriumot és misekönyvet.

2. A folytontartó ünnep: a vasárnap

Mielőtt az egyházi év ünnepköreiről szólnánk, a folyton tartó ünnepről, a vasárnapról kell szólnunk. Hiszen ez a legrégebbi ünnep, ez az egyházi év ősi protoplazma-magja, mely egyidős a kereszténységgel: a szentmise megismétlésének a napja, amikor a misében az egész „megváltás művét gyakorolták”, hétről hétre megjelenítették: a vasárnap. A katakombák egyházának évét szent évvé a vasárnapok megülése tette; mást nem ismert, mert vasárnapi ünnep volt az ősegyház húsvétja és pünkösdje is.

A vasárnap ősisége

A vasárnap legkiválóbb monografistája, H. Dumaine szerint kétségtelenül „une institution apostolique, c'est-à-dire remontant de quelque manière aux Douze, avant leur dispersion”.¹ Ezt onnan láthatjuk, hogy Szent Pál már 57-ben a korinthusi hívek előtt mint ismeretesezt föltelezi; ez a vasárnap első említése. *I. Kor. 16,1*: „Ami pedig a szentek javára való gyűjtést illeti, ti is úgy tegyetek, amint az Galatia egyházaiban elrendeltem. A hét első napján mindegyitek tegye félre magánál, összerakván, ami neki tetszik, hogy ne akkor történjék a gyűjtés, midőn megérkezem.” Gyűjteni kell tehát ezen a napon, ezt már a galatáknak is így rendelte; ott pedig már a II. úton működött 51—52 körül.

Ezen a napon összegyűltek Pál apostol hívei a kenyértörésre: *Act. 20,7*: „A hét első napján pedig, mikor egybegyűltünk a kenyérszegésre, Pál... a beszédet egész éjjelig nyújtotta. A felső teremben, ahol egybegyűltünk, volt lámpás bőviben.” Ez világos, hogy szombat este kezdődött. Egyelőre a zsidó keresztények, az apostolok korában változatlanul ünneplik a szombatot is: *Act. 15,21*: Jakab, Jeruzsálem püspöke mondja: „Mózesnek megvannak a hirdetői régi időktől fogva minden városban a zsinagógákban, ahol minden szombaton olvassák őt.”

Miért az „első nap?”

Miért éppen a vasárnapot választották az apostolok? Mert Jeruzsálemben „mindennap” „megtörték a kenyeret”, de ezt csak az őskeresztények családi közösségében lehetett megtenni. Mikor már kiterjedt az evangélium, egy napot kellett választani, amelyiken ismétlődött az Úr szent vacsorája. A szombatot követő „első nap” lett ez, hiszen az apostoli kor centrális nagy ideája volt: „mindenek előtt azt közölni, hogy Krisztus meghalt a mi bűneinkért, az Írások szerint, és hogy eltemettetett, és hogy feltámadott harmad napon az Írások szerint, és hogy megjelent Kéfásnak” és még öt „jelenést” közöl (I. Kor. 15,5—8). A feltámadás óriási, hihetetlen csodája, amely mégis letagadhatatlan volt, az apostoli hitnek és hitterjesztésnek a szikla-fundamentuma: „Ha Krisztus nem támadt föl, akkor hiábavaló a mi tanításunk, hiábavaló a ti hitetek is” (u. o. 14. v.). Ezen a napon történt a két nagy jelenés is, az első, mikor az emberiségnek az anastasis, a föltámadás szentségét adta, a másik, amikor Tamás hitét megerősítette. Mivel véletlenül jom harison volt, „első nap”, abban az évben a zsidó Sabuoth, a hetek ünnepe, vagy Ötvenedik (Pentecoste) nap: az apostoli kollégium harmadik nagy élménye az volt, hogy a Szentlélek eltöltötte őket — rep-leti sunt Spiritu Sancto. Az apostolok három nagy élménye és főleg a feltámadás teszi érthetővé a vasárnap tudatos, a letelején már megtörtént választását.

Krisztus után 90 körül a vasárnap új, keresztény elnevezése már közismert a hívek között: ezen a napon kapta Szent János első kinyilatkoztatását (95-ben a Domitianus-féle üldözés évében): „Én János, a ti testvéretek és társatok a szorongatásban... a Patmos nevű szigeten valék... elragadtatásba estem az Úr napján.” (Jel. 1,9—10).

Az Újszövetség egyetlen helye, hol ezt a nevet olvassuk; közkeletű voltát bizonyítja 90 körül azonban a Didaché² is, azaz a lényeges körülménnyel, hogy ezen a napon volt meg a synaxis (gyülekezés), kenyértöréssel és eucharistiával, hálaadás-sal: „Az Úrnak úri napján gyűjletek egybe, törjétek meg a kenyeret s adjatok hálát.” Másfél évtizeddel később Antiochiai Szent Ignatios († 108) már a vasárnapot úgy hangsúlyozza, hogy a szombatot ne üljék meg: „Többé már ne a szombatot tartsátok, hanem éljétek az Úr napja szerint.”³

Hogy ez az „úri nap” csakugyan a hét első napja, egészen világosan Krisztus után 150 körül az apokrif Péter evangéliumból látszik, ahol az evangéliumnak „első napja” helyett min-

denütt „kyriakét”, „úri napot” ír. A név azonban még századokig titkos név maradt; csak a keresztények használták azt, kifelé megtartották a pogány elnevezést: pl. 153—155 Justinos Marcus Aureliushoz írt Apológiájában a „vasárnapról” mondja, hogy azon szoktak a keresztények összegyűlni; Tertullianus is 50 évvel később „dies solis”-t mond az Ad nationes, tehát a pogányokhoz forduló művében és az Apologeticumban, de min- dig „Dominicus dies”-t ír a keresztényeknek írt könyveiben.

Az üldözések korában lassan a szombat ünneplése megszűnik és egyedül a vasárnap marad meg. Szent Ágoston a IV. században már mint régen megtörtént tényről szól erről: „Dominica dies exstat insignis: Híres nap nagyon a vasárnap. És ezért az Egyháznak szent tanítói elhatározták, hogy a zsidó szombathoz minden dicsőségét erre a napra ruházzák át; úgy, hogy amit ők képben, azt mi valóságban ünnepeljük. Akkor lesz ugyanis a mi igazi elnyugvásunk, ha megvalósult a Föltámadás.” (Ps. Aug. PL 39, 2274.)

A feltámadás napja.

Ez a név sokszor neve minden vasárnapnak. Milyen gyönyörű gondolat a mozarab liturgia szava: „Az Úrnak napját szeretett testvéreim kegyes áhitattal kell megülnünk: ránk-sugárzik a föltámadás és béke napja: az igaz világosság és élet napja, ezen támadt fel Krisztus, a hívők élete halottaiból.” (PL 85, 231.)

Keleten jobban megmaradt a vasárnapnak ez a feltámadásra emlékező jellege; minden egyes vasárnap a keleti ritusokban kis húsvét-ünnepe. Sokkal kifejezettebben, mint a nyugati liturgiában az a jellege, hogy az Úr föltámadásának hetenként visszatérő emlékünnepe. A görög (bizánci) liturgiában például a reggeli zsolozsma végén Krisztus feltámadásának evangéliumát olvassák; így hallotta ezt a IV. század végén Jeruzsálemben Aetheria is.⁴

Megszentelt nap

Őseink meg voltak győződve arról, hogy állandóan meg kell szentelni az életet; minden napot ünnepnek neveztek: „feria” a pogány szakrális és köznapi használat szerint: ünnep. De mert erre képtelenek vagyunk, azért választották ki a religio, az „istentisztelet szentelt napjául” a vasárnapot. Így fejezi ki ezt például a mozarab liturgia egy szövege a VII. századból: „Isten,

kit minden időben tisztelni kell és szünet nélkül dicsérni, add, hogy mi, akik örökös szolgálatodat elhanyagoljuk, legalább az Úr napjainak megünneplésével buzgón megtartsuk.”⁵ Még az „otium”, a munkaszünet is eredeti elgondolás szerint azért van, hogy ráérjenek az istentisztelet gyakorlására: „Tudnivaló szereztett testvéreim, hogy szentatyáink azért rendelték el a keresztények számára is parancsként vasárnapokon a munkaszünet tartását s a szünetelést minden földi művelettől, hogy készebbek és alkalmasabbak legyenek az Isten tiszteletére” — mondja egy V. századi hitszónok.⁶

A szentmise a legelső megszentelője a vasárnapnak, a katekombákból kijövő Egyház rögtön kötelezővé is tette ezt, amikor a nagy belépési mozgalom az üldözések korának buzgóságát csökkentette. Aki valamely városban három héten át nem ment el a vasárnapi gyülekezetbe, azt kiközösítették: „Ha valamely laikus a városban, ahol tartózkodik három vasárnapon át, azaz három héten át, nem jelenik meg a gyülekezetben, közönséssé ki”, rendeli el 343-ban a sardicai zsinat és utána mások is.

A vasárnapi áldozás is hosszú ideig lényegesen hozzátartozott annak megszenteléséhez: „Az Úrnak minden egyes napján az üdvözítő húsvéti báránynak szentséges testével keljetek életre, és lelketeket drága vérével pecsételjétek meg”, mondja Eusebios. Aranyházú Szent János pedig felszólítja hallgatóit, „gondoljátok meg, miben részesültetek ezen a napon: kimondhatatlan javaink, s életünknek gyökere és kezdete ezen a napon leli eredetét”. Ezért jótékonykodni illik ezen a napon, mondja, „de ezen a napon a tiszteletreméltó és halhatatlan titkokkal is egyesülni kell, mert ez nagy bátorságot ad a léleknek”.⁸

A vasárnapi vigilia már Pliniusnak, Bithynia helytartójának is feltűnt: „Meghatározott napon a hajnal fénye előtt összejönnek és Krisztusnak, mint Istennek éneket mondanak egymással váltakozva” = „stato die ante lucem convenire Carmenque Christo quasi deo dicere secum invicem”: ezt szokták a vádlottak a vizsgálat szerint hetenként megtenni. A vasárnapi vigilia a legrégebbi mindenek között, ez lett minden más vigiliának mintaképe. A bazilikák épülése után fényes lett ez a vasárnapi vigilia is, a hívek nagyon szerették az éjszakai istentiszteleteket. Bár a szentmise már a IV. századtól reggel, a Tertia idején volt; buzdították őket, hogy a vigiliára is menjenek el: „Jöjjön el tehát, aki csak teheti, az esti és az éjszakai istentiszteletre és imádkozzék ott az Egyház gyülekezetében bűneiért Istenhez. Aki ezt nem teheti, legalább házában imádkozzék.”⁹ Az alvás

helyett virrasztás illik a vasárnapot bevezető éjjelhez: „Magát az éjszakát is, amely a szentséges, hozzáférhetetlen fénynek visszaad minket, szellemi örökösben töltjük el és ne aludjunk”, mondja a maconi zsinat 585-ben.

A vasárnapi istentiszteletnek ősi idők óta az *Isten ígéje is* szerves kiegészítője. Már Justinus mondja 153—5 között: „Azon a napon, melyet a Napról szoktak elnevezni, mindnyájan, akik a városokban, vagy vidéken laknak, összegyűlnek ugyanazon a helyen. Ott fölolvassák, amennyire az idő engedi, az apostolok emlékiratait, vagy a próféták írásait. Akkor a fölolvadás abbahagyja és az előjáró megadja a szót, hogy buzdítást intézzon és mindenkit az imént idézett szép példák követésére serkentsen.”¹⁰ Ezt egyenesen kötelezőnek vélték, mint például a fent idézett V. századi hitszónok hirdeti: „Végre is, ha egész vasárnapon elhanyagoljuk a (szent) olvasmányt és Isten imádását, nem kis vétket követünk el Isten ellen.”¹¹ A Szentírás olvasása és az ige hallgatása egy és ugyanaz.

Az ókeresztény felfogás szerint a vasárnap megszenteléséhez hozzátartozott a *felebaráti szeretet gyakorlása is* az irgalmasság cselekedetei által. Szent Pálnál látjuk az első példát erre; Justinus is¹² megemlíti: „Mindenki annyit ad, amennyit akar. A gyűjtött összeget az előjárónak adják át, aki segíti az árvákat, az özvegyeket, a betegeket és más szűkölködőket, a foglyokat és az utasokat, egyszóval mindenkit, aki inséget szenved.” Aranyházú Szent János szépen okolja meg, miért vasárnapon kell ennek történnie: Szent Pálról szól, hogy miért a hét első napjára rendelte a korinthusi híveknek az alamizsna gyűjtést: „Nézd, hogyan buzdít az időre nézve is: mert ez a nap alkalmas, hogy az irgalmasságra vezesse őket. Gondoljátok csak el, milyen javakat nyertetek el ezen a napon!... De nemcsak ezért alkalmas ez az idő az emberszerelet gyakorlására, hanem azért is, mert nyugalom van e napon és munkákat nem végeznek ekkor. Mert a munkától felszabadult lélek könnyebben és gyorsabban könyörül meg.”¹³

A nyugalomnak örök napja

Ez az elnevezés a vasárnapi munkaszünetet jelenti. Érdekes ennek a kifejlődése. Az üldözések idején szó sem lehetett munkaszünetről, sőt a judaizáló keresztények elleni antagonizmusból egyenesen küzdöttek ellene. Még Szent Ágoston is a IV. század végén így beszél: „Azt mondják tenéked, hogy lelkiileg ünnepeld meg a szombatot, nem úgy, ahogyan a zsidók tartják

festi semmittevással, mert időöltéseikre és fényűzéseikre használják azt fel.”¹⁴ Justinos szemére veti a zsidóknak a munkaszünetet: „Azt hiszitek, ha egy napig semmit sem tesztek, jámborok vagytok... Nézzétek a csillagokat, azok sem pihennek és nem tartanak szombatot.”¹⁵ Nagyon hangsúlyozzák a kicsinyeskedő legista „szombatozás” helyett a „szívnek szombatját”: a jó lelkiismeretet, büntelenséget, ez vezet az örökkévalóság sabbathjára, különösen Szent Ágoston gondolata ez. „Sabbatum cordis”: ne legyen, különösen manap, a lelkipásztor kicsinyes e téren.

A gondolat azonban, hogy ünneptől, tehát a vasárnaptól is a profán munkát távol kellett tartani, általános emberi vonás, már a pogány rómaiak is úgy érezték, hogy az ünneppel (feria, festum) nem fér össze a munka. Jellemző Macrobius nyilatkozata a pogány papokról: „A papok azt állították, hogy az ünnepeket megszenteltetik, ha bemondott és elfogadott ünnepeken dolgoznak... hírnökkel tétették közhírré, hogy ilyet ne cselekedjenek, s a parancs megszegőjét megbüntették.”¹⁶ Egeszen természetes volt tehát, hogy a kereszténységet előmozdító Constantinus már 321-ben a vasárnap jelentőségét azzal tüntette ki, hogy állami szünetnappá (feriává) tette: „Minden bíró, a város népe, mindenféle mesterséget űzők a Napnak tiszteltetreméltó napján szüneteljenek.”¹⁷

Ettől kezdve a fejlődés föltartóztathatatlanul haladt a teljes munkaszünet felé. A motívum: hogy magunkat minél jobban Istennek szentelhessük. Szent Jeromos például így szól, feltevélezve a munkaszünetet: „kik hat napon át dolgoznak, a hetediken megpihenünk... s mikor az új hét visszatér, egész önmagunkat az ő nevének szenteljük.”¹⁸ Az újonnan megtért germán népeknek már teljes munkaszünetet kellett hirdetni, Szent Bonifác¹⁹ például előírta: „Hirdessék ki a presbyterek, hogy az év összes vasárnapjait szombati módra kell megülni.” A macon-i zsinat 585-ben ezt mondja: „Ipse est igitur dies requietionis perpetuus”: „Ez tehát a pihenésnek örök napja.”

Az örömnök napja

A vidámságnak, az örömnök napja a vasárnap. A pogányok a II. században a keresztények vidámságáról vették észre, hogy a „dies solis” valami ünnepjük; meg is gyanúsították őket napimádással. Tertullianus a tanú erre: „Éppen így van, ha a Napnak napján vidámságnak adjuk át magunkat, egészen más okból, mintha a Napot tisztelnők!” Ezért már az ő korában: „Va-

sárnapon bűnnek tartjuk a böjtölést, vagy térdenállva imádkozni.”²⁰ A *vasárnapi böjtölés* egyenesen eretnek szokásnak számított; egész sereg ókori zsinat és szentatya tiltotta.²¹ Vasárnapon a *jobb étkezés* is annyira magától értetődő volt, hogy a pogányoknak is feltűnt: Minucius Félix dialógusában²² a pogány partner, Caecilius ezzel jellemzi a vasárnapot: „És ismeretes a lakomáról is... ünnepnapon összejönnek lakomázni.” Még az „*ünneplő ruha*” hagyományai is az ókorba nyúlnak vissza: „Ünnepnapon senki szennyes ruhába nem öltözik, még mi (pápák) sem; hiszen mennyegző van, szellemi mennyegző.”²³ Nagy Szent Leó szerint pedig: „Ésszerű és bizonyos mértékben valóságos dolog, ünnepnapon jobb ruhában járni, és testi viseletünkkel is lelkünk derűjét kifejezni, hiszen magát az imádság házáat is szegesebb gonddal és bővebb kézzel díszítjük föl, amennyire csak lehet.”²⁴

A népnek mindig öröm forrása volt a *vásár*, mint egyszerű társas szórakozás is; ezért már Constantinus megengedte²⁵ ezek tartását; egy pannóniai felirat tájékoztat erről: „Kegyes gondoskodással elrendelte, hogy a vásárokat a Napnak napján leheszen megtartani.” Véletlen, hogy éppen az egykori Pannóniában az Úr napjának neve „vásár-nap” lett. Az öröm elvilágiasodása ellen korán és állami részről indult el a küzdelem; 339-ben Arcadius és Honorius törvénye rendeli: „Az Úrnak napján, melynek még nevét is tiszteletből adták, sem színjátékokat, sem lóversenyeket, sem semmiféle lelket-puhító látványosságot ne rendezzenek a városokban.”²⁶

Az engesztelés napja

„Dies expiationis”. engesztelő nap is a vasárnap, mint például Nagy Szent Gergely mondja: „Az Úr napján a földi munkától szünetelni kell és minden módon állhatatosan imádkozni, hogy amit hat napon át hanyagságunkkal vétettünk, az Úr föltámadásának napján imádságainkkal kiengeszteljük.”²⁷ Már az I. század végén a Didache is ezt mondja: „Az Úrnak úri napján gyűljetek egybe, szegjétek meg a kenyeret, adjatok hálát, miután megvallottátok bűneiteket.”²⁸

Mennyire szerették az üldözések korában a vasárnapot, mutatja az, hogy életüket is áldozták érte, mint Anisia, a szentmise vértanúja, akit Róma kapuinál szúrtak le, mikor a coemeterium felé igyekezett, vagy Saturninus presbyter, az afrikai Abitinában társaival együtt, kiknek egyetlen bűne az volt, hogy vasárnapon összegyűltek „s gyülekezettel a vasárnapot tartották

meg.” Válaszuk, hogy miért követték el e törvényszegést, ez volt: „Vasárnap nélkül nem élhetünk, ... a vasárnapon az Úr írásainak olvasására gyülekezünk össze.”²⁹

A vasárnap a legősibb hagyomány az Egyház szent idejének körforgásában; a vasárnap az a mag, amelyben benne volt, mint ígéret, a századok folyamán növekvő és fejlődő szent év, az üdvösség éve; „ünnepelje hát mindenki, aki Krisztust szereti, az Úrnak napját; a feltámadását, a napoknak királyát ... amelyben az élet támadt fel számunkra, és Krisztusban az élet legyőzte a halált”.³⁰

„Az Úrnak napja a feltámadásnak napja, a keresztények napja, a mi napunk ez!” (Szent Jeromos.)

3. Az Úrjövet ideje

Liturgikus újesztendő

Jézus bevonul az évbe Advent első vasárnapján. Megváltásunknak története leperreg előttünk és újra részesedünk kegyelmeiben. 1570 óta, amikor V. Pius pápa a tridenti zsinat által megreformált Római Miskönyvet kiadta, az Egyház liturgikus évének *első vasárnapján* az utolsó ítélet evangéliumát olvastatja. Azelőtt ellenben sok századon át a legtöbb helyen — így a középkori Magyarországon is — meglepő evangéliumi szakaszt hallottak a hívők, azt, hogy *hogyan vonult be Jézus virágvasárnapon számár hátán Jeruzsálembe*. A szimbólika tökéletesen világos: ezen a vasárnapon tér vissza az Úr esztendejének kerekén a kezdet, a liturgikus újév és vele együtt Az, akinek megváltó tevékenysége az egyházi év ünneplésének első és legfontosabb tárgya, Krisztus Urunk. Ahogyan egykor királlyá kiáltva vonult be Jeruzsálembe, úgy vonul be az idő szent uralkodójaként az egyházi esztendőbe. Mert a keresztények előtt már az evangéliumi idők óta király volt Jézus; legelső tanítványai már a hellenista és római uralkodó címét adják neki: Kyríosz, az Úr; templomának neve bazilika, királyi ház; „Dávid fia” ő előttük, aki atyáinak az egész világra szétterjedő birodalmában uralkodik mindörökké.

Ha elemezzük azt a tömeget, amely Őt az első bevonuláskor körülnyüzsgötte, azt találjuk, hogy hasonló a helyzet Krisztus megjelenésekor minden egyes évben, vagyis az idők végezetéig. Akkor is voltak kíváncsiak, akik csupán a szenzációt lesték, most is vannak, akiket a kereszténységből csak az esztétikum, a szép, az érdekes, az újdonság érdekel és nem látnak többet benne, mint Gautama Buddha, Zarathustra, vagy Konfucse tanrendszerében. Akkor is ott álltak Jézus ellenségei, akik értettek hozzá, hogyan lehet a tömegnek hosszannázó hangulatát nagypéntekre gyűlöletté fordítani. Akkor is voltak, akik

teljesen értetlenül álltak a látvány előtt: Pilátus, aki vállát vonogatva hallhatta a bevonulásról szóló hírt, a rómaiak, akik csak keleti miszticizmus rajongását látták az egészben. Akkor is, a jeruzsálemi bevonuláskor a Benne helytelenül hívők kiáltották ki királlyá, a zelóták pártja, amely a Messiástól a rómaiak hatalmának megtörését várta. Örök példaképeül azoknak, akik Jézus nem e világból való országának örömhíréből politikai tőkét akarnak kovácsolni. És akkor is, mint most, szerényen álltak sorfalat a Jézusban helyes módon hívő emberek, szeretettől sugárzó szemmel, hogy kövessék urukat a szenvedésnek oly sokszor nehezen érthető útján, tudva tudván azt, hogy az Isten országába elvezet.

Mit mond az Advent?

Advent első vasárnapja Egyházunkat idézi, mely vele nyitja meg a liturgia új esztendejét feltáró szent kaput. Mintha a mennyország előcsarnokában állnánk, az adventi időben a Születés ünnepének teljes gazdagsága hitelez előre kincseit. A kereszténységnek lényege nagy középponti eszméje: az Incarnatio (karácsony) valósága csillanik felénk, mint lefüggönyözött ablakon át a szent fa gyertyái karácsony éjszakáján.

Advent az „Ürjövetet” idézvén, Jézus dicsőségének eljövetelét, a megtestesülés és a születés emberfölötti titkainak ünnepelésévé magasodik. — Advent az ősatyákat idézi, akik még csak várták és sejtették a titkot; a prófétákat, akik előre hirdették, hogy földre száll és szüztől születik, hogy örömbé borítsa a világot, mikor az idők teljességében megjelenik.

Advent a tündöklő galileai tavaszt idézi, mely a homályba borult antik világban az Úr angyalát látta Názáretben megjelenni, midőn az igenlő szóra a tiszta szűz méhében az Ige megfogamzott s a régi Évának bűnét az új Éva, Szűz Mária kiengesztelte. Idézi az Istenanyának várakozását, aki a kis názáreti barlanglakásba meghúzódva csodálta testének sértetlen voltát és méhének termékenységét és várta, hogyan nyilvánul meg a földön a Megtestesülés.

Advent derengése felidézi a Karácsony gondolatvilágának fényességét, amikor Betlehem mikrokozmoszában a világon először voltak kénytelenek elhinni az emberek a történelem legszentebb pillanatának érkezését, oly nagy-erős csodákkal igazolta ezt az Isten: szüzi fogamzással és szűzen maradó születéssel; angyalok énekével és csodálatos csillaggal.

Advent végül a maga virrasztó műsível, a rórátékkal ezt kiáltja fülünkbe: Éberek legyetek és imádkozzatok! Égjen mécesetek, őrizzék meg lelketeket az Isten barátságában! Övezzék fel lelketeket jócselekedetekkel, hogyha éltetek kapuján váratlanul felhangzik az Isten zörgetése, ne a sötétség cselekedeteibe merülve találjon, hanem virrasztva és ujjongva dicséretében.

Úrjövet

Alig van jellemzőbb ókeresztény gondolat, mint az Eljövétel: a Parusia, az Adventus Domini gondolata. Eredetileg az Úrjövet a húsvét eszmevilágába tartozott: a katakombák sötétjébe húzódó Egyháznak volt vigasztaló fénye. Az Advent a IV—V. század idején, az aranykorban, újjászületett és külön saját nevével jelzett időt kapott. Az Úrjövet bensőséges Krisztus-misztikája a róráték hajnalian hűvös derengésén át napjainkig melengeti hiveink szívét.

Az Úrjövet ünneplése a IV. századba kapaszkodik mély gyökereivel, édességét pedig az V. században kibontakozó *gallikán liturgia* érlelte meg. Az egész akkortájt sajátossá fejlődő liturgia-csoport *táplálója a kelta lelkiiség*: Galliában, Hispániában, Észak-Itáliában. Abban az időben a már régen előromaiasodott lakosság spiritualitásában a felvett latinság nyelvi ruháján s a tartományi elkülönülés kerítésein túl tovább dolgozott a mélyben a kelta lélek bájos furcsasága, bizarr és ezoterikus dolgok iránt való rajongása.³¹ Csodálatosan meglepő a kelta lelkiiség élénksége és mozgalmassága. álmodozó misztikája, mely koboldokkal és tündérekkel népesíti be ködös tengerpartjának tájait, gaél népköltészetében és mitológiájában egyaránt. Ez a lelkiület ragadta meg mély-kereszténnyé szentülve, belső jámborsággal a parusia-gondolatot és megteremtette belőle az „Úr”-Thierna sokféle eljövételének kollektívummá sűrített ünneplését. Ismeretes, hogy míg tartós államokat a kelták nem tudtak alkotni, kultúrájuk viszont Eiré-től a Duna völgyéig, Ibériától a kisázsiai Galatiáig tágan és egymértékűen homogén: az úgynevezett Latène-műveltség.³² Ugyanezt az egyveretűséget találjuk a kelták-lakta tartományok latin nyelvű liturgiáiban: a gallikán, mozarab, ambroszián, ír—skót liturgiákban. Mindezen területek liturgikus emlékeiben egyforma mélységeit tárja fel az Úrjövet ünneplése is.³³

Az Ős-Advent³⁴

A múltba, a jelenbe és a jövőbe egyaránt tekintő misztikus elmélyedés szülte a kelta kereszténységben Advent gondolatát. Az egyéni felé hajló lelkiség hozta létre azt a gondolat tömeget, mely a gallikán liturgia-terület forrásainak adventi szövegeiben elének tolakodik. Az ősi Advent, úgy, ahogyan az erről szóló két *rejtélyes és nem rögtön érthető tanúbizonyságot* az újabb kutatás részint hitelesnek ismerte el, részint kellően kiértékelte, azt a tényt bizonyítja, hogy az eredeti Advent Vízkereszt (Epiphánia) előtt a gallikán területen 3 heti előkészületi idő volt az e napon történő ünnepélyes keresztségre. E két tanúskodást a IV. század ősadventjéről csak együtt lehet értékelni. Az első Poitiers püspökének, Szent Hiláriusnak († 366) egy elveszett művéből írta ki a bódeni tó szigetmonostorának, Reichenau-nak apátja, Berno, a híres középkori liturgikus:

„Mikor a franciáknál jártam, hasznosan kiírtam magamnak Szent Hilárius Liber officiorum-ából ezt a szöveget: amiként az evangéliumban az a bizonyos családapa háromszoros jövetellel látogatta meg a terméketlen fügefát, akként Szent Édesanyánk, az Egyház, a Megváltó eljöveteletét esztendőnként visszahozza és három hétnek titokzatos idején át idézi föl.” (P. L. 142, 1086.)

A *második ősi adat* a gallikán liturgia-terület hispániai részéből való: a 380-ban tartott *saragossai zsinat* különös rendelkezése ez, mely elrendeli, hogy 21 napon át december 16-ától kezdve Epiphánia napjáig senkinek sem szabad távolmaradnia a templomtól. E rendelkezésben világosan látható, hogy az ősadventet Epiphánia előtt három héten át ülték meg.³⁵

Hogy az ős-advent a keresztségre való előkészülés volt, a gallikán liturgia-csoport ősi emlékei bizonyítják. Ez az idő, Jézus keresztségére gondolva, a keresztségre való előkészületnek az ideje volt. Egy ősi mozarab adventi himnusz így éneklí meg az Úrjövét idejét:

„Atyának Egyszülötte vagy.
Szűz méhe küldött el közénk.
Kereszttség harmatával szentelsz.
Mindenkit hitben újjászülsz.”³⁶

Még a római liturgiában is megmaradt a többi mellett a Jézus keresztségéről és a magunk keresztségéről való megemlékezés. A VII. századból származó Gelasianum egyetlen adventi praefatiója tanúsítja ezt.³⁷

„Nyilvánítsd ki népednek egyszülötted csodálatos titkát, hogy a nemzetek egyetemesiségében beteljesedjék az, amit Igéd evangéliuma által megígértél és birtokolja bennünk a fiúvá fogadás teljessége, amit az igazságról szóló tanúskodás hirdetett.”

A fiúvá-fogadást, annak teljességét: a plenitudo adoptio-nis-t, a keresztségben kapjuk meg és erről az igazságról tett tanúbizonyságot Keresztelő Szent János. Így érthető, hogy az egyetemes római liturgiában a mai napig megmaradt Keresztelő Szent János alakja, az advent előtti vasárnapok evangéliumaiban. Ez semmiképp sem volna érthető, ha az advent eredetileg is a karácsonyra való előkészület ideje lett volna, tökéletesen világos azonban, ha a Vízkereszt előtti időben ünnepelték,

A karácsony előtti Advent

Az ős-advent ugyanis Vízkereszt ünnepét elhagyva, csakhamar, már az V. században a gallikán területen eltolódott karácsony elé. Húsvét ünnepével párhuzamosan az Advent lett ezen az új helyén karácsony szent Negyvennapjává. Hiszen addig az ideig, különösen Nyugaton, karácsony fénye és tekintélye túlragyogta már az Epiphaniát s így az előkészületi idő, az Eljövétel ünneplése természetszerűen elébe került. Erről teljesen hiteles történeti tanúskodás értesít; a frankok történetírója, Tours-i Gergely közli, hogy elődje, Perpetuus rendelte ezt így:

„Ez rendezte a böjtöt, és a vigiliákat, hogyan kell az év leforgása alatt ünnepelni őket... Márton Úr halála napjától (Szent Márton ünnepe: nov. 11.) egészen az Úr születése ünnepig hetenként háromszor kell böjtölni.”³⁴

A VI. századi galliai jogi források valóban ismerik és általánossá teszik az egész országban ezt a szokást. Ezekből megtudjuk azt is, hogy a régi stációs napokon: *hétfőn, szerdán és pénteken* voltak az Advent böjti napjai. Így megteremtették a *karácsony előtti szent Negyvennapot*, mert november 11-től karácsonyig éppen hat hét esik.

Mihelyt a karácsonyi gondolat előrevetett árnyéka lett az Úrvárás ideje, rohamosan kezdett terjedni. Kr. u. 450 körül már *Ravenna tájékán* tanúskodik róla egy körülbelül 40 adventi imádságot tartalmazó liturgikus pergamen-tekercs.³⁵ Róma maga is átvette az Advent gondolatokban dúskáló idejét; mégpedig az V. század második felében, mert Nagy Szent Leó pápa még mit sem tud róla. Igaza van Peter Siffrin-nek,

hogy Simplicius pápa (471—483) idején történhetett ez.⁴⁰ A régi, VII. századi római antifonariumban ugyanis az I. Adventvasárnap stációs-temploma a Szent András-templomé. Márpedig ezt a templomot az említett pápa szentelte föl, amikor Junius Bassus egykori consul gyönyörű auláját bazilikává alakította át, mely a Nagyobb Mária-bazilika (Santa Maria Maggiore) közelében állott. Szívesen tették új liturgikus szokások római stációjává az új, akkor emelt templomokat. A római liturgia szövegeiben a Galliából történt átvételt az igazolja, hogy legrégebb kútfőiben sok szöveg a gallikán liturgiából való eredését tanúsítja.

Ezért az Úrjövet gondolatvilágát teljes gazdagságában akkor szemlélhetjük, ha bölcseje helyén, a gallikán liturgia-területen tesszük azt. Megtaláljuk itt bőven a rorate motívumot: a Krisztus előtti emberiségre való emlékezést. A mozarab liturgia például így szól erről:

„Az Úrnak és Megváltónak eljövetelét minden időben illik örömmel emlékeztünkbe venni; de különösen most, ez évenként visszatérő napokon, kell ünnepélyes imádsággal ünnepelnünk. Hiszen az ósatyák és a próféták jövendöléseikkel Őt hirdették előre és most üdvösségünkre ez már régóta beteljesedett.”⁴¹

Az angyali üdvözlés

Az Advent gondolatvilágának másik ősi összetevője: az angyali üdvözlés (euangelismos, Adnuntiatio) motívuma, hiszen ez a megtestesülésnek világtörténelmi szent pillanata volt. Még az ó-egyházban, az efezusi zsinat (431) előtti időben a karácsony előtti vasárnapon az őskeresztények egyetlen Mária-ünnepét ünnepelték, melynek tárgya az angyali üdvözlés volt. Ez a gondolat azután dúsan elburjánzott az egész Advent liturgikus szövegeiben. Egy gallikán liturgikus szöveg eként ünnepli ezt a történetiényt:

„A régi Szűznek (Évának) bűnét az új és sértetlen Szűz, Mária engesztelte ki. Midőn az angyal köszönté őt, a Szentlélek beárnyékolta s ő így méltó lón megszülni azt, ki saját akaratából tette, hogy mindenek világra jöjjenek. E Szűz csodálta testének sértetlenségét és méhének termékenységét, s örvendezett, hogy szülőjét szülheti majd meg.”⁴²

Az unio hypostatica

Az angyalai üdvözlét gondolata a személyes egység (unio hypostatica) ünneplésévé magasodik az adventi liturgiában. A mozarab liturgia egy áldozati éneke így fejt ki:

„Valóban méltó és megtisztelő, Urunk, Jézus Krisztus, hogy ünnepélyes áhítattal újra ünnepeljük dicsőségednek eljövetelét: mind megtestesülésednek, mind születésednek misztériumát; és üdvösségünknek jeleit, miket oly nagy csodajelek vezettek be a világba, a lélek ujjongó örömeivel hirdessük.”⁴⁸

Csakugyan: Jézus *dicsőségének eljövetele*, az adventus gloriája, testtéválásának és születésének titka. A Megtestesülés és földrejövétel titkai egyúttal *üdvözülésünk jelei*: azaz jelzik és eszközlik is, létrehozzák azt. Istenülésünket, azaz azt, hogy részeseivé leszünk az isteni természetnek, jelzi a Megtestesülésben az Isten által fölvevett, Vele egy személyben fölfoghatatlanul, de valósággal egyesült *emberi természet*: az emberré lett Isten. Az igének az örökkévaló után új születése — a nova nativitas — jelzi az emberiségnek is *új megszületését*, emberiből istenivé válását. És éppen ez a kettős-egy misztérium hozza létre az általa lehetővé tett megváltást. Istenben történő új születésünket. Így lesz a Megtestesülés s a földrejövétel jellé s a világ kénytelen e jelben hinni. Azért kénytelen a világ elhinni a jeleket, mert az Isten nagy-erős csodákkal *igazolta azokat*: szüzi foganással és szüzen maradó születéssel, angyalok jelenésével és csodálatos csillagával.

A bűn gondolata

Az Advent liturgiája nem telik be az örömeződéssel, hogy megtörtént a Megtestesülés. A megtestesülés azért jó és örömdetes valami az emberiségnek, mert a Megváltásnak kezdetét jelenti. Az Advent gondolatvilágának ezért újabb jelentős mozzanata soteriológiai, a megváltást kidomborító gondolat. Megváltatunk: *a bűn nyomasztó igája* lehull rólunk, mert Szent Ágoston szerint a bűn büntetése a bűn, s ez annyira eltorzít, hogy kegyelem nélkül nem tudunk jók lenni. Megváltatunk: a gonosz lélek kísértésekben és csapásokban, gyűlölködésekben és fondorlatokban reánk mért dühe lepattanik rólunk: „Kiket méltán sújt földre a bűnnek igája, megszabadít Egyszülöttednek várva várt új születése.”⁴⁹ Megváltás csillanik fel a Megtestesülés és Születés várakozó homályában. Az igazi szabadság után

való vágy hatja át az ősi liturgikus szövegek szavait. Az *örök szabadság országa* után sóhajt fel ezért a Gelasianum:

„A (szentmise) szent titkaiban való részesedés által tanít minket arra, hogy lenézzük a földi dolgokat és szeressük az égieket és ledobván magunkról a halálhozó vágyakozás minden kötelékét, tégy bennünket az örök szabadság országának részeseivé.”⁴⁵

A Megváltást azonban csak akkor nyerjük el, ha annak hálékony erejét minden egyes lélekre alkalmazzuk: ez a *bűnöktől való szabadulás* által történik meg. Így készítünk utat a Megváltónak, így hordjuk le a hegyeket és halmokat, így töltjük fel a sziklás völgyek szakadékait. „Közel van ugyan Uram, eljövetelének napja, kérünk tehát, mielőtt eljőnnél, hogy méltók legyünk a bűnnel minden fertőzésétől kiengesztelődni. Moss meg előbb mindent, kérünk Istenünk, amit az eljövendő vizsgálatnál megbüntetnél, hogy midőn igazságos bíróként jelensz majd meg, ne találj bennünk semmit sem, amit kárhoznáttnál.”⁴⁶

Ez a tisztulás a bűntől az Úrnak a *jelenben történő közeleli eljövetele*, mely az öröm forrását fakasztja bennünk ugyanezen liturgikus szöveg szerint: „Derüljetekek vidámságra testvérekek, mert közel van már megváltástok: szívetekben készítetek utat neki, hogy midőn eljő, örök ajándékokban részesüljetekek!”⁴⁷

Az örök Úrjövet

Az Úr jelenben történő kegyelmi eljövetele az örök eljövetelre készít minket elő és így kapcsolódik az Advent gazdag gondolatvilágába okori mélységekben kapaszkodó gyökérszállaival az *Úr világvégi eljövetele*, az *eszkatológikus Advent*. Elsősorban a minden liturgiában megtalálható evangéliumi szakasz hangsúlyozza ezt, mely a világ megítélését hirdeti. Ezt a világvégi eljövetelt hívják második eljövetelnek (*secundus adventus*).

Az ókorral szemben a középkor második Úrjövetnek Jézus kegyelmi eljövetelét, harmadik eljövetelnek pedig Jézus világvégi megérkezését vette, ezt látjuk már Guericus és Szent Bernát adventi beszédeiben.⁴⁸ Az utolsó ítélet gondolata nagyon erősen hatja a gallikán típusú liturgiákat, az adventi gondolat bölcsőjét: „Mi, akik hisszük, hogy már eljött az Úr és megváltotta a világot, valljuk és hirdetjük s az eljövendő ítélet jövetelében reménykedünk.”⁴⁹ A Parusia, az utolsó ítélet gondolata ugyanis az ókeresztény lelkiületben nem a rettegés érzelmét váltja ki, mint a középkorban: „Dies irae, dies illa... az a

nap, a harag napja.” A keresztény ókor felelete az Úr eljövetelére az öröm hangja: „Akik egykor titokzatosan történt Megtestesülésed eljövetelét készséges áhítattal ünnepeljük, add, hogy ítéleted második eljövetelére ujjongó lélekkel jussunk el hozzád...”⁵⁰ A Parusia örömét a római liturgia legszebben a *Gaudete vasárnap* megteremtésében domborítja ki. Az öröm oka: „Közel van már az Úr!”

A világvégi Úrjövetre tehát az Advent gondolatvilágában felhangzik a visszhang: *Vigilate!* Virrasztani kell, mert a bűn a sötétség, az éjszaka cselekedete. Égő lámpást, a kegyelem állapotát kell törékeny edényben kezünkben hordozni; az aszkézis gyakorlatai révén lelkünk ágyékát fölövezni. Így kell virrasztva és gondosan a mi Urunknak eljövetelét, „s mire azután élénk zörget, ne a bűnök álmába elmerülten találjon, hanem virrasztva és ujjongva dicséretében”, mondja a bobbioi misekönyv.⁵¹

Ezt a gondolatot fejezi ki egy ó-római adventi oratio. A virrasztó lelkek lámpásokként tündökölve örömmel sietnek, hogy az Isten fiával találkozzanak. „Akik a Te Fiaddal, a mi Urunkkal való találkozásra sietnek, ne gátolják azokat a földi cselekvés műveletei, hanem a mennyei bölcsességgel való műveltség által legyenek Jézus Krisztus sorstársai.”⁵²

Az Advent az ó-kereszténységnek szép ajándéka és mondanivalója van még a világnak. Hiszen ez a világ elvakultan és véték sötétjében is botorkálva annyira érzi, hogy szüksége volna valamilyen megváltásra: az értelmetlenségtől, a lélektiprástól, a bűn szolgaságától. Pedig az igazi Úr, az örök szabadító közel van: Dominus prope est! Hozzá fohászkodik az ó-keresztény gondolatvilágot gyönyörűen visszatükröző középkori adventi ének,⁵³ mely a XI. század hajnalán hirdette, mennyit jelent az Úr eljövetele a várakozó emberiségnek:

„Örökkétartó üdvösség,
világnak élete,
fogyatkozást nem szenvedő,
és mindig tartó fény:
valódi megváltás nekünk!
ki együtt éreztlél
kísértő végzésén
romlásba hulló embernemzedékkel:
el nem hagyván magos lakod,
a mélybe szálltál le,

ingyen kegyelmed testet öltetett Veled,
és veszni indult földi lényeket
pokol kezéből elragadtál,
a földet ujjongással töltve el.

A testi-lelki rútat hárítod tőlünk, Krisztusunk
s legyünk tenéked fényességes szép lakás!
Első jövése által szentelj meg,
a másodikban ments meg bennünket,
ha lobbot vet majd messzetűző fényed
s ítélni jössz el mindenkit, ki élt.
Ó, add, hogy romlatlan ruhával ékesítv
tüstént kövessük,
bárhol látunk,
lépteid nyomát!

Öröm az Adventben

Advent után a harmadik vasárnap — a Nagyböjt negyedik vasárnapjának mintájára Rózsaszín vasárnap. A Megváltás két nagy ünnepének, Karácsonynak és Húsvétnek előkészületi ideje a nagyböjt és az advent. Mind a kettőnek pontosan a közepén Egyházunk megenyhítve a bűnbánat komolyságának súlyos violaszínét, azt rózsaszínűvé változtatja. Ezen a két vasárnapon rózsaszínű miseruhát használhatunk, a mise és a zsoltos énekei és szent szövegei pedig visszhangoznak az örömtől. Liturgiánkban minden ünnep alapmotívuma ugyan az örvendezés, de semmiféle vallásban nem találjuk meg, hogy magának az örömnak volna olyan kiszabott napja, mint ez a két vasárnap. Az öröm, a vidámság, ha valakiben, a keresztényben kell ugyanis, hogy meglegyen. Hiszen nekünk minden okunk megvan az örömrre, már földi vándorlásunk pályáján: mivel már itt elkezdődik a tiszta és Istennel egyesült lélekben az isteni élet, a Szentlélek erejében, aki kiöntetett szíveinkben. Ezért természetes nálunk az öröm. Az evilági embereket sokszor meglepi a vidámság, ha vérbeli keresztényeknél tapasztalják azt, mert a vallásos embert „orrlógató aszkétának” képzelik el. Pedig a vidámság a keresztény élet valódiságának fokmérője. Mikor a IV. században az egyiptomi sivatagban sokan keresték fel Remete Szent Antalt, ismertető jelül azt kapták, hogy a többi remete közül rögtön kitűnik, annyira legvidámabb valamennyi között. Pedig ez az ember húszéves kora óta minden istenáldotta na-

pon csak napnyugta után egyszer evett és csupán kenyereit meg főzelékfeléket. Dom Guéranger, a bencés élet újraalapítója Franciaországban, mondotta, hogy a keresztény ember legyen tetőtől talpig egyetlen Alleluja. A derűs kedély, mint a nap-sugár aranyozza be az ilyen arcot és mindenki előtt vonzóvá teszi, akkor is, ha voltaképpen nem szép.

Mert az öröm belül való szépség, felülemelkedés a sárból, égrenező növekedés. Nem törődik az ideigvalókkal, mert az örökkévalók felé tart, földre nem sújtja a látható csapás, mert láthatatlan javakra szegezi szemét. Az öröm a lélek illata, mely vágyódik és tudja, hogy egyszer biztosan elnyeri a boldogságot. Akkor is mosolyog, ha sóhajtoznia kell, mert tudja, hogy örömét nem veszi el tőle senki sem. Szomorú és lesújtott ugyan néha az igaz ember is, fájdalom tiporja őt, mint a prés a szőlő-fürtöket, de tudja, hogy ez csak átmenet s az örök jutalom reménységében örvendezik. A világ örül az igazak szomorúságán, hiszen csak a jelen életben tud gyönyörködni, mert a másvilág örömeiben nem remél. Az Egyház ellenben rózsaszín vasárnapok lelkületével a fájdalmak útján is bizakodva tör az örökké-tartó örömök felé,

4. Karácsony

Karácsony ünnepének háttere

Éppen csak, hogy felsóhajtott az Egyházanya az első három évszázad nagy viharai után, rögtön a belső betegség kezdte gyötörni. Ennek a „Sturm und Drang”-korszaknak szülötte a Karácsony ünnepe; csak gyengéd és tiszteletteljes kézzel nyúlhatunk hozzá, mert ha rangjával nem is nőtte túl a Húsvétot, hangulatának melegségével a mai napig közelebb férkőzött a hívó, elsősorban az egyszerű nép lelkéhez. Annyival, amennyivel az édes kis gyermeket jobban szeretjük, mint a győzedelmes hőst, ha mindjárt emezt nagyobbra is tartjuk,

1. Jézus születését az I—III. század nem ülte meg.

Furcsának találhatjuk, az első három század miért nem ünnepelte meg Jézus születését. Miért nem jegyezték meg az apostolok Jézus születésének dátumát? Miért nem kérdezték ezt kellő időben az apostolok tanítványai? A felelet egyszerű: az ősi liturgia, a katakombák Egyházának liturgiája, mindent az Üdvözítő halála és feltámadása köré csoportosított, Jézusnak a halálon aratott győzelmét dicsőítették, mint a vértanúk halálát szokták azoknak sirjain megünnepelni.

Az első három század szelleme egyenesen helytelennek találta volna Jézus születésének napját megünnepelni, mint ahogyan mind a mai napig a szentekét sem üljük meg. Keresztény körökben lenézték a születés megünnepelését: a pogány isteneknek, tehát a gonosz démonoknak emlékeztek meg a születéséről. Origenés ennek megfelelően csak a vasárnapokat, pénteket, húsvétot és pünkösdöt említi, mint a keresztények ünnepeit.⁵⁴

Az őskereszténység is kutatta Jézus születésének napját, de nem azért, hogy megünnepelje. Jó néhány napról állították, hogy az Jézus születésének napja; ez egy sem veendő komoly, megbízható hagyománynak; mind misztikus elgondolásból

Indul ki: az Úr Krisztus azon a napon született, mint amelyen 30 évvel később megkeresztelték (jan. 6. vagy 10.), vagy amelyen megfeszítették (ápr. 20.), vagy amelyen az égbe szállt (máj. 20.).

2. Mi tette a Karácsonyt szükségessé?

A Karácsony az evangéliumi ojtóággal kereszténnyé nemesedett ó-római léleknek édes gyümölcse. Ennek a szellemnek legkiemelkedőbb tulajdonsága a józan gyakorlatiassággal párosult szervező képesség, amellyel századokon át tudott a világ ura és rendező elve lenni ez a nép.

Karácsony 325—336 között keletkezett Rómában. 354-ből való az ún. Filokalus-naptár (Kalendarium Bucherianum), és benne tizenkét pápa halálozási évfordulója s ez a jegyzék világosan bizonyítja, hogy 336-ban már ismerték a Karácsonyt, bár nincs benne a jegyzékben. Karácsony tehát 335—6 Rómában már megvolt, mert Filokalus naptára Róma-városi alkotás.⁵⁶ Viszont 325-ben (niceai zsinat) ez az ünnep még nem volt, mert az arianusok, akik ettől kezdve semmit el nem fogadtak, a karácsonyt a IV—V. században nem ünnepelték meg, sőt mindig „haragudtak” az ünnepre. Ravennáról tanúsítja ezt Chrysologus Péter püspök is, ahol az arianusoknak fő fészke volt.⁵⁶

Hogy a ténnyt: Karácsony 325—336 között keletkezett Rómában, megmagyarázhatjuk, s hogy miért volt erre szükség, először meg kell értenünk *szellemtörténeti hátterét*. Körképet kell adnunk röviden e korról; a IV. században a felszabadult Egyháznak két fronton kellett szellemi csatát állnia: az eretnekségek belső baja, elsősorban az arianusok ellen, — és a pogányság utolsó, veszélyes támadása: a Nap-theologia ellen.

3. Az eretnekségek, főképp az arianus-mozgalom megértéséhez nem szabad felednünk, hogy a hellenista műveltségben mindig két irányzat állott egymással szemben, ami egyébként minden nagy kultúrában többé-kevésbé meg szokott lenni.⁵⁷ Az egyik irányzat módszerei: az értelem elmélyedő kutatása, tehát spekulatív; eredménye az idealizmus; hordozó alanyát individualizmus jellemzi; ókori szellemi középpontja Alexandria volt. A másik irányzatnak módszere az empiria, a gyakorlati kutatás pozitív irányban, adatokkal; eredménye: a realizmus; hordozó alanyát inkább a kollektívizmus jellemzi; ókori szellemi középpontja: Antiochia. Elég, ha a nagy különbségre mutatunk rá az alexandriai allegorikus exegézis és az antiochiai betű szerinti értelmet hangsúlyozó exegézis között,

Az arianizmus — bár Alexandriában keletkezett — érdekesképpen az empirikus-realista, tehát sekélyesen racionalista antiochiai irányzat talajában találja szellemének gyökereit. Alapítója, a libyai Areios (Árius), Antiochiában tanult Lukianos iskolájában, akit joggal neveznek az arianizmus atyjának. Itt szívta magába a hamis alapeszmét társaival, kikből sokan lettek püspökök (syllukianisták), ezt az axiomát: Isten nem lehet az, akit nemzenek, Isten csak „Agennétos, nem-nen ett” lehet. A Logos tehát teremtmény, Isten fiává tette, istenítette őt. Már a második század vége óta voltak hittudósok (subordinationisták), akik a gnósis hamis dualizmusa ellen így vélték megvédelmezhetőnek az egy-isten-eszmét. Amúgy is a hellén realizmusnak jobban kedvezett ez a tan, egyszerű, érthető volt. Módszerük empirikus: a Szentírásból összeállították a helyeket, hol Jézus emberi volta kidomborodik: vért izzadott, félt: Isten pedig impassibilis, tehát Jézus nem lehet Isten. Az arianizmust 318-ban ítélte el az, ki a Baukalis-templomba Areioszt kinevezte: Alexandros püspök. Mégis futótűzként harapódzott el, mert realizmusa megfelelt a tömegnek, mert a neoplatonikus filozófiai korszellem is ismert közvetítő lényeket: Mesítés-eket, az istenség és az ember között. (Philon logos-ai; Aion is ilyen, a Hélios pedig a „Mesítés” címet viseli); végül azért, mert Areios és követői nem vetették alá magukat, hanem mind több püspököt vontak magukhoz. A niceai zsinatot sem fogadták el, vagy utólag megtagadták és az ingadozó Nagy Constantinust 325—337 között pártjukra vonták.”

Éppen ezek az évek Karácsony keletkezésének a független történeti módszerrel megállapított dátuma. Mily szörnyű harc volt ez: négy gyorsan elmondott tény szemlélteti:

330. Antiochia püspökét, a Nicaenum egyik legkiválóbb harcosát az arianusok zsinaton elcsapják; a császár túri.

335. A tyrusi zsinat az arianus-ellenes párt fejét: Athanasioszt leteszi s az számkivetésbe indul.

336. A konstantinápolyi zsinat Marcellus, Ankyra püspökével teszi ugyanezt. Miután a fejeket eltávolították, tervük:

337. rehabilitálni Areioszt, megsemmisíteni a Nicaenumot, de a vezér ebben az évben hirtelen meghal; és Constantinus is, miután arianus kereszttségben részesült.

A karácsony ünnepe tehát éppen gyakorlatlan hirdethette a niceai dogmát: „Incarnatus est”, de azért mégis „Deus de Deo, consubstantialis Patri”; Isten az Istenből egylényegű az atyával; a Homousios ensarkos, Consubstantialis incarnatus, a Testté

lett Istenfiának nagy személye tehát az ünnep tárgya. A Logos örök isteni születése a földre született kisedben, de inkább az előbbi, mint az utóbbi Karácsony ideológiai tartalma. Így érthető, hogy a karácsonyi liturgiában mai napig a fő-evangelium: Jézus örök születése (In principio erat verbum 3. mise),

4. A másik front, ahol a felszabadult Egyháznak a harcát állnia kellett: az új pogány világnézet: a Nap-teológia.⁶⁰ A Nap születésnapját ősi mitológiai alapon Szíriában és Alsó-Egyiptomban december 25-én ünnepelték meg: a régi Nap meghalt és ezen az éjen az istenek anyja, a férfit nem ismerő Parthenos, a Szűz, új, kis Napot szült a világra, mely azután megint egy évig élt. E pogány ünnep még a VIII. század közepén megvolt; Jeruzsálemi Kosmas, a palesztinai Maimuna püspöke mondja Krisztus születéséről beszélve, hogy „már régóta a hellének ünnepet ülték ezen a napon, és éjfél felé fejezték azt be, bemenetek bizonyos templomaikba, és innen kijöve kiáltották: a Szűz szült, nő a fény”.⁶¹

Egyiptomban és Szíriában megvolt tehát ez a népszerű mythos a Nap születéséről az isteni szűz méhéből. Szíriából került Rómába is. 218-ban *Heliogabalus*, a szír eredetű caesar a Napot akarta főistenné tenni. A születésnapjának napja: a téli solstitium, azaz napfordulat, melynek neve bruma. Rómában a bruma különösen azóta vált nagyon népszerűvé, amióta *Aurelianus caesar*, a nap-vallás egyik legfőbb apostola, a Campus Agrippaen 274. december 25-én dedikálta a Sol invictus templomát. Azóta ez lett a szír Napisten fő ünnepe.

A IV. század elejétől kezdve az V. század vége felé tartó időben a kereszténységnek nagyon komoly, súlyos harcot kellett vívnia a napvallással, ha tetszik, mithracizmussal. *Cumont* e vallás legjobb szakértője, írja valahol: „Ha a világ nem lett volna kereszténnyé, bizonyára mithracista lett volna.” Menyőnyire veszedelmes volt a napvallás a keresztényekre nézve, mutatja, hogy még az V. században is akadtak keresztények, akik a Szent Péter bazilikának hátat fordítva imádkoztak a fölkelő Naphoz dec. 25-én, mint Nagy Szent Leó panaszodik egy karácsonyi beszédében.⁶¹

Mivel már a III. század óta szokás lett Krisztust az igazi Napnak, az Igazság Napjának tartani, Malakiás metaforája alapján: „et orientur vobis sol iustitiae et sanitas in pennis eius” — ezért adva volt az út: az új Homousios-Krisztus születés-ünnepet dec. 25-re, a győzhetetlen Nap születésnapjára: a Natale Solis invicti-re tették, hogy így ellensúlyozhassák a napvallás mágikus vonzóerejét,

A fény és tavasz ünnepe

1. Karácsony misztériuma ezért, akárcsak az ezen a 'napon újjászülető napfény, új világosság az embereknek, Chaire neon phós = Üdvözlégy új fény, az ókeresztény liturgia szava; „Üdvözlégy estétlen fény” mondja olyposi Methodios.⁶² Az egész földkerekséget előnti az aranyfényű, boldogító misztérium: „Fölkelt számunkra az Igazság Napja, tanúskodnak erről a földkerekség megvilágított határai”,⁶³ „a fölkelő Nap sugarait előnti az egész világon: Krisztusnak, a mi Parancsolónknak test szerint való születése is napkelte tanítványai számára, akiket mint a Nap a sugarait, szétbocsátott az egész világra”, mondja egy V. századi ismeretlen görög hitszónok.⁶⁴ Elragadtatottan biztatnak, tegyük magunkévá ezt a fényt: „Ragadd meg Krisztust, ragadd meg a látást, ragadd meg a fényt.”⁶⁵ — A hitetlenség és a vallási tudatlanság sötétségét ez a fény, Krisztus fénye úzi el. „Az isteni Írás éjnek mondja az Eljövetel előtti időt, amelyben még a Sátán zsarnokoskodott, és a földet a tudatlanság sötétsége tartotta fogva. Nappalnak ellenben (nevezi az isteni Írás) a mi Megváltónk eljövetelének idejét, mely fénybe borít bennünket, mikor magunkba fogadjuk az igazi istenismeret fényeit értelmünk által és az Igazság Napját szívünk szemével megpillantjuk”, mondja Alexandriai Szent Círill.⁶⁶

2. A karácsonyi misztérium világot megújító voltát az ókeresztény lelkiség a tavasz metaforájával szerette kifejezni: A tél közepén tavasz, mennyei tavasz virult a világra. „Amikor a zordon télből a meleg tavasz felfénylik, akkor a föld is zöld növényt sarjaszt... a mi számunkra is Krisztus, a mennyei tavasz, a szűzi méhből felvirult és széjjelszórja az ördögök hideg és szeles felhőit” — mondja az imént idézett V. századi görög hitszónok.⁶⁷ Cyrusi Theodoretus szerint „A virágok s a liliomok a tavasz sarjai. A mi lelkünknek tavasza: Krisztusnak, a mi Megváltónknak eljövetele, amelyben örvendezett Izaiás jövendölése szerint az egykori pusztaság és virágok termettek a sivatagban”.⁶⁸ — Gregorios Thaumaturgos szava: „Ma a mi vidám tavaszunk, Krisztus, az Igazság Napja körülragyogott minket fényes világosságával és megvilágította a hívők értelmét.”⁶⁹ — Örményül maradt meg egy szép homília görögből fordított szövege, mely Krisztusról, mint tavaszról szól: „Rózsákkal és liliomokkal és illatos koszorúkkal jött közénk Krisztus, a mi el nem múló tavaszunk az egyházaknak szép kertjét megtöltötte virágokkal, szívünknek virágágyát Isten paradicsomából.”⁷⁰

Gyönyörűen éneklí meg az ókeresztény énekest: karácsonykor tavaszi a világ Krisztus eljövetele nyomán, egy ismeretlen V. századi latin költő Galliában:

„Ó, Krisztusunk!
Te vagy virágunk, életünk,
örök forrásunk!
Magasságbeli Istent hordott szűzi méh,
ujjongó földre Kisdedünket szülte meg,
és fényben fürdik ma az egész földkerék.
Mosolygó réten friss virágok fénylenek,
korábban, mint kell: ibolyákat nyit a föld,
aranylevéllel bíborkelyhek nyílnak.”¹¹

Karácsonyi szokások

1. Csak mint glosszát említtem meg itt a manap annyira karácsony poéziséhez tartozó karácsonyfát. Eredete homályba vész; a középkor mintha nem ismerte volna. Németország protestáns vidékein bukkanak fel a XVII. században és csak a napoleoni háborúk után terjed el Európa más országaiban.¹² Ez tény; de igazán kár volna ezen az alapon lefitymálni, vagy üldözni, hiszen két igazi vérbeli ókeresztény gondolatot testesít meg. Az egyik: gyertyái által a fény-motívum szimbolizálása: Krisztus a világ világossága. Az igazi új fény ugyanis Krisztusban derült az emberiségre, kinek boldogító misztériumától aranyban csillognak a földkerekség megvilágosodott határai. A mi Urunknak test szerint való születése napkelte a megújulni vágyó emberiség számára és szelid fényével arra biztat, hogy a sötétség helyett fogadjuk be a világosságot, vakság helyett a látást, hamis messiások helyett Krisztust. Az ő eljövetele előtti időkben a sátán zsarnokoskodott a földön, melyre a tudatlanság homálya borul. Az Igazság Napjának fényességét pillantjuk meg lelkünk szemével, mikor Jézus születésével az igaz Isten ismeretének teljességét nyertük el és földi életünk látható vonásaiban a föld fölötti Isten láthatatlan tulajdonságait szemléljük. Ezért gyújtottak örömtüzeket karácsony szent éjszakáján eleink; ezért tündökölnek a templomok az ünnep éjfelén és ezért gyújtjuk meg a színes gyertyákat az isteni világosság fáján, a karácsonyfán. A másik a tavaszmotívumot szemlélteti, mert az északi országokban télen a fényő az egyetlen zöld fa, mely örök zöldjével a tavasz mindenhatóságát hirdeti. Izaiás próféta jóvendölte meg, hogy a Messiás eljövetelkor örvende-

zük majd a pusztaság és virágok pompájának a sivatágban. Szűzi méhből virult föl a földre a kis Jézus, az ég tavasza és széjjel szórta a gonoszlélek jeges dermedtséget lehelő télnek felhőit.

Ezt mondja nekünk íme a karácsonyfa: eljött a kis Jézus, a keresztények el nem múló tavasza, hogy lélkünk virágágyába elültesse a vigasztalás, a reménykedés, a béke tavaszi virágait az Isten paradicsomából.

2. A jászol felállításáról az ókorban persze szintén nem volt szó; ez a középkor áhitatának kivirágzása. Mint láttuk, a gondolat gyökerével az ókorba illik, mint a karácsonyfánál is: Nem fából készült jászoly, mely az eredeti Betlehemben sem volt, hanem a születési barlang másolata, ahol a sziklafalba vájva látható a „praesepe”, de mégis Jézus jászolyára gondolt ezen éjszakán már az ókor is.

3. Az ajándékozás is ókori: már Tertullianus említi.¹³ Az ordok szerint a pápa a szent éjszakán — úgy, mint a császárok tették — a Lateránban trónuson ülve pénzt osztott a bíborosoknak és hivatalnokoknak.¹⁴ A középkorban is szokás: urak alattvalóiknak, kolostorokban az apát ad ajándékot. Alsó szerz. 1400 k. „largum sero”-nak nevezi a karácsony estét (Bövedeste).¹⁵

4. A kis-Jézus-tisztelet, mely a középkorban csaknem minden más motívumot elfödött, gyökereivel az ókorba nyúlik vissza. Különösen a keleti liturgiákban s az azoknak hatása alatt álló gallikán liturgia-területen találjuk meg szép és értékes, misztikát lehelő szövegekben a Jézus-tisztelet gyöngédségét. Görög himnikus szövegek szólítgatják a Kisdedet: „Ó, édes-séges gyermek, hogy tápláljalak Tégedet? Hogyan fogjalak karajamba, ki mindensket tartasz hatalmadban? Hogyan takarjalak pólyába, ki földünket felhőbe burkoltad? — kiáltott imágyen Űrnőnk, a Szűzanya. Nap, én fiam, a pólvát hogyan csavarjam rád? Hogyan tekinthetek félelem nélkül rád, kit sok-sok szemű lény is csak reszketve lát?”¹⁶

Magyarországon írták, latinul, ősi nyolcasban a középkor végén az ókori tavaszmotívumot gyönyörűen értékesítő, gyermekien egyszerű, csilingelő kis himnusz, ¹⁷ melybeh:

...Széna rideg, mégis nevet
még a jászoly is kacag:
Hogy fonhatja, karolhatja
ölebe a nagy Urat!”

Az öröm, a karácsonyi ujjongás akkora, hogy még a didergő Kisded is mintha táncot járna:

„Mikor télből, hóesésből
ráfúj házra a hideg,
a vékonyka, hajlékonyka
his test táncot didereg.”

S ezért önmagát ajánlja föl, ~~testét-lelkét~~ kelleti a költő a Jézuskának:

„Az én keblem: ágynak kelljen,
jászoly legyen a szívem,
Istennel telt széna a test,
istállója kebelem.”

Ahol először mondtak éjjeli misét

Karácsony legfőbb jellegzetessége a szent éjszakának bűbája, fényes öröme, az éjjeli mise örömtől zsúfolt hangulata, ujjongó énekeinek harsogása. Mikor a IV. században néhány évtized alatt az egész világon elterjedt ez az ünnep, senki sem gondolta volna, hogy az éjjeli mise lesz ennek a napnak legkiemelkedőbb, lelket melegítő szokása. A szent húsvéti virrasztás utánzásául születésének ünnepét ott kezdték megülni, ahol Jézus született: Betlehemben. Itt is egész éjszakai virrasztást tartottak e napon, és nyolc napig tartó ünneplést, akárcsak húsvét ünnepén az egész világon.

Minderről semmit sem tudnánk, ha a szerencsés véletlen egy olasz tudós kezébe nem juttatja Arezzóban azt a XI. században másolt kódexet, mely *egy ókori keresztény nő útinaplóját* tartalmazza. Ez a Gianfrancesco Gamurrini által 1887-ben kiadott kézirat világszenzációt keltett a maga idejében. Elmondja ugyanis e nőnek szentföldi élményeit, aki úgy írja le Palesztina szent helyeit, ahogyan azok 390—395 között láthatók voltak s így ezeknek az akkoriban az újdonság glóriájában tündöklő helyeknek első leírásával ajándékozta meg az embereket. Emellett liturgiánk megismerésének is jelentős szolgálatot tett: e könyvecskéből tudtuk meg, hogy a nagyhét dramatizált ünneplése és Jézus születésének éjjelén az éjjeli mise a jeruzsálemi egyházban kezdődött először és innen, a földkerekség legszentebb városából terjedt el az egész Anyaszentegyházban.

Az Űr születése idejét abban az időben Jeruzsálemben még január 6-án ünnepelték meg, csak minlgy 50 év múlva fogadták el a római dátumot, december 25-ét. „A napnak ünnepi és örvendetes volta miatt végeláthatatlan zarándok-tömeg gyűlt össze Jeruzsálemben, szerzetesek és laikus férfiak és nők” — írja Aetheria, az említett zarándoknő, aki mindent a női szem részletező aprólékosságával ír le. Amit nem tőle tudunk, azt a következő két évszázad szentföldi zarándokaitól tudjuk, a Bordeauxi Zarándoktól, majd Eucheriustól és Arkulfától.

A hívők hatalmas serege délután indult el Jeruzsálemből Betlehembe s amikor a lenyugvó nap utolsó sugarai biborba vonták a domboldalon épült városkának alacsony várfalait és hófehér házait, megérkeztek a város szélén épült óriási templomhoz: a Születés bazilikájához. Mindenki elámult attól a pompától, melyet ott tapasztalt, melyhez képest a Nyugat templomai szerény kunyhóknak tetszetek. „Nem láthatsz ott mást — mondja Aetheria — mint aranyat, drágagyöngyöt, selymeket. A vélumok aranyfonállal szövött bársonyból vannak, hasonló anyagból készültek a függönyök is. A papok mind gyöngyökkel díszített aranyos ruhákban vannak azon a napon. Hogyan lehetne megszámlálni a gyertyavivők, fáklyahordók és másféle szolgálatot teljesítők tömegét, ki számlálja meg a lámpásokat? hogyan meséljem el az épület ékes gyönyörűségét, melyet Constantinus császár édesanyja jelenlétében díszített föl arannyal, színes mozaikkal, drága márványlapokkal?”

A bazilika legdrágább kincse azonban a „*praeese Domini*”, az Űrnek jászolya volt, az eredeti sziklabarlangban, amely föle Constantinus bazilikájának roppant méretei tornyosodtak. A barlangot belülről egészen elfödte a rózsaszínű, kacskaringós erezetű márvány, a sziklába vájt jászoly pedig arannyal és ezüsttel tündökölt. Mikor Aetheria leért a barlang szűk száján át az Űr születésének szent helyére, megpillantotta ott az éjjelnappal égő ezüstlámpákat. Itt, ennek a barlangnak bejáratánál olvasta föl a jeruzsálemi püspök az örömhírt, hogy Mária kisedét megszülte, aztán pólyába takarta és jászolyba fektette. Az óriási bazilikában szorongó hívek sokasága megrendülésében könnyek és sóhajtások közt hallotta ezt és az öröm hangos szavaiba tört ki. A mise végén az egész sokaság elvonult a jászoly elé, csókolgatták és kezükkel simogatták a helyet, ahol ez megtörtént.

Az éjféli mise után rendbe állottak és a sötét éjszakában elindultak Jeruzsálem felé. Ezerszer énekeltek a zsoltár szavát: „Áldott, ki az Űr nevében jó, és az Űr a mi Istenünk, ő fényes-

Kedik nekünk!" A karácsonyi hajnali misének, a pásztorok miséjének ősi voltát mutatja, hogy e misének graduáléja mai napig ezt az éneket tartalmazza. Mire Jeruzsálembé értek, már a hajnali azürkület dörögött: „Az az óra, amikor az ember kezdi megismerni a másik embert.” A zarándoktömeg az *Anastasis* kerek templomába tódult, ahol szintén lámpások százai árasztottak ünnepi fényt. Itt volt az ünnep *második stációja*, ahonnan mindenki pihenni tért házába. *Dél előtt* azután Jézus születésének *ünnepi miséje* volt Jeruzsálem *főtemplomában*, a *Martyrionban*, ahol az ünnepi evangélium hirdette a híveknek, hogy az Ige megtestesült és közöttünk lakozék,

A magyarok karácsonya

Amikor Mátyás király uralkodott, utána pedig sok éven át jó Dobzse László öfelsége, a magyar reneszánsz pazar színei mellett a szegénységgel küszködő magyarságnak gondjait ünnepei enyhítették csak. Köztük a legnagyobb: Karácsony, amelynek háromnapos ünneplése a tél nagy dermedtségében a központ volt, a vigasztalás napjának kelte. Egész adventben erre gondoltak, amikor hajnali négy órakor mondott Rorátékon vettek részt, amikor Luca napjától kezdve sarjaztatták a karácsonyi búzát, faragták a Luca székét. Mikor végre megérkezett a várva várt ünnep előkészülete: karácsony böjtje és annak előnapja, „a vigília vigíliája”, amint egyik másik kódexünk mondja, ezen a két előkészületi napon fáradhatatlan tevékenységben lobogtak őseink. Temesvári Felbárt, Mátyás korának nagy hitszónoka elmondja, hogyan takarították, söpörték és díszítették föl házaikat, magukra is gondot fordítván: senki sem akart fürdetlen testtel részt venni az ünnepen és ezért felázó-lítja őket, hogy lelküknek mocskát is távolítsák el, azt is seperiék ki az igaz gyónás tisztulása által. Ezen a két napon a papok alig hagyták el a templomot; mindenki az ünnepre magára akart meggyónni.⁷⁸

Mindenki készen volt már, amikor a szent éjszaka misztikus fátyolát borította a Jézuskát készenlétben váró magyar földre. A középkor végén a népi hiedelmek édes naivsága csicseregte körül a kis Jézus jászolyát. E korabeli szónokok latin beszédeiből,⁷⁹ a kolostori irodalom feljegyzéseiből mosolyognak felénk ezek a hiedelmek, melyeket századokon át mesélt az édesanya a gyermekeknek a szállást jó melege fűtő tűznek fényén a téli estéken. Soha, amióta csak ez a világ áll, olyan nagy fényesség nem volt a földön; olyan világos volt az an-

gyali fényektől, mint a legvilágosabb nappal. Még a „Kimbosba” is lesütött ez a nagy földi fény; Ádám, meg Éva, meg a szent pátriárkák onnan tudták meg, hogy nem kell már soká várniuk. És elmesélték, hogy azon a szentséges éjjelen az egész világon mézes ízű harmat szállott hajnalon a földre, nem győzték az emberek csudálni, mi történt. Ezért mondogatták, odaát a gránicon túl járt emberek állítják, hogy messze Talliánországban van egy templom, mellette egy almafa, amelyik sohasem terem, de szent karácsony éjszakáján, az első kakasszóra szépséges almák pironkodnak rajta. És milyen gyönyörű volt a kis Jézus! Soha a világon még olyan szép kisgyerek nem született meg, annyira kellett mindenkinek szeretni, olyan jó volt csak ránézni is! Ezért a jóság is részt vesz a szent éjjelnek örömében, hiszen a legelsőn is ott volt a jászoly mellett a számár meg az ökör; így hát karácsony éjjelén az istállóban megszólalnak — egyszer az évben — emberi hangon, hogy ők is dicsérjék a világ Megváltóját.

Milyen szép volt a középkor végén még mindenütt épen álló, gyönyörű, sokhelyütt több száz éves templomokban karácsony éjszakája! Pásztorjátékot láttak a templomban mindenütt, az Egyház mintha erre az éjjelre felfüggesztette volna liturgikus törvényeinek szigorúságát, a népi öröm elöntötte az egész isteni szolgálatot. Régi kéziratok, későbbi följegyzések elárulják, hogy a templomban duda is szólt, furulyák hangja, szinte táncos nótafára énekeltek. Állathangokat utánzó nóták hangzottak föl, hiszen az Isten szegénykéje, Szent Ferenc is a karácsonyi evangéliumot énekelve, elragadtatásában megegyő e-e-e hangokkal mondotta a „Betlehem” szót. Egy régi ének⁹⁹ így dicséri a kis Jézuskát:

Ökör, számár megismeré
Teremtőjét és Urát,
lehelessel melengetik
jászoly hideg nyoszolyát.
Ó, te kemény ember szíve,
Mért nem akarsz Megváltódat
ösmérni és lenni hive
eeee, eeee, eeee, eeee,
ösmérni és lenni hive,
Alleluja, alleluja, alle, alleluja,
alle, alleluja!

Éjféli mise előtt a templomi játékokban meglátták a pásztorkat, a három királyokat, amint megjelentek a jászoly előtt.

„Offerát” hoztak ők is, mint a Karácsonyi nagymisén a nép is az oltárhoz vitte körmenetben egyszerű adományait. Egyik-másik régies pásztorjátékunk⁸¹ még ebből a régi korból való, midőn a pásztorok sorra járnak offerára a Jézuska elé, mondván: „Ó, én édes Jézuskám, mit én néked ajánlok: szép piros almát, mint a két piros orcád, még fejet is hajtok.” Azután a másik pásztor térdel oda, mondván: „Ó, édes Jézuskám, mit én néked ajánlok: offerálok egy gomolya sajtot, még fejet is hajtok!” Mária pedig ringatni kezdi drága Kisdedét és ringató éneket mond neki:

Ó, kincsem, gyermekem,
gyöngé csöcsömöcském,
a barmok jászolyában,
hideg, rongyos pólyában,
aludj el csöndesen,
nyugodj el kedvesem!

Mikor aztán éjjelre szóltak a templom harangjai, minde-nütt azzal kezdődött az isteni tisztelet, hogy az oltár előtt a misekönyvből a pap elénekelt az *Úr Jézus Krisztus nemzet-ségfáját* Máté evangéliumából; ministránsok állottak mellette égő gyertyákkal, füstölő tömjénnel; így hallgatta meg a nép az újszülött Isten díszes emberi származását. Az éjjeli mise alatt nemcsak latinul énekeltek, hanem a *Kyrie-be magyar sorokat is szöttek*:

Kyrie eleison;
örüljete ez dolgon,
megszületett Betlehemben,
Krisztus Jézus szegénységben,
ez időben. Kyrie!⁸²

A *szentbeszéd* pedig örömmre szólította föl őseinket, mint Temesvári Pelbárt beszédeiben látjuk: „Ó, kedves hiveim, mindnyájan énvelem örvendezzetek! Örüljete mindnyájam emberek és asszonyok, ifjak és aggastyánok, gazdagok és szegények! Szeretett hiveim, figyelmezzetek, jámbor elmével szemléljete ezt az édességes nagy újságot, a nagy örömöket, miket angyal ajka hirdet néktek. Dicsérjete és hálákat adjatok és dicsőséget a Fölséges Istennek és az angyalokkal, meg a pásztorokkal együtt örvendezzünk az Isten anyjával az Úr Jézus Krisztus üdvözítő születésén!”⁸³

A karácsonyi ünnepek

Karácsony ünnepe köré, amint már a keresztény ókorban nyomát lehet találni, *kimagasló szentek sokaságát* tömörítették az őskeresztény egyházak. Keleten kezdték az Úr jászolyához kapcsolni ezeket az ünnepeket: ősenek, Dávid királynak ünnepét, Péter és Pál napját, János és Jakab apostol-testvérek napját, hiszen ezek a „kedves” tanítványok közé tartoztak, akik a Tábor hegyen és az Olajfák hegyén mesterük mellett lehettek, a vértanúk közül az elsőt, a jeruzsálemi Szent Istvánt, és a gyermekvilág vértanúit: az aprószenteket. Karácsony előtt vasárnapon az Ösegyház Máriának szentelte egyetlen ünnepét: az Istenszülő Mária örömhíradásának ünnepét, előtte való vasárnapon az előhírnököknek, Keresztelő Szent Jánosnak ünnepét ülven meg. Így alakult ki az évszázadok óta meglevő rend: Karácsony másnapján Szent Istvánt megünnepelni, a vértanúk zsongéját, első áldozatát; december 27-én a szűzi tisztaság zsongéját: Jánost, a szeretett tanítványt, a negyedik evangélium íróját; 28-án a gyermekvilág zsongéját, a Heródes által meggyilkoltatott kisdedeket. Ősi gondolat az emberiség vallástörténetében a primiciális áldozat, a zsongéáldozat: a termés legelejét odaadni annak a világfölötti Lénynek, akitől minden jót kap az ember és ezzel elismerni, hogy tőle függünk. A földreszállt Istennek tehát az Egyház ezekkel az ünnepekkel hódol, hogy szeretetét az egész emberiség nevében neki bemutassa. A középkori egyház pedig a pogányságból visszamaradt szokásokat keresztelt meg ezeken a napokon, keresztény szentelményekké avatva azokat: december 26-án az állatokra hívja le az isteni áldást, ezen a napon volt századokon és a lovak és a zab megáldása. December 27-én, János napján az emberek eledelét áldja meg, gyümölcsöt és bort; az aprószentek napján pedig ősrégi finnugor és germán termékenységű varázslat ellensúlyozásaként fűzfavesszőket szentelt, hogy azokkal csapdossák az embereket, kívánva nekik friss egészséget az elkövetkezendő esztendőben.

5. Az esztendő eleje

December 31.

Mikor *Szilveszter estéjén* aranyos csillanással villog a bor az összekoccanó serlegekben, vajon hány embernek jut eszébe az a férfiú, akiről a haldokló óév utolsó napját elnevezték? I. Szilveszter ez, ősi római család sarja, ki elsőként lépett Róma püspöki székére (314—335) azután, hogy az Egyház elhagyta a katakombákat. Constantinus császár jóvoltából a Lateranusok nemzetségének egykori palotáját foglalhatta el és ott megalapította a lateráni bazilikát, — a Város és a földkerekség egyházainak fejét és édesanyját. Huszonegy esztendei békés pásztorkodás után 335 december 31-én halt meg, miután egész idő alatt a császárnak és a római birodalomnak tanácsadója volt, s így őbenne tiszteljük *a béke első pápáját*. — A béke első pápája egyúttal *a karácsony pápája is*. Az ő uralkodása alatt vetődött fel Rómában a gondolat, hogy Jézus születését meg kell ünnepelni. Igaz, hogy akkoriban néhány évtized óta elég általánosan január 6-át, Epifánia ünnepét szentelték erre a célra, de ez az ünnep kollektív tartalmú volt: az Úr megkeresztelésére, a napkeleti bölcsek látogatására s a kánai mennyegzőre emlékeztek rajta Jézus születése mellett. Szilveszter trónralépésével egyidőben a külső harcoktól megszabadult Egyházat rögtön a belső küzdelmek láza kezdte emészteni: Arius Alexandriában új tant kezdett hirdetni, mely szerint Krisztus csupán fogadott fia Istennek, teremtmény, bár legkiválóbb az emberek között. Az új ünnep elsősorban ez ellen az eretnek mozgalom ellen irányult, melyet Szilveszter az első egyetemes zsinat által Niceában ítél el (325). Uralkodása második évtizedében hozták be a karácsony ünnepét Rómában.

Másik vértelen arcvonalon is küzdenie kellett Szilveszternek: a pogányság reakciójaként jelentkező mozgalmával, mely elavult sokistenhitét a napimádás egyetlenisten-hítével akarta felcserélni s így szembeszegezni azt a keresztények egyisten-

hitével. Ezért választotta a napisten születésének napját, december 25-ét az Igazság napja, Krisztus születése ünnepéül.

Szilveszter volt végül az első földi halandó, akit Szent Mártonnal együtt szentnek kezdtek tisztelni, ámbar nem volt vértanú. Mikor tehát ünnepének estéjén megszólalnak a hangok, muzsikájuk nemcsak a béke fenkölt gondolatát s a hagyományokhoz való ragaszkodást hirdeti, hanem azt is szívünkbe vési, hogy nemcsak a vérüket hullató hősök lehetnek nagyok, hanem a mindennapi élet porondján küzdő emberek is.

Újesztendők

Miért éppen január 1-én kezdődik szerte a világon az új-
esztendő? Természetes, hogy nem mindig volt így. A világ leg-
régibb kultúrnépe, az egyiptomi július 19-én kezdte az évet: mert ekkor kezdődik a Nilus termékenyítő áradása. A fáraók ajándékokat kaptak és adtak ezen a napon; a szokást minden más nép is átvette. Az ókor más kultúrnépei a tavaszi napjegy-
egyenlőség napjával, március 25-ével kezdték számolni az év napjait; egymástól függetlenül ezt a napot tartották újévnek a babiloniak, kínaiak és perzsák. A régi görögöknél más-más napon kezdődött az év, a különböző törzsek szokása szerint. A zsidók a babiloni fogság, Kr. e. 538 után, az ős első hónapjára tették az év kezdetét. Tisri hónap 1-ére. Kisázsiában a Nagy Sándor után új birodalmat alapító seleukida uralkodók az alapítástól, Kr. e. 312-től számolták az éveket. Az újév szeptember 1; ezen a napon alapították ugyanis a fővárost, Antiochiát. Mivel e város liturgiája Aranyzsjájú Szent János révén Bizáncba került, a keleti szertartású kereszténység liturgikus könyvei mai napig szeptember 1-ét ünneplik meg újesztendőnek. — *Egyiptom keresztényei* a „vértanúk évszámítását” követik. Az utolsó ókori üldözőnek, Diocletianusnak uralkodásától, Kr. u. 284-től számítják manap is a koptok és az abesszínek éveiket; az újesztendő napja pedig *augusztus 29*, Diocletianus trónralépésének napja. — *Január 1-ét* a rómaiak Kr. e. 46-tól ülték meg, mint az év első napját. Ekkor vezette be ugyanis Julius Caesar birodalmában az Egyiptomban megismert naphold-évet, melynek kezdetét az addig 11-ik hónap elsejére tette és Janusról, a Kezdes istenéről Januariusnak nevezte el. Ettől fogva áldozatok bemutatásával, lakmározásokkal, kicsapongásokkal és kölcsönös ajándékok küldésével ünnepelték meg a pogányok e napot. A római birodalomban akkor is megmarad-

tak a pogány szokások, amikor a lakosság már régen keresztény volt. Ezért zsinatok eltiltották (auxerre-i 578, toledói 633), hogy a keresztények résztvegyenek a részegeskedésben, tehén-, szarvas-, ló-álarcokat öltsenek, az utcákon felvonulásokat rendezzenek és táncoljanak. Keresztény ünneppel is ellensúlyozta az Egyház a rendkívül népszerű pogány újesztendőt: a születés után nyolcadik napon követő körülmetélés emlékünnepévé avatván azt. Ezen alkalommal „hívták a fiúcska nevét Jézusnak” s így az Egyház ezt a szent nevet írta fel az újévnek titkokat záró kapujára.

Az újév kapuja

Mintha kisfia lenne Nagykarácsonynak: ez a nyolcadik nap, január elseje, mint a hold részesedik a ragyogó Napnak, karácsonynak szelid tündökléséből. Sok vallásos motívum szőtt tarka köntöst az újesztendő újszülöttjére, az év első napjára: kiskarácsonyra.

Mindjárt a legelső, a védekezés, az aggódó féltés melegsége. Akkor, amikor 1600 évvel ezelőtt karácsony még az új keresztény ünnepek diadalmas újdonságával terjedt el mindenfelé, nyolc nappal utána, január elsején, a pogány világ Janus bifrons-nak, a kétarcú Janusnak ünnepét ülte, kiről január hónap nevét vette. Örült mulatozások és kicsapongások zaja verte fel ezen a napon a római birodalom városait. Mint-hogy az új keresztények közül is sokan részt vettek ezekben; az Egyház *engesztelő* napot tartott január elsején; e napnak miséjét találták meg a római liturgia legrégebbi kézírataiban⁶⁴ „*ad prohibendum ab idolis*”, a „bálványtisztelettől való tartózkodás” címen.

A bálványok az idők folyamán lassanként ledőltek, a pogányság elenyészett és az újesztendő újszülöttje, január elseje újabb ünnepi köntösben részesült, a *kis Jézus édesanyjáról való megemlékezés* gondolatában. Az egykori világbirodalom főterén, a Forum Romanumon állott a Szent Szűz legrégebbi római temploma, a Sancta Maria antiqua-nak már a IV. században épült bazilikája. Pogány templom helyén emelkedett ez a Mária-templom: Vesta mater, a házi tűzhely istennőjének egykori temploma változott át igaz édesanyjának, Máriának templomává. Valamikor régen nagy ünnepek voltak ebben a pogány templomban: a Vestaszűzek, akik a római állam örökön égő szent tűzét táplálták, ünnepelték azt. Természetes volt tehát, hogy ebben az immár kereszténnyé vált templomban

keresztény ünnep is volt január elsején: a *Natale sanctae Mariae*, az új Mária-bazilika születésének napja, azaz felszentelésének évfordulója. Liturgiánkban a Tiberisen túli Mária-templom stációja emlékeztet erre az ünnepre és az újév ünnepi könyörgése, mely még ettől az ősrégi időtől fordul a karácsonyi Gyermek édesanyjához: „Isten, ki a Boldogságos Szűz Máriának gyümölcsös szüzessége által az emberiséget az örök üdvösség ajándékában részesítetted, add meg nekünk, kérünk, hogy Annak közbenjárását érezzük, aki által méltókká lettünk az élet szerzőjének, Jézus Krisztusnak befogadására.”

A Rómától távoli latin kereszténység január elsején az evangéliumi eseményre gondolt, mely ezen a napon történt: az Ószövetség törvénye szerint ezen a napon történt meg a kisdéd Jézus körülmetélékedése és névadása. Soká tartott, míg ez a motívum is belekerült az ünnepbe; több, mint ezer esztendővel Krisztus születése után a római liturgia is így nevezte el az újév ünnepét és evangéliumát is mindmáig erről az eseményről olvastatja.

6. Epifánia (Vízkereszt)

Az Úr megjelenése

Gyönyörű, hangulatos és népszerű, de szépségében bonyolult ünnep Epifánia, az Úr megjelenésének ünnepe és érdekesnek látszik gyökereiben feltárni azt. Epifánia ünnepének története, keletkezésében szemlélve, rendkívül szokatlan: ugyanis eretnek vallás talajában nőtt. A III. század legelején a nagy alexandriai tanítómester, *Alexandriai Kelemen* tudósít minket arról, hogy városában a gnóosztikusok szektája január 11-én, vagy január 6-án Krisztus keresztségét ünnepelte meg:

„*Basileidés* követői megünneplik (Jézus) keresztségének napját. Egész éjjel virrasztanak olvasmányok hallgatásával és azt állítják, hogy ez (t. i. a keresztség) Tiberius császár tizenötödik évében (Kr. u. 29), Tybi hónap 15-én (január 11.) történt, némelyek pedig, hogy ennek a hónapnak 10-én (január 6.) történt.⁸⁵

Mindjárt három miért vetődik fel, ha ezt a rejtélyes tudósítást elemezzük. Az *első kérdés*: vajon miért ülték meg a gnóosztikus szektások éppen *Jézus keresztségét*? A felelet kézenfekvő: a gnóosztikusok Jézust közönséges embernek tartották születésénél fogva s a mindenség Istenének szelleme, a szállott reája. Csak ettől az időponttól kezdve Christos, Felkent, azaz Messiás.⁸⁶ — A *második kérdés*: Miért éppen *január 6-át* tették meg az ünnepük napjának. A feleletet az ó-egyiptomi naptár ismerete adja meg, ezen a napon volt ugyanis I. Amenemhet fáraó óta a téli napfordulat ünnepe Kr. e. 1991 óta.⁸⁷ Tévesen azt vélték ugyanis, hogy ezen a napon kezdenek a napok hosszabbodni, s ezért ez a nap az Idő újjászületésének dátuma. Az örökkétartó Idő, görögül Aion, a hellénista kultúra középpontjának, Alexandriának város-védő Istene volt.⁸⁸ — A *harmadik kérdés*: Miért éreztek *analógiát a gnóosztikusok Jézus és Aion között*? A választ a hellenizmus henoteizmusra, „egyed-istenhitre” való törekvésben találhatjuk meg. Az egyveretű

görög művelődésre jutott sokvallású nemzetek egymás istenelt azonosították, hogy a zűrzavarban egységet találhassanak. Aión ugyanaz, mint Osiris, a régi népszerű nemzeti isten, ezért ugyanaz, mint a Kr. e. IV. század vége óta Osirisből átalakított Serapis, és nem más, mint napisten, Helios, aki szüztől születik.⁸⁸ Hélios-Aión pogány ünnepe a világosság és fény ünnepe volt Alexandriában, az egész város újjongott ezen a napon, amelyet pannychis, egész éjjeli ünnepi virrasztás vezetett be. A gnóosztikusok is részt vettek ebben az isten-azonosításban: már Malakiás próféta megjövendölte, hogy az eljövendő Messiás az igazság Napja lesz. A vízzel is összefügg ez az ünnep: ezen a napon ugyanis Osiris-Aión tisztelőire a Nilusból merített ünnepélyes szertartással vizet,⁹⁰ sőt egyiptomi néphiedelem volt abban az időben, hogy bizonyos szent helyeken, például Andros szigetén január 6-án a forrás vize borrrá változik.⁹¹

Az eredetileg egyiptomi pogány napfordulat ünnepe január 6-án, mely eretnek vallás ünnepére adott alkalmát, már ünnep volt az igazhitűek között is a IV. század első negyedében, sőt elfogadása dátumát is meg tudjuk határozni: 312—325 között kellett ennek történnie. Az arianusok ugyanis, kik a niceai zsinat után (325) szakadtak el az Egyháztól, ünnepelték, tehát ezen év előtt már megvolt, viszont a donatista szakadárak Afrikában nem ülték meg, mert „nem szeretik az egységet és nincsenek közösségben a keleti egyházakkal”, mint Szent Agoston mondja.⁹²

Az Istenség megnyilvánulása

A Szentlélek csodálatosan vezeti az Egyházat, amint a rothadó trágya új életet fakaszt a szántóföldön, úgy Isten Lelke is felhasznál pogány és eretnek kultikus elemeket s velük tudja megtermékenyíteni Isten kertjét, az Anyaszentegyházat. Az említett elemek különbözősége tette kollektív, gyűjteményes ünneppé Epifániát. Természetes dolog volt, hogy az igazhitűek e napon elsősorban Jézus születését ünnepelték, hiszen kezdettől, születésétől fogva Isten Fia volt, nem pedig csak keresztelésétől fogva, mint a gnóosztikusok tévesen vélték. Úgy érezték az alexandriai keresztények, kiknek koreből Epifánia elindult, hogy Jézus az igazi Aión, az örökkevalóság királya, a Logos, az Ige ki a világot alkotta, hiszen — mint Szent János mondja — „mindenek őáltala lettek és nála nélkül semmi sem lett, ami lett.” Mivel a hellenisták Aiónt is világalkotó-

nak tisztelték, kézenfekvő valami volt, hogy az alexandriai keresztények Jézusra mutassanak, a világalkotóra s így ünnepeljék e napon születését. A liturgia konzervativizmusának megfelelően azonban megmaradt az Úr megkeresztelésének ünneplése is, sőt teljesen érthető az is, hogy Aión-Dionysos állítólagos borcsodájának napján, január 6-án, a keresztények büszkén gondoltak arra, hogy az ő Uruk valóban művelt ilyen borcsodát a kánai mennyegzőn, s így a kánai mennyegző is belekerült az Epifániát összetevő titkok közé. Készen állott tehát az új ünnep a IV. század elején. Nevét onnan vették, hogy az antik hitrege szerint a hellén istenek is megjelentek a földön s a „halhatatlanoknak” eme földi látogatásait „*epiphaneianak*”, megjelenésnek, kinyilvánításnak nevezték. Gyakori keleten a „*theophania*”, istenjelenés név, már költői elnevezés a *hagia phóta*, szent fények elnevezés. Nyugaton az Epifánia név lett állandó, bár kezdetben latin fordításban is szerepelt, mint *manifestatio*, *declaratio* ünnepe, azaz a kinyilvánításé.

Így lett Epifánia Jézus istenségének megnyilvánulása földi testében, minden más megnyilvánulásával egyetemben. A születés *motivuma* azonban csakhamar, még a IV. század folyamán *elhalványodott*, mert e kor második felében Jézus születésének ünnepéül már mindenütt a december 25-iki új ünnep, a karácsony, nyomult előtérbe. A születés helyett ekkor újabb ünnep-tárgy mozzanata kerül Epifániához: a *napkeleti bölcsek* imádása. Egyedül csak Jeruzsálem tartotta magát makacsul január 6-án Jézus születésének ünnepléséhez még több, mint egy évszázadon keresztül. Szent Jeromos szemükre is lobbantja karácsony ünnepén: „Mi úgy tudjuk, hogy Jézus ezen a napon született. Mások úgy vélik, hogy Epifánia napján született, az egész világ ennek az egy tartománynak véleménye ellen van.”⁹⁵

A kollektív ünnep eszméje

Krisztus istenségének megnyilvánulása liturgikus elmélyedéssel ment át. Mint valami több drágakőből álló ékszer, aranyos foglalatot kapott a *hieros gamos*, a „szent nász” gondolatában.⁹⁴ Krisztus az Egyháznak mennyei vőlegénye: ez a szentpáli metafora új, szépséges kapcsolatot teremtett az ünnepet kitevő műsztériumok között. Hiszen az ősegyház felfogása szerint az Egyház azáltal lesz a megkereszteltek édesanyja, hogy a keresztikútból, mely az Egyházanyának tisztaságos méhe (*immaculatus divini fontis uterus*), új életre szüli a halálnak szánt embereket. Jézus pedig az ökeresztény és liturgikus felfogás szerint a Jordánban való keresztségekor megszentelte a vizet, amint a bizánci álta-

lános liturgia a mai napig zengi: „Ma a vizek természete megszenteltetik és a Jordán kettészakad, s hullámainak folyását visszatartotta, látván a vízében keresztelkedő Üdvözítőt.”⁹⁵ Ha az Egyház az édesanya, makulátlan méhe a keresztkút, Krisztus a víznek természetfölötti módon való termékennyé tevője: megvan az alkalom a szentpáli metaforának teljes kiépítésére: *Epifánia Krisztusnak s az Egyháznak mennyei násza*. Gyönyörűen illik ide a *kánai mennyegző* már meglevő — valószínűleg az antik borcsoda hatására belekerült motívuma, Krisztus, az Egyház jegyese, menyasszonyának lakodalmán műveli első csodáját, ahol kinyilvánította dicsőségét és hittek benne tanítványai (Ján. 2, 11). A *napkeleti bölcsek* pedig, a pogány világ első zsengei, erre a szent nászra sietnek oda, hogy nászajándékaikat adják az istenséget immár a külső világnak is kinyilvánító Üdvözítőnek. Így fejt ki ezt az az elragadó antifóna, amelyet valószínűleg⁹⁶ szírből, vagy görögből fordítottak s a Római breviáriumban olvasható ezen ünnepen: „A mai napon mennyei jegyesevét egyesült az egyház, mert a Jordánban Krisztus lemosta vétkeit, ajándékokkal sietnek a bölcsek a királyi nászra, s a vízből lett boron ujjonganak a lakodalmások.”

Vízkereszt

Ha Epifánia további sorsát nézzük. Kelet és Nyugat gyakorlata kissé elszíneződött, kettévált. A keleti egyházban mindinkább egyoldalúan Jézus kereszttségének ünnepe lett. Az ősegyház szokását megtoldva, az ünnepélyes keresztstéget is kiszolgálhatták ezen a napon; innen a bizánci egyetemes liturgiában a „*nagy vízszentelés*” (*hagiasmos megas*) ezen a napon. A Jordánban történt keresztelés emlékére folyóvizet szentelnek meg, a keresztet, Krisztus jelképét a vízbe bocsátják. Mennyire megvolt nálunk, középkorunk hajnalán a latin kereszténység kétségtelen uralma mellett a bizánci hatás is, mutatja a XI. század végén Győrött írt ún. Hartwick-agenda.⁹⁷ Ebben ugyanis Epifánia napján megtaláljuk a „*Benedictio aque ut mos est grecorum*”-ot, a vízszentelést a görögök módja szerint. Csak töredékesen ismert középkori magyar—római liturgiánk nyilván megtartotta ezt a szokást: ezt onnan láthatjuk, hogy az ünnep legnépszerűbb magyar neve, *Vízkereszt* is erre utal. Semmi más ez, mint a görög *hagiasmos*nak ósláv közvetítéssel való megmagyarosítása; ósláv neve ugyanis *vodoszvjatye*, azaz vízszentelés, magyarosan „a víz megkeresztelése”, azaz megszentelése. Magyar kódexeinkben túlnyomóan ezt a nevet találjuk: „*uizkereszt, wyzkereszt*” a *Müncheni-kódexben*, *Bécsi-kódexben*, *Teleki-*

evangéliárfumban, Nádor-kódexben.⁴ Az európai nyelvekben egyedülálló ez a kifejezés: csak a magyar jelöli ezzel a névvel az ünnepet, maga az ószláv kölcsönző nyelv bogojavlenye-nek, Isten megjelenésének nevezi azt, mely névvel egyébként a Teleki-kódexben is találkozunk („vr ki jelenese”). Minden más nyelv másként hívja az ünnepet: befana — épiphanie — epiphany — Heilige drei Könige — tri kralové stb.

Három királyok

A keresztelés helyett Nyugaton mindinkább a mágusok motívuma nyomult előtérbe. Szent Agoston öt ünnepi beszédében csak róluk szól, Nagy Szent Leó szintén hat beszédében, az ősi Gelasianum ugyancsak erről emlékezik meg csupán:

„Méltó és igazságos téged Istenünk, csodálatosnak hirdetni minden műveidben, melyekkel feltártad előttünk országodnak titkait. Ezt az ünnepet ugyanis megelőzte a szűzi Gyermekszülő hírnöke, a csillag, mely a földre szült égi Urat nyilvánította ki a bámuló mágusoknak, hogy a megjelenni akaró Istent mind mennyei jelzés útján, mind az időben teremtetett időbeli jelek szolgálatával tárja fel a világ előtt.”⁵

Jelenleg a mágusok, népiesen a „háromkirályok” a nyugati Egyházban a legnépszerűbb motívum. Keveset tudunk csak róluk. „Mikor megszületett Jézus a judéai Betlehemben, Heródes király napjaiban, íme bölcsek jövének napkeletről Jeruzsálembe, mondván: Hol vagyon, aki született, a zsidók királya? Mert látuk csillagát napkeleten és eljöttünk imádni őt!” Így és ennyit mond el Szent Máté, az első evangélista ezekről a titokzatos férfiakról, akiket a korai középkor óta *királyoknak* szokás nevezni. Akkoriban ugyanis az újonnan megtért népek társadalmi felfogásához alkalmazkodva, az Egyház hithirdetői Jézust nagy királynak, az apostolokat hercegeknek, a tanítványokat hős lovagoknak ábrázolták, mint pl. a Heliand című eposzban láthatjuk. Izajás próféta jövődőlésére támaszkodtak, aki a messiási országról, az Egyházzal megmondotta, hogy népek jönnek majd világosságához és királyok fényességéhez. Még az újkor elején is voltak neves hittudósok, mint Baronius, Suarez, akik lehetségesnek tartották ezt a véleményt. Ám ez cseppet sem valószínű, hiszen Szent Máté mindenestre megemlítette volna, mint a kisdéd Messiás megdicsőülését és az ószövetségi jövődőlés betű szerinti beteljesedését, ha a napkeleti zarándokok királyok lettek volna. Így csak azt tudjuk róluk, hogy *mágusok* voltak; azaz a *médek, és perzsák papjai, akik az istenség akaratát a csillagok*

Íagokból olvassák ki. Az igazságot kereső, becsületes emberek voltak, akiknek Isten belső sugallattal magyarázta meg, mit jelent a *stella nova*, az új csillag, melyet az éjszakai égen észleltek. Máté evangéliumából láthatjuk, hogy istenkeresők voltak: az ajándékok jóindulatukról tanúskodnak, méltók voltak arra az isteni kinyilatkoztatásra, amelyet kaptak. Ilyennek fogta fel személyüket a keresztyény ókor is, amikor a katakombák fal-festményein mágus-süvegben ábrázolják őket. Rendszerint három bölcslet festenek meg a katakombák ókeresztyény művészei, hiszen ez könnyen következtethető az ajándékok hármas számából. Néhol azonban csak két bölcslet, másutt négyet, vagy hatot is találunk ábrázolva. A szír hagyomány szerint tizenketten jelentek meg Jézusnál, mint a pogány világ első képviselői. Az első egyházatyák egyáltalán nem szólnak arról, *hányan voltak*. Először Origenes mondotta ki, hogy hárman vannak. Kr. u. 240 körül. Nevüket is említi, bár nem tudjuk, honnan meríthette ezt: Ochozath, Abimelech, Phicol. A ma szokásos neveket először csak a IX. században találjuk meg Agnellus diakonusnál; ezek azonban tudatosan szimbolikus nevek, amelyekkel a szentírási *Népek táblájának*¹⁰⁰ három népcsaládját akarták jelképezni: Casparus Jáfet képviselője, a Kaspi tó körül lakó árja népeké; Melchiór, a Fény királya a hamita déli népeké; Balthasar pedig, mint babiloni név, a semitaké,

Epifánia eredeti gondolata

Epifánia eredeti, teljes kollektív gondolatvilágát csupán a gallikán liturgia-típus őrizte meg őseredeti teljességében, tehát a Galliában, Hispániában, Milano tartományában használt s ma nap már részben megszűnt liturgiák. Mivel a borcsodát e liturgiák virágzásának korában, a VI—VII. században már az Eucharisztia jelképének fogták fel, eme területen hozzáadták még a *csodálatos kenyérszaporítás motívumát* is: a borcsoda a Szent vér, a kenyérszaporítás a Szent test jelképévé magasodott. Egy VII. századi gallikán misekönyv, a Missale Gothicum, egy elragadóan szép, prózai latinságának szegényes köntösén is a görög eredetinek himnikus lendületét átcillantó szövege fejezi ki legszebben az ókeresztyény, eredeti Epifánia tündöklő teljességét:

Mindenható és drága Mester,
sokszor feltártad enmagad
csodás csodákkal:
ez ünnepen nagyon
Időkeréken visszaforgatod

hogy borra vált a víz és nem fogyott
 az öt kenyér apostolok kezén.
 Magas királyi székből, Pásztorunk,
 lelkünkre küldjed Lelkedet,
 Ki Jordán hús vizére szállt
 s míg önt vizet Keresztelő,
 galambnak szárnya csattogott,
 Igazság tűzborával töltsed el
 híved szívét, ki egykoron
 szavaddal víz ízét
 jó borra változtattad át.
 Az égi lakomára hívj, ó Pásztor.
 világi éhség tűnjön el,
 örök világod ételével hizlalj.
 erényed szent ajándokát betöltsed
 kelyhünk öblébe és az ördög
 erőszakának inni onnan nem szabad.
 S ha szódra lelkünk új hazába tart,
 oda ahonnan csillag fénye hullt
 a jászol kisdedét imádó mágusokra:
 repítsd feléd, ó Pásztorunk, a lelkünk
 ki teljes háromságban élsz s uralkod
 s király vagy mindörökké, ámen!¹⁰¹

7. Gyertyaszentelő: A Találkozás ünnepe

A IV. század még egy szépséges Jézus-ünnepet teremtett: a „Szent Találkozásét” görögül Hypapanté (occursus). Nyugaton is sokszor előfordul ez a név, pl. nálunk a XII. század végén a Pray-kódexben. Későbbi nevei: heorté katharsión, Purificatio S. Mariae, vagy Praesentatio Domini, néha Dies s. Symeonis, vagy luminaria (innen a Lichtmess elnevezés). Candelaria (olasz Candelora, Chandeleur franciául a Gyertyaszentelő elnevezés). *Eredeti eszméje*: a negyvenedik napon a születés után a Kisdedet a templomba vitték szülei, hogy mint *elsőszülöttet kiváltásuk*¹⁰² és ekkor találkozott az emberiség Simeon és Anna próféták személyében Krisztussal, ki először vonult be Atyja házába. Ugyan-ezen a napon végezte Mária is a mózesi törvényt által előírt szertartást: *a tisztulást*: 7 + 33 napig „maradjon otthon, semmi szent dolgot ne illessen, a szent helyre be ne menjen, míg le nem telnek tisztulása napjai... Mikor azután letelnek... vigyen egy egy esztendősbáránnyt egészen elégő áldozatul, meg egy galambfiát, vagy egy gerlét bűnért való áldozatul... ha azonban tehetsége nem bírja és báránnyt vinni nem tud, két gerlét, vagy két galambfiát vigyen... s könyörögjön érte a pap és akkor megtisztul.”¹⁰³ Ez a kettős őszövétségi liturgiai cselekmény a kiváltás és a tisztulás egy napon történt meg az evangélium tanúsága szerint: „Mikor pedig elteltek az ő megtisztulása napjai, Mózes törvénye szerint felvivék őt Jeruzsálembe, hogy bemutatassák az Úrnak... és hogy áldozatot mutassanak be.”¹⁰⁴

A teljes ünnep eredete bonyolult: két külön ünnep olvadt egyggyé: szép, egységes, gazdag eszmevilágú ünneppé.

A jeruzsálemi ünnep

A IV. század végén Jeruzsálemben kezdték a születés utáni 40-ik napot ünnepelni, amint Aetheria látta és új dologként föl is jegyzi:

„Itten az epiphania után való negyvenedik napot valóban nagy tisztességgel ülik meg, mert ezen a napon a Feltámadás

templomába vonulnak körmenetben, mindnyájan ott mennek és igen nagy örvendéssel, rendjére minden úgy történik, mintha húsvét volna. A papok mind prédikálnak és maga a püspök is és az evangéliumnak arról a helyéről szólnak, mely elmondja, hogyan vitte József és Mária az Urat a templomba, s hogyan látta őt Simeon meg Anna . . . Utána pedig, miután rendre mindent elvégeztek, ahogy szokás, a szent litkokat ülik és így történik az elbocsátás.”¹⁰⁵

Nagy ünnepe volt ez Jeruzsálemnek: Aetheria is mondja: „Mintha húsvét volna”; ezért van annyi palesztinai szentbeszéd ~~ez~~ ünnepről, amelyről nem minden túlzás nélkül, de annál ~~le-~~ kessebben mondja egy ottahi szónok: „nem téved az ember, ha ~~az~~ ünnepek ünnepeinek, a szombatok szombatjának, a szentek szentjének mondja”.¹⁰⁶

A római ünnep

Ettől a jeruzsálemi ünneptől függetlenül Rómában volt egy ünnep február 2-án, amelynek eredete homályba vész, de meggyőződésünk szerint, mint városi ünnep, megvolt már a IV. században, amikor a pogánysággal a főlzsabadult Egyháznak harcot kellett vívnia. Középkori hagyomány ugyanis mondja, hogy a gyertyaszentelői körmenet pogány római szertartást: az Amburbale-t pótolja. Így nyilatkozik három forrás is. Az első egy X. századi beszéd (sermo):¹⁰⁷ a XII. századi Beletti Joannes, párizsi tanár és érdemes liturgikus írő¹⁰⁸ ugyanígy tudja a dolgot, valamint III. Ince pápa a XII. század végén is így ír ~~beszé-~~ deben:

„Lobogó faklyákkal a hó elején éjszaka engesztelték ki a várost. Ezért hívták ezt az ünnepet amburbale-nak. Minthogy pedig szentatyáink e szokást teljesen nem tudták kiirtani, úgy határoztak, hogy a B. Szűz liszteletére teszik ezt.” Ókori antik források azönbah nagyön gyérek: a nevét csak egyetlen grammatikus, Servius tartotta meg: „Amburbale vagy amburbium az az áldozat, mely körüljárja a várost s így körmenetben jár az áldozat.”¹⁰⁹

Usener úgy gyanítja,¹¹⁰ hogy a februári, állandó amburbale három napig tartott; főnapját az Egyház szokása tartotta emlékezetben; az első nap előkészítő szertartásokkal telt el; a harmadik nap létezését mutatja a február 3-iki újabb gyertyaszentelés, amelynek „balázsolás” a neve. Nyugaton ez a középkorban fogfájás ellen s a jóság megbetegedése ellen használt szentel-

mény lett, Beletti szerint: „Ezért mindenkinél az jött szokásba, ha valakinek fogá, vagy más valamije fájt, vagy az állatok beteg lettek, tiszteletére (Balasséra) gyertyákat adtak.”¹¹¹

Új ünnep

A két egymástól független ünnep az V. században már egyesült. 447-ben Nagy Szent Leó már Jézus életének megünnepeelt eseményei közé sorolja,¹¹² tehát az evangéliumi tartalmú ünnep ekkor már Rómában is megvan. Csak február 2-án lehetett, mert itt ekkor már egy évszázad óta Jézus születését december 25-én ülték meg. Usener teljes joggal gyanítja,¹¹³ hogy a február 2-iki ünnep elrendelése az ephesosi zsinát után a nagy Mária-tisztelő pápának, III. Sixtusnak (432—440) érdeme, aki a S. Maria Maiort dedikálta. Jeruzsálemben pedig, mint szintén Usener kimutatta, 430 körül egy római főhivatalnok özvegye: Hikelia (latinul: Vicellia) példájára vezették be a gyertyás, rómainvárosi körmenetet. Erről Theodosios nevű papja tanúskodik, Hikelia ugyanis Jeruzsálem és Bellehern közt gyönyörű Mária-templomot építtetett és ebben a templomban kezdte el szokást s „az elsők közt volt, aki a mi Megváltó Jézusunk találkozásának ünnepét gyertyákkal ülette meg”.¹¹⁴

Igy tehát az V. század közepe óta Rómában is, és Jeruzsálemben is, a keresztény világ két legszenlebb vezető centrumában az új ünnep megvolt: evangéliumi emlékünnap, új misztériumos tartalommal: az emberiség találkozik a világ világosságával, a lumen ad revelationem gentium-mal.

Az ünnep eszmerilága

Három nap: Karácsony, Epifánia s a mai fény-ünnepek: ez a három kimagasló esemény a Homocousios-ünnepekörnek. Lumen ad revelationem gentium, ez a prófétai szó és a pogány lustratio engesztelő gyertyái gyönyörű fényű ünneppé avatták ezt az ünnepet is. Ez a fény Karácsonykor mint nova lux, novus Sol virradt az emberiségre, az Egyház itt háttérben marad. A „szent fények” ünnepén: epifánián az Egyház már szent nászt ül a világ világosságával. A main pedig világosságot, lámpást visz elebe; ez a photophoria motívum, ahogy a gyertyát visszük, úgy kell égo lámpással kelet felé, fehér ruhában vonulnunk az égbe. Saphronios jeruzsálemi pátriárka¹¹⁵ mondja: „Senki se tartsa tavel magát a fény vivésétől, mert azért vesszük igénybe a gyertya fényét, hogy ezzel megmutassuk az Eljövendőnek fényes-

ségét, melyben a mindenség fénylik föl, s a gonosz sötétség elűzése után örök világosság teljében tündöklük és különösen azért, hogy a lélek fényességét is szemléltessük ezzel, amelyel felékesítve kell Krisztusnak elébe mennünk.” Ahogyan halhatatlanul szépen fejezi ki a photophoria gondolatát olymposi Methodios:¹¹⁶

„Virrasztok én, arád, szívem fehér
lámpásom ég. Jegyes, futok feléd,
Az égből szózat száll, szüzek
holtat riasztva küld Kelet felé:
fehérben és lámpással Vőlegény elé.”

A gyertyafény mi mindent juttat eszünkbe! Krisztus erejét kapja, hogy meneküljön tőle a gonosz lélek; egy régi oratio nagyon kiemeli ezt az apotropaeikus hatást: a gyertyába öntse égi áldását, „hogy Te, ki az emberiségnek a sötétség elűzésére adtad azt, a te keresztet jelétől olyan erős áldást nyerjen, hogy bárhol gyűjtják is meg, remegve távozzék és fusson a gonosz lélek: az istentisztelők minden hajlékából, a templomokból, a házakból, az ágyakból, az ebédlőből, minden helyről, ahol Isten szolgálai laknak, pihennek, alusznak, virrasztanak, járnak és élnek”.¹¹⁷ A gyertyafény figyelmeztet továbbá a Szentlélek láthatatlan tűzére, hogy ezen az istenszeretet édes tűzére gyulladjunk. Ha ez a szentlelkes tűz fénylik bennünk, megszűnik a bűn okozta vakság és az értelem tiszta szemével szemlélhetjük, mi kedves az Istennek, mi válik való hasznunkra.

Szent Találkozás

A Találkozás, a Krisztusnak elébemenés: a Hypapanté, occursus gondolata is végigvonul az ünnep eszmevilágában. Szent találkozás ölelését csendíti meg vezérmotivumként a misének is, az officiumnak is a prelúdiuma: „Suscepimus misericordiam tuam (incarnatam) in medio templi tui (sicut Simeon in ulnas suas!)” — „templomodban ölbe vettük Irgalmasságod!” Így alkalmazza a 47. zsoltárt az introitus; „Íme: Eljött templomába az uralkodó úr: Sion, menj elébe Istenednek, örvendezz és ujjongj” (invitatorium). A körmeneti ének, melyet a görög liturgiából fordítottak latinra, gyönyörűen énekel meg a nászi találkozás gondolatát Egyház és Krisztus, az Egyházba tartozó lélek és Jegyese között. Adorna thalamum tuum Sion:

Sion dicsítsd föl nászod teremt
 öleld királyod, Krisztusod,
 karodba vedd Szűz Máriát,
 hisz ég kapuja ő,
 dicső, új fény királya van kezén.
 Itt áll a Szűz, vezetve kis fiát,
 ki hajnal csillagát előzte meg.
 Őt vette ölbe Simeon,
 s kihirdette a népeknek,
 hogy élet és halál ura.
 világot váltó Krisztus az.

A szent találkozásban benne van tehát: a találkozás a Krisztussal: templomban, eucharishtiában, evangéliumban, testvéren van jelen; hogy mindebben, úgy mint a Szentlélek fényétől elárasztott Simeon, igaz valójában meglássuk Krisztust és hűségeen szeressük. A földi találkozás folytatása a másvilág, ahol méltók leszünk majd az Isten dicsőségének szent templomában, hogy bemutassanak. Ez lesz az igazi, örök „szent találkozás”.

8. A Vízkereszt utáni idő

A karácsonyi ünnepek édesen tündöklő fehérsége után újra a zöld színű vasárnapok következtek, míg a Hetvened vasárnapal ismét a vezeklés színe: a viola váltja fel egészen húsvétig a Megváltáson örvendező hófehér színt. Ezek a vasárnapok *vándorvasárnapok*: ha van idő, azaz ha későn van húsvét, mind a hat Vízkereszt után való vasárnap sorra kerül, ha ellenben erre nincsen idő, akkor a pünkösd utáni vasárnapok sorát pótolja velük az Egyház. Így hát látszólag, mintha semmi különleges szerepe nem volna ennek az aránylag rövid időnek.

Mégis azt mondhatjuk, hogy saját külön feladata is van ennek a Vízkereszt utáni időnek. Egészen február 2-áig, Gyertyaszentelő ünnepéig, a karácsonyi ünnepkör szelid fénye ragyog ezen a remény-zöld időn. Ez az ünnep, mint láttuk, nem Mária-ünnep, hanem Jézus ünnepe: annak emlékezetére, hogy a kisdéd Jézust a Törvény előírása szerint bemutatták a jeruzsálemi templomban. Ezzel fejeződik be voltaképpen egészen karácsony gondolatvilága: a megtestesült Istenigét ekkor mutatták be először hivatalosan a mennyei Atyának. A liturgia is érezteti ezt: ezen az ünnepen kezdi el az új időszak Mária-antifónát, az *Ave Regina coelorum*-ot, gyönyörű dallamán dicsérve az Istenanyát: „Mennyországnak királynéja, angyaloknak szent asszonya!” Eddig az időig kellett végezni 1956-ig az előírt szabad napokon a szentmisében a Máriáról való megemlékezést a „Deus qui salutis aeternae” könyörgés által, mely a Boldogságos Szűz termékeny szüzességét magasztalja, mely által az emberiség az üdvösség ajándékát nyerte el. Való igazság tehát, hogy a karácsony bizonyos mértékben utórezgéseit érezteti ezen a Vízkereszt utáni időn.

De nem minden vasárnap esik bele ebbe a Gyertyaszentelőig tartó időszakba. Mégis valamennyi vasárnapnak, mind a hatnak van közös alap gondolata és ez az Istennek kijáró mennyei dicséret, melyet a földön az Egyház teljesít tagjaiban. Mint ha a karácsonyi angyalok éneke zengene tovább, a Vízkereszt utáni I. vasárnap megcsendíti a vezérmotívumot, mely vala-

mennyeiben folytatódik: „Felséges trónuson láttam ülni egy fér-
fiút, kit imád az angyalok sokasága, együttesen zengedezve:
„Íme, az ő uralma örökké való.” És utána felszólítja az egész te-
remtett világot az istendicséretre: „Ujjongjatok Istennek, orszá-
gok, mind: szolgáljátok az Urat örvendezve.” Ezt a gondolatot
bővíti ki a Vízkereszt utáni II. vasárnap felszólítása: „Az egész
föld imádjon és dicsérjen Téged, zengjen nevednek dicséretet
Felséges! Ujjongj az Istennek, egész világ, mondjatok nevének
éneket!” A többi vasárnap pedig egyformán új énekkel magasz-
talja négy vasárnapon keresztül az istendicséret motívumát,
visszatérve minden imádás ős-példájára, az angyali dicséretre:
„Imádják az Urat angyalai mind... uralkodik az Úr, ujjongjon
a föld!”

Így válik a látszólag csak lazán összefüggő kis liturgikus
idő hálaadássá a Megtestesülés hatalmas ajándékáért s a hála-
adást Egyházanyánk szokása szerint istendicsérettel fejezi ki.
Így lesznek ezek a vasárnapok Vízkereszt után különleges mó-
don az istendicséret vasárnapjai,

9. A Böjtelő ideje

A Szent Negyvennap idejének a Böjtelő a bevezetője. Mint valami előcsarnok áll a Nagyböjt szent ideje előtt a Septuagesima ideje; amint az Akropolisra Athénben a propylaionok lépcsős csarnokán át megyünk, úgy haladunk át ezen a három vásárnapon keresztül a szent Negyvennap idejébe. Három vásárnapról van szó. A nevük: *Hetvened* (Septuagesima), *Hatvanad* (Sexagesima), és *Ötvened vasárnap* (Quinquagesima). A három vasárnap elnevezése analógiás. Egyszerűen a Quadragesima, Negyvennap vasárnapjai szerint nevezték el őket. Korántsem azt jelenti, amit egyes liturgikus szerzők állítanak, hogy voltak, akik ötven, hatvan, hetven nappal előbb kezdték a böjtöt húsvét előtt; hiszen Septuagesima nem hetven nappal van húsvét előtt, hanem csak 63 nappal.

Vezeklő vasárnapok

1. A népvándorlás vérzivataros századai termelték ki ezt a három vasárnapot. Hogy jellegüket tökéletesen megértsük, szükséges hozzá, hogy történetükkel megismerkedjünk. Ezernégy-száz évvel ezelőtt, a VI. században keletkeztek ezek a vasárnapok. Javában dült a *népvándorlás korszaka*.¹¹⁸ Az V. század egyes rablóhadjáratok kora volt, a fosztogatás, gyűjtogatás, megbecstelenítés ideje. 410-ben a nyugati gótok Alarik vezérlete alatt Rómát rabolták ki. A hírre az egész Birodalom megrendült. 451-ben Attila Catalaunumnál ütközött meg a római csapatokkal. 455-ben Geizerik Rómát dúlja fel. 476-ban pedig Odoaker heruljaival elfoglalja Rómát és megszünteti a nyugat-római császárságot; ettől számítják a római Birodalom bukását. 493-ban a herulok uralmát a keleti gótok váltják föl; Nagy Theodorik vezérlete alatt. Itáliában nyugalom volt ebben az időben, a gótok lassan művelődni kezdtek és az antik élet teljes egészében tovább folyt. A VI. század ellenben szörnyű, 20 évig tartó háborút látott: Bizánc megtámadta a keleti gótokat (534—554). A gótok Róma és a nagyvárosok lakosságát deportálták,

sokan elmenekültek, hegyekben, erdőkben, mocsarakban bújkáltak. A háborúval együtt járó járványok tizedelték a lakosságot, úgyhogy Narses bizánci hadvezér győzelmei, 554-ben a gótok teljesen felmorzsolódtak ugyan, de Itália és Róma elnéptelenedett. Róma ekkor újra a Birodalomhoz tartozott, de nép kelt át az Alpeseznek hótól hűvös ormain. A longobárdok sárga tájfunja söpört végig egész Itálián. Dunántúlról, az egykori Pannonia tartományból, a Balaton mellékéről indultak dél felé új hazát keresni maguknak. A Pó síkságán telepedtek le, mai napig is Lombardiának nevezik ezt a tartományt. Rómától délre a capuai és beneventumi hercegséget alapították. Róma és környéke így harapófogóba került. Számtalanszor próbálták a longobárdok Rómát is elfoglalni, de ez részint Bizánc, részint elsősorban a pápák ügyes politikája következtében 200 esztendőig nem sikerült nekik.

De ettől kezdve a rettegés 200 évig állandósult. *Periculose vivere*, veszedelmesen élni, lett a jelszó. Az élet teljesen bizonytalanná vált. Folyton rettegni kellett Itália új ostorától, a longobárdoktól. Az embereket, mint a kor íróiból látjuk, sötétenlátás, pesszimizmus jellemzi. Fájdalom élt lelkükben, hogy az egyedülnek hitt Birodalom szétesett és kultúrája lassan-lassan tovatűnik. Nem tudták elképzelni, hogy a Római Birodalom nélkül is fennállhat a világ. És mikor fokozatosan rájöttek arra, hogy a restaurálás lehetetlen, azt gondolták, hogy közel kell lenni a világ végének. Nem is sejtették, hogy a rettegett barbár népek segítségével a Római Birodalom romjain új, keresztény művelődés és keresztény államok keletkeznek majd. Akkoriban még csak az átalakulás, a fejlődés és növekedés lázában vergődött minden. Nagy Szent Gergely pápa († 604) maga is azt gondolta, hogy elérkezett a világ vége, amikor az ókor és középkor határmezsgyéjén az annyira kedves római kultúra tűnésén borongott: „Róma, egykor a világ ura, mi lett belőled? Láthatjuk: mérhetetlen fájdalom emészt, polgáraidtól megraboltak, ellenségek szorongatnak, romhalmazzá váltál! Hol van a senatus, hol van a nép? Városunkban a világi méltóságok minden fénye kialudt.”¹¹⁹

2. *Ez a folyamat lassan történt.* Az V—VI. században az antik élet Rómában és a városokban megmaradt. A konzulok szerint számítják még hosszú ideig az éveket; megvannak a rétoriskolák, ahova gótokat nem vettek fel, bennük a régi pogány szellem uralkodott még. Soká megmaradtak a cirkuszi játékok; a thermákba, a hatalmas fürdőkbe továbbra is jártak, csak minden lassan pusztulni kezdett, mert nem volt, aki karban tartsa a gigantikus épületeket. Rómától délre, a Campania egykor ter-

mékeny, gabonatermő vidéke lassan mocsarasodni kezd. A gót háborúban elpusztultak a vízvezetékek és Róma kutakra volt utalva és így lassan a lázas betegségek tanyájává lett: „Roma vorax hominum”, az emberfaló Róma, ahogyan Damiáni Szent Péter nevezte. Az egykori luxuspaloták vagy elpusztultak, pl. a Flaviusok palotája a Palatinuson, ahol azonban még sokáig székeltek a bizánci helytartók; vagy átalakultak: vár lett belőlük, mint pl. a nyolcvanezer embert befogadó roppant szórakozóhely, a Colosseum, ahol keresztény vértanúk tizezreinek folyt a vére egykoron, a Frangepaniak vára volt az egész középkoron keresztül; Hadrianus császár óriási síremléke, a „moles Hadriani” pedig a pápának lett fellegvárává: az Angyalvár. Az egykori vásárcsarnokokból és tőzsdékből, a bazilikákból keresztény templomok lettek, csakúgy, mint az egykori pogány templomokból. A népvándorlás kora alakítja ki a pogány Rómából a sok-templomú keresztény Rómát, ahol annyi templom volt, mint nap az évben. Ezt a rettegő, de még nagy latin műveltségű, hanyatló kort kell szem előtt tartanunk, ha Rómára gondolunk abban az időben, mikor a népvándorlás korában a róma-városi liturgia ki-fejlődött és jelenlegi liturgiánknak őse lett.

3. Ebben a korban, a VI. században kezdték el a *Nagybőjt előtti három vasárnap megülését*.¹²⁰ Mai nyelven úgy mondanók, hogy „vezeklő napok” voltak ezek. Rómának mind a 25 plébánia templomából, a „titulusokból” búcsújáró körmenetben indult el a nép három nagy bazilika felé. Plébániai papjai, a kardinálisok, kikből későbbi egyházfejedelem-bíborosok lettek, segédlelkészeik, diakonusaik kíséretében vezették a népet Róma utcáin a kitűzött hely, a statio, az állomás-templom felé. Ezért találjuk a mai misekönyvben is ezeken a vasárnapokon jelezve a statio helyét. A körmenetben¹²¹ diakonusok vitték a selyem-vélumba burkolt kezekkel a két nagy áldoztató aranykelyhet, a scyphus stationalist. Keresztet vittek a körmenet előtt és énekeltek a körmeneti éneket. A statio bazilikája körüli utcákban egyesültek a csoportok és hangos énekszóval kérték az Istent, hogy tekintse bűnbánatukat, és könyörüljön meg a Városon és Itálián. Közben pedig a patriarcha palotájából (Patriarchium) a pápa is elindult. A nép már ott hullámozott a kijelölt bazilika előtti téren és várta, hogy a pápa megérkezzen. Róma püspöke szintén körmenetben jött. A menet elején a keresztet vitték és a hatalmas tömegnezőt, amelyből az illatos füst szállt az ég felé, hogy jelképezze a hívőknek eget ostromló imádságát. Mögötte ünnepi ruháikban a diakonusok és szubdiakonusok; a ministránsfiúk, az akolitusok színpompás csoportjai; utánuk a pápai udvar hiva-

tálnokai és testőrei. Végül diakonusoktól körülvéve a Szentatya jelent meg lovon ülve. A nép egetverő kiáltásokkal üdvözölte lelkiatyját és főpásztorát, aki nem volt még ekkoriban Rómának világi ura, de hatalmas jóvedelmének minden fillérjét arra fordította, hogy Róma szegény népe élelemhez jusson és Rómát a longobárdok ellen védelmezze; ezért volt annyira népszerű. A három vásárnapon azért könyörögtek, hogy a Mindenható oltalmazza meg a folyton rettegő és a vidéken teljes bizonytalanságban és sok szenvedésben élő népet. A három vásárnapon az ünnepélyes vezeklő körmenetek Róma három legnépszerűbb szentjének bazilikájában találkoztak, hogy az engesztelő istentiszteletet megtartsák.

Hetvened vasárnapján

Róma legnépszerűbb szentjének, *Laurentiusnak* bazilikájához zárandokoltak. A mai napig ez a misének a stációs temploma. Róma és a környék lakosságának félelmét és szorongatását tükrözi vissza a felvonulási körmenet éneke: „Körülvettek engem a halál sóhajai, pokoli fájdalmak vettek körül engem: szorongatásom korszakán az Úrhoz felkiáltok én: Szent templomából szavamat majd meghallgatja Ő.” Ez volt az antifóna, amelyet a 25 plébánia népe szerte mindenütt énekelt az utcákon, miközben a plébániák énekkara: a Schola a 17. Zsoltárt énekelte és minden verse után a nép újra és újra ezt az antifónát mondotta. A 17. Zsoltár is ezt a szorongást kiáltja ki: „Szerelek Téged Istenem, én erősségem, az Úr az én váram, menedékhelyem és fölszabadítóm... — Az Úr az én segítőm, Őbenne bízom... Szorongatásomban az Úrhoz kiáltok és segítségül hívom Istenemet... Megrendült és megingott a föld: a hegyek alapjaikban inogtak meg és elmozdultak, mert haragszik az Úr.” A mai napig Hetvened vasárnapjának bevezető éneke, az *introitus*. Utána a bazilikában megkezdődött az ünnepélyes vezeklő szentmise. A pápa ezt az *orációt* mondotta: „Könyörögjünk! A Te népednek könyörgését, Urunk, hallgasd meg kegyesen; igazságosan sújtasz minket bűneink miatt, de Nevednek dicsősége miatt szabadíts meg minket irgalmadban!” Mi más ez, mint a vezeklés alapmotívumának a kidomborítása: Sokat szenvedünk, de bűneink miatt azt megérdemeljük; mindazonáltal az irgalmas Isten, ha akarja, megszabadíthat minket minden bajból. Utána a diakonus fölolvasta Szent Pálnak a korintusiakhoz írt első leveléből a *Szentleckét* (I. 9, 24—27; 10, 1—5.). A vezeklés másik nagy lényeges mozzanatát domborítja ki: az önmegtaga-

dást. Minden bajt, minden szenvedést, amelyet Isten küldött, hódoló lélekkel kell elfogadnunk. Keresztény ember tudja, hogy a mennyek országa erőszakot szenved és csak azok nyerik el, akik kemény önfegyelmézéssel hámba törik testüket. Hiszen a földi élet sport-versenyekhez hasonlít: a nagydíjért (bravium) küzd mindenki. „Úgy fussatok, hogy elnyerjétek! Mindaz pedig, aki részt vesz a versenyben, mindentől tartózkodik.” Ezért tehát a vezeklő ember jelszava, amint a Szentlecke mondja: „Megsanyargatom testemet és szolgaságba vetem.” De félni nem kell, mert az emberek, akik vezekelnek, maga Krisztus vezeti: Ő az a Szellemi Szikla, aki a legnagyobb viharok közepette is meg nem ingog. — A *Graduale* éneklése újra csak a szenvedés, a szorultság motívumait csendíti meg: „Segítőnk vagy szükségünkben, szorultságunkban; bízzanak Benned mind, akik ismernek Téged, hiszen Te nem hagyod el azokat, kik Téged keresnek, Uram! Mert nem feledkeztek el végleg a szegényről: a szegények túrése nemvész el örökkön örökké.” Azután ünnepélyes körmenetben vitte a diakonus az *evangeliumos könyvet* a márvány szószékre, az ambóra és ott elénekelte a szőlőművesekről szóló példabeszéd szakaszát (Máté, 20, 1—16.). Ez a nehezen érthető példabeszéd azt mondja el, hogyan kapott minden egyes szőlőmunkás este egy napi bér gyanánt egy dénárt: azok is, akik egész nap dolgoztak, azok is, akik csak fél napot dolgoztak, azok is, akik mint utolsók, csak egy óráig dolgoztak. A dénár minden önmegtartózkodásnak és vezeklésnek a jutalma: az örökélet. Ezt mindenki egyformán kapja meg, az is, aki hosszú bűnös élet után tér meg az Istenhez. Íme, ilyen gondolatokkal táplálták a vezeklő vasárnapon a népet. Pontosan ugyanazok a szövegek vannak meg a mai napig a római misekönyvben, hirdetve azt, hogy minden kornak szenvedésében és szorongásában az egyetlen kiút: békével tűnni és vezekléssel engesztelni az Istent.

Hatvanad vasárnap.

Róma másik nagy szentjéhez, *Szent Pálhoz* zárandokolt a 25. titulus népe. A kikötőbe, Ostiába vezető út mentén állott a bazilika; valamikor zsidó temető volt itt, ebbe temették el kivégzés után az egykori sátorlap-szövőt, Gamáliel tanítványát, Pál rabbit, a Nemzetek apostolát. Sírja fölé Róma egyik legszebb bazilikáját emelték. A búcsújáró nép csoportjai ezúttal ezt a körmeneti éneket énekelték, mely mai napig ennek a vasárnapnak *introitus*a: „Ébredj fel, miért alszol Uram? Ébredj fel és ne taszíts el minket végképpen! Miért fordítod el arco-

dat? Miért feledkezel el szorongatásunkról? A földhöz tapadt testünk: kelj fel Uram, segíts meg minket és szabadíts meg!" Ha nem a Szentlélek sugalmazta volna a zsoltárokat is, mint az egész Szentírást, senki ember-fia nem mert volna ilyen éneket írni: ennyire mélységesen emberi jaj-kiáltást. Hányszor hallottuk a háború és az ostrom idején szenvedésükben tántorgó lekektől ehhez hasonló panaszokat: „Megfeledkezett rólunk az Isten! Elfordult tőlünk! Nem törődik már velünk!" Az Isten olyan nagy, hogy gyermekeinek kicsinységéhez is alkalmazkodik; megérti, hogy a szenvedés fáj nekik és azért nem veszi rossz néven; ha gyermek módjára panaszkodnak és sirnak ölelőtte. Tanúbizonyosság, hogy egy ilyen zsoltár-szöveg a Szentírásba kerülhetett, az pedig az Egyház bölcsességét mutatja, hogy aggodalom nélkül felhasználta és a népvándorlás szörnyűségei között körmeneti éneknek rendelte. — Az *Oratio* megint a bajokból kér segítséget, ezúttal Szent Pál apostol közbenjárását használva fel: „Isten, Te látod, hogy semmilyen *akcióinkban* nem lehet bizodalunk: engedd meg kegyelmesen, hogy minden baj ellen a nemzetek tanítójának védelmezése vértessen fel minket!" Segíts magadon, az Isten is megsegít, a keresztyény elve; a pápák hatalmas bástyákkal vették körül Rómát. Folytonos diplomáciai tárgyalásban voltak a különböző longobard hercegségekkel: sohasem kímélték az aranyakat, hogy adófizetéssel távoltartsák városuktól a barbárokat. De azt is látták, hogy semmilyen *akció* egymagában nem elegendő: 200 éven át ott függött Róma feje fölött Damokles kardja. A *Szentlecke* elmondja, mennyit kellett Szent Pál apostolnak szenvednie (Korinthusiakhoz írt levél II. 11, 12—33; 12, 1—9). Hiszen ugyanezeket kellett elszenvednie abban az időben Róma és Itália népének: számtalan fáradságot, igen sokszor fogságot, módfelett való veréseket, gyakori halálveszélyeket, rablók veszedelmét, veszedelmet a pogányoktól, veszélyeket a városban, veszélyeket a pusztaságban, veszélyeket a tengeren, hiszen az arabok, akiket szaracénoknak hívtak akkoriban, kalóz-flottáikkal a tenger felől akarták Rómát több ízben bevenni és környékét fel is dúlták. A népvándorláshoz tartoztak a többi szenvedések az elszegényedés miatt, „nyomorúság", a barbár fosztogatások miatt „sok virrasztás, éhség és szomjúság, hideg és meztelenség". Valóságos tükörben láthatták, hogy az Isten hogyan próbálja meg azokat is, akiket szeret. A *Szentlecke* vége Szent Pál szava: „Háromszor kértem az Urat, hogy távozzék az (ti. a szenvedés) tőlem; de azt mondá nekem: elég neked az én kegyelemem, mert az erő az erőtlenségben lesz tökéletessé." Pontosan

ugyanazt kellett mondani a kor szenvedéseinek súlya alatt nyögő római népnek is. A *Graduale* éneke azonban mégis diadalkiáltás; biztosra veszik, hogy Isten mégis meghallgatja őket és a város nem lesz a barbárok zsákmánya. Hadd, „tudják meg a népek, hogy Isten a Te neved: az egész földön egyedül Te vagy fölséges. Istenem, tedd olyanokká őket, mint a forgatag s amilyen a pelyva a szél előtt!” — Az *Evangélium* a magvetőről szóló példabeszéd (Luk. 8, 4—15.). Szent Pál tiszteletére énekeltek az Evangéliumot ott, ahol a főoltár alatt el volt temetve minden nemzetek legnagyobb magvetője, Pál apostol. A népet együtt arra is figyelmezteti, hogy vigyázzanak a szívükbe hullott isteni magvakra: a kegyelem indításaira, amelyet a Szentírás olvasásakor, az isteni Ige hirdetésekor vagy más alkalmakkor, talán a csendes imádság idején éreznek magukban. Ne fojtsák el a tövisek: a szenvedés korszakában, a népvándorlás idején az élet gondjai. Ne legyenek köszikla-lelkek, akik örömmel fogadják ugyan az Igét és egy ideig hisznek is, de a szenvedés, megpróbáltatás, szóval a kísértés idején elpártolnak. — Ezért amikor ezen a vezeklő vasárnapon Róma népe körmenetben vitte az oltárhoz áldozati adományait: kenyeret, bort, olajat, gyapjút, viaszt, pénzt. közben ezt a *felajánlási* éneket énekeltek, mely szintén megmaradt misekönyvünkben: „Add, hogy ösvényeiden tökéletes léptekkel járjak. És ne inogjanak meg lépteim . . .” Ez célzás az Evangéliumban kapott tanításra.

Ötvened vasárnapja

pedig a legnagyobb szenthez, Róma első pápájához, *Szent Péterhez* vezette a híveket. Ez a stációs templom a mai napig; a körmeneti éneken, szerte a városban ez a motívum harsant fel ezen a vasárnapon: „Légy nekem védelmező Istenem, légy az én menedékhelyem és ments meg engemet! Hiszen Te vagy az én erősségem, Te vagy menedékem helye, és neved miatt vezérem leszel és gondomat viseled.” Az *Oratio* pedig újra csak azt kéri, hogy minden bajtól oltalmazza meg az Úr az ő népét: „Könyörgésünket kérünk Urunk, hallgasd meg kegyesen; vétkeink bilincseit oldozd le rólunk és őrizd meg minket minden bajoktól.” — A *Szentlecke* nagyon fontos dologra hívja fel a figyelmet: Nem elegendő a vezeklés, az önmegtágadás. Ha valaki a legnagyobbat is tenné ezen a téren, úgy, hogy „átadná testét annyira, hogy elégne: ha szeretete nincsen, semmi sem használna néki.” Ezért a szeretet himnuszát olvastatták; éppen a nagy szenvedések idején, amikor a

csapások és szorongatások általánosak, kell rendkívüli módon gyakorolni a szeretet cselekedeteit. Nagyon tanulságos az *Evangélium* is (Luk, 18, 31—43.). Ebben Jézus elmondja, hogy szenvednie kell: a pogányok kezébe adják és megcsúfolják, bántalmazzák, megköpdösik és miután megostorozták, megölik őt, de harmadnapra feltámad. A szenvedések nagy evangéliumi programja ez: szenvedni kell, mert csak ezáltal üdvözülhet valaki. A tanítványok azonban „mit *sem értének* ezekből és ez az ige el volt *rejtve* előttük és *nem értették* a mondottakat”. Éppen a népvándorlás szenvedései között aktuális volt ez a hármas mondat: annyi és annyi ember nem bírta fölfogni, miért kell neki éppen ilyen szörnyűségek korában élnie; miért kell egy nemzedéknek többet szenvednie, mint azelőtt századoknak. Hiszen például Afrikában, mely a legnagyobb rémségek színheiyévé vált — azóta is a legborzalmasabb pusztítást vandalizmusnak mondjuk az Afrikát rombadöntő vandálokról — 600 esztendeig tökéletes béke volt. 600 esztendeig nem volt ezekben a virágzó római tartományokban háború; 600 esztendeig békében és nyugalomban élhettek és művelődhettek. Az Evangélium azután azzal folytatódik, hogy egy vak ült az út felén és amint hallotta a tömegtől, hogy a názáreti Jézus megy arra, Jézustól kiáltva kérte: „Jézus, Dávidnak Fia! könyörülj rajtam!” Az Úr kérésére, hogy mit cselekedjen vele, ezt felelte: „Uram, hogy lássak.” És Jézus meggyógyította és a vak látott. „Láss, a te hited megszabadított Téged.” Így kell látni annak is, akit a szenvedések tépáznak: lelkének szeme nyíljon meg és lássa be, hogy csak *per crucem ad lucem*, a kereszttel lehet eljutni az örök élet fényességébe.

10. A Szent Negyvennap és nagyböjt

A IV. század legelején — anélkül, hogy keletkezésének pontos idejét tudnók — egyszerre készen találjuk az ókor, a középkor lelkiéletének hegymagasságnyi fontosságú intézményét: a *Szent Negyvennapot*, a *Tessarakosté-t*, *Quadragesima-t*. A lelki öröm forrása volt ez a szent idő: versengve egymással gyakorolták keresztény őseink az önmegtagadás gyakorlatait ekkor, naponta hallgatták a hosszú, Szentírást magyarázó homiliákat; a katechumenek előkészültek a titkokkal terhes szent éjszakára, közben a vizsgálatokon (Scrutinium) estek át; a bűnbánók nyilvános vezekléssel, kemény önsanyargatással tettek eleget botránkoztató, nyilvános bűneikért. hogy nagycsütörtökön: a Szeretet ünnepén kiengesztelődjenek Istennek. Nagy, általános kollektív lelkigyakorlata az egész ókeresztény közösségnek ez a Negyvennap. Mekkora volt az öröm, szinte el sem tudjuk képzelni már. Nagy Szent Basileios tanúskodik erről a IV. században: „Az életünket őrző angyalok szorgosabban állnak azok mellett, akik böjttel tisztítják lelküket, mennyivel inkább ebben az időben, midőn az egész földkerekségen kihirdetik a böjtnek dicséretét. Nincs sziget, nincs szárazföld, nincs város, nem található nép, a föld legtávolabb eső zugáig, ahol nem hallanak meg a böjt parancsát. Még a hadsereg, az utasok, a hajósok, a kereskedők is egyaránt meghallják ezt a parancsot és nagy örömmel fogadják. Ne zárja ki hát önmagát senki a böjtölők sorából, amelyben ott sorakozik az ember minden fajtája, minden életkor, minden rendű méltóság.”¹²²

Készület húsvétra

Két különböző dolog. intézmény olvad a Szent Negyvennapban egymással össze: a húsvétra való előkészület s a Krisztus negyven napi böjtiére emlékezve 40 napos böjt.

Amint a húsvét az apostoli időkbe nyúlik vissza, majdnem olyan réginek mondható az azt megelőző böjt is. Nem annyira

az volt az indító ok, hogy készüljenek a húsvétra, Krisztus szavát követték, hogy az ő követői nem böjtölnek rendszeresen, mint János tanítványai; hanem csak amíg, „elvétetik tőlük a vőlegény” dum ablatus est sponsus. „Csak nem gyászolhat a násznép, míg velük van a vőlegény? De majd eljönnek a napok, mikor elvétetik tőlük a vőlegény; akkor majd böjtölnek” (Mt. 9, 15.). A II—III. században mindenütt megvan ez a *Húsvét előtti böjt, de ennek semmi köze a 40 napi böjthöz.*

Gyakorlata különböző volt, lényeges mozzanat, hogy szabad volt, kinek-kinek egyéni buzgóságára bízták, mennyit böjtöl. Erről 190 körül Irenaiosnak Victor pápához írt levele tájékoztat, amelyet Eusebios tartott fenn: „Nemcsak a (húsvét) nap körül van vita, hanem a böjtnek formája körül is. Egyesek azt hiszik, hogy csak egy napig kell böjtölniök, mások azt, hogy kettőt, ismét mások azt, hogy többet. Ismét mások negyven órán át éjjel-nappal mérik ki napjukat. S ez a tarkabarkaság a megtartásban, nem most, általunk keletkezett, hanem sokkal előbb, az előttünk levők által.” Irenaios erről a böjtről beszél tovább Victorinak írt levelében és megjegyzi, hogy „azok a presbyterek, akik Sótér (166—174) előtt voltak az Egyháznak, melynek élén állasz, vezetői: Anicetust értem, meg Piust, Hyginust, Telesphorust és Xystust sem maguk soha nem tartották, sem nem hagyták azoknak, kik velők voltak. S bár ők a legcsekélyebbet sem tartották (ti. böjtöt), békében voltak azokkal, akik olyan idegen vidékről jöttek öhozzájuk, ahol megtartották azt.”¹²³ Rómában tehát úgy látszik Sótér után (174) hozták be a böjtöt, hiszen ez alig illett a római praxishoz, mely a paschában elsősorban az Úr feltámadását tartotta ünnepe tárgyának. Vacandard megjegyzi, hogy ez az első szöveg a húsvét előtti böjtről, és Galliából való.¹²⁴ A szokást Irenaios Kisázsia-ra vezeti vissza; Anicetus pápa „sose tudta Polykarpost rávenni, hogy e szokással föl hagyjon, mivel az együtt élt Jánossal, ami Urunk tanítványával, a többi apostollal és mindig megtartotta azt.” Szerintem világos, hogy Anicetus pápa a quartodecimanus praxissal együtt a böjtről is le akarta Polykarpost szoktatni: hiszen ez a kisázsiaiak szerint, akik Krisztus halálát ünnepeiték fő téma gyanánt, szervesen hozzátartozott az ünnephez.

A III. században már szigorították a húsvét előtti böjtöt. Alexandriai Dionysios (247—264) írja, hogy húsvét előtt hat napig tart a böjt,¹²⁵

Krisztus negyven napos böjtje

A negyven napos böjt gondolata Krisztus minél hűebb utánzása izzó ókeresztény vágyának gyümölcse. Jézus a keresztség után 40 nap és 40 éjjel böjtölt. Jézus az isteni jelenés fényében fürdő megkeresztelkedése után a Jordántól rögtön Juda sivatagjába vonult vissza, ahol a folyótól nyugatra hatalmas kopár hegyek sziklái ágoskodnak az ég felé. Jeruzsálemig sárgásszürke hegyek húzódnak, vöröses porral telt zeg-zugos völgyek szelik át azokat; számos barlangjában sakálok, rókák és kígyók tanyáznak. Ide ment az Úr. Itt tartózkodott, magasan a Jordán trópusan buja völgye fölött és negyven napig semmit sem vett magához. Mindent, amit tett és szenvedett, a mi okulásunkra cselekedte, s ezért a böjt elteltével a Sátánnal is megvívott, hogy megmutassa, hogyan kell a kereszténynek az ördöggel csatáznia. Egyre azonban vigyázni kell: nem szabad keresni a kísértést, hiszen a Miatyánk utolsó kérdésének mondásával teljesítjük a parancsot: „Imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek!” A kövek váljanak kenyerekké, legyen a testiség szolgálja! Vesse le magát a torony ormáról: keresse a hiú dicsőséget! És egyszer eljő a mindennél erősebb kísértés: a birtoklásnak soha jól nem lakó vágyakozása: mindezeket neked adom, ha leborulva imádsz engem! A tanítvány is úgy küzdi le ezeket a kísértéseket, amint az Úr példája szemlélteti. A lélek kelyhe nyíljon meg az Isten felé, feleje forduljon vágyakozással. Ne bukjon el a testiségben, higgyen annak, aki szent szavával tud táplálni mindeneket. Ne kísértsük a vett jókkal való visszaélés által a minden jónak ajándékozóját, hanem megelégedve az eljövendő dicsóséggel, vessük meg azt, ami fölösleges. És akkor majd angyalok jönnek és szolgálnak nekünk — ez a Nagy Böjtölő tanítása.

Miért éppen 40 napig böjtölt Jézus, arra feleletet ad az Ószövetség. Mielőtt Mózes kihirdette volna az ószövetségi isteni törvényt, 40 nap és 40 éjjelt töltött élen-szomjan a Hóreb hegyén, az Újszövetség hirdetésének megkezdése előtt tehát az Újszövetség törvényhozója is 40 napot, 40 éjjelt töltött böjtben Istennel együtt. Az evangéliumi idők zsidókeresztényeinek, kiknek Máté először írta meg, hogy „negyven nap és negyven éjjel böjtölt (Mt. 4, 2.) nem kellett hozzátenni, hogy ezt Mózesre gondolva cselekedte, aki „felméne a hegyre s ott volt 40 napon és 40 éjen át” (Ex. 24, 18.). Szent Lukács, ki pogánykeresztényeknek ír, ezért már csak azt mondja, hogy „a pusztába vitetik a Lélektől 40 napra” (Lk. 4, 3.).

A mi 40 napunk

Hogy ez a negyvennapos böjt eredetileg független volt a húsvétól, annak az ókeresztény kor nagy irodalmi hajótöréséből egyetlen tanúsága maradt reánk: a kopt Egyház sohasem feledve el ezt, azt hangsúlyozza, hogy kezdetben ez a böjt nem függött össze a húsvétra való előkészülettel, hanem *január 6-ához csatlakozott*, mert ez volt Jézus keresztelezésének ünnepe; így mondja pl. Abul-Barakat. Valamikor tehát, mikor Egyiptomban január 6-án Krisztus keresztségét ünnepelték, az Úr példájára, aki szintén rögtön utána 40 napot és 40 éjjelt böjtölt, hozzáfűzték a 40 napi böjtöt.¹²⁶

Misztikus titokzatosság veszi körül a keresztény ókorban. Ravenna nagy érseke, az Aranyszavúnak mondott Szent Péter, Petrus Chrysologus, így fejtegeti ezt a gondolatot: „Íme itt van a negyvennapos böjt... sokan azt hiszik, hogy az önmegtartóztatás vágya hozta csak létre, vagy így parancsolja ezt a hagyomány, vagy az Úr Jézus értünk így töltötte el: és nem is sejtik, hogy *milyen mélyértelmű titkot rejteget!*”¹²⁷ És most kifejti a nagyböjt mélyebb értelmét: „Századok óta csak annyira szent ez a 40-es szám, annyira teljes titokkal, hogy az Isten műveinek végrehajtásánál... sérthetetlen törvényként írja azt elő.” Ezután felsorolja az *isteni, nagy műveket, amelyek 40 napig tartottak*: „Mily fontos ez a 40-es szám. mutatja, hogy akkoriban (ti. a vízözön idején) az eget nyitotta meg, hogy el-mossák a földet, most pedig az egész földkerekséget tárja ki, hogy a népek a keresztség kútja által megújulnak.” Majd így folytatja a példákat az üdvösség történetéből: „40 évig hullott a sivatagban a kenyérthozó (*manna*) eső a zsidók népének.” Mikor pedig az Ígélet földjének küszöbén állott a választott nép, a kiküldött *kémek 40 napig járták be a földet*, „és így ez a szent szám hívta be őket az Ígélet földjére és minket is a böjtölés folyásával hív, és vezet föl az égbe”. Mózes pedig 40 napon át volt a Hóreb hegycsúcsra a Sinai hegységben, és ott részesült Isten kinyilatkoztatásában és „méltán részesült abban a kitüntetésben, hogy (a 40 napnak ezt a) törvényét ő is megszentelte, annyit ért úgy látszik Mózesnek megszakítás nélküli böjtje”. 700 évvel később az Ószövetség legnagyobb prófétája, *Élijahu*, *Illés* Palesztina déli részéből isteni sugallatra elindult és 40 nap és 40 éjjel tartó gyalogmenetben ért el a Hóreb hegycsúcsra, ugyanoda, ahol Mózes beszélt az Úrral; „ez a böjt Illést az égbe emelte fel, de hogy oda eljusson, előbb meg kellett járnia a 40-es szám titokteljes útját”. Két újabb évszázad eltelté

után a babiloni fogságba deportált zsidók között volt egy *Ezékiel* nevű pap: ő is próféta volt és Isten parancsára 40 napig kellett neki egyik oldalán mozdulatlanul feküdnie, hogy ezzel a jelképes cselekedettel szimbolizálja a fogságot és „ez a szentséges szám magára vette a gonoszságokat, hogy eltörölje azokat; magára vette a fogságokat, hogy föloldja azokat; bilincseket szenvedett el, hogy lehántsa őket”. Ezért *Jézus* is, „amit szolgáiban (az említett ószövetségi szentekben) mintegy árnyékekben előre jelzett, önmaga is beteljesítette”. Amint a mozarab liturgia mondja: „(*Jézus*) saját példáján mutatta meg a küzdelemnek módszerét az ő katonáinak; 40 nap és 40 éjjel böjtölt, mindenek Istene és Ura, hogy valóságos Istennek és valóságos embernek mutassa magát, s amit Ádám az étel által elvesztett, azt saját böjtjével helyreállítsa.”¹²⁸

Szent szám a Negyvenes szám az ókor fölfogása szerint. Mikor és milyen alkalomból kezdhették vajon keresztény őseink ezt a nagyon súlyos önmegtagadást jelentő vezeklést, nem tudjuk. Figyelemre méltónak tartom H. Achelis hipotézisét, hogy ilyen súlyos vezeklést valamelyik nagy üldözésben kezdhettek el, minden valószínűség szerint a diocletianusiban, hiszen jó időben nem szoktak ilyet elkezdni, sem megfogadni.¹²⁹ A Negyvennap engesztelés tehát, hogy Isten mentse meg az Egyházat; abban az időben, mikor patakokban folyt a vértanúknak vére, mikor a hitvallók tízezreit deportálták gyalogmenetekben, mikor a keresztények koldusbotra kerültek és nem lehetett tíz éven át félelem nélkül élni, midőn sok helyen pásztor nélkül maradt a nyáj s a Világegyház trónja is négy éven át maradt betöltetlen!

A Keleten már a nicaei zsinat által föltételezett Negyvennap a IV. század folyamán mindenütt megtalálható a Húsvét előtti időben. Mikor került Húsvét elé, nem tudjuk. Mindig ott találjuk. Szent Athenasios „Ünnepi Leveleiben”, melyben a húsvétot készíti elő, 341—347 között vezette be Egyiptomban.¹³⁰ 341-ben Serapionnak, Thmuis püspökének, a világhírű Eucherion szerzőjének azt írja, hogy az egész világ böjtöl Húsvét előtt 40 nappal és gúnyolódnak az egyiptomiakon, akik ezt nem tartják meg. Ezt Rómából írta, amikor számkivetésben ott tartózkodott; legkésőbb tehát 340-ben Rómában már megvan a Quadragesima. Mikor visszatért, hamarosan el is érte célját: 347-es ünnepi levelében már azt hangsúlyozta, hogy aki lebecsüli a Negyvennapot, nem ünnepelheti meg a Húsvétot. A IV. század közepén kétségtelen, hogy mindenütt megvolt a Negyvennap böjtje,

Pontosan negyven nap legyen

A napok kiszámolása a böjt gyakorlata körül azonban nagymértékben eltérések mutatkoznak Kelet és Nyugat között. Nyugaton hat héttel Húsvét előtt kezdtek: ez negyvenkét nap. Vasárnap ókeresztény fölfogás szerint tilos böjtölni, tehát a 6. vasárnap levonása után 36 nap volt a tényleges böjti nap. Keresztény őseink nem mérícskéltek, szellemes fordulattal úgy vették, hogy ezzel az év 365 napjából tizedet fizetnek az Úrnak. Nagy Szent Gergely mondja Böjt I. vasárnapján: „A mai naptól számítva a húsvéti ünnep öröméig hat hét telik el: e hetek 42 napot számlálnak; a megtartóztatástól hat vasárnapi napot elvonunk, és így a megtartóztatás részére nem több, mint 36 nap marad csak. Minthogy az év 365 napból áll, mi pedig 36 napon át sanyargatjuk magunkat, esztendőnkől mintegy tizedet fizetünk az Úrnak.”¹³¹ A mozarab breviárium is egészen ebben a gondolatkörben mozog: „Íme, Szent Nevednek napjaink tizedét fizetjük a visszatérő esztendő körfutásában.”¹³²

A VII. századi Gelasianumban már az I. vasárnap előtti szerdán a *Caput Quadragesimae*: azért adták ezt a négy napot hozzá, hogy a 40 nap pontosan kijöjjön. Tehát Nagy Szent Gergely halála (604) után nemsokára tehették ezt. Amalarius értesít róla először, mi volt a cél: „Szent Gergely a Negyvennap idején csak 36 böjti napot tételez föl nálunk; nyilvánvalóan azért, mert még nem adták hozzá a négy napot a fentemlített (hamvazó) szerdától a böjt vasárnapjáig.”¹³³

Keleten ellenben szombaton nem böjtöltek, mert az fél ünnepnek számított; így tehát 16 nap marad el; ha nyolc hétre veszik a Negyvennapot $8 \times 7 = 56$); ekként pontosan kijött a 40 böjti nap. Így volt 390 körül Jeruzsálemben Aetheria¹³⁴ tanúsága szerint; Kypros szigetén ugyanezen időben Epiphánios szerint; 387-ben Antiochiában Chrysostomos szerint; így volt a kopt Egyházban is.

Nemcsak a böjti idő látszólagos hosszabb volta különbözteti meg a keleti és a nyugati Negyvennapot. hanem még más mélyreható különbség is szembeötlik. Keleten a IV. századtól kezdve mindig az volt a fölfogás, hogy böjti napon nincs szentmise: A böjt aliturgikus, tehát csak szombaton és vasárnap van „liturgia”; a többi napon csak áldoztatási ritus: Leiturgia tón próegiasmenón = az előreszentelt liturgiája. Milánóban is így volt eredetileg régen, mint azt Odilo Heiming kimutatta.¹³⁵ Rómában ellenben kezdetben — tehát a VII. század előtt; sőt Nagy Szent Gergely előtt, tehát legkésőbb a VI.

században „stációs” nap volt: hétfőn, szerdán, pénteken. Ezen a napokon körmenetben ment a püspök, a klérus és a nép a kijelölt bazilikába, ott volt a mise, a többi napon nem volt. Ennek figyelemre méltó emléke a mai napig, hogy e három napon éneklék egész nagybőjtben a „Domine non secundum peccata nostra” kezdetű tractus bűnbánati énekét. Hogy csakugyan más napokon mise sem volt, azt egy nagyon régi szerkezetű palimpsést-sacramentarium töredék mutatja; Rhaetia-ban (Vorarlberg, Svájc). v. Noricum-ban (Ausztria) használhatták ezt: ebben nagybőjtben csak e három napnak van miséje.¹³⁶ Ugyanígy van az angolszász egyház legrégebbi liturgia könyvében a Book of Lindisfarne-nak nevezett evangeliariumban; ez Nápoly régi liturgiájának emléke G. Morin szerint.¹³⁷

E három naphoz már a VII. században a Gelasianumban, megtaláljuk a keddet is, mint liturgikus stációsnapot, meg a szombatot. A csütörtök egyedül maradt aliturgikus; a fenyegető barbár veszedelem ellen II. Gergely pápa a VIII. században ezeket is stációsnapokká szervezte meg.

Ezeket a „stációkat” misekönyveink még ma is jelzik minden nagyböjti nap szentmiséjének szövege előtt.

11. A nagyböjt, a keresztség ideje

A választottak

A szent Negyvennap a kiválasztottak előkészületi ideje volt. Még az üldözések idejében meg sem volt a Negyvennap, de már Húsvét Vigiliája, a szent Éjszaka: a keresztségnek volt az ünnepe. A katechumeneket elő kellett készíteni a keresztségre. Sok helyütt egy évig, vagy két-három évig voltak katechumenek; ezek részt vehettek a keresztények vigiliáin, ott halották a szent olvasmányokat, énekelhették a zsoltárokat, de a szent titok megünneplése előtt el kellett távozniuk. *A tulajdonképpen előkészület az utolsó három hétben történt.* Minden nap megjelentek és tanították őket. — Kr. u. 200 körül *Tertullianus*, a híres keresztény karthagói ügyvéd lapidáris tömörséggel mondja el, mi történt velük: „A törvényt s a prófétákat (Ószövetség) az evangéliumi és apostoli írásokkal elkeverték s így megítatják velük a hitet; utána vízzel pecsételik meg (keresztség); Szentlélekbe öltöztetik (bérmálás); és az Eucharisziával táplálják.”¹³⁸ Korántsem volt azonban elegendő az elméleti felkészülés. Az elv általában az volt, hogy „nem szabad a tanítványoknak mindjárt kezdetben a mély és rejtettebb titokról beszélni; tanítsák őket erkölcsaik javítására, önfegyelmezésük jobbítására, vallásos életre, s az egyszerű hit első elemeire”.¹³⁹ Nagyon tanulságos az ókeresztény lelkületre, hogy mit értettek keresztény őseink *vallásos életen*. Az üldözések korából való keresztény forrás így mondja ezt el: „A keresztségre beavatandókat azok, akik odavezetik majd őket (a keresztszülők), jó bizonyítvánnyal ajánlják. Tanusítsák, hogy abban az időben, amikor tanulták a hitet: betegeket látogattak — nyomorultakat támogattak — minden szemérmetlen beszédől tartózkodtak — dicséreteket énekeltek — vajon gyűlölték-e a hiú dicsőséget — vajon megvetették-e a gőgöt — és az alázatosságot választották-e maguknak?”¹⁴⁰

A katechumenatus három utolsó hetében a régi ókeresztény liturgiában naponként foglalkoztak a kereszteleendőekkel.

Az ősi örmény lectionarium és a georgiai Kanonarium emléke a régi jeruzsálemi liturgiának; három héttel húsvét előtt öszö-
vetségi és szentpáli olvasmányok kísérik ezt az előkészítő okta-
tást, „A katechumenek részére” fölíráttal. Az egyetemes bizánci
liturgiában ettől a héttől kezdve ott van a mai napig a meg-
világosításra várók részére külön imádság. — A *Gelasianumban*
a III. vasárnaptól (ez 3 hét a VI. vasárnapig) mindenben az
„electi” előkészítésének gondolata uralkodik. Sőt: a III. vásár-
napnak egyenesen ez a célja: „Harmadik vasárnap, amelyet a
kiválasztottak megvizsgálása végett ünnepelünk.” Az oratio pe-
dig azt kéri Istentől, „hogy a kiválasztottak méltóképpen és
bölcsen járulhassanak Isten dicséretének megvallására, alakul-
janak újjá kegyelme által, nyerjék vissza eredeti méltóságú-
kat, amelyet az áteredő bűnnel elvesztettek”. A szentmise ká-
nonjában a „Hanc igitur” imádságban a kiválasztottakról is
megemlékeztek: „Ezt a szent áldozatot felajánljuk Teneked
szolgáidért és szolgálóidért, akiket az örök életre és kegyelmed
boldogító ajándékára méltók közé besoroztál, kiválasztottál és
elhívni méltóztattál.” És ekkor felolvassák a választottaknak
neveit. Miután pedig elsorolták őket, így folytatják: „Kérjük
Uram, hogy ezeket újítsd meg keresztségednek forrása által, és
készüljenek elő szent Lelkednek ajándéka által titkaidnak tel-
jességére.”¹¹

A keresztség motívumai

A szent Negyvennap liturgiája a IV—VII. század között
keletkezett, azóta változatlan, úgy, ahogyan a Római misekönyv-
ben mai napig is megtaláljuk. Ebben a liturgiában számos he-
lyen megtaláljuk a keresztelendőkre vonatkozó célzásokat, mo-
tívumokat. Így pl. *Nagyböjt III. vasárnapján* a statio Szent Lő-
rinc-templomában van, úgy, mint a keresztény ókorban. Ennek
a szent diakónusnak sirjánál sokszor végeztek ördögűzést. A
keresztelendőkön is többször végeztek az előkészületi idő fo-
lyamán exorcizmusokat. Ezen a vasárnapon az *Evangélium* ar-
ról szól, hogyan üzött ki az Úr Jézus egy ördögöt, amely néma
volt. Jézus azután a sátnak a hatalmáról beszélt, aki képes
visszatérni a házba, ahonnan kijött, azaz a megkeresztelt lélekbe.
Ez figyelmeztetés, hogy vigyázzanak kisöport és fölékesített
házukra, a megkeresztelt lélekre. — A *Szentlecke* szintén a vá-
lasztottakhoz fordul és a gyakorlati kereszténységet sürgeti:
„Kövessétek, mint kedves gyermekek, az Isten példáját, és él-
jeteke szeretettel, amiképp Krisztus is szeretett bennünket...”

Különösen ettől kell tartózkodniok: „Ocsmányság, és semmiféle tisztátalanság, vagy kapzsiság szóba se jöjjön köztetek... sem pedig ostoba, vagy kétértelmű beszéd, ami illetlen, hanem inkább hálaadás.” — A *III. vasárnap utáni hétfőn a Szentlecke* Námánról szól, a szír király hadvezérééről, aki ezt a parancsot kapta a prófétától belpoklossága meggyógyítására: „Menj és fürödjél meg hétszer a Jordánban s akkor tested visszanyeri egészségét és megtisztulsz.” „Fürödj meg és megtisztulsz”: ez a jelszava a keresztelendőknek is. bár nem tudták, milyen lesz ez a szent fürdő, a keresztség. Ennek a hétnek a *péntekjén* pedig a *Szentlecke* elmondja, hogyan fakasztott Mózes vizet a sziklából: „Uristen! Hallgasd meg a nép kiáltását, és nyisd meg nekik tárházadat, az élő víz forrását...” Az *Evangélium* pedig a *szamaritánus* asszony történetét mondja el; Jákob kútjánál ezt mondotta neki Jézus: „Mindaz, aki abból a vízből iszik, melyet Én adok neki, soha többé nem szomjazik mindörökké; hanem a víz, amelyet Én adok neki, az örök életre szökellő vízforrás lesz benne.” Ez a szent víz az újszövetség kegyelmi áradatának folyama, melynek indító forrása a keresztség vize.

A *IV. vasárnap utáni szerdán* nagy ünnepség várt a katechumenekre: A *traditio symboli*, azaz a hitvallás átadása. A püspök elárulta a mindig titokban tartott Hitvallást, az apostolok ideje óta meglevő Hiszekegyet. Elmondotta nekik a Miatyánkot is és az isteni parancsolatokat. A misének a szövege majdnem egészében a keresztelendőkkel foglalkozik. A bevezető körmeneti ének, az *Intröitus* hozzájuk fordul: „Mikor majd közöttetek megszentelésre találok, összegyűjtelek titeket minden földről: és tiszta vizet öntök reátok és minden bűnötökől megtisztítalak benneteket.” A *Szentlecke* szövege Ezekiel prófétából ugyanezt a szöveget bővebben fejti ki: a titokzatos szent víz megtisztítja őket, megtisztulnak minden bálványoktól és új szívet és új lelket kapnak: az Istennek a lelkét. Valóra válik itt majd a szó, amit tömör rövidséggel fogalmazott Tertullianus: „A vízben megtisztulnak angyal segítségével, és előkészülnek a Szentlélek befogadására.”¹¹² Az *Evangélium* pedig elmondja a vakon született ember történetét, aki szeme világát azzal nyerte vissza, hogy megmosta szemét a Siloé tavában: „Megvilágosultnak” nevezték a megkereszteltet is, mert hitével sokkal többet látott meg a valódi világból, a láthatatlan dolgokat, az Isten országát. — A *IV. vasárnap utáni szombat*on szintén a keresztelendőkkel foglalkoztak. Már az *Intröitus* hangsúlyozza a keresztségnek tisztító vizét: „Szomjúhozók, jöjjetek a vizekhez, mondja az Úr.” Az *Evangélium* pedig Jézus szavait hozza: „Én

vagyok a világ világossága, aki engem követ, nem jár sötétségben, hanem övé leszen az élet világossága.” — Hasonló motívum csendül föl a következő *hétfőn*: „Az ünnep utolsó nagy napján megállt Jézus és kiáltott, mondván: ha valaki szomjazik, jöjjön Énhozzám és igyék.”

A keresztség az ókorban

És végre elérkezett a Nagyszombat reggele. A keresztelendők a hívekkel együtt böjtöltek már előző napon: Nagypénteken is. Reggel összejöttek és ekkor történt meg a *Redditio symboli*, a Hitvallás felmondása, visszaadása. Mindegyiküknek el kellett mondani az átadáskor elárult szövegeket. Leírni nem volt szabad és soha senkinek nem mondhatták el, csak a testvéreknek a hitben. Az *utolsó exorcizmusokat* végezték el rajtuk és azután hazabocsátották őket. Türelmetlenül várták, hogy az este árnyai leszálljanak a földre és a titokkal teljes Szent Éjszaka elkezdődjék. Kezdetől fogva, az apostolok korától, *fennmaradtak ezen az éjjelen* keresztény őseink. Hiszen az Úr hajnal előtt támadt föl és pontosan abban az időben ünnepelték meg istentiszteletükben a Föltámadás emlékeztétét. Az apostolok idejében fennmaradásra készítette a keresztényeket az a tény is, hogy eleinte megülték a zsidó húsvétot is; ebben pedig lényeges volt a húsvéti bárány vacsorája. Így lett a húsvéti virrasztás minden vigiliának, szent virrasztásnak mintegy édesanyja. Oly híres volt Húsvét éjszakája, hogy a kereszténység elterjedése idején, a IV. században még a pogányok is fennmaradtak. Akkoriban már a Birodalom városaiban a nép nagyrészen keresztény volt. Csak néhány előkelő városi család maradt pogány, meg a városok körül települt szegény nép. Ebben az időben már mindenütt bazilikák voltak. Azelőtt a városon kívül, folyóvízhez mentek ki, vagy a tengerpartra, hogy a keresztelést elvégezzék. Most már a gyönyörű bazilikában folyt le a szertartás. Két napi szigorú böjtölés után Nagyszombat estéjén megnyitlak a hallgató, zárt templomok. Alabástrom ablakaik sötétre hunyva néztek ki az esteledő városra. Mire az éjszaka kibontotta fekete sátorát, a Húsvéti hold teleképpel öntötte el ezüstjét a nagyváros kövezett utcáin. A palotákból, a bérkaszárnnyákból, a külvárosok aoró házaiból megindultak a hófehér ruhába öltözött emberek. Ünneplőbe öltözött férfiak és nők vezetnek fiatalabbakat, kik hétköznapi szürke vagy sötét ruhában vannak: ezek a választottak, akiket ma éjszaka avatnak be a keresztény hit titkába. Sejtelmük sincs róla, mi fog

velük történni; szigorúan tilos volt egy szóval is elárulni a szent titkokat: a szentségeket.

A bazilika óriási csarnoka zsúfolásig megtelt. A márvány mozaik padlón nincsenek padok, egymás hegyén-hátán nyüzsögnek az emberek. A beszélgetők halk zsiromgása tölti be a szent helyet: nem kezdődött még el a liturgia és az emberek az Isten házában otthon érzik magukat. A bazilikában teljes a homály: egyetlen fényforrás sem úzi el a szent Éjszakának lelkekre szálló misztikus sötétjét. Egyszerre csak elkezdődik a *szent virrasztásnak szent szolgálata*. Megjelenik a papság, a szentélyben felállanak, miután fölmentek a színpadszerű szentély sok márványlépcsőjén. Hatalmas, karvastagságú gyertya van a *diakonus* kezében. Ünnepelesen lépdel fel vele a szentély rácsánál álló márvány szószékre, az ambóra, és ott felállítja hatalmas tartójára a gyertyát. Kibontja a hosszú pergamentekercset, amelyen rajta van hangjelzéssel a gyertyaszentelés éneke. Iskolázott énekes: az egész nép feszült csendben várja, hogy a húsvéti örömet bejelentő *szent ének* felhangozzék: „Exsultet iam angelica turba caelorum... — Vigadjon már az égi szent angyalsereg! Vigadjanak az Isten titkai! a Nagy Királynak győzedelme van: Harsanjon föl az üdvnek kürtje hát! Vigadj ma Egyház, szent Anyánk, kit oly nagy Fénynek szent sugára fürdetett.” — A felséges ének hangja, mint valami galamb szárnyalt az áhitatos csendben hallgató sűrű tömeg feje fölött. Minden szót értettek és a szépséges ének vége felé a szívekben apró kis örömtüzek gyúltak. Rőt lobogással égett az ambón a húsvéti gyertya: még az ének közben megjelentek hosszú, gyújtogató botjaikkal a kis akolitus-fiúk, és a szent lángról meggyújtották a viaszgyertyák százait s az ezüstláncon csüngő ezüstámpolnába rejtett olajmécsesek seregét. Tündöklő fényben fürdött a templom; a néhány vigília városi rendőr, az utcákon ámulva leste az alabástrom ablakokból az utcára szűrődő aranyfényű világosságot.

A kivilágított templomban ezután megkezdődött a keresztelés utolsó nagy előkészítése. Egészen úgy, ahogyan az üldözések idejében volt szokás. *Tizenkét hosszú ószövetségi jóvendőlést* olvastak fel egymás után a lektorok, sorra vonult el a hallgatóság szeme előtt a világot teremtő és újjáteremtő Istennek a képe; a vízőzön szennyes hullámain ringatózó bárka; az Egyháznak a képe; a Vörös-tengeren átkelő izraeliták: a világ hajótöréséből az örök életre elhívott keresztények szimboluma s a többi olvasmány mind. A befejező olvasmány, mint minden vigiliánál: a három ifjú történetét mondotta el, akiket Nabokodo-

nozor király tüzes ércolvasztó kemencébe vetett és sértetlenül maradtak meg a lángok közepette. Örök szimboluma annak, hogy a keresztényeknek az üldözés nem árt, és Isten végül is kiragadja Egyházát a világ olvasztókemencéjéből.

Sorba voltak már állítva a keresztelendők. Külön a gyermekek, utánuk a férfiak, mögöttük a nők. Mindegyik mellett a keresztszülők, hóféhér ünnepi ruhában. És megindult a menet ki a bazilikából a keresztelés helyére. A IV. század után már rendszerint keresztelő-kápolna volt ez; tágas, nyolcszögletes, vagy kerek alakú épület. Közepén a fürdő-medencével, melybe lépcsőkön lehetett lemenni. Az üldözések korában, mint láttuk, még nem volt szó bazilikáról, és keresztelő-kápolnákról, akkor élő víz mellé vonultak. Ami azonban ezután történt, az ugyanúgy megvolt már a katakombák egyházában is, mint a *Testamentum Domini nostri Jesu Christi* című őskeresztény írat elmondja; bár a IV. század második felében írták le, de liturgiája az üldözések korának rendjét tükrözi vissza.¹⁴⁵

A keresztelést a püspök vezeti: legelőször is személyesen kereszteli meg azokat, akik tiszta életre kötelezik magukat, a continenseket, önmegtartóztatókat. Utánuk a gyermekeket, majd a férfiakat és végül a nőket. *A keresztelendők Nyugat felé fordulnak* és ezt ismétlik a püspök után: „Ellentmondok neked Sátán és egész szolgálatodnak, vágyaidnak és minden cselekedetenednek.” Ezután testüket az *exorcizált olajjal megkenik:* „Megkenlek téged ezzel az olajjal, hogy megszabadulhass minden tisztátalan és gonosz szellemtől és megszabadulj minden bajtól.” — Utána *Kelet felé fordultak* a keresztelendők és ezt mondták: „Alávetem magamat Néked: Atya, Fiú és Szentlélek, Kitől reszket és fél minden teremtmény. Add, hogy minden parancsodat hiba nélkül teljesíthessem!”

A presbyterek és diakonusok viszik a keresztelendőket a folyóvizhez. *Egymás után lépnek be a vízbe.* Nincs rajtuk semmi, még a gyűrű, vagy ékszert is le kell tenniük. A nők külön, függönyökkel elkerített helyen állanak; a vízbe merítést és a chrismatiót az Egyháznak szentelt özvegyasszonyok, a diakonissák segítségével a presbyterák végzik, a püspök pedig az imát mondja, a bérmláshoz, kívül állva. Mikor a vízbe lépnek, a diakonus kérdi a keresztelendőt, külön-külön:

„Hiszel az Istenben, a Mindenható Atyában?”

„Hiszek!” — És rögtön alámerítik a vízbe.

Utána újra kérdik: „Hiszel-e Krisztus Jézusban, Isten Fiában, ki az Atyától jött, kezdettől az Atyával van, Ki a Szent-

lélek által Szűz Máriától született, és keresztre feszítették Pontius Pilátus alatt, meghalt és harmadik napon föltámadt halottaiból és újra élt, fölment a mennyekbe, az Atya jobbján ül és eljövendő ítélni eleveneket és holtakat?"

„Hiszek!” — felelte a keresztelendő és másodszor is elmerítik a vízben.

„Hiszel-e a Szentlélekben és a Szent Egyházban?” — hangzik a harmadik kérdés, mire harmadszor is elmerül a vízben.

Mikor a megkeresztelt kilép a vízből, a második szent olajjal kenik meg, a krizmával a presbyterek, illetve presbyterák, mondván: „Megkenlek olajjal Jézus Krisztus nevében. Amen.” Ekkor mindnyájan fölveszik a még nem viselt, új fehér ruhát. A püspök mindegyiknek fejére teszi kezét és mondja: „Kenve kenlek föl téged a Mindenható Isten, Krisztus Jézus és a Szentlélek nevében, hogy munkása légy tökéletes hittel és neki kedves edénye!” Ezután a kereszt jelét írja homlokára és békecsókot ad neki e szavakkal: „Az alázatosak Istene legyen veled!” — „És a Te lelkeddel!” feleli a megkeresztelt. Keresztény őseink a keresztség után mindig rögtön kiszolgáltatták a bérmlás szentségét is; a megerősödés, a Krisztusban nagygya növekedés szentségét. *Tertullianus* így mondja el ezt az élményt: „Megkentek minket, hogy lelkünk fölszenteltté legyen; testünket megjelölik (a kereszttel), hogy lelkünk megerősödjék; testünket a kezek fölrakásával beárnyékolják, hogy a lelket a Lélek világosságába borítsa.”¹⁴

Tündöklő fehér, vadonatúj ruhába öltözve térnek vissza a bazilikába, mint az Egyházanyának újszülött kisdedei. Elkezdődik a szentséges éjszakán az *Úr titkainak ünneplése*. Először látták az „új fölvilágosultak”, ahogyan az ókorban hívták az újonnan keresztelteket. Tudták azt, hogy valamiképpen az Istenséggel egyesülnek majd; most megmondották nekik, hogy a szent Kenyér, amelyet a püspök a szent Asztalon aranykessel szeletelt apró darabokra, Krisztusnak a Teste. Még mézet és tejet is nyújtottak nekik a szentáldozás után; gyermekeknek tekintették őket, akik még tejre szorulnak; az igaz vallásban pedig az egyedüli, komoly vigasztalásnak édességét kapják.

A Keresztség gondolatköre

A keresztség szentségének nagy gondolatköréből egyetlen jellegzetesen ókeresztény motívumot ragadunk ki: a keresztség az ártatlanság és egyszerűség szentsége. *Ártatlan a víz,*

„sancta innocens creatura”, szent és ártatlan teremtmény, amint az ősi, mai napig használt okeresztény vizet szentelő praefatio mondja. *Ártatlan halacskáknak* — pisciculi — neveztek magukat a keresztények, amint Tertullianus mondja: „Mi, mint halacskák, vízben születünk, a mi Ichtyis-ünk (Halunk), Jézus Krisztus szerint újjá és nem is üdvözülünk másképp, csak úgy, ha a vízben megmaradunk.” — Ártatlanná lesz a lélek, mint a galamb, amelynek a képében a Szentlélek száll a megkereszteltre: „Az a lélek, ki galamb képében szállt le az Úrra, hogy így is kinyilvánuljon a Szentlélek természete: ennek a madárnak egyszerűsége és ártatlansága által; hisz a galambnak még testi értelemben sincs epéje. Legyetek tehát — úgymond az Úr — ártatlanok, mint a galambok.”¹⁴⁵ De már ugyancsak Tertullianus megmondotta, hogy az ördög ügyes a hit megingatásában, hiszen, ha az ember „látja, mily egyszerűek az Isten művei, melyeknek látjuk lefolyását és mily fenyes hatásukban, amire csak ígéretünk van, annál hihetlenebbnek látja az örökkévalóság elnyerését. Hiszen oly egyszerűen, minden pompa, minden új fényezés, minden költségeskedés nélkül bocsátják az embert a vízbe.”¹⁴⁶

Ártatlannak lenni annyit jelent, mindenekelőtt, hogy a lélek Istennek gyermeke lett, és mindig Istennek gyermeke marad. A lelki gyermekség, az egyszerűség nagy titok. A kegyelem erejével kell ezt az erényt kimunkálni magunkban, mert hiába: az igazság az, hogy az egyszerűség a maga tökéletességében csak egyedül Istenben van meg. Az ember számára pedig ez a legnehezebb, hiszen az ember a világ összes lényei közt a legösszetettebb. Nem vagyunk lényünkönél fogva egyszerűek: „Sárból és napsugárból vagyunk összegyúrva” (Madách), azaz van testünk, mely mit sem különbözik az állatétól — és ezzel a testtel az Istenség östüzéből földrehullott szikra: a lélek kapcsolódik egy egységbe. A test — lélek — kettősség feszültsége egész életünket gyötrellemmel képes betölteni. „Látom a jót és helyeslem s a rosszat követem mégis”, mondotta már a latin költő. — Lényünkönél fogva nem vagyunk egyszerűek továbbá, ha csupasz lelkünket szemléljük. Hiszen lelkünk két részre oszlik: az egyiket megvilágítja az öntudatnak fényes lámpása; a másik részét ugyanennek a léleknek, a jóval nagyobb részét, homály és sötétség fedi. Ebből: a tudatalatti lélekvilágból gyűrűznek föl néha-néha a tudat-lámpás által megvilágított lélektóra, a meg nem válósult, de lehetséges tettek, vágyak százlábú hüllői. Olyan undok gondolatok, vágyak, hogy nem hinnők, hogy az belőlünk került ki,

Lényünknel fogva nem vagyunk egyszerűek; szörnyű kettősség forrása fakad bennünk azáltal, hogy vannak öröklött tulajdonságaink. Nemcsak apától-anyától öröklünk: testi tulajdonságokat, szemünk, hajunk színét; képességeket; rossz és jó tulajdonságokat, hanem összes őseink ezekben a tulajdonságokban küldik a századokon keresztül nekünk titkos küldeményeiket. De azért mégsem mondhatjuk, hogy: „nem tehetek róla, nekem ilyen a természetem” — mert a jó Isten ezzel a születéskor adott jellemmel egy több ismeretlenes egyenlet megoldását bízta ránk.

Es ebben segít a keresztség, mely Isten gyermekévé szentel föl bennünket. Csak élni kell az erőforrással, amelyet lelkünknek egy életre adott a Teremtő: hogy az ember fiából az Isten Fiát faragjuk lelkünkben. Aki rozzant házat örökölt, az nem bontja le azt, hanem iparkodik kijavítani. Aki elhanyagolt, gyommal benőtt kertet örökölt, az sem hagyja parlagon, hanem szívós munkával dolgozik, amíg szép, termékeny kert lesz belőle.

Mit jelent az az ártatlan, egyszerű lelkület a gyakorlatban? A gyermek mindent elhisz szüleinek. Nem problémázik, nem vitatkozik. Sohasem szabad azt hinni, ami a hitben nehézséget okoz neked, hogy azt te gondoltad először. Hidd el, amit nehéznek, érthetetlennek találsz, arról valószínűleg már egy könyvtárra való művet írtak okos szakemberek a századokon keresztül. — A gyermek mindent szüleitől vár. Gyermeki bizalommal kell a jó Istenre néznünk, mindig és újra szent karjaiba vetni magunkat és mondani: Íme Uram, haszontalan szolgád vagyok, segíts rajtam! — A gyermek mindent szüleitől kap; testi és lelki javakat kapunk a mennyei Atyától is és ráadásul az egyszerűség, az ártatlanság édes gyümölcsét: a Szentlélekben való vidámság és öröm ajándékát. Ő tesz majd bennünket egyszerűvé, Ő oldozza fel lelkünkben a kettősségek szörnyű feszültségét. Ő veri le testünkről a test bilincseit, az örökölt tulajdonságok kötelekeit. Ő építi újjá lelkünkben omladozó házat és az ártatlanság ragyogó köntösébe öltöztet, mint egykor a keresztség fölvételekor a hófehér ruhába.

Igy gondoljunk a keresztségre azokkal a szavakkal, amellyekkel Tertullianus kezdte a keresztségről szóló könyvét: „Áldott a mi vízkeresztségünk szentsége, mert lemosván korábbi voltunk bűneit, az örök életre szabadít meg minket.” Amint keresztény őseink mondták Krisztusról, rejtjeles, a pogányok előtt érthetetlen beszédükben: Ő az *Ichthys*, a mennyei hal és mi az ő népe vagyunk, mely újjászületett szent forrásából, a

keresztségből és a többi szentség titokzatos kegyelméből. — Az üldözések idejében élt egy *Pektorios* nevű keresztény Galliában, és görög nyelvű sírfeliratában nemcsak magát és családját parentálja el, hanem a rejtjeles ókeresztény nyelven *hálát ad* feliratában *a keresztség nagy ajándékáért*. Úgy érezzük, nem fejezhetjük be szebben a mondottakat, mint az ő szavaival:

Mennyei halnak ó isteni népe, tiszta a szíved,
Igyad a szent forrást, isteni drága vizét.
Szent hullámai óvják lelkedet, drága barátom!
Bőkezű bölcsesség vize ez, s mindig örök.
Adjon a Megváltó teneked szent, mézizú ételt:
Lelkedet táplálván: ott a kezekben a Hal.
Tápláld ó Uram, Üdvöztöm, a lelkem e Hallal!
Jól feküdjék a sírban anyám, ó Fénye a holtnak
S édesatyám Aschandios véle, drága szívemnek.
Véle pihennek atyámfiak, kik tőle születtek.
Szent Halad békéjén, gondolj ma Pektoriosra!¹⁴⁷

12. A nagyböjt, a bűnbánat ideje

Tiszta szív

Az esendő és bukásra hajlamos ember minden idegszálával érzi, amit a zsoltár mond: „Tiszta szívet teremts bennem Istenem!” A keresztség által felvilágosult ember kettősen érzi annak az életnek a szépségét, amely az Istentől adott parancsok póznái között jár, keskeny és meredek úton az Ég felé. Amint egy híres középkori hitszónok, *Petrus Cellensis* bencés apát mondja: „Mi tisztább az égnél? A tiszta szív. — Mi fényesebb a napnál? A tiszta szív. — Mi szépségesebb a kéklő égboltozatnál? A tiszta szív. — Mi erősebb, mint az anyaföld? A tiszta szív. — Mi mélyebb, mint az óceán? A tiszta szív. — Mi kiválóbb minden teremtménynél? A tiszta szív. — Mi hasonlóbb az angyalokhoz? A tiszta szív. — Mi áll közelebb az Istenhez? A tiszta szív. — Tiszta szívet teremts tehát bennem Istenem! Ki tudja ezt megtenni, ha csak nem az Isten? Ha magára marad a szív, nem lehet tiszta, hacsak Isten nem tölti azt be.”¹⁴⁸

Vezeklés az ókorban

Az ókeresztény Egyház isteni alapítójának parancsát követve, az apostolok ideje óta gyakorolta a bűnök megbocsátását. Akkoriban még nem volt semmi különös feltétele: meg kellett bánni és be kellett vallani a bűnöket. „Bűnbánatot kell tartani”, amivel együtt járt bizonyos vezeklési gyakorlatok vállalása is. A legrégebbi ókeresztény íróknál ezt a gyakorlatot találjuk. Még *Szent Péter* idejében volt egy Simon nevű mágus, varázsló, aki a legsötétebb dolgokat művelte; az apostoloktól pénzért akarta megvásárolni a csodatevés adományát. Nagy bűneire Péter figyelmeztette és felszólította: „Tarts bűnbánatot e gonoszságod miatt!” (Ap. csel. 8. 22.). *Szent Pál* apostol meghallotta, hogy a korintusi hívek között sokan vannak, akik a tisztátalanság bűnére estek, ezt írja nekik: „Szomorú vagyok azok miatt, akik vétkeztek és nem tartottak bűnbánatot tisztá-

talanságuk, paráznaságuk és szemérmertlenségük miatt” (2. Kor. 12, 21.); tehát ha bűnbánatot tartottak, megbocsáttattak nekik. Az I. század vége felé Szent János apostol megtudta, hogy Thyatira városában van egy magát prófétának mondó asszony a hívek között, és paráználkodásra vezeti azokat, akik rá hallgatnak; erről ezt mondja: „Időt hagytam neki, hogy bűnbánatot tartson, de nem akarja megbánni paráználkodását” (Jel. 2, 21.). — Ugyancsak az I. század vége felé a *Didache* című ökeresztény mű egyszerűen ennyit mond a bűnök bocsánatáról: „Valld meg a gyülekezetben bűneidet és ne járd az imádsághoz rossz lelkiismerettel!” (4, 14.). Ezt vasárnaponként lehetett megtenni, amint ugyanazon könyv a Tizenkét apostol tanítása mondja: „Az Úrnak vasárnapján gyűjletek össze és törjétek meg a kenyeret hálákat adván (= szentmise), és bűneiteket valljátok be, hogy tiszta legyen a ti áldozatotok. Akinek pedig társával valami ellenségeskedése van, ne jöjjön össze velünk, amíg ki nem békül, hogy ne részesedjék a ti áldozatokban” (14, 1, 2.). — Mikor Antiochia püspökét, *Ignatiost*, Kr. u. 107-ben Rómába szállították s ott a vadállatok elé dobásra ítélték, útközben azt írta társának, Smyrna püspökének, Polikárpnak,¹⁴⁹ hogy legyen Krisztus tökéletes atlétája, minden betegeskedőnek (= lelki betegnek) betegségeit vegye magára, tudva, hogy nem minden sebet ugyanazzal a tapasszal gyógyítanak. Ugyanez a szent püspök, *Polikárp* a század elején arra inti a papokat, hogy „a presbyterek legyenek készek az irgalmasságra, és a tévelygőket vezessék vissza” a helyes útra (Ad Phil. 6.).

Csakhamar, már a II. század folyamán látjuk, hogy különbséget tesznek „főbenjáró bűnök” (*peccata capitalia*) és más bűnök között. Ezek a bűnök nyilvános, közismert nagy bűnök és az ökeresztény Egyház mindig hármat számolt ezek közé: A szándékos emberölést, a nyilvánosan ismert paráználkodást és a hittagadást. 150 körül egy római ökeresztény író, *Hermas* azt tartotta, hogy ezeket a bűnöket nem lehet olyan egyszerűen megbocsátani. Az a helytelen véleménye volt, hogy Krisztus eljövetele, azaz a világvége közveilen közböbön áll; ezért csak egyszer lehet a főbenjáró bűnöket megbocsátani.¹⁵⁰ — A tény azonban az, hogy a hittagadókat is feloldozták, amint a *lyoni* eset mutatja, 177—178-ban. Egy országos vásár alkalmával ebben a városban keresztényüldözés tört ki, sokakat összefogtak és kínzásoknak vetettek alá. Néhányan közülük megtagadták a hitet, de utána megbánták nagy vétküket és amint a lyoni egyház levele tanúsítja, „az Egyház holt tagjai az élő tagok által visszatértek az életbe és így az Egyházanyját óriási öröm fogta

el, mert akiket, mint halottakat önmagából kivetett, elevenen visszaszerezte magának”.¹⁵¹

Mikor azonban szaporodtak az üldözések és a III. században sajnálatosan nagy tömegek tagadták meg a hitet, az az elv kerekedett felül, hogy *a hittagadóknak várniuk kell és vezekelni*, amíg visszaveszik őket az Egyház közösségébe. 251-ben Decius császár szörnyű üldözésében Karthagóban a keresztény hívek nagyobb része megtagadta a hitet, amint saját püspökük, *Szent Cyprianus* vértanú szomorúan megállapította. Az üldözés után azonnal újra keresztények akartak lenni és részt venni a szent áldozásban. Cyprianus ezt nem helyesli, hiszen „még gözölög szájukban a pogány áldozati állat húsa, még meg sem emésztették azt, még bőfögnék tőle és most szennyes kezekkel oda akarnak jutni az Isten oltára elé és az Úr szent titkait magukhoz venni.” Dicséri ugyan jóakarátukat, hogy az Egyházba újra vissza akarnak térni; de először a püspökök gyülekezete előtt hallgassák meg, milyen vezeklést szabnak ki rájuk és utána kapják csak meg a feloldozást.¹⁵² — *A római papság* is hasonló tartalmú levelet írt a karthagói klérushoz; a bukottak nem engedhetők rögtön vissza az Egyház közösségébe, és nekik ártalmukra volna, várjanak csak és utána majd visszafogadják őket; addig „álljanak meg az Egyház küszöbénél, de ne akarják azt átugrani”. — Természetes, hogy túlzók is akadtak. Ilyen volt egy *Novatianus* nevű római pap. Mikor nem őt választották meg Róma püspökének, ugyanebben az időben, hanem Cornelius lett a pápa, híveit elszakította az Egyház közösségéből, egyházszakadást csinált és kihirdette, hogy a hittagadók számára soha sincsen bocsánat, később az összes főbenjáró bűnösöket ki akarta rekeszteni a bűnbocsánatból. Szent Cyprianus eljárását „gögös megátalkodottságnak, szentségtörő vélekedésnek” nevezte és azt mondta, hogy Novatianus ahhoz a levitához hasonlít, aki elment a saját vérében fetrengő szegény sebesült mellett. A jó papnak az irgalmas szamaritánus példáját kell követnie.¹⁵³

A vezeklés gyakorlatai

Mindenesetre ettől az időtől kezdve magától értetődő volt a főbenjáró bűnök esetében bizonyos vezeklési időnek kiszabása. Ebben az időben, amint egy ókeresztény szónok mondja: a „lélek egész töredelmével iparkodjanak, hogy a régi bűnöket lelkiismeretük belsejéből, mint valami nyilvesszőket kiszedjék. Nem elég csak, ha ajkuk hegyével mondják: Vétkeztem, kímélj

meg, bocsáss meg nekem!”¹⁵⁴ Mikor a szent Negyvennap ideje már kialakult, a nyilvános bűnösök ebben az időben tartották meg vezeklésük idejét. Szent Ambrus püspök buzdítja őket, hogy idejüket jól használják ki: „Akarom, hogy a bűnös remélje a bocsánatot, kérje azt könnyeivel, kérje sóhajaival, kérje az egész népnek sirása által... Karolja át a püspök lábát, csókolgassa azt, könnyeivel öntözze, ne bocsássa el, hogy róla is elmondja az Úr Jézus: megbocsáttatik neki sok bűne, mert nagyon szeretett.”¹⁵⁵ — A bűnbánókat az ókeresztény Egyház a Negyvennap egész idejében a *keresztény gyülekezetből kizárta*. Voltak helyek, ahol be se mehettek a bazilikába, hanem csak annak pítvarában, a narthexben tartózkodhattak. Rómában ellenben benn lehettek a templomban, de el voltak különítve a hívek közösségétől. Egyes régi római bazilikákban még látni lehet a kő-padlózatban a lyukakat, amelyekbe rudakat illesztettek és függönnyel választották el a vezeklőket a hívektől.¹⁵⁶

A bűnbánók *vezeklési cselekedetei nagyon kemények voltak*. Amint egy IV. századi egyházatya, Szent Pacianus mondja, „nem tartották gyönyörűségnek a bűnbánatot: akkora fáradtságot rakott rájuk, a test romlását parancsolta nekik; könnyeik örökösök, állandók sóhajtaik”.¹⁵⁷ Ugyancsak ő mondja, melyek voltak ezek a testet rontó, mindennapi gyakorlatok: „A gyülekezet színe előtt sirni, az elveszett életet szennyes ruhában gyászolni, böjtölni, imádkozni, a földre vetni magukat; ha valaki a fürdőbe hív, visszautasítani a gyönyörűséget: ha lakomára kér, így kell szólni: ez a szerencsések dolga, én vétettem az Úr ellen, és felő, hogy örökre elkárhozom: minek nekem a lakmározás, ki megsértettem az Urat? A szegények kezét szorongatni, könyörögni az özvegyeknek, a papok lábához borulni és kérlelni az engesztelő Egyházat: előbb mindent megkísérelni, mint elkárhozni.”¹⁵⁸ Megindító példáját mutatja ennek a vezeklésnek egy *Fabiola* nevű előkelő, római nő. Nyilvános botrányt okozó nagy vétet követett el: a római törvény szerint elvált ledér életű férjétől és az Egyház szerint meg nem engedett, tilos házasságra lépett egy másik férfival. Mikor ez is meghalt, megbánta tettét és nyilvánosan bűnbánatot tartott mindenki épülésére. „Szőr-ruhát öltött, hogy nyilvánosan bevallja tévedését. Egész Róma városa szemlélte, hogy Húsvét előtt, a lateráni bazilikában a bűnbánóknak rendjében állott; a püspök, a presbyterek és az egész nép vele együtt könnyezett. Haja ki volt bontva, sápadt volt az arca, kezei szennyesek, mos-

datlan nyakát meghajtotta... Mindenki előtt feltárta sebé, sírva látta Róma; ruhája rongyos volt, feje födetlen, szája zárva.”¹⁵⁹

Természetesen voltak súlyos bűnök, amelyek nem voltak közismertek. Magától értetődik, hogy már a katakombák egyházában is megbocsátották ezeket. Amint a III. században az alexandriai hittudományi iskola vezetője, *Origenes* tanúsítja, csak a nyilvános bűnösöket közösisítették ki: „Ahol a bűn nem nyilvánvaló, az olyat nem vethetjük ki az Egyházból.”¹⁶⁰ A hívőknek kötelessége volt, hogy nyilvános botrányt okozó bűnről a püspököknek jelentést tegyenek.¹⁶¹ Ha ellenben ez nem történt meg, *Origenes* azt tanácsolja a bűnösnek, hogy jó lelkiatyát keressen, aki megkönyörül rajta és nem kemény és kegyetlen; annak mondja el bűnét, tárja föl előtte betegségét és kérésse tanácsát. „Ha vétkezünk, ezt kell mondani: Kinyilvánítom előtted bűnömet és nem rejtem el gonoszságomat; ezt mondtam: Elmondom vétkeimet magam ellen az Úrnak. Ha ugyanis ezt tesszük és kinyilvánítjuk bűneinket, nemcsak az Istennek, hanem azoknak, akik sebeinket, azaz bűneinket meg tudják gyógyítani, akkor az törli el vétkeinket, aki mondotta: Íme, mint a felhők, úgy törölöm el gonoszságaidat és mint a sötétséget (oszlatom el) bűneidet.”¹⁶² Látjuk tehát, milyen természetes dolog volt abban az időben — az imént idézett beszédet 233 után mondotta *Origenes* —, hogy a nagy bűnöket nem elegendő az Istennek megvallani, mint a protestánsok tévesen hiszik, hanem a papnak kellett azokat bevallani: ahogy későbbi szóval mondták, „fűlgynást” kellett a legrégibb időkben is végezni,

Magán-bűnbánat

Így azután érthetővé válik, hogy a nyilvánosan ismert bűnözők mellett mások is vannak, szép számmal, akik bűnbánatot tartanak. Ezért az ősegyház szokásba hozta, hogy a Negyvennap idején minden egyes misének a végén külön imádságot mondott a bűnbánatot tartók fölött. Ezeket az imákat eredetileg „*A bűnökért*” (*Orationes pro peccatis*) mondták; mivel nem lehetett tudni, mennyi azoknak a száma, akik magán-bűnbánatot tartottak, csakhamar „a nép fölött” elmondandó imádságnak kezdték ezeket nevezni. (*Oratio super populum.*) A mai napig benne vannak a római misszáléban ezek az imádságok a bűnösök részére, hogy az Isten megbocsásson nekik. Már az V. században az egész nagybőjtben mindennap ilyeneket imádkoztak a bűnbocsánatért: „Védeld meg, Uram népedet és minden bűnétől kegyesen

tisztítsd meg, mert semmi baj nem árthat neki, ha semmi gonoszság nem uralkodik rajta...¹⁶³

Az ünnepélyes föloldozás napja a Szeretet Ünnepe: a *Nagycsütörtök volt*. Ezen a napon ünnepelték az Utolsó Vacsora emlékeztét; mint az apostolok Jézus kezéből, úgy vette minden hívó a püspök kezéből az Oltáriszentséget. Mise előtt tehát ünnepélyesen föloldozták a bűnösöket.¹⁶⁴ A sok bűjtöléstől és vezekléstől lesoványodva, sápadt arccal léptek a bűnbánók különített helyükről a bazilika szentélye elé. Bűnük bevallása jeléül valamennyien földre borultak. A püspök papjai kíséretében eléjük lépett. A diakonus előállott és ünnepélyesen jelentést tett róluk a főpapnak: „Tiszteletre méltó főpap, itt van, íme az alkalmas idő, az irgalomnak napja, az isteni és emberi üdvösségnek napja! Ez a nap emészti el a halált és az örökéletnek kezdetét adja. A seregek Urának szőlejében új vesszőket kell plántálni, hogy a régi bűnök megtisztuljanak és meggyógyuljanak... Ezek, akik itt előtted könyörögnek, sokféle bűnbe estek, megvetették a mennyei parancsolatokat, a helyes erkölcsöket áthágyva elbuktak, íme: megalázva és földre borulva a próféta szava által kiáltanak Istenhez: Vétkeztem, gonoszul cselekedtem; gonoszsgot tettem, könyörülj rajtam, Uram... Amint írva vagyon, a fájdalom kenyerét ették, könnyeikkel öntözték fekvőhelyüket, szívüket gyásszal, testüket bűjtökkel sanyargatták, hogy visszanyerjék lelküknek elvesztett egészségét... Mivel így könyörögnek és Isten irgalmasságát törődött szívvel kéri, állítsd vissza, apostoli főpap, amit az ördög megrontott bennük; imádságodnak érdemei járjanak közbe érettük és az isteni kiengesztelés kegyelme által az embert vidd közel az Istenhez!”

A püspök ezután komoly szavakat intézett a földön térdelő bűnösökhöz. Amit tisztára mostak bűnbánatukkal, azt ismételt bűnökkel ne szennyezzék be. A bűnbánók megilletődött lélekkel hallgatták a főpap egyszerű, komoly szavait. Alig várták, hogy a föloldozást megkapják. Ez a *föloldozás* az Egyház első ezer esztendejében nem kijelentéssel történt: „Én téged föloldozlak bűneidtől” stb.... mint azóta, hanem imádságok elmondásával. A főpap fölment a szentélyrács mellett álló márvány szószékre, az ambóra. Szorosan egymás mellett, közvetlenül előtte térdeltek, a nagy pillanatot várva, a bűnösök. A *diakonus* így szólt hozzájuk hangos szóval: „Imádkozzatok bűnbánók, boruljatok a földre, várjátok az isteni irgalom megbocsátását a főpap szolgálata által!” A *papok* pedig odamentek a bűnösök közé és a főpap nevében *jobbukat a bűnösök fejére tették*. Ez ősrégi szokás volt, úgyhogy nagyon sok ókeresztény író a bűn-

bánat szentségét röviden „*kézföltételnek*” nevezi. A püspök pedig feléjük kinyújtva kezét, *néhány imádságot mondott*, amelyekben Istent kérte, hogy a bűnbánat méltó gyümölcsei megteremjenek az Úr előtt térdelő lelkekben. Megindulva hallgatja mindenki a gyülekezetben a püspök hangosan énekelt szavait: „Te gyógyítsd meg sebeiket, üdvöt hozó kezedet nyújtsd ki az itten fekvők fölé; ne pusztuljon Egyházad teste egy részének elvezetése miatt, szent nyájad ne szenvedjen kárt; családoknak kárán ne ujjongjon az ellenség; aki az üdvösség fürdőjében újjászületett, ne legyen a második halál martaléka. Könyörgő kérésünket, zokogó szívünket, Uram, kiöntjük előtted! Könyörülj meg azokon, kik bevallják bűnüket! Irgalmazz nekik és ne essenek az eljövendő ítélet fenyegető büntetéseibe! Ne ismerjék meg a sötétségben lappangó rémületet, amely sistereg a lángokban; a tévedés útjáról térjenek vissza az igazság ösvényére. Soha többé ne sértsék őket új sebek; örökké álljon helyre lelkük ép-sége, mit kegyelmed ad meg és irgalmasságod újjáalkotott.”

Ujjongó lélekkel keltek föl a bűnbánók, immár a hívők közé tértek, a férfiak a férfiak oldalára, a nők az asszonyok közé. A püspök ezután elmondotta az ünnepélyes szentmisét és mindnyájan kezéből vették Jézus testét.

A mi bűnbánatunk

A bűnbánat gondolata azóta élesztő kovászként járja át a Negyvennap gondolatvilágát. Hiszen mindenkinek szüksége van erre: a vezeklés, a böjt, az imádság, az alamizsna gyógyszere a bűnnek. Mindenkire áll az ókeresztény imádság: „Isten, minden irgalmasságnak és a teljes jóságnak szerzője, Te a bűnöknek gyógyulását a böjtölésben, az imádságban és az alamizsnában mutattad meg. Tekints kegyesen alázas bűnvallomásunkra, hogy kiket földre görnyeszt lelkiismeretünk, a Te irgalmasságod egyenesítsen föl.”¹⁰⁶ Az egész szent Negyvennapon keresztül mindenki magáévá tette a bűnbánat gondolatát. Mindenki úgy imádkozott, mint a nagy egyházatya, *Krétai Szent András* görög himnusza mondja bűnbánati énekében: „Vétekztünk, gonoszat cselekedtünk színed előtt, nem szolgáltunk Neked, nem úgy tettünk, miként parancsod szólt. Ne adj át rossz végre minket, Atyáink Istene! Leromboltam képednek mását, megsérítettem törvényedet! A szépség bűnöm nyomán homályta fült, kialudt a lámpás, ó Üdvözítő! Könyörülj rajtam, add vissza örömet, mint Dávid énekli. Térj meg, tarts bűnbánatot, tárd ki rejtett bűneidet! Mondd a mindeneket ismerő Istennek: Te

vagy egyedül üdvözítöm, Te Ismered a rejtekben lapangó dolgokat, könyörülj rajtam, amint Dávid zoltározza, irgalmadnak sokasága szerint!”¹⁶⁶

Mi éppen úgy rászorulunk arra, hogy lelkünk megtisztuljon, mint keresztény őseink. *Négy gyógyszerrel* tisztítsuk lelkünket: *Az első az imádság.* Szent Bernát mondja: „Lelkünkben olyan vágyak indulatai hullámanak, ameyeket sem ésszel, sem erővel le nem gyűrhetünk, míg ebben a gonosz világban vagyunk és a halál testéhez vagyunk bilincselve. E szenny ellen az imádság gyógyszerét használjuk: és amiként a szolgák szemei uruknak kezén függének, úgy csüngjön a mi szemünk a mi Urunkon, Istenünkön, míg megkönyörül rajtunk: Ő, aki egyedül tisztá, és tisztává tesz minket, tisztátalanságban fogantakat.”¹⁶⁷

A másik gyógyszer: a gyónás. Megint Szent Bernát figyelmeztet: „A bűn tudata ellen a gyónás gyógyszerét rendeli az Isten. Mindent tisztára mos a gyónás. Íme: Ez a két dolog tisztítja a lélek szemét: az imádság és a gyónás.”¹⁶⁸

A gyónás valósággal a lélek fürdője: „Helyes és gyakori használata folytán lelkünk kiemelkedik a gyarlóságból, edzetté, egészségessé, szentté válik” — mondja Liguori Szent Alfonz.¹⁶⁹ Vigyázni kell azonban, amint ugyanez a szent figyelmeztet minket, hogy gépiessé ne váljék ez a szentség. „Sajnálatos — írja —, de vannak gépies lelkű emberek is, kik jóformán nem is igen készülnek a szentgyónáshoz; hanem mikor elérkezett a gyónás megszokott ideje, nem egyszer közvetlen a kellemes csevegés és elbeszélgetés után lépnek a gyóntatószékbe és ott mindig csak régi éneküket zengedezik. Szépen ledarálják régi, szokásos bűnvallomásukat, mint az iskolás gyermekek az egyszerűgyet... Az ilyen gépies gyónásnak nincs értelme, se haszna, sőt fölöttébb káros a lelki életre, mert elfásulttá tesz.”¹⁷⁰

A harmadik gyógyszer: az önmegtagadás. Keresztény eleink a bűnbánatot nem tudták a vezeklés gyakorlatai nélkül elképzelni, mert igazság — megint csak Liguori Szent Alfonzot idézzük —, hogy, amint „a lilium a tövisek között marad meg sértetlenül, úgy a tisztaság is csak az önmegtagadás tövisai között marad meg szeplőtelen tisztán... Lehetetlen, hogy Jézushoz hú maradjon az, aki élvezetekben tölti el életét, aki ragaszkodik a világhoz, aki szereti a túlságos sok beszélgetést, aki szabadjára engedi érzékeit, aki átadja magát fék nélkül az eszem-iszomnak és szemének, fülének mindent megenged.”¹⁷¹

A negyedik gyógyszer: Érinteni az Életet, Krisztust. Ezt a mélységes gondolatot Szent Ambrus fejti ki, Volt egy asszony,

aki tizenkét év óta vérfolyásban szenvedett. Nagy néptömeg vette körül és szorongatta az Urat: az asszony csak ruhája szegélyét érintette és úgy érezte, mintha ismeretlen, titokzatos erő áramlott volna végig testén és meggyógyult. Siessünk mi is az Élethez, Krisztushoz, az Élet Kenyeréhez és meggyógyulunk és nem kell félünk semmitől. „Siessünk hát az Élethez! Ha valaki érinti az Életet, élni fog. Megérintette az az asszony, ki ruhájának szegélyét illette és megszabadult a haláltól. Néki mondatott: A te hited megszabadított téged, távozzál békében! — Keressük hát az Élőt!... Karoljuk át lábait és boruljunk le Előtte, hogy nekünk is mondja: Ne féljete! Ne féljete: a világ bűneitől! Ne féljete: a világ gonoszságaitól! Ne féljete: a testi szenvedélyek hullámlásától: Én vagyok a bűnöknek bocsánata! — Ne féljete a sötétségtől: Én vagyok a világosság! — Ne féljete a haláltól: Én vagyok az Élet! — Aki csak Hozzám jön, nem lát halált mindörökké, mert Ő az Istenségnek egész teljessége; Ő a dicsőség, a tisztesség, az örökkévalóság!”¹¹²

Tiszta szívet teremts bennünk, Istenem! Úgy teremtsen bennünk ezekkel a mennyei gyógyszerekkel tiszta szívet, hogy gyümölcsöző legyen szent Negyvennapunk és megláthassuk az Istent!

13. A nagyböjt, az önmegtagadások ideje

A böjt

Keresztény őseink számára a szent Negyvennap egészen kiemelkedő módon az önmegtagadások ideje volt. Ez elsősorban az ókorban és a középkorban a böjt mindenféle fajtája által történt. *A böjt nem volt öncélú valami*; Istennek nem telik öröme pusztán csak abban, hogy valaki sanyargassa magát; az indiai fakírok önmegtagadásait, sanyargatásait és böjtjeit senki sem tudja felülmúlni. *Aranyszájú Szent János* szépen kifejti,¹⁷³ miért van szükség önmegtagadásra: azért van szükség, mert hibázunk a mértékletesség megtartásában. Ezért erre figyelmezteti híveit: „Kedvesem, ha testednek gyengesége miatt nem bírod étlenül eltölteni a napot, senki, akinek esze van, nem hányja ezt neked szemedre. Hiszen megértő és emberszerető Urunk van nekünk, ki semmit sem követel olyast tőlünk, ami erőnket meghaladná. Mert nem az ételektől való tartózkodást és a böjtöt követeli egyszerűen csak... hanem azt, hogy az élet cselekedeteitől elálljunk és egész időnket lelki dolgokkal töltjük el. Mert ha józanul rendeznők be életünket, és minden időnket lelki dolgokra fordítanók, és az ételből mindig csak annyit vennénk és ennének, amennyi szükséges és — egész életünket jó cselekedetekben tölténénk el: nem lenne semmi szükségünk a böjt segédlemére. De emberi természetünk hanyag, örül az élvezeteknek, és a dolgoknak könnyebb végét szereti megfogni, ezért gondolta ki az Úr, mint gyermekei javán aggódó jó atya, a böjtben rejlő gyógyító eljárást.” — Körülbelül ezer esztendeig maradt meg a szokás, hogy csak estefelé vették magukhoz a keresztények a Negyvennap idején az egyetlen étkezést. A XIII. század nyomán Aquinói Szent Tamás tekintélye folytán kezdték megengedettnek tartani a kora délután (circa nonam) történő étkezést.¹⁷⁴

Az aszkétikus önmegtagadások közé tartozott a *húsételektől való tartózkodás* is az egész Negyvennap idején. Voltak helyek, ahol még a halféléket is kizárták a böjti étkezésből. *Szent Ágoston* ezzel kapcsolatban még arról is érdekes bizonyosságot szol-

gáltat, hogy voltak a böjti időben aggályos keresztények, akik azokat az edényeket, amelyeket az év folyamán húsételek elkészítésére használtak, tisztátalannak tartották és ezt elítéli. Figyelmezteti őket arra, hogy a tisztáknak minden tiszta. Viszont nagyon élesen tapint rá a böjt lényegére, amikor kifogásolja azok eljárását, „akik úgy tartózkodnak a húseledeltől, hogy nehezebben elkészíthető és nagyobb értékű ételeket hajhásznak; tévednek az ilyenek, az ilyen böjt nem a megtartóztatás vállalása, hanem csupán a fényűzés megváltoztatása.”¹⁷⁶ Ez egészen világosan mutatja az ókeresztény szellemet: minden szűkkeblű farizeizmustól tartózkodni kell; nincsenek tisztátalan edények, de a raffinált fényűzés nem számít böjtnek, csupán azért, mert húst nem eszik valaki. Ezen a téren csakugyan lehetett tapasztalni bizonyos elhajlást; az V. században egy aszketikus író panaszkodik, hogy egyes emberek „tartózkodnak a négy lábú állatok húsától, de fácánokat, baromfit, vagy más drága madaraknak húsát élvezik”.¹⁷⁶

Az ókorban a szeszessítalt összeférhetetlennek tartották a böjttel és helytelenítették még a bor helyett használt édes szörpöket is, a sorbitiunculákat, melyeknek keleten ma is sorbet a neve. *Szent Ágoston* bővebben is szól erről: „Láthatjuk, hogy némelyen a szokásos bor helyett szokatlan italokat keresnek: egyesek almákból sokkal kellemesebb italt sajtolnak maguknak, mint amit megtagadnak maguktól a szőlőre vonatkozóan. A negyven nap megtartása így nem a régi vágyak elnyomása, hanem alkalom új élvezetekre.”¹⁷⁷

Önkéntes gyakorlat

Mindezek az aszketikus gyakorlatok, önmegtagadások az ókeresztény kor szellemében a IV. században *eleinte szabadok voltak. Aranyszájú Szent János* ezt világosan megmondja, amikor így szól: „Szokás mindenkinél, hogy a negyven nap folytán kérdezzetik egymástól, kiki hány hetet böjtölt; és akkor hallhatjuk, hogy egyik-másik két héten, ismét más három héten át, némelyik meg minden héten böjtölt. De mi hasznunk, ha helyes cselekedetek nélkül töltjük el a nagyböjtöt?”¹⁷⁸ A szabadság szellemét világosan tükrözi *Szent Ágostonnak* mondása: „Negyven napig nem evett Mózes, a törvénynek a szerzője; negyven napig tett így *Illés*, a legkiválóbb próféta; negyven napig cselekedett így az *Úr* is, tanúsága lévén a törvénytől és a prófétaiktól... Mi ellenben, akik nem bírjuk ilyen hosszúra nyújtani a teljes böjtöt, vállaljuk magunkra legalább azt, amire képesek

vagyunk. Azaz bizonyos napokon kívül, amelyeken kellő okból az Egyház nem engedi, hogy böjtöljünk, legyünk tetszőek az Úrnak, a mi Istenünknek, akár naponkénti, akár sűrű böjttel.”¹⁷⁹ Kétségtelenül látszik itt a szabadság szelleme. Vasárnap nem szabad böjtölni, egyébként naponként, vagy sűrűn böjtöljön az ember. Az önmegtagadások önként vállaltak, nem törvényben megállapítottak. Ezért Szent Ágoston hangsúlyozza, hogy bármely ételre kiterjedhetnek: „Nemcsak pusztán a húst, hanem bizonyos gyümölcsöket és kerti veteményeket” emleget, „akármilyen ételtől tetszik, tartózkodhattok, csak emlékezzetek arra, hogy szándékokat helyes mérséklettel megtartsátok.”¹⁸⁰

Ami jelenleg szinte egyedül uralkodó motívum világszerte, a Negyvennap gondolatvilágában: *a mi Urunknak kinszenvedése*, azt örömmel találjuk meg a keresztény ókor gondolatvilágában is. „Illik a mi áhitatunkhoz — mondja Szent Ágoston —, hogy kik a megfeszített Úr szenvedésének ünneplését közeledni látjuk, a test vágyainak elnyomásával keresztet állítunk fel magunkban, amint az apostol mondja: Akik Jézus Krisztushoz tartoznak, testüket keresztre feszítették szenvedélyeivel és vágyaival együtt.”¹⁸¹ A böjt, az önmegtagadás indító oka ez legyen tehát: Jézusé vagyunk s így a keresztre feszítettel együtt kell nekünk is testünket megfeszíteni.

Külső önmegtagadások

Önmegtagadásra szükség van. Vannak külső önmegtagadások, ezek inkább a testet sújtják. *Ab-negatio*; valamit megtagadunk, ami különben jól esnék a testnek. Mivel nem kényeztetjük, hanem ellene cselekszünk, kedve és kénye ellen, ezért „öldöklésnek”: *mortificatio* is nevezzük. A külső önmegtagadásnak kétségtelenül legnemesebb fajtája a böjt. A liturgia nem győzi dicsőíteni: *mentem elevat, virtutem largitur et praemia*: felemeli a lelket, erényünket gyarapítja, és jutalmat ad. „Aki a cselekvőtől a szemlélődő élet felé fordul, távol kell, hogy legyen a testétől és akkor mintha felhőkön repülne a szemlélődés légkörében és mindig ott tud maradni az Úr közelében” — mondja Szent Maximus.¹⁸² Nem kell ugyan, hogy raffinált módon elrontsuk az ételnek jó ízét; ezzel a biológiai szabályok ellen vétenénk (pl. hamut, ecetet tenni az ételre, vagy ürmöt önteni bele). Elég, ha mindig megtartjuk Aquinói Szent Tamás figyelmeztetését: kerüljük ezeket: mohón enni — csak a legjobb enni — mérték nélkül enni — csak válogatott dolgokat enni — csak azt enni, ami ízlik. — Böjtölni azonban nemcsak így le-

het. *Böjtöltessük szemünket is.* A szem a lélek ablaka és amint az Írás mondja: „Ascendit mors per fenestras”, a halál az ablakon át jön. Sok halálos bűn kezdődött a szemem keresztül, régi elv tehát a szemek fékezése. Nem kell mindent megnézni, még amit szabad sem, komoly önmegtagadást lehet így gyakorolni. *Böjtöltessük a fülünket is!* Külső önmegtagadások között ez lehet a leggyakoribb. Ne bődüljünk bele a beszédbe, mert nem hallottuk az elejét; nem kell mindent megtudni. Zárjuk el fülünket mindenféle megszólás, pletyka elől! — *Böjtöltessük a nyelvünket!* Erre különösen nagyon kell ügyelni, mert a „sok beszédben nem lehet elkerülni a bűnt”, mondja a Szentírás. A nyelvnek böjtje a silentium, a szerzetesi életnek ez az annyira jellemző intézménye. Egész napon gyakorolni a „*taciturnitas*”-t, tehát csak akkor és annyit beszélni, amennyit kell, amennyi a szeretet szerint való. Ennél többet nem. — *Böjtöltessük a testet* azzal, hogy nem adunk meg neki minden kényelmet. Szívesen tűri a hideget; ha nem fagy meg a keze, semmiképpen se hordjon kesztyűt. Nem jajgat a fűtés miatt, sokkal jobb hidegen lenni, egészségesebb is. A régi időkben, így pl. a középkor ezer esztendején keresztül a kolostorokban soha fűtés nem volt, csak a „*caminata*”-ban (Kemenate), ide mentek melegedni, ha már nagyon fáztak. A test legnagyobb böjtöltetése *az álom elvonása*: a vezeklő életnek ez az egyik legnagyobb önmegtagadása. Legyünk megértőek itt: manap az idegrendszer nagyon elkopott, ennek pedig egyetlen igazi orvossága az alvás; a pihenés. Viszont azonban, mikor szükség van rá, ha nem bírtuk a munkát elvégezni, ha kell, tudjunk virrasztani, fennmaradni is. A kelés pedig kezdődjék mindennap fürge, vidám „*salutis generosus*”-szal: nagykelű kiugrással.

Belső önmegtagadások

Vannak azután belső önmegtagadások, ezek nehezebbek és érdemszerzőbbek, mint a külsők. — Tagadjuk meg tehát sorjában:

Kishitűségünket. Furcsák, érthetetlenek tudunk lenni néha még önmagunk előtt is. Utálatot érezhet önmagával szemben az ember. Látja, hogyan teszi újra meg újra a kevésbé jót. Pedig valamikor szeretett volna Istennek érett, szép gyümölcsökkel kedveskedni, friss, illatos virágokkal. Most meg úgy látja, csak savanyú vackor és fonnyadt, szintelen virágok vannak a kosarában. Méltán idézi *P. Charles* a liturgia szavát: Isten az emberi természetet csodás módon alkotta meg, de még csodá-

sabban teremttette újjá: mirabiliter condidisti et mirabilius re-formasti! Tagadjuk meg kicsinyhitűségünket és ne legyünk lelki nyomorékok! Elvégre Saul üldöző volt, káromló, gyilkosságban részes: lelki nyomorék maradt? Isten újjáalkotta, reformálta: és az Úr választott edényeként hordozta meg Isten nevét a pogányok között. Szent Ágoston is sokat beszélhetne Isten újjáalkotó, reformáló tevékenységéről, annyi bűn után, mikor már 16 éves korában törvénytelenül apa lett, és mégis 30 éves kora után élete végéig igaz, nagy szent tudott lenni.

Tagadjuk meg *elpuhultságunkat!* El kell viselni a betegséget. Ne legyünk kisbabák, akik folyton áhítják, hogy szeressék, dédelgessék, kezeljék őket.

Tagadjuk meg *csapongásunkat!* „Einmal himmelhoch jauchend dann zu Tode betruht!” Egekig csapong egyszer a kedvednek lángja — másszor úgy érzed, szomorúan hullasz a halálba. Az ilyen lelkeket Jézus nádszál-lelkeknek hívja: „Arundo vento agitata...” A fiatal korban bizonyos mértékben mindenkinél gyakori a kedélyhullámnak ez a feltűnő volta. Vigyázzunk, és amit itt tenni lehet, tegyük meg, hogy ne legyünk ilyen nádszál-lelkek. Az ilyen: Ma a bőréből bújik ki örömeiben, holnap halottként arcával néz a világba. Ma fürge tevékenység láza emésztí, holnap ázott kis veréb, szürkén mered maga elé.

Tagadjuk meg magunkat, az *emberekkel való viszonyunkban is*. El kell viselnünk a *nehezen elviselhetőket*. „Hamis testvéreket elviselni”, mondja a Szentírás. Persze ezt soha se tételizzük föl, de lehet kismértékben az valaki, néha anélkül, hogy maga igazában tudatára ébredne. Mindenesetre nekem, aki szenvedek tőle: az. Akadály, amely nehezíti nagyra növésemet, de ha legyőzöm, annál inkább növekedem tőle. Lehet olyan valaki, akinek terhe az, hogy a „testvérek között *viszálykodásokat hint el*”. Ilyen a *visszamonódó*, aki szembe hízeleg, hátunk mögött ki-figuráz. Ilyen az *írónikus* lélek, aki mindenben gúnyolódik, élcet farag a legszentebb érzelmekből, dolgokból is. Ilyen a *támadó* hangulatú, örökké félreért mindent, még a legártatlanabb dolgokat is, és a vélt támadás ellen támadással védekezik. Ilyen a *fóbiás*: aki mindig fél valamitől, vagy valakitől és ezért gyanakvó orral szimatolgat maga körül. Ilyen a *moszkító-lélek*: mint ezek a kellemetlen állatkák, zümmög mindig bennünket körül: ezt lám, már megint rosszul csináltad. Ilyen a *főbölcs*: aki mindig, mindent jobban tud és tarsolya tele van jónak gondolt tanácsokkal. Viszont mindez a minket környező, nehezen elviselhető lélek arra jó, hogy megragadjuk az alkalmat és a velük

való érintkezésben szépre, ragyogóra csíszoljuk lelkünket az Istentől kapott nyers, feldolgozásra váró drágakövet.

Az önmegtagadások, a tudatosan vállalt szenvedések jelentik azt az utat, mely fölfelé vezet a lelket. Hiszen az emberiség elindult a „regia via sanctae crucis”-on, a Szent kereszt királyi országútján, követve a Királyi zászlót, mely fenn lobog, az emberiség Legnagyobb szenvedőjének nyomdokaiba lépve.

Így válik valóra a szentágostoni szó:¹⁸³ A Megváltás egyszer történt meg egyszer s mindenkorra, hogy élünk megújuljon, De minden esztendőben megünnepeljük, hogy eszünkbe jussunk... Alázatosnak kell lennünk: erre tanít bennünket Krisztus alázata, hiszen engedett halálával a gonoszoknak. Fölmagasztal minket Krisztus magassága, ki a jókat megelőzte a feltámadásban.” És hogy miért a Negyvennap ideje alkalmas leginkább az önmegtagadásokra, így magyarázza: Akkor kell böjtölni, amikor a násznéptől elvétetett a Vőlegény. Ezért gyakorolunk önmegtagadásokat az Úr szenvedésének ünneplésekor, hiszen akkor gyászolunk mi, kik fiai vagyunk Jézusnak, a szépséges Vőlegénynek.

14. A Szenvedés ideje

A legnagyobb engesztelő

Egyházunk a szent Negyvennap vezeklésében az ötödik vasárnapkal a legnagyobb engesztelőnek, Jézusnak szenvedését állítja szemünk elé. A liturgia ezt a napot Szenvedés vasárnapjának nevezi, mellyel a Szenvedés ideje (tempus Passionis) két hete kezdődik. Népünk Fekete vasárnapnak hívja, nem tudva, hogy fél évezred előtti magyar szokás emlékét őrizte meg: fekete leplekkel borították le valamikor e napon a feszületeket és az oltárképeket. A liturgia e napon a szentleckében Krisztust, a jövődő javak, azaz az Újszövetség főpapját ünnepli, aki önmagát hozta szeplő nélküli áldozatul Istennek. Ősrégi, sok száz évre visszanyúló magyar népi ének úgy magasztalja az Úr keresztáldozatát, mint e mennyei vőlegény nászát; népünk vallásos lelke csillog a középkori versképletekbe foglalt misztikus gyöngyökben. A Vővőlegény elindul, násznépe a keresztre feszítők serege, mely a jegyest követi. Veronika keseregve nyújtja neki a jegykendőt, vőfélyei a vad bakók, nászi zászlaja a kereszt. A jegygyűrű szent kezén a hóhér lánc, kötele; koszorúja a tövises korona. Így szögezik ég és föld csudájára a nászágyra: a vérfára. Násza áldomásaként ecetet nyújtanak neki és megkönnyezik, hogy nászának ösvényén mily gyönyörű vérrózsák nyílnak. A jegyes megfizeti a jegypénz szent aranyát, midőn Atyjának kegyes, szép lelkét nagy kiáltással és könnyekkel általadja miérettünk. Ott függ immár ég és föld között a Kálvária sziklás dombján a Nagy Engesztelő; a véroltár zsámolyán, mint ministránsok veszik őt körül édesanyja, a szeretett tanítvány, Mária Magdolna és a többi szent asszonyok. Ezt éli át népünk a Fekete vasárnapkal kezdődő Szenvedés idejében, az ősi ének strófáit mondva:

Vért áldozik ő érettünk,
Eltét teszi le helyettünk.
Ő a mi megváltó kincsünk,

Súlyos terhén emelintstünk!
Lelkünk legyen könnytörője.
Veronika keszkenője,
A mennyi tükre: Jézus arca,
Legyen vérrel festve rajta.¹³⁴

Virágvasárnap

A középkori Európa két perem-államában: Spanyolországban és Magyarországon nevezték így a Pálmaágak vasárnapját. A spanyol nép Pasqua Florida (virágos húsvét) adta a nevét Amerika egyik országának, Floridának is, mert virágvasárnapon fedezték fel; azon a napon, mely Jézus Jeruzsálembe való bevonulásának emlékünnepe.

Vasárnap volt ugyanis, a hét első napja, az ünnepi szombat után, midőn az Olajfák hegyének lábánál, Betfagéban, számárra ült az Úr, tudva, mi következik. Óriási tömeg vette Jézust körül; a férfiak arcáról leritt az odaadó lelkesedés, égis zengett a királyi kiáltás éneke: „Hozsánna! Áldott, ki az Úr nevében jő! Áldott a mi Atyánknak, Dávidnak királysága, mely ma elérkezett!” Kevesen tudták, hogy a férfiak ruhája alatt rövid kardok és török voltak elrejtve. Mert a felkelők — stasiodeis — pártja kiáltotta ki Jézust királynak; barlangokban, hegyek között bujkáltak abban az időben. A nép „latroknak” nevezte őket, mert élelmezésüket erőszakossággal szereztek be. Mindnyájan a Fölkentre vártak, bűnnek tartották a rómaiaknak fizetett adót. Jézus szomorúan tűrte a királynak kijáró hódolatot, mert ez a diadalmi menet voltaképpen messiási küldetésének félreértése volt. Már máskor is ki akarták kiáltani királlyá; múlt nyáron, a csodálatos kenyérszaporítás után; ősszel pedig, Jézus utolsó sátorosünnepén, amikor nagy felkelés volt a fővárosban.

Most úgy látszott, hogy végre győztek, hiszen még tanítványai is az utolsó percig Jézus evilági uralmának elérésében hittek. Hiába oktatta őket Jézus, hogy ne várjanak földi országot, mert az Emberfiát átadják a rómaiaknak, akik megcsúfolják, megostorozzák és felfeszítik. Hiába volt minden; Jerikóban a hozzá csatlakozott nagy zarándoktömeg mind azt remélte, hogy „legottan megjelenik az Isten országa”. Hiába ült az Olajfák hegyének lábánál számárra, ezzel jelezve, hogy nem akar földi uralkodó lenni, aki öszvéren, vagy lovaskocsin jár. Ott lobogtak körülötte a győzelmet jelentő pálmaágak; hosszú útrészlet villogott fehéren az odaterített ruháktól: mintha a **mámorek emberek önmagukat dobták volna lába elé**. Ugyanezek

öt nap múlva, mikor királyságának földöntúli jellege kiderült, rákialtották Jézusra a „feszítsd meg”-et. Az Úr pedig két elfogott „lator”, azaz felkelő között meghalt a világ váltságáért.¹⁸⁵

A mi virágvasárnapunk

Jézus bevonulásának emlékére az Egyház a virágvasárnapi nagymisén ma is palmaágakat szentel. Mivel nálunk ezt nem lehet beszerezni, helyette a tavasz legkorábban nyíló fájának, a fűzfának ágait, a barkát szentelik meg; régebben virágos ágakat is megszenteltek, ezért nevezzük mi magyarok erről ezt a vasárnapot. A templomban először a barkaágak megszentelését végzi a pap. Utána Jézus bevonulásának emlékére körmenet van a templomban. A virágvasárnapi nagymisében először halljuk a Passiót. Ez magyarul szenvedést jelent. Ezen a vasárnapon Szent Máté evangéliuma szerint olvassák a passiót. Amikor Jézus Krisztus halálát mondják el, megállnak és csend van. Ekkor leterdélünk és így imádjuk az értünk meghalt Üdvözítőt.

A Virágvasárnap nyitja meg azután az év legszentebb hetét, a nagyhetet.

Őseink nagyhete

A magyar középkor végén a népi áhitat a nagyhét minden egyes napját megünnepelte. A kolostori irodalom nem győz tanácsokat adni, hogyan lehet gyümölcsösen megülni ezt a hetet; úgy kell tenni, mintha mindenkoron látnók az Uristent a feszület képében. — Virágvasárnapon reggel a keresztt előtt állván, a kezeket összekulcsolva mondjanak 33 Miatyánkot és annyi Üdvözlégyet annak emlékezetére, hogy Jézus a világban 33 esztendeig élt. — Nagyhétfőn mezítelen térden mondtak 24 Miatyánkot és Üdvözlégyet, mert 24 tövisek voltak Jézusnak fejében. — Nagykedden éhomra orcájukkal földre borultak és 40 Miatyánkot mondtak Jézus 40 napi böjtjének emlékezetére. — Nagyszerdán ugyanígy az áruló 30 ezüstpénznek emlékezetére 30 Miatyánkot és Üdvözlégyet imádkoztak. — Nagycsütörtök jeles nap volt, mert ezen a napon „az felséges nagy pap, Jézus Krisztus szolgálta az ő első újmiséjét”. Ezen a napon Jézus példájára szegényeket hívtak meg, megmosták lábukat, vizet töltöttek kezükre és mindegyiknek egy-egy pénzt adtak. Ez alkalommal meg kellett „békélni”, azaz csókolni kezüket, azután ennivalót és innivalót adtak nekik. A vécsernye elvégzésével az oltárokat megmosták borral és vízzel annak emlékére, hogy

Krisztus oldalsebéből vér és víz folyt ki. = Nagypénteken minden a Megváltóra emlékeztet. Halála tiszteletére sokan egész nap nem esznek és nem isznak semmit, akárhányan az egész napot teljes „vesztéglésben”, azaz hallgatásban töltik. Az egész nap a templomban telik el, a dramatizált passiók és Mária siralmak gerjesztik a nép lelkét áhitatra. Ezenkívül ajánlják középkorvégi kódexeink, hogy nagypénteken „letérdepelvén és kezeit elfeszítvén és a Jézusra nézvé” mondjanak öt Miatyánkot az ő öt mély sebéért. — Nagyszombaton fent állva tartsanak kezükben egy megáludt gyertyát, annak jelzésére, hogy Jézus test szerint meghalt és 16 Miatyánkot és Üdvözlégyet mondtak a négy Máriának bánatjára és tisztességére.¹⁸⁴

A Szent Háromnap

Igy nevezi az Egyház a Nagyhét három utolsó napját: Nagycsütörtököt, Nagypénteket és Nagyszombatot, „a” szent Háromnapnak, *Triduum sacrum-nak*. Szent, ami az eget a földdel összeköti, szent a Megváltás e három napja. A nagyhét borongós hangulatához nagyon lényegesen tartozik hozzá a *lamentáció*. Nagycsütörtökön és nagypénteken kora reggel éneklük templomainkban, a Siralmakat, melyeket 587-ben Kr. e. zengeit el először Jeremiás próféta Jeruzsálem füstölgő, dúlt romjai felett ülve. A bűnös lélek önti ki benne bánatát, megrázó erejű szövegeiben, hogy vétkeivel ő is hozzájárult Jézus szenvedéseéhez. Háromszögletű gyertyatartó áll az oltár előtt, a lamentáció végére sorjában kialszanak. A 12 gyertya a 12 apostolt jelenti, akik sorban elhagyták mesterüket, amikor szenvedése elkezdődött. A gyertyatartó tetején egyetlen nagyobb gyertya marad, ezt elviszik és elrejtik. A lamentáció végén előhózzák: így jelképezik Jézus halálát és feltámadását.

Nagycsütörtök

Az örök isteni szeretet ünnepe. Valamikor régen ezen a napon voltak az apostolok a Coenaculumban, János Márk atyjának házában. Az emeleten, ahol a szertartásos ószövetségi bárány-vacsorát fogyasztották el. Itt történt meg először vallásunknak legnagyobb misztériuma, hogy a kenyér és a bor leple alatt megjelent Krisztus feláldozott teste és vére. E napon liturgiánkban az eddigi violaszínt a fehér váltja fel. Fehér virágok pompáznak az oltáron, fehér lepel borítja a feszületet ezen a napon, fehér miseruhában mondják a szentmisét, Az Utolsó Va-

csora emlékezetére minden templomban egyetlen szentmise van este felé, a rangidős papnak kell végeznie; a többi pap részt vesz ezen a szentmisén és égő gyertyával, hófehér karingben, stólvával veszik Jézus testét az Őt képviselő főpap kezéből. A hívek közül is sokan áldoznak: így újul meg előttünk az Utolsó Vacsora, a földkerekség legelső szentmiséje. A Glóriára ünnepélyesen megszólalnak a harangok: utána „bekötik” őket, ezentúl nem szólnak, csupán kereplővel adnak jelt. Az olyan templomban, ahol püspök van (székesegyházban), vagy más főpap (apát-úr, prépost stb.), a főpap tizenkét szegénynek megmossa a lábát úgy, ahogy az Úr Jézus tette ezen a napon tanítványaival. Püspöki székesegyházakban reggel is van szentmise, ennek keretén belül ünnepélyes nagy szertartás folyik: három nagy ezüst kannában a püspök megszenteli a szentségekhez való szent olajakat: a keresztelendők olaját, a krizmát és a betegek-olaját. A mai szentmisében a pap két nagy ostyát szentel meg: az elsővel megáldozik, a másikat elteszi a mellékoltáron. Az egyikkel áldozik; a másik pedig a Szentsírnál lesz kitéve. A mise végén ezt a szentostyákkal viszik a mellékoltárhoz ünnepélyes körmenetben. Legvégén következik az oltárfosztás: a pap eltávolítja az oltárterítőket, gyertyatartókat, csupaszon állnak az oltárok. Nagypénteken emlékeztessen a levetköztetett oltárok képe a ruháitól megfosztott Üdvözítöre.

Nagypéntek

Szentmise nincs ezen a napon s ez a tény azt a figyelmeztetést kiáltja a Krisztus-hívók lelkébe, hogy minden idegszalunkkal csak az egyszer megtörtént, történelmi véres áldozatra gondoljunk, amely a keresztfán végbement.

Nagypéntek a gyásznak és a fájdalomnak napja, a keresztfény ökörtől fogva. Igaz, hogy Jézus halála a megváltást szerezte meg számunkra, de ezen a napon mégsem a megváltásból fakadt örömmre gondol Egyházunk, hanem annak drága árára: Jézus szenvedésére és halálára. Ezért hallgatnak a harangok, ezért fekete a Nagypéntek liturgikus színe, ezért borul a papság a szertartás kezdete előtt az oltár előtt a földre. Szent János evangélista Passióját halljuk: a pap utána ünnepélyesen imádásokat énekel, mint az egész világért könyörgő édesanya. Az Egyház nemcsak saját tagjaiért imádkozik, az egyházi és világi előjárókért, hanem a hitetlenekért, pogányokért és zsidókért is. Azután Nagypéntek legszebb szertartása következik: a hódolat a Kereszt előtt. A pap az oltár mellett állva lebontja a viola-

színű leplet az Úr Jézus szent fejéről és úgy énekli: „Ecce lignum crucis... Íme a keresztnak fája, melyen a világ üdvössége függött, jöjjetek, imádjuk!” Utána feljebb lép a pap és lebontja a leplet annyira, hogy megláthatjuk Jézus karját, szent kezét, amellyel annyi beteget gyógyított meg, annyi szenvedőt megvigasztalt. Mikor az oltár közepére lép, lehullik a lepel egészen és így mutatja meg a népnek az üdvösség nagy jelét: a keresztet. Azután leteszi egy fekete szőnyegre és háromszor letérdelve megcsókolja azt. — Azután körmenetben elhozza a mellékoltártól a Szentséget és megkezdődik a papság és a hívek áldoztatásának ünnepi szertartása, melyet 1956 óta rendelt el Szentatyánk. Utána a már elkészített Szentsírhoz vonulnak. A szentostyát diszes szentségtartóba helyezik és az oltár trónusán elhelyezik. Fehér csipkefátyol borítja a Szentséget: ez emlékezteti a hívőket a halotti lepelre, amelybe Jézus testét burkolták. A Szentsírokat ősi szokás szerint más templomokban is meglátogatják, hogy minél többet gondoljunk a világot megváltó, szenvedő Szeretetre.

Nagyszombat

Végezetül reánk köszönt a csöndes szombat. Ezen a napon nincsen szentmise, hiszen ezen a napon az Úr Jézus a sírban nyugodott. Az a mise, amely soká délelőtt volt, valamikor régen éjféli mise volt, úgy, mint karácsonykor. És ezt a szokást elevenítette fel az Egyház legújabbán, midőn a Szentatya megengedte 1951-ben, majd 1956 óta elrendelte a húsvéti vigília megünneplését. A vigília miséje előtt az Egyház tüzet szentel; ez a szent tűz Jézus tanítását jelenti, amelyről azt mondotta, hogy tüzet jött bocsátani a földre. Hatalmas gyertyát szentelnek meg utána; a feltámadt Krisztus szimbólumát, a húsvéti gyertyát. Keresztalakban öt tömjéngerezdet illesztenek bele, Jézus öt megdicsőült szent sebét jelképezik ezek. A húsvéti időben ez a gyertya ott áll az oltár baloldalán az evangéliumos oldalon. A plébánia templomokban azután megszentelik a Keresztutat; századokkal ezelőtt ezen az éjszakán volt ugyanis sok felnőttnek ünnepélyes keresztsége. Végül az Allelujás szentmise következik. Glóriakor „kikötik” a harangokat, hirdessék ünnepélyes zúgásukkal az örök nagy igazságot: „Krisztus feltámadt!” A szentlecké után a pap háromszor énekli mind magasabb hangon az Alleluját, a húsvéti örömet kifejező éneket: „Dicsérjétek az Istent!” Hosszú idő óta nem lehetett már hallani ezt az éneket.

A legszebb húsvéti szertartás: a Feltámadás. Nem az egész világon ismert liturgikus szokás ez: régi középkori szertartás, mely csak Közép-Európában maradt meg. A papság a Szentsírhoz vonul, ott eléneklik a feltámadás zsoltárát, a 138-ik zsoltárt: „Istenem, Te megvizsgáltál és jól ismeresz engemet — jól tudod, hová visz utam, látod keltem s fektem!” A pap utána kezébe veszi a Szentséget s a nép felé fordulva énekli: „Pax vobis, ego sum, Alleluja!” Békesség veletek, én vagyok, ne féljetek! Utána pedig: „Resurrexi!” Feltámadtam. A körmenet a főoltárhoz megy és ott a pap elkezd a húsvéti diadaléneket: „Feltámadt Krisztus e napon, alleluja!...” és ennek éneke mellett kimegy a hívők serege lobogó zászlókkal az ünnepiesen kivilágított ablakszemekkel Krisztusnak hódoló utcákra és úgy hordozzák körül körmenetben a Feltámadtnak szobrát, kezében a diadal zászlajával, meg baldachin alatt Krisztus feltámadt testét az Oltáriszentségben. A körmenet visszatértekor a Regina Coeli hangjai zúgnak föl és a Szentséggel adott áldás fejezi be a szertartást.

Mire mindenki ünnepi lélekkel ballag hazafelé, s a terek és az utcák feketélnek az ünneplő seregtől, leszállnak a földre a Húsvét szent éjszakájának szelíd árnyai. A Húsvét teleholdja önti el lassan ezüstös fényének ragyogásával a házak tetejét, szeliden bókolnak fényében a fák. Ezen a szent éjszakán szimbólummá válik minden: fény, víz, tűz, olaj, nap, hold és csillagok és hirdeti az egyetlen igazságot: Krisztus feltámadt, elsőszülött a testvérek között és megnyitotta nekünk az Örök élet kapuját.

15. Húsvét, az ünnepek ünnepe

A húsvét teljes titka

„Az összes keresztény ünnepek között jól tudjuk, hogy a húsvét titka a legkiválóbb” — mondja Nagy Szent Leó.¹⁸⁷ Egy érdekes liturgia-történész, Kellner mondja: ahhoz, hogy ezt az ünnepet bevezessék, nem kellett emberi okosság, ezt felülről készítették elő.¹⁸⁸ Csakugyan, a húsvét a kereszténységnek fő ünnepe. Sollemnitas sollemnitatum; korban is a legrégibb, egyidős az Egyházzal, az Egyházi évnek a vasárnapkal együtt protoplazmája, kialakító ereje.

Mi az ó-keresztény húsvétjának teljes titka: „*Totum paschale sacramentum*”, amint Nagy Szent Leó mondja, az első öt század íróinak, szónokainak, liturgikus forrásainak vizsgálata árulja el. Húsvét a legalapvetőbb keresztény eszmének: az általános megváltásnak kollektív ünnepe. Az első századok húsvétjának alap- eszméje: egyszerre megjeleníteni szenvedést és feltámadást. Ebben a kettősségben válik teljessé húsvét misztériuma, és így az eszmének ünnepe lesz: „une fête d'idée, une fête de la rédemption universelle”, amint A. Baumstark mondja.¹⁸⁹ Csak a IV. században kezd ketté válni külön liturgikus ünneplése: a „*pascha staurósimon*” a Kereszt húsvétja a „*pascha anastasimon*”-tól a Feltámadás húsvétjától. Egyetlen ünnep illette akkor még a Szenvedés és a Feltámadás eszméjét: hisz *e kettő együtt a Megváltás*. Gyönyörűen szemlélteti ezt egy *papyrus-törredék*¹⁹⁰ az üldözések korából; nagypénteki liturgikus ének ez és látni belőle, hogy az egyiptomi kisvárosban ezen a napon ünnepi eucharistiát celebráltak és a Feltámadást is ünnepelték: „Aki az Atyának ölében él, az Ige, az Isten, a mai napon (!) a Keresztre került és eltemették, mint embert, saját akaratából. Harmadnapon halottaiból feltámadott és megörvendeztetett minket nagy irgalmasságában. A Te halálotat hirdetjük és szent Feltámadásodat dicsőítjük Krisztus! Méltóvá lettünk titokzatos és kimondhatatlan asztalodra és bizakodva vesszük az előttünk

fekvő szellemi ajándékokat magunkhoz. Az angyalokkal együtt mondjuk győzelmi himnuszodat, Alleluja!”

Ez a kollektív gondolat soká megmaradt, még az V. században is általános az Egyházban. Rómában a század derekán, húsvét vasárnapon Jézus szenvedésének egész történetét, a teljes passiót felolvasták Szent Márk Evangéliuma szerint, azaz abból az evangéliumból, amelyet Szent Péter segítője, Márk az I. században római hívek számára írt. Maig is a római liturgiában a húsvét vasárnapi evangélium Márkból vették. Rómára nézve e gyakorlatot tanúsítja Nagy Szent Leó pápa: „Az egyházi olvasmány kedveseim, húsvétnek egész titkát jelenvalóvá teszi előttünk: testi fülünkön át lelkünk hallomására jutott. A viselt dolgokról immár mindnyájatoknak képe van, hiszen az Istentől sugalmazott szöveg világosan megmutatta, hogy a mi Urunkat, Jézus Krisztust mily gonosz módon árulták el, hogyan ítélték fölötte, mily kegyetlenül feszítették keresztre és mily dicsőséggel támadott fel.”¹⁹¹

Vigilia

Húsvét ünneplésének legszembeszökőbb mozzanata a kereszténység egész első évezredében „a fényességes éjszakának édes virrasztása”; *vigiliae dulces clarissimae noctis*, amint *Veronai Zénó* mondja.¹⁹² Úgy gondoljuk, hogy kezdettől fogva, azaz már az apostolok korában fennmaradtak a keresztények ezen az éjszakán. Hiszen az Úr feltámadása hajnal előtt történt és pontosan abban az időben ünnepelték meg a Feltámadás emlékeztét. Őseinket fennmaradásra készítette egyúttal az a tény is, hogy eleinte a zsidó húsvétot is megülték: itt pedig lényeges az esti széder-vacsora. Így lett húsvét virrasztása minden vigiliának anyja, prototípusa. Az aranykorban, a IV—V. században már *Szent Ágoston* azt mondhatta, hogy az egész világ virraszt ezen az éjjelen. Oly híres volt húsvét éjszakája, hogy még a pogányok is fennmaradtak: részint irigykedtek a keresztények örömére, részint kíváncsiak voltak, hiszen sokan közülük közeltek már a hithez.¹⁹³ A liturgiában mindenütt megtalálhatók őseink nagy népi örömeinek nyomai. „A néptömegnek harsogó hangjától visszhangozzék ez a csarnok”, mondja az *Exultet*; az oratiók a „húsvéti örömökről” beszélnek; *Szent Ágoston* így buzdítja a híveit: „Halljon meg bennünket az Úrnak a napja, halljon meg minket az Istentől teremtet nap: halljon és hallgasson meg, hogyan üjjongunk és örvendezünk rajta.”¹⁹⁴ A bazilika telve van hívekkel, akik üjjonganak az örömtől; rövid éne-

keknek súlyos szavait éneklik újra és újra: „Ez az a nap, melyet az Úr alkotott, üjjongjunk és örvendezzünk!”

Húsvéti parusia

Húsvét szent éjszakájával az első századokban sajátosságosan kapcsolódik a parusia gondolata. Köztudomású, mily soká tartotta fenn magát a népies hiedelem, hogy Krisztus Urunk húsvét vigiliáján jön el, ítélni eleveneket és holtakat: váratlanul jön el, mint a tolvaj éjszaka. Nyilván azért jön el húsvétkor, mert ezen az éjszakán koronázta meg a megváltás művét, „a szombat estéjén, mely a hét első napjára világosodik” már föltámadott, még mielőtt a nap fölkelt volna. A parusia, az Eljövétel pedig *a megváltás befejezése lesz: a teleiösis*, mindennek befejezése, megkoronázása. Minél közelebb megyünk az apostoli korhoz, annál lángolóbb, annál naivabb ez a remény, amely megnyilvánul az ókeresztény kor legelső imáiban. A nép, a szegény, sokat csalódott nép, az igavonók népe, a parasztok, zsellérek, halászok, samár- és tevehajcsárosok, a gyümölcsárosok, az antik nagyvárosoknak sok lazzaronija — ez a szegény kis nép sokkal tovább hitt a húsvétéjjeli parusiában, mint a műveltek és papjaik. Ezért még az V. században is sokan szívdobogva lesték, hátha *ennek* a húsvétnek éjjelén jön el a mi Urunk, a szegények, elnyomottak pártfogója. Az, aki harmincéves koráig a kétkézi munkát emelte trónusra és csak három évig volt tanult emberként „Mester”. És most eljön az ég felhőin ítélni eleveneket és holtakat. A papság a népi hitben gyökerező felfogás miatt még az V. század elején is kénytelen volt vigasztalni őket. Hiába, a műveltek már sejtették, hogy a világvége, a parusia nem imminens és — Szent Ágoston szavaival — így szóltak ehhez a naiv, szegény néphez: „Várjátok csak a mi fejünket, hogy eljön majd az égből, ti: Krisztus testének szeretett tagjai! Ha vele összefüggtek és mozdulatlanok maradtok, hogy akinek szenvedését ünnepeljük e földön, vele együtt uralkodjunk majd az égben!”¹⁹⁵

A fény éjszakája

A népi öröm, a Krisztusvárás legegyszerűbb kifejezése: a kivilágítás. Nemcsak a bazilikát világították ki pazar fénnel, lobogó tüzek égtek az antik városok minden terén. Igaz, hogy ezen az éjjelen nincs is igazi sötétség: teljes nagyságában ott ragyog húsvétnek tele holdja a világos éjszakában, melyen minden teremtetett dolog jelképpé magasodik. A fény az emberekhez

szól és a megváltás világosságát hirdeti, mely elűzi a pogányság éjszakájának sötétségét. Amint a fénnel kezdődött a világ teremtese, úgy az újjászületés is a fény gondolatával indul el. A fény-motívum leginkább a „felvilágosodottaknak” (phótistoi) szólt. Hiszen húsvét szent éjjele a *titkoknak éjszakája* volt: „nox sacramentorum, nagy éjszaka, szent éjszaka, nox magna, nox Sancta.” Krisztus éjjel támadt fel: Vele együtt éjjel illett feltámadni (consurgere) a katechumeneknek. Annál is inkább, mert a hellenista római kor valamennyi misztérium-vallásában az ünnepélyes avatás az éj homályában történt. A keresztény vallás avatandói is vágyakozva várták nagyszombaton az est leszállását. Mikor azután a szent éjszakán kiszálltak az est leszállását. Mikor azután a szent éjszakán kiszálltak a szent fürdőből, tagjaikra hófehér tunikát öltöttek. „Nézzétek — mondja Szent Ágoston¹⁹⁶ — milyen fehérek kívülről, ruhájuk hófehérsége lelküknek tündöklését jelképezi: mert megtisztultak a bocsánat fürdőjében, mert megöntözte őket a bölcsesség forrása, mert elöntötte őket az igazság fénye.” Most már megmagyarázták nekik utólag a szent titkokat, hogy a „fürdő” az új élet titka, amely a jelenben a múlt összes bűneinek megbocsátásával jár, beteljesedik pedig majd a halottak föltámadásával. „Mert eltemettek minket a keresztségben Krisztussal a halálba, hogy amint az Atya dicsősége feltámasztotta Krisztust halottainból, épp úgy mi is új életet éljünk.” (Róm 6, 4).

Alleluja

Az új és megújult élet hálaéneke: „Dicsérjétek az Istent!” azaz Alleluja, az egész szent Ötvennap, a húsvéti idő öröme-eke. „Eljöttek a napok, hogy az Alleluját énekeljük. Egész lélekkel tegyétek ezt, derék énekesek, az igaz és halhatatlan Isten örök dicsőségének fiai; figyeljétek és dicsérjétek Istent: mert ez az Alleluja.”¹⁹⁷ Ezzel a húsvét szent Ötvennapja az örök élet képévé magasztosul, melyben mindig Istent dicsérjük. „Ezekkel a napokkal a végnélküli napot jelképezzük. A halhatatlanságnak a birodalmát, a halhatatlanságnak korszakát. Siessünk tehát az örök hazába”, mondja Szent Ágoston.¹⁹⁸ Az Alleluja ünnepélyes bevonulása a nagyszombati Vigilián kora-középkori szokás. A celebráló főpaprak jelentik: „Nagy örömet hirdetek neked s ez az Alleluja.” A nagy hallgatás után ez a húsvéti öröm diadaléneke. A „*gradatio liturgica*”, azaz a magasabbra hágó éneklés felfelé szárnyal és szimbolikusan jelzi a halálból való kibontakozást, amint a fény is lassan úrrá válik a húsvét vigiliájának

éjszakáján, amiként az idő szenvedéssel zsúfolt éjszakájában földereng egyszer majd az örök nap, mely estét nem ismer.

Az Allelujához csatlakozik az Isten irgalmát és jóságát magasztaló ének a „*Confitemini*” zsoltár (117. zsoltár); ez már a IV. században ősi intézményként volt meg és a hívek az Allelujával feleltek rá: „*Confitemini Domino quoniam bonus...*”, dicsérjétek az Urat, mivel hogy jó! Bájos dallammal kezdődik a *Confitemini* ősi éneke. Nem harsogó trombita ez, hanem mintha a kitharoidosok, a hárfaverők hangolnák húrjaikat. Azután emelkedik a melódia, mikor az Úr nevét kimondja: óvatos, szinte próbálkozó szárnycsapással. S mintha édeset ízlelt volna a gyermek, mohóbb lesz, gyorsabban emelkedik a dallam; a „*quoniam*” megokolásán már fölfelé siklik, majd fennmarad és egész örömmel énekli az isteni jóság szavát: „*bonus*”, és három magas hang lebegtetésével éri el a kis dal, e zenei ékszer, csillogó tetőpontját.

A Megváltás örömének édességét nemcsak a dallam jelképével fejezték ki. Hiszen a szent éjszakán a keresztelték részt vettek először életükben az Úr titkainak ünneplésén. Első áldozók voltak, Jézussal egyesültek. Ezért az áldozáskor mézzel edesített tejet adtak nekik szimbólumként. A liturgikus ima is kiemeli ezt: „Mindenható és örök Isten, aki Krisztus feltámadása által minket az örök életre állítasz helyre, őrizd meg irgalmadnak művét és egyszülött Fiad, a mi Urunk Jézus Krisztus testének és vérének édességét önts be szívünkbe”, mondja az ősi Gelasianum a VII. században.¹⁰⁹

A húsvétot hétnapos hálaadás kíséri: *húsvét oktavája*. A IV. században már annyira magától értetődő ez az ünneplés, hogy a római törvénytárba beiktatták a feriatot: törvénytelen-jellegét. Ezért fel kell tételeznünk, hogy már a katakombák korában is megvolt ez az ünneplés. Ennek a sok színárnyalatban tündöklő hétnak saját liturgiája van a legrégebbi időktől fogva. Minden napnak külön, sajátos miseformulája. Egy hétig tartó ünnep volt ez; a nagy középponti hittitoknak, a „*paschale sacramentum*”-nak, húsvét titkának újjongó megülése. Megváltott minket, új életre szült a halállal diadalmaskodó Krisztus.

A húsvéti újjászületés

Az „*újjászületésnek szentséges napja*”²⁰⁰ keresztény őseink gondolatvilágában a húsvét. Az ó-kereszténység minden volt, csak nem elméleti; nem eszietikummal, a szép gondolatokkal játszó éldelgés. Húsvét misztériumából gyönyörű, de gyakorlati

következményt vont le, amint már Szent Pálnál láthatjuk: „Ha Krisztussal együtt feltámadatok, az odafent valókat keressétek.”²⁰¹ Az „*együtt feltámadás*” (*consurrectio*) a Krisztusban és Krisztussal történő erkölcsi megújulást jelenti. Ezáltal a húsvét misztériuma örökké jelenlevővé válik és „helyreállításunknak folytonosan történő megművelése” lesz.²⁰² A húsvéti ember Krisztus utánzója lett; végig kell élnie a húsvét teljes titkát Krisztussal együtt. Ezt egészen konkrét gyakorlatiassággal értették, amint *Nagy Szent Leó* mutatja: „Utánozzátok, amit Krisztus cselekedett. Amiként szegénységével nem vesztette el gazdagságát, dicsőségével nem csökkent alázatossága, halálával nem vesztette el az örökkévalóságot, ti is lépjetek ezekre a lépcsőfokokra Krisztus nyomdokait követve, hogy megvetván a földi dolgokat, az égieket megragadjátok.”²⁰³ Keresztény őseink szemében a húsvét a *pascha* héber szó eredeti jelentése szerint „*átmenet*”. A megváltás reánk való alkalmazása által a halálból átmegyünk az életbe, *Szent Ágoston* szava szerint az „üli meg helyesen a húsvétot, aki hisz a földön szenvedő Krisztusnak, hogy vele együtt uralkodjék az égben. Az üli meg a húsvétot, aki a szegényekben Krisztust táplálja. Krisztus a mennyekben trónol, de szükségét szenved a földön. Az Atyát érettünk ostromolja és itt a földön kenyeret kér tőlünk. Ha üdvösségesen akarjuk megünnepelni húsvét ünnepét: menjünk át — szenvedjünk — tápláljunk. *Menjünk át* a bűnöktől az igazság szent életére, *szenvedjünk Krisztusért*, és *tápláljuk* a szegényekben a mi Urunkat.”²⁰⁴ A megújulás *gyakorlati alkalmazásában* egészen részletekig mennek el az ókeresztény hitszónokok, nem úgy, mint némely modern liturgikus, kinek számára a „liturgikus lelkiélet” *édes semmittevést* jelent. *Theophilos* alexandriai pátriárka például 402-iki húsvéti levelében ezeket írja: „Akik az Úr húsvétját ünneplik, tisztuljanak meg szent beszélgetések által és az Üdvözítő győzelmi jeleire pillantva távolítsák el a lelki élet akadályait. Tartsák távol maguktól a fővesztést, mert az a legrosszabb hitelező; fojtsák meg a dicsőség hiú vágyakozását, mint valami telhetetlen vadállatot: gondosan kerüljék még a lelkükben is az érzékiség sima kígyóját.”²⁰⁵

Magyar Istenkeresés Húsvétkor

Húsvét a Megtalálás, a Győzelem ünnepe. Magyar népünk viszont mintha még akkor is, szinte kisémmizve: keresné az „Istent, hátha kitapogathatja, vagy megtalálhatja, habár nincsen messze egyikünkől sem”. Mintha Szent Pálnak e szavát²⁰⁶

visszhangoznak magyar paraszt népünknek ősi szokásai: keresik, kitapogatni, megtalálni szeretnék az Istent. Ez az *isten-tapogatas* látszik meg falusi templomainkban, midőn *Nagypénteken délután* megindul az áradat a Krisztus koporsójához s a fekete lepelre fektetett Fészülethez. Viszik pici gyermekeiket, odatartják csöpp kis szájukat, hogy végigcsókolgassák az Isten öt szent sebeit; maguk se győzik könnyes áhitattal csókolni, simogatni kezükkel, hogy szegény embermivoltukat fészkebe fogadja a Szív, amelyet általvertének. A délutáni „Jézus-síratásnál” újra ez a kereső motívum hangzik föl: „Mondjátok meg nekem ó, ti magas hegyek — Szülöttemet keresni vajon merre menjek? — Mutassatok utat, ó, ti olajkertek — Szülöttemet hol fogták meg s vele merre mentek?”²⁰⁷ Alig pihennek meg s máris indul szinte az egész falu a „Jézus keresésére” — eltelik vele Nagypéntek éjszakája. — *Nagyszombat éjjelén* a Termékenységet hajszojják: ősi paraszti rettegés viszi őket; az Isten tartsa távol a sarjadni kezdő vetésektől az ártó férgeket, az aszályt és az áradást.²⁰⁸ — A magasabb istenivel való érintkezést keresik a húsvéti *étel-áldásban* is. Húsvét reggelén szent lakoma van; a családapa maga osztja ki a szentelt ételeket. Földjünkkel is közlik ez a megszentelést; a tag négy sarkában ássák el a sonkacsontot és a tojás héját. — A víz, e „szent és ártatlan teremtmény” iránti ókeresztény tisztelet is ott rezeg még népünk lelkében.²⁰⁹ Nagyszombaton a harangok megszólalásakor rohannak a patakhöz vizet meríteni: mosakodnak, állataikat is megúsztatják; abban az anyagban keresik a megújulást, mellyel a Lélek az embereket szüli újjá. *Húsvéthétfőn* a „locsolkodás” is ennek a maradványa; amint az „emmausz-járás” is Jézus-keresés, hiszen ezen a napon járt együtt Jézussal a két tanítvány, de „szemeik fogva voltak” és csak a kenyértöréskor ismerték fel az Urat.

Mintha már érezné ez a drága, istenkereső nép, hogy mindenki másnál jobban megtalálja a Kimondhatatlant: úgy váltja fel Húsvétvasárnapon nagypénteki fekete ünneplőjét a népviselet örömtől ragyogó színeivel;

Fehérvasárnap

A világ katolikus népeinél ezer éven át Fehérvasárnap volt a szentidő bezárása, a „zárt idő”, tempus clausum, vége. Újra megengedett lett a lakodalom, a táncmulatság. A konzervatív nép eddig várt; most azután elkezdődik a hangos öröm ideje a Nagyböjt és a Szent Húsvét Hét után. Kézfogók járják; a Fehérvasárnap: *Mátkálló vasárnap*. Vőfély után néznek körül; alkal-

matos násznagy személyét vitatják meg. Legénybúcsúkat tartanak, nyoszolyó-lányokat keresnek. Ezen a vasárnapon gyermekkomaságot kötnek a legkisebbek, meglátogatják és megvendégelik egymást a keresztkomák, a bérmaikomák. A legény-avatáson átment legények legény-keresztapát választanak. Valami módon mindenki egymásnak rokona, komája, sógora. A Mátkálló vasárnap kiemeli aényt: népünk közösségében valóra válik a nagy össze-testvérülésben a Titokzatos Test dogmájának óriási valósága.

Ebben a dogmában a tanult ember valami nehéz, érthetetlen és kevésbé érdekes dolgot lát, holott népünk elevenen átéli. Krisztusban, a Feltámadottban egyek vagyunk, Benne élünk — mi, akik katolikusként valljuk magunkat és azok a számlálatlan embermilliárdok, akik 1900 év óta az Egyházba tartoztak. Egyek vagyunk valami olyan eltéphetetlen, együttes életben, amilyen az eleven szervezetben van. „Amint a test egy, bár sok tagja van, úgy van Krisztus is.” Ugyanis mi mindnyájan egy Lélekkel egy testté vagyunk keresztelve — mondja Szent Pál. Népünk egész szívvel átéli ezeket a szavakat, úgy, amint *XII. Pius pápa* kifejti: „A nemzetek apostolának felemelő szava szerint dicsérjük Krisztus szeretetének hosszúságát, szélességét, magasságát, mélységét, ezt a szeretetet pedig nem tudja megtörni sem a népek, sem a szokások különböző volta, nem csökkentheti a világtengerek mérhetetlen távolságát, sem a jogos, vagy jogtalan háborúk nem képesek lerombolni.” Az Egyház tagjait: kicsinytől a legnagyobbig egybefűzi az általános szeretet vérkeringése. Nem számít, milyen funkciója van a szervének, nincs előkelőbb, vagy lenézett tag, szerv sejt — egyformán szükség van mindenkire. A dolgoz élet hétköznapijait így szövö át népünk az ünnepek szent aranyszálaival; a bánat violáját az öröm pirosával, a gyász színeit a mindig megújuló és frissen zöldelő reménnyel.

Mert szükség van nagybőjt után Mátkálló-vasárnapra, viharos kor után békére, mulékony dolgok után örökkévalókra. Szívárványhidra, mely összeköti a sáros földet a csillagos éggel.

A Szent Ötvennap

Bár a húsvét ünneplését tekintve Fehérvasárnapkal lezárult, tovább érezteti hatását a Szent Ötvennapban, azaz a pünkösdig tartó időben. Már Tertullianus mondja, hogy az egész időben állva imádkoztak és nem böjtöltek.²¹⁰ Ennek az időnek jellegzetes népi éneke az Alleluja, melynek éneklésére így buzd

ditott Szent Ágoston: „Eljöttek a napok, hogy alleluját énekeljünk. Legyetek ott egész lélekkel derék énekesek: az igaz és hallhatatlan Isten dicsőségének dicsérői. Dicsérjétek tehát az Istent, mert ezt jelenti az alleluja. De nem csak szóval, hanem értelmekkel és jócselekedetekkel!”²¹¹ Ezzel a folytonos istendicsérettel a Szent Ötvennap az örök élet képe lett, mikor mindig Istent dicsérjük, amint Szent Ágoston mondja: „Dicsérjük az Istent, szeretteim, dicsérjük az Istent, mondjunk Alleluját. Eme napokban az a nap tárul fel előttünk, melynek nincsen vége: a halhatatlanság helye, a halhatatlanság ideje. Siessünk tehát az örök hazába, ahol boldogok, akik az Isten házában lakhatnak és örökkön-örökké dicsérhetik őt. A törvény mondja, az Írás mondja, az igazság mondja, hogy elérkezünk majd az Isten házába, amely a mennyekben van. Ott nem ötven napig dicsérjük majd az Istent, hanem miként írva van, örökkön-örökké. Ott látunk, szeretünk, dicsérünk. Sohasem fogy el a látnivaló, nem pusztul el szeretetünk tárgya, és nem marad hallgatag, akit megdicsérünk, örökkévaló lesz az egész és végnélküli végtelen.”²¹²

16. Ascensio (Jézus mennybemenetele)

A mai ember előtt szinte hihetetlennek tűnik fel, hogy az az öröm, mely ott csillog az Apostolok cselekedetei első szavain: „Ez a Jézus, aki felvétetett mellőletek az égbe, úgy jó majd el, amint láttátok őt oda felmenni” (Ap. csel. 1, 11) —, hogy mondom, ez az öröm nem talált a katakombák Egyházának idején ünnepet magának. Mert kétségtelen, hogy az első három keresztény évszázad más ünnepet nem ismert, mint a vasárnapot, ideszámítva húsvét és pünkösd, mindig vasárnapon megült ünnepét is. Pedig az Apostolok cselekedeteinek szerzője, Szent Lukács evangélista világosan megmondja az üdvtörténet e jelentős eseményének dátumát is, mondván, hogy Jézus feltámadása után „negyven napon át mutatta magát élve sok bizonyosságban és beszélt az Isten országáról”. Érthető azonban, hogy ezt a negyvenedik napot nem ünnepelték meg, hiszen szükségképpen mindig csütörtökre esett, ez pedig dies Iovis, Jupiternek napja volt s talán nem tartották alkalmasnak a hivatalos pantheon főistenének heti ünnepét az ilyen keresztény emlék-ünnep megtartására.

Az öt-ascensio

Az ascensio, Jézus mennybemenetelének ünnepe körül sok félreértés és félmegoldás található a heortológusoknál; a források kellő kiértékelése után azonban a kérdést a tiszta igazság egyszerű fényében szemlélhetjük. Mindenekelőtt történeti valóság, hogy a katakombák keresztényei is megülték a mennybemenetel emlékeztétét, ha nem is külön napon, hanem az egész Szent Ötvennapban, *Pentékestében*, azaz a húsvétól pünkösdig tartó szentidőben. Ez az ünneplés különösen pünkösd vasárnapján érte el csúcspontját. Pünkösd ünnepe keresztény eleink lelkében egy nagy eszmének volt az ünnepe: az üdvösség egész rendjének, oikonomiájának betetőzése, melyhez nem csupán a Szentlélek eljövetele tartozott, hanem Jézusnak test szerint való mennybemenetele is.²¹³ A II. század végén már *Tertullianus*

mondja a szent Ötvennapról: „Hosszú idő ez, melyben az Úr feltámadását gyakorta megülték, a Szentlélek kegyelme szétosztott, az Úr eljövételének reménye kinyilvánult, minthogy akkor, amidőn Krisztust újra magukba fogadták az egek, angyalok mondták az apostoloknak, hogy ugyanígy el is jó majd újra, ahogyan az egekbe felszállt.”²¹⁴ Tertullianus tehát még nem tesz különbséget a mennybemenetel és a pünkösöd napjai között. Egy egészben osztja szét külön ünnepnapokra az üdvörtörténet egymásba szorosan kapcsolódó eseményeit. Ahogyan eredetileg egyetlen ünnepnap tárgya volt Jézus feltámadása és kereszthalála, ahogyan egy ünnepen, karácsonykor Jézus örök isteni születését együtt ülték meg a betlehemi földi születéssel, úgy tették egyetlen ünnep tartalmává az Ascensio és a Szentlélek eljövételének üdvösséges tényeit is. *Mennyi ideig* maradt meg ez az ő-ascensio Pünkösöd ünnepéhez rögzítve, mutatja Eusebios, caesareai püspök egy töredékes műve „*Peri tés tou pascha heortés*” (A húsvét ünnepéről),²¹⁵ melyben elmondja, hogy a húsvét után *hét hét* következik s az ezután való *ötvenedik napra*, tehát pünkösöd vasárnapjára rápecsételi, azaz megerősíti, hitelesíti a feltámadást, „Krisztus mennybemenetelének felette ünnepélyes napja”. Nagy félreértés, hogy Eusebiosnak ezt a nyilatkozatát manap is még egyesek az ascensio legrégibb — 332 körül írt — tanúbizonyságának tartják, mint az érdeemes Lexikon für Theologie und Kirche (1933) és Mario Righetti a neves liturgiátörténész,²¹⁶ holott ez a nyilatkozat semmi egyéb, mint a pünkösöd vasárnapján tartott ő-ascensio világos bizonyítéka még a IV. században is.

Soká megmaradt még ez az egyben-látása az üdvösség rendjének. Az ascensio az a csúcsteljesítmény, mellyel Krisztus a maga részéről a Megváltás hatalmas művét befejezte, amint a IV. század végén mai formájában rögzített *Constitutiones Apostolicae* című ókeresztény mű mondja: „Mennybemenetele által az Úr beteljesítette az oikónómia (üdvrend) egész sorozatát... a mennybemenetel a Krisztus szerint való üdvösségrendnek csúcса”.²¹⁷ Csakugyan, gondolkozó elménk világosan látja: ha az Ascensiora nem következett volna el a Szentlélek leszállása, akkor ez nem volna „peras”, azaz „csúcs”. Hiszen bár Krisztus a maga részéről valóban elvégezte a megváltást, mikor a mennybe szállt saját megdicsőült testének erejéből, a három személyű egy-Istennek még azt valósággá kellett tennie a megváltásra várakozók között és ez a Szentlélek elküldésével és a világ végéig tartó működésével válik valósággá az Egyházban és az emberek lelkében.

Az ascenziót és a Szentlélek eljövetelét tehát keresztény őseink holisztikus, egybenlátó szemlélete szerint egybe kell kapcsolni, a Szentírásban kifejezésre juttatott realitás nyomán: „Ha el nem megyek: a Vigasztaló nem jövend el hozzátok, ha pedig elmegyek: el fogom őt küldeni hozzátok” (Ján. 16, 7.). Ez az egyben-szemlélés a régi római liturgia szövegeiben megmaradt, töredékében egészen a mai napig, mikor a VI—VII. század nagy liturgikus emlékei, a *Leonianum* és a *Gelasianum* egyaránt ezt éneklik a praefatiójukban: „Aki felszállott az egek fölé, a Te jobboldon ült s a megígért Szentleket a fogadott fiakra kiontotta, úgyhogy ezért oltáraidnál, Seregeknek Úra, örvendező szívvel mutatjuk be Néked a dicséret áldozatát.”²¹⁸ Ez a praefatio mai napig, úgy mint az idézett forrásokban, pünkösdi ünnepére rendeltetett, hirdetvén ekként a mennybemenetel és a Szentlélek-küldés misztériumának szoros egybetartozását. Ennek a remekbe vert mondatnak érces hangzása világosan mutatja meg, hogy az üdvösség rendjének befejezésében a mennybemenetel a *finis quo*; a cél, amellyel elérjük a megváltást, a *finis qui*: a Szentlélek elküldése által valósult meg.

Ez a holisztikus szemlélet megmaradt, de a IV. század dereka táján mégis már külön ünneplésben is megnyilvánult. A saját napján, az Ascensio történeti dátumán, tehát húsvét után a negyvenedik napon történő ünneplés legkésőbb ezen időben már megtörtént, hiszen a szabad vallássá lett kereszténység ekkor már ráért kifejleszteni az Úrnak szent esztendejét, ráértek immár ünnepelni. Miért maradt volna az Ascensiónak oly szépséges, égi reményeket keltegető dogmatikus ténye sajátos ünnepnap nélkül? A nagy misztikus költő és teológus, *Nyssai Szent Gergely* egy gyönyörű homiliája szól erről a különvált ünnepről, 371 körül, Krisztus mennybemeneteléről, „melyet a kappadokok hazai szokás szerint *Episozomenének*, azaz üdvösség-beteljesítőnek mondanak”.²¹⁹ A régi, egybenlátó ünneplés visszhangja csendül itt újra felénk a messzi századok kódéből: *Episozomené*, „Beteljesítő” valami ez az ünnep. Mennyire gyakori és népszerű volt ez a teológiai mélységű elnevezés, mutatja, hogy a bizánci egyház aldunai missziója során a Balkánra is eljutott, ahol a délszlávok a mai napig így hívják a mennybemenetel ünnepét: *Spasovdan*, azaz Üdvösség napjának.

Az ókeresztény egybefoglaló törekvés azonban az Ascensióval kapcsolatban még másik megjelenési formát is talált, melynek megértésével megoldódik az a rejtélyes ünneplés, mely 390 körül Jeruzsálemben folyt le az aquitaniai zárandoknál, *Aethëria* leírása szerint. A húsvét után való negyvenedik napot

ugyanis *Betlehemben* ülték meg *vigiliával és ünnepélyes liturgiával* „abban a templomban, ahol az a barlang van, melyben az Úr megszületett. A papok és a püspökök prédikálnak és a napnak és a helynek megfelelő dolgokat mondanak, jelenti ki Aetheria.²²⁰ Ugyan mi lehetett a „napnak és a helynek”, tehát Jézus *mennybemenetele* történelmi dátumának és *születése* helyének „megfelelő” *szentbeszéd*? Aetheria nem szól róla semmit, de igazat kell adni annak a hipotézisnek, melyet *Nik. Nilles* mondott ki először s a kiváló kutató, *Fernand Cabrol* apát „une sorte de symbolisme ingénieux”-nek²²¹ nevezett: ezzel a jeruzsálemi helyi szokással az *üdvösség rendjének*, az oikonomiának *kezdetét akarták a hívek emlékezetébe vésni*. Egyetlen nagy körképben mutatták be a Megváltás elindulását a betlehemi sziklabarlangban, annak előhaladását és befejezését. Méltán idézte még Nilles a bizánci zsolozsmának áldozócsütörtöki énekét eme egyben-szemlélő törekvés szemléltetésére:

Megszülettél, miként magad akartad,
Megjelentél, mikor eltökélted,
testedben szenvedtél, Istenünk,
Halottak közül feltámadtál,
égbe vétettél dicsőségben,
és mindeneket beteljesítvén,
elküldötted az Isten Lelkét,
hogy zengjük és áldjuk istenségedet!²²²

Nilles e hipotézisét magáévá tette a kiváló ermlandi püspök, *Augustin Bludau* is,²²³ aki húsvét utáni negyvenedik nap névtelen jeruzsálemi ünnepén szintén ezt az újabb holisztikus szemléletet találja meg: a Megváltás egész művének ünneplését, és megerősítésül *jeruzsálemi Kyrillosnak*, az ókor nagy katechétájának egyik beszédét idézi, melyet 350 táján mondott. A Feltámadást fejtegetve, annak tanúiról szól és ezeket mondja: „Tanú a feltámadásra az Olajfák hegye is, mert ez az égbeszárlásnak mennyei kapuja. Betlehembe ugyanis az egekből érkezett le, az Olajfák hegyéről pedig az egekbe szállott fel. Betlehemben eljött az emberekhez, hogy küzdelmeit elkezdje, itt pedig, e hegyen, a küzdelemnek koszorúját nyerte el.”²²⁴ Mennyire közismertté lett az Ascensiónak ez az újabb stílusú egyben-szemlélése, mutatja az ősi római liturgia is, mikor a *Gelasianum* egyik praefatiója ezeket mondja: „Krisztus az ember üdvözülésének segítségére sietett. Születésével ugyanis dicsőséggel aján-

dékozott meg bennünket, szenvedésével legyőzte az ördögöt; halottaiból való feltámadásával pedig az örök élet bejáratát tárta fel, az Atyához égbe szállván, megnyitotta a mennynek ajtajait.”²²⁵ Mennyire megmaradt ez a gondolat, melyet ma szinte teljesen elfeledtünk az Ascensio ünnepével kapcsolatban, mutatja *Szent Bernát* egyik homiliája (*Sermo II. de Ascens.*), aki így szól róla: „Krisztus mennybemenetele a többi ünnepek befejezése s az Isten Fia egész úti rendjének boldogságos végezte.”²²⁶

Az ascensio gondolatvilága

Mindent a világon akkor értünk meg legjobban, ha eredetéhez közel félközünk: ennek a gyönyörű dogmatikus tartalmú és mindent ígérő ünnepnek is gondolatvilágát ekként tehetjük leginkább magunkévá. Keresztény őseink szemében az Ascensio az *odafent való országnak ünnepe*, amint a legnagyobb hitszónok, *Aranyszájú Szent János* mondja: „Mi, akik e földre méltatlanok vagyunk, az odafent való birodalomba szálltunk fel, az egek egei fölé emelkedtünk, birtokunkba vettük a királyi trónust, s az emberi természet, amely miatt keruboknak kellett őrizni az Édenkert kapuját, a kerubok fölött foglalt ma Krisztusban helyet!”²²⁷ Tehát miénk már ma az odafent való ország, mert az emberi természet az Istenemberben meghódította azt magának.

Az odafent való országbaérkezés szentírási metafora, mely a valóságot próbálja emberileg megértetni: Krisztus dicsőségben ül az Atyának jobbján, azaz mint ember is részt vesz az isteni hatalomban és dicsőségben.

Ennek a boldogító valóságnak *gyakorlati következményei vannak*. *Örvendezzünk*, mert a mai napon valóra vált, hogy a „Könyörületes Isten mindeneket örömmel töltött el, hiszen testével együtt költözött az odafent való hatalmakhoz,” amint *Damaskinos* ünnepi kánonja mondja.²²⁸ Az Isten és az ember közvetítője, az ember Jézus Krisztus mennybeszállása nem távozást jelent a mi alávaló voltunknak, hanem leendő, hiheletlennek látszó felemelkedést. *Bizakodjunk*: hiszen tudjuk, hogy aki együtt ül az Atyával, velünk marad minden vészben és viharban a világ végezetéig. A mindent látó, mindent megértő, velünk érző Istent imádjuk ezen az ünnepen, mert végezetre mindent a legjobban intéz el számunkra. *Vágyakozzunk*: „Vágyakozzunk testvérek, mert tele töltik vágyakozásunkat”, amint *Szent Ágoston* mondja, amihez az kell, hogy „ne csupán a földi dolgoknak érezzük jó ízét, hanem az égieket szeressük és a tova-

haladó dolgok közé állítva már most a maradándókhoz ragaszkodjunk”.²²⁹ A keresztyének nagy mementója ez az ünnep, mert felfelé nézésre inti, mint a galileai férfiakat. Nekünk is oda, felfelé feszüljön reményünk vágya, ahol az Istennel együtt trónol saját emberi természetünk.

Az Ascensio nagy, legnagyobb tanítása ugyanis a *reménykedés*. Szent Ágoston a mise ősi sursum corda-jára hivatkozva mondja: „Az Úr mennybemenetelét ünnepeljük, hogy Vele együtt felemelkedjünk. Fel tehát a szívekkel! De jámborságból és nem kevélységből!”²³⁰ Először lelkünk tart az égi hazába, ezt kérjük reménykedve az ünnep imádságaiban: „Ut nos tecum in caelo vivere mereamur” —, hogy Vele együtt élhessünk a mennyben, „ut ad caelestia consurgamus” —, hogy a mennyei dolgokhoz emelkedhessünk fel.²³¹ De testünk is óhajtozva vár az égi megdicsőülésre, s ebben az ajándékban akkor részesedünk, ha eljön a Parusia boldogító ideje, az Úr második eljövetele, amidőn az a természetfölötti ajándék nyilvánul meg rajtunk, hogy testünkkel Vele együtt szállhatunk az örök hazába, amelyben most csupán bizon reménykedünk.

A gyertyát eloltották

Mikor az Úr mennybemenetelének ünnepén elhangzottak az ünnepi evangélium szavaiban Jézus igéi, eloltják a liturgia rendelkezése alapján azt a nagy gyertyát, amely az evangéliumos oldalon áll húsvét vigiliája óta s amelyet minden ünnepélyes istentiszteleten meggyújtottak. Pünkösd hetének végéig ott marad még, de nem gyújtják meg többet, csak pünkösd szombatjának keresztkütszentelésénél. Mint annyi más liturgikus szokásnál, nem túlságosan sokat tudnak híveink erről sem.

Mire való ez a szinte karvastagságú, hatalmas gyertya, mit akar a keresztyén népnek mondani? A hatalmas gyertya az ókori Egyház ideje óta a feltámadt Krisztus jelképe; még abból az időből való, mikor nem szoborral ábrázolták a halálón a halállal diadalmaskodó Urat, hanem viaszfáklyával, hiszen Krisztus a világ világossága. A IV. században mindenfelé épült új, gyönyörű bazilikákban nagyszombat éjjel ott állott a nép, gyertyákkal kezében, várva arra, hogy a diakonus ünnepi énekével megszentelt hatalmas gyertyán meggyulladjon a fény, melynek szent lángjától tündökölni kezd a gyertyák erdeje, s az ezüsből, kristályból, üvegből készült lámpák serege, mely ezüstláncokon függött a hívek feje fölött. Sok dicsőítő éneket és beszédet ismerünk a keresztyén ókorból, mely a „laus cerei-t”, a

gyertya dicséretét zengi el nekünk, elmondva, mennyi tanulságot vontak le belőle.

Mennyi mindent mondott el ez az egy szál viaszfáklya, Krisztus feltámadásának jelképe keresztény őseinknek! A Megváltás nagy, emberfölötti ténye csillogott szelíd világosságában, az igaz világosság, mely megvilágított minden embert, ki a földre megszületik. Ebben a tényben sugárzik szét az emberiségre az Isten fénye, mely az élet forrásává válik, azoknak, kik élő hitük kezébe veszik a megváltást s így az Úr világosságában megláthatják az Isten parttalan fényességének ragyogó tengerét. „De lumine tuo videbimus lumen” — a Te világosságodban látjuk meg a fényességet, énekelték őseink ezen az éjszakán.

De nemcsak az Isten fényességét, hanem az elmét és akaratot leigázó igazságának világosságát is látták a régi keresztények ebben a gyertyában. A megigazult embert is jelképezi ez a húsvéti gyertya, amint a gyertya az éjszakának volt egyetlen világossága, úgy az Istenben igazzá vált ember a homályba boruló világnak a világossága. A keresztény lélek, elégeti ugyan a testet, az igaz ember elhamvad lassan lelkének tüzeiben, de „fogyó életének növekvő lázában” az Istentől nyert és mindent megértő bölcsessége világosodik az embereknek. A Megváltás gyertyája az a hatalmas és éjjel világító tüzes felhő, mely az Isten népét vezette egykor a sinai pusztaságon keresztül, mondja Szent Ágoston egyik húsvéti beszédében.²³² Ha nappal van, azaz biztos, nyugodt élet, felhőoszlopként jár előttünk Krisztus, nem mutatja istenségének fényességét, melyet emberiségének mivolta takar el előttünk. De ha a lélekre a szenvedések éjszakája szakad, világítja az utat, hogy el ne vétsük, hiszen az Isten országába vezet,

17. Búzaszentelő

Amikor a tavasz kibontotta már ezer színben pompázó üde fátyolát az újjáéledt természet teste fölé, a szántó-vető ember nehéz munkájában mindig ott reszket az aggodalom: mi lesz azzal a sok széppel, mely most nyílik, rügyekben és felfelé törekvő zöld szájakban életet és termést ígér? Nem dermeszti-e halálba a fagy, nem veri-e el a jég, nem rágja-e meg az üszög — és ezért magasabb hatalomhoz fordul. Nemcsak a kereszténység érezte ezt; a pogány római vallás, mely erősen jellegzetes természeti, paraszt-vallás, ezért ülte meg április 25-én a *Robigalia* ünnepét. A Via Flamián, a mai Corso Umberto-n indult el tehát a könyörgő körmenet, az *ambarvalia*, hogy áldást esdjen a zsendülő vetésekre és a Városlót öt miliá-ig, ötezzer lépésig haladt, míg a Milvius-hidig érkeztek. Itt a szent ligetben *Robigus* istennek állat-áldozatot mutattak be. Róma népe már túlnyomóan keresztény volt, amikor még mindig ragaszkodtak ehhez a könyörgő körmenethez, éppen ezért Liberius pápa (325—366) erre a napra keresztény körmenetet rendelt el. Ugyanazon az útvonalon indult immár a krisztushívők körmenete, mint egykor a pogányoké, és a régi pogány áldozat helyett az egy igaz áldozatot, a szentmisét mutatták be; szent liget helyett Szent Péter bazilikájában. *Litania maior*, a nagyobb könyörgés lett a neve ennek a körmenetnek, amelyet az Egyház hivatalos liturgiája ma is így nevez, a magyar nép pedig búzaszentelőnek, bár a vetések minden fajtáját s a fákat és a szőlőket is megáldja az Egyház ezen a napon. A földre szállott Ige az Istenember eget és földet egybefogó hatalma árad az Egyház szentelő, áldó szavaiból, mikor imádságait a négy égtáj felé fordulva énekelteti s a négy evangélium szent szavait mondatja el. Krisztus jelenik meg ekként hatalmával a mezőkön, hogy megáldja verejtékező, küszködő gyermekeit.

Ez azonban nem volt elég keresztény őseinknek. Abban az időben, mikor éppen a frank népvándorlás árasztotta el Galliát, 470 körül, földrengések, árvíz és tűzvészek riasztották meg a keresztény népet, Mamertus viennei püspök látomásban figyel-

meztetve, elrendelte tehát, hogy az Úr mennybemenetele előtti három napon fáradságos, nagyon hosszú ideig tartó körmenetekben járják körül az egész határt; közben kápolnáknál statiót, állomást tartottak, ahol kitartóan esedeztek Isten segítségéért. Arlesi Szent Cezarius püspök már azt állítja 540 körül, hogy „ezeket a napokat az Egyház az egész földön megtartja”. Csakugyan nagyon népszerűek lettek a *litaniae minores*, a „kisebb könyörgéseknek” e napjai, melyet a falvakban manap is mindenütt megtartanak. Népünk keresztjáró napoknak hívja őket, mivel kápolna rendszerint nem akadván, a határban álló kereszthez mennek ki, hogy ott kérjék a természet urát, óvja meg népét a csapásoktól.²³³

18. A pünkösd Lélek ünnepe

A pünkösd Egyházunknak a húsvét után legrégebbi ünnepe, a zsidó Hetek ünnepén, azaz a Pászká-ünnep után való ötvenedik napon, melyet görögül Pentekostének neveztek, melyből az összes modern nyelvek, így a magyar is a maga ünnepe nevét átvette. Ezen a szent napon, ezen az egyszeri ünnepen jött el először a Szentlélek, lángnyelvek szelid lobogásában, a tavaszi vihar zúgásában, hogy önmagába öltöztesse azt a háromezret, aki ezen az első Pünkösdön krisztusivá akart lenni. Tertullianus szava szerint a bérálás sacramentumában a Szentlélekbe öltöztetik a keresztény embert,²³⁴ a pap az egyházi rend sacramentumában még külön is részesedik Benne. A pünkösd ünnepe eszünkbe idézi, mennyire különleges módon állunk közel az Isten Lelkéhez.

A Paidagógos

Ez a különleges közellét a Szentlélekhez azt jelenti, hogy a Szentlélek a keresztény embernek Paidagógos-a, vezére, nevelője. Az antik korban rabszolga volt a gyermek nevelője, akit ezért neveztek „gyermek-vezetőnek”, paid-agógosnak. Az új és örök szövetségben más vezetőt kapott a megváltott emberiség: magát az Istennek Lelkét. Szent Pál világosan erre az ókori paidagógosra gondol, midőn kijelenti: „Mindazok, kiket az Isten Lelke vezérel (agontai), azok az Isten fiai” (Róm. 8, 14.). Az „ago” görög szó, teljes jelentése: élettelen dolgot mozgásba hozni, élőlényeket, akár embert, akár állatot vezetni. A keresztény lelkek összessége a hajó, a katakombák falain annyiszor ábrázolt bárka, az Egyház képe, melyről Tertullianus mondotta, hogy „a Szentlélek galambja Isten békéjét hozván, odaszáll az egekbe, ahol az Egyház hajóját találja”.²³⁵ Ha pedig személynékké tekintjük a keresztényeket, egyéniségeket, azt kell mondanunk, hogy a Lélek az, aki Krisztus barányait terelgeti, édes legelőre, a dűsan csergedező szent forrás partjaira, honnan bőven isszák az Újszövetség eleven vizeit,

Istennek Szent Pál szerint azok az igazi gyermekei, akiket hajtának, „agontai”, akik engedik, hogy vezessék, neveljék őket a Szentlélek iskolájában. Mert jó pedagógus a Szentlélek. Szemléltető tanítása kézenfogva vezet bennünket sokszor: halálos ághoz, csapások, balesetek, háborús szörnyűségek elé. Csak mi vagyunk hajlandók elfeledni, hogy nem véletlenül cseppentünk a dolgok közé, hanem a Pedagógos vezetett oda minket és velünk van. Sokunk szinte káromlóan kérdi ilyenkor: Ubi est Deus tuus? — Hol van hát a te Istened? Pedig a Pedagógos csupán csak azt akarja, hogy ne feledjük el az örök élet abszolút érvényű komoly feltételét: hogyha együtt szenvedünk Jézussal, vele együtt dicsőülünk meg (Róm. 8, 17.).

És hogyan nevel bennünket ez a Pedagógus-Lélek! A földi nevelő rábeszéléssel és ráhatással nevel. A mennyei nevelő pedig közvetlen rábeszéléssel. Ez a *gratia illuminans*, a megvilágosító kegyelem, mely a Nap fényeként egyenesen hatol értelmünkbe, mely egyszerre csak világosan látja, mit kell tennie. A Lélek közvetlen ráható nevelése a *gratia inspirans*, a sugalló kegyelem, mely az akaratot indítja meg. A keresztény embernek tehát nagy kötelessége a mennyei nevelővel szemben, hogy ne legyen „neveletlen”, vagy nehezen nevelhető. A gyermek sem mindig azért neveletlen, mert nevelője elmulasztotta kötelességét, hanem azért, mert szabad akarata van és elzárkózik a ráhatás elől. Így van a természet felett való élet terén is. A Pedagógos kivétel nélkül mindenkihez éppen annyit beszél, hogy elegendő legyen üdvösségéhez — ha ellenben olyanok vagyunk, mint a rossz diákok, szórakozottak, figyelmetlenek, szétszórtak: hiába beszél. Lármában élünk, napi események, a szenzáció-hajhászás, a jó vagy rossz hírek, mindez láрма, mely nem engedi, hogy a Lélek szavát meghallhassuk. Mert szelíd a mennyei nevelőnek szava. Olyan az, amilyennek Illés próféta hallotta a Hóreb, azaz Sínai hegyén: Sibilus aurae tenuis — szellőnek halk fuvalma, melyben az Isten szólt hozzá, ki sem a földrengés zavarában, sem a mennykő csattogásában, sem a tűzvész lobogásában nem szólt hozzá.²³⁶

A Szentlélek neveltjei vagyunk, aki úgy vigyáz reánk, ahogyan egy édesanya sem különben. Hiszen a Szentírás egyenesen az anyai szeretethez hasonlítja az Isten szeretetét teremtményeivel szemben. Pünkösdkor rá kell döbbernünk, hogy csakugyan gyermekek vagyunk. Nyűgösek, ha a Nevelő, az Isten Lelke, valami nehézne látszót vár el tőlünk, ha azt akarja, hogy szépek és tiszták legyünk. Hányszor esünk el és mocskosak leszünk és ekkor hallhatjuk, ha nem kőkemény a szívünk, szelíd szemrehá-

nyását. Csakugyan be kell vallani, langy-melegek vagyunk, a lanyhaság tengere öleli át lelkünket, nincs bennünk alázat, s ezért a hiúság és a vulnerabilitas, e két ikertestvér, zsarnoksága alá hajt bennünket. Haragra hajlók, bosszúra készek, élesnyelvűek vagyunk, mert félünk és mert nincsen meg bennünk a szeretetnek az a mértéke, mely mindent eltűr, mindent elvisel. Kényelmeseek vagyunk és érzékiségre készek, mert nem tanultuk meg, hogy keménynek kell lennünk és mindennap magunkra vennünk Krisztus keresztyét. Ha hallgatunk a Lélek szavára és engedjük magunkat Tőle hajtani, akkor mások lehetünk. Igaz, hogy alaptermészetünk nem változik meg gyökereiben, de amint *Chrysostomos* mondja, „bár emberi természetünk nem változik meg, ami még csudálatosabb, abban megmaradva mégis anyagok életét éljük. Mert olyan nagy a Szentlélek ereje, hogy amiként a tűz a lágy agyagot kemény cseréppé égeti, akként a Lélek is, ha lefoglal egy lelket magának, bár agyagnál lágyabbnak találja, a vasnál keményebbé teheti”.

És bevallhatjuk magunk között, hogy gyermekek vagyunk, mert nem tudunk vigyázni. Hogyan kell a gyermekekre vigyázni a nagyvárosok úttestein, hiszen játszi, bohóka lelke még nem tudja, hogy a halál száguld rajtuk. A jóságos Pedagógos tehát ügyel reánk, óv, hogy le ne lépjünk a járdáról, a „keskeny ösvényről”, ahogyan Jézus nevezte²³⁷ a Hozzá vivő utat és ne lépjünk rá a szép és széles útra, amely bizony nagyon sokszor csábít és tetszik nekünk, hisz annyian járnak rajta. A kis gyermek szinte sohasem sejti, mily veszedelemtől óvták őket meg: nekünk is illenék egyszer rádöbbenni, hogy már mennyi veszedelemtől óvott meg minket Pedagógosunk,

A Lélek mint művész

A pünkösdi Lélekhez való közelségünk nemcsak azt jelenti, hogy nevelőnk, hanem azt is, hogy művész módjára mint nyersanyagot alakít minket, hogy szépek és tetszetősek legyünk az Isten szemében. A karoling reneszánsz nagy költője, *Rhabanus Maurus* ezt fejezte ki gyönyörű Szentlélek-himnuszában, a *Veni Creator*-ban, midőn azt mondja, hogy a Szentlélek „dextrae Dei tu digitus” — ujj az Isten szent kezén. Mély gondolat ez: Isten szent keze semmi más, mint metaforásan Isten mindent lebíró hatalma, maga az isteni Mindenhatóság. Az ujj a Szentlélek: az, amely a finom munkákat végzi, fest, rajzol, műszerekkel dolgozik, hangszereken játszik. Ilyen ujj a Szentlélek kegyelmi munkájában tekintve. A metafora egyúttal a kegyelem *abszolút*

szükségességét is kiemeli, ahogyan hiába van hárfa, zongora; hegedű, ha nincs művészi ujj, nincsen zene, hiába van festék, vászon, ecset, téma: ha nincs festőművész, nem lesz kép. Pünkösdi himnusza, melyet a Tertiára énekel az Egyház, a Szentlélek legelső eljövételének titokzatos órájában, azt idézi emlékeztünkbe, hogy én csak vászon vagyok, csak hangszer, az Isten ujjá nyúl hozzám és alkot belőlem remekművet. Egy nagy különbség mégis van: az anyag nem ellenkezhet, az anyag hozzájárulására nincs szükség. Itt azonban, a Lélek világában szükség van erre, mert az Isten ujjá értelmes anyagon munkálkodik.

Mily finom munkát végez az Isten ujjá életünkön! Mily finom, isteni taktikával vezet, midőn az élet oly bonyolultnak látszó szárait szövögeti. Mi persze, míg e testnek köntösét hordozzuk, csak a visszáját látjuk életünk szöttevényének. Azt a tűndéri gobelint, melyet történelemnek nevezünk, csak vakai szemmel és csak hátulról láthatjuk. A színe, az igazi kép, amelyet Isten akart vele, az én életemmel és az emberi történelemmel ábrázolni, az rejtve marad előttünk. De eljő az idő és hamar jó el, mert már az ajtó előtt várakozik, mikor ámuló szemünk egyszerre csak megpillantja, hogy mindennek a látszólagos kuszaságnak nagyon is nagy értelme van. Akkor majd rájövünk, mily nagy művészettel szötte az Isten ujjá életünk fonalait, kiderül, hogy éppen a sokat szenvedettek voltak Isten kiválasztottai, amint *Joannés Damaskinos* egy szép szava mondja: „Ebben az életben szenvedtek és örökké élnek. Mi értékesebb tehát, mint Isten kezében lenni? Hiszen Isten az élet és a világosság s így akik Isten kezében vannak, életben és világosságban vannak máris!”²³⁵ A jók ugyanis a balgák szemében mintha elpusztultak volna. A valóságban azonban áll reájuk, amit a Szentírás egyik legifjabb ószövetségi könyve mond, a Panaretos Sophia, a minden erénnyel ékeskedő Bölcsesség könyve: „Az igazaknak lelke Isten kezében van s a halál kínja nem érinti őket... Kérvés fenyítés után nagy javakban részesednek, mert Isten próbára tette és magához méltóknak találta őket.” (Bölcs. 3, 1.5.)

De azért az Isten ujjá nem kegyetlen, csak látszat szerint. A valóságban gyengéd nagyon, gyógyítja lelkünk sebeit, melyeket a durva élet ütött rajta. Az igazság ugyanis az, hogy a „halál kínja” nem éri őket, akik igazak, tehát Isten akarata szerint az érthetlent, a szenvedést is vállalják. A „kín” tanulságos szó a szent szövegben. Görögül „*basanos*”, azaz lydiai kő, próbakő, amellyel a nemesfémeket vizsgálták az ókorban. Ha mélyre tekintünk tehát ebbe a szent szövegbe, azt találjuk, hogy a Szentlélek az ékszerész, aki megvizsgál bennünket a szenvedés

és próbakövevel. Nem mintha ő maga nem tudná, mire vagyunk képesek, mennyire vagyunk nemesfém, súlyosan fénylő arany, játékosan csillámló ezüst az Isten szemében. Azzal, hogy próbára tesz a basanossal, a próbakövel, csak nekünk akar jót: módot ad arra, hogy kitartásunkat, hűségünket bebizonyítsuk s így megteremhessenek bennünk az erények szép gyümölcsei. „Kevés fenyítés” után, mondja a Bölcsesség könyve, így nagy javakban leszen részünk. Az Isten ujjá ezzel is pedagógiai célt akar elérni, amint az eredeti szöveg szó szerint mondja: „*oliga paideuthotes*” — *kevésé megnevelve* nagy javakban lesz részünk. Igaz, hogy az ókor neveléstudományában a nevelés még egyértelmű a fenyítéssel, itt tehát csakugyan kellemetlen, sőt fájó dolgok elviselését jelenti. De ezek mind csupán nagy és egyetlen életcélunk, az örök élet elnyerése miatt történnek. Az Isten gyermekeit nevelő Szentlélek azért engedi reánk a kínokat, hogy általuk nyerjük el az örökséget. Így válik azután valóra *Szent Agoston* szava: „A kinoktól mentes helyre kinokon keresztül jutunk el, a tágasság birodalmába szorongó szorosokon. Ne féljünk hát a fáradságos úttól, kik ily házra vágyunk. Ma még fölöttünk függ a szenvedés keserősége, de általhágja azt a szenvedésre várónak képzelete. Tovább tekint ugyanis, távolabbra, és elképzeli, mi jó majd azután. Nem azt nézi, hogyan megy, hanem azt, hogy hová. És mivel nagy szeretettel gondol arra, hogy hová is tart, nagy erővel tapossa az utat, amely odavezet.”^{223P}

A szentatyák és liturgikus költők nem fogynak ki a hasonlatokból, ha a Szentlélekről van szó. Csak két hasonlatot bontottunk széjjel pünkösti elmélkedésünkben, de ez a kettő is felcsillantja előttünk az igazságot, hogy szükségünk van az Isten Lelkére. Hiszen — amint *Irenaios* mondja²⁴⁰ — „a szárazföld sem hoz termést, csak akkor, ha nedvességet kap és ekként mi is, kik eleivel száraz fák vagyunk, sosem teremhetünk életet az odafentről való eső nélkül”. De ha a Pünkösdi szellemében hívjuk magunkhoz a Lelket, akkor eltölt bennünket, mert megszokta, hogy lakása legyen az emberek között, s a vénültségből megújít minket Krisztus újdonságára.

Magyar pünkösdi

Hazánk népének az újkor küszöbén rendkívül népszerű harmadik főünnepe „a dicsőséges vigasztaló Szentléleknek eljövele”. Milyen misztikus elragadtatás szavaival hívogatja a magyar kódexirodalomban lecsapódott népi áhitat, tegye „az mi

szívünket önön hajlékává, kiűzven belőle minden bűnöket és lelki kísérteteket”. Szébbnél szebb címekkel tisztelik meg Öt: „Édes, fényességes Szentlélek, mindeneknek megvilágosítója, szentséges szerelem, minden Terólad gondolóknak, édes kegyelmesség, boldogságos világosság...” Igazi népi ízű imádságokat mondtak ezen az ünnepen, ritmikus lüktetésük így szólítgatja a Szentlelket: „Ó, Atyaistennek nemes ajándéka, kérlek, lakozzál énvelem sokáig! Ó, szép Jézusnak követje, kérlek, ne hagyj engem egyedül lennem! Ó, én lelkem édes Gazdája, mikoron Te énvelem vagy, nincsen én lelkemnek semmi nyomorúsága.” A középkor végén Európaszerte szokásos tavasz-megszemélyesítést népünk pünkösdi ünnepére rögzítette: leánykát választanak meg pünkösdi királynőnek és a tavasz üdvözlését átformálták a lelkék tavaszának, a Szentléleknek köszöntésévé. A templomokban a nagymise alatt galambot bocsátottak szárnyra, hadd gondoljon mindenki arra, hogy „olyanoknak kell lenniök ő életökben, mint az galambnak, mely epe nélkül vagyon, ezenképpen valakik akarják venni a Szenlelket, haragnak, gyűlölségnek és irigységnek epéje nélkül kell őnekik lenniök.” Kócot gyűjtottak meg, hogy emlékeztessék a híveket, hogyan jött el a Szentlélek nyelvek képében, azért, „hogy az emberek szólának minden nemzeteknek nyelvével tüzes ígéket; és hogy a tüzes törvényt tüzes nyelvekkel prédikálnák”. Így ígézték őseink Pünkösdkor imák szavával, tettel, énekszóval a Csodálatos Lelket, hogy „szerelmének lángazó tüzét” lobbantsa fel őbennük és kijelentse nekik az Úristennek hozzájuk való fogyhatatlan szeretetét.²⁴¹

19. A Pünkösd utáni idő

A pünkösd ünnepkör

A régebbi liturgisták pünkösd ünnepkörről beszéltek, az újabbak helyesebben csak két ünnepkört különböztetnek meg: a Megváltást előkészítő karácsonyt és a Megváltást végrehajtó húsvétit, amelynek betetőzése a Pünkösd ünnepe. Pünkösd mint valami gneiszből és gránitból rakott öshegység emelkedik a Megváltás két ciklusának végén és érthető, hogy róla kezdték számolni az utána következő vasárnapok idejét: a „dominicae per annum” szakaszát. Szinte fél évig tart az egyházi évnek, a liturgia ciklusának ez az ideje, amely majdnem mozdulatlanra van lehorgonyozva az idő tengerébe. Csak kissé függ a húsvét ciklusától: előfordul, hogy csak 23 vasárnapja van, de legfeljebb 28. Attól függ, mikorra esik Húsvét ünnepe.

Véglegesen csak 1570-től, a Missale Romanum kiadásától nevezik „Pünkösd utáni vasárnapoknak” ezt az időt; a középkor második felében nagyon gyakori volt a „*Dominicae post Trinitatis*”, azaz Szentháromság vasárnapja utáni vasárnapok elnevezése. Luther is ezt használta s így a protestánsok is így mondták a mai napig. Még korábban, a VIII. század körül, pünkösd utáni vasárnapokról, *Péter-Pál utáni*, *Szent Lőrinc utáni* és *Szent Mihály utáni* vasárnapokról beszéltek. Mindez beszédesen bizonyítja, hogy nincsen egységes elgondolása ennek az időszaknak, bármennyire kutattak benne egységes gondolatmenetet a középkori liturgisták és az újabbak, mint például Jos. Kramp. A pünkösd utáni idő liturgiája *kialakult*, azaz *egységes gondolat kitűzése nélkül fejlődött*. Ami tervszerűség volt benne, az formalisztikus valami csupán. Így például világos, hogy a pünkösd utáni vasárnapokon e *szentleckéket* a lectio continua, a *folytatólagos olvasás* alapján válogatták ki: az első öt vasárnapon a katolikus levelekből, az utána következőkön a Vulgata sorrendjében Pálból (Róm. I., Kor. II., Kor., Gal., Efez., Filipp., Kol.). Hasonlóan van az *introitus* énekénél is, egymásután vették, ki-

magyásokkal a zsoltárokat. A szentleckék és evangéliumok, ha egybe lettek is volna hangolva, *eltolódtak*, mert az V. vasárnap eredeti szövege kiesett és helyette az evangéliumok eggyel előre nyomultak. Tehát az eredetileg VI. vasárnapé van az V-en és így tovább, a szentleckék viszont megmaradtak azon a helyen, amelyen voltak. Sok imádságos szöveg állott valamikor rendelkezésre, így a Sacramentarium Leonianumban egész sereg Pünkösöd utáni misének imáit olvashatjuk, csak júliusra 45-öt. Ez tudniillik válogatásra való gyűjtemény volt, 13 közülök mai missalénkban is benne van.

Isteni vezetés ebben az időben

Mégis: ebből nem következik, hogy nem találhatunk tanulságokat a Pünkösöd utáni vasárnapok miséinek szövegeiben. A véletlenek kavicsait mozaikszemekként az Isten rakja egybe, az egyházi év alakulását is, bár látszólag az esetlegesség irányította, valójában az Isten Lelkének gondviselő szorgoskodása vezet. Mindennél világosabban mutatja ezt a Pünkösöd után rögtön következő három, 1956-ig oktavás ünnep szerepe, amelyek *négy-négy évszázad időközében rakódtak rá* a Pünkösöd ünnepe utáni hetekre és mégis harmonikus együtttest alkotnak, kifejezik a Pünkösöd utáni idő gondolatvilágát és emellett csodálatosan beleillik eme világukba a nyolcadukba eső vasárnap. A X. század elején kerül a Pünkösöd utáni első vasárnapra a *Szentháromság ünnepe*, amelyet Stephanus, Liège püspöke vezetett be egyházmegyéjébe, a már meglevő miséhez szép zsolozsmát is szerkesztve. A mindent elpusztító normann barbárság ellen védő ünnepül rendelt napot lassan vették csak át másutt; III. Sándor pápa († 1181) még tiltakozott ellene, a XIII. századig azonban mindenütt polgárjogot nyert. Négyszáz év múlva, a gótika korában lett ünnep a *Szentháromságot követő hét csütörtökén az Úrnapi ünnepe*, lüttichi Julianna ismert látomása nyomán — amely már 1209-ben megtörtént — 1264-ben. Ennek a kornak szüksége volt az Eucharisztia fokozottabb tiszteletére, mert az albigens és waldi eretnecség tagadta többek között az Eucharisztia valóságát is. hiszen Krisztusnak csak látszat-testet tulajdonított. — Újabb négyszáz év múlva, a XVII. században a janzenizmus szörnyű szigorúsága nehezedett az Egyházra, a híveket távol tartották a szentáldozástól, nehezen oldozták föl őket és ekkor 1670-ben Eudes Szent János, Jézus Szívének lángoló tisztelője, már ünnepet eszközölt ki a rennes-i püspöktől augusztus 31-re a *Szent Szív tiszteletére*, szerzete számára saját maga

által készített misével és zsoltosmával. Ebben az időben Alacoque Szent Margit, akit tévesen némelyek a Jézus Szíve kultusz egyedüli előmozdítójának tekintenek, még be sem lépett a paray-le-moniali zárdába és nem részesült még látomásaiban. Természetesen még hosszú ideig tartott, míg a Jézus Szíve ünnepe általános ünnep lett. Az egyetemes Egyháznak csak IX. Pius írta elő 1856-ban, aki egyúttal új zsoltosmát és miseszöveget írt elő és saját praefatiót szerkesztett részére. Ez az ünnep Jézusnak a bűnök iránti irgalmas szeretetét tárja fel az emberek előtt, amely főképpen a bűnbánat szentségében nyilvánul meg.

És íme, a látszólag véletlenül egymás mögé zsúfolódott ünnepek legtökéletesebb összhangban állanak egymással és ünnepük eszméjével kifejezik az őket megelőző Megváltás-ciklus alapgondolatait és tovább fejtik ki azt. Mily grandiózus elgondolást mutat így utólag a „véletlen” folytán keletkezett ünnepsor felépítése a Szentlélek vezetése alatt. A húsvéti ünnepkörben a keresztség, a Megváltás szentsége állott a középpontban. Oly kézenfekvő tehát az ünnepkör lezárása után való vasárnapon, „pünkösdi oktaváján” a Szentháromságra gondolni, kinek nevére kereszteltek, kinek ajánljuk életünket és halálunkat és kinek látására igyekezünk az örök hazába. A gondolat kézenfekvő volt, mert a Szentháromság manap is használt praefatióját már a Gelasianumban megtaláljuk, tehát 1400 éves ez a teológiai elmélyedés szempontjából soha felül nem múlt módon precíz és mégis költői szöveg. A Szentháromság ünnepe a hálaadás és egyúttal a lélek előkészítése az Eljövendőre (Gratiarum Actio és Praeparatio). — Az Eucharisztia ünnepe, az Úrnap, a következő nagy ünnep, újabb nagy gondolatot fejt ki. A keresztségben az emberi lélek odafönt való életre születik újjá, ahogy Jézus mondotta Nikodémusnak. Az életre azonban nem elég megszületni; ahhoz, hogy növekedni tudjunk, szükség van táplálékra is. A lelki életben való gyarapodó növekedést az Eucharisztia adja meg. Méltó és helyes volt tehát, hogy a Gondviselés a jelenték-telen lüttihi apáca látomásán keresztül s a húsvét utáni idő első szabad csütörtökére tűzte ki az ünnepet, amely a nagyhét csütörtökjén alapított Oltáriszentségre, az Eucharisziára emlékeztet bennünket. — Nem véletlen az sem, hogy Alacoque Margittól Jézus azt követelte, hogy az Úrnap nyolcadát követő pénteken legyen Szent Szívének ünnepe, mert mégis ezen a napon lett az ünnep, nem pedig azon, amelyen Eudes Szent János írta elő. Oly gyönyörűen illik az Eucharisztia ünnepe után a bűneinket megértő és megbocsájto Jézus ünnepe, azaz a Szentséges Szív napja. *Hogy az Eucharisziát magunkhoz vehessük, ahhoz*

a kegyelem állapotában kell lennünk, azaz „szenteknek” kellene maradnunk, ehhez pedig minden bűnt le kell vetnünk magunkról. Az irtalmas és megbocsátó szeretetnek az ünnepe méltán egészíti ki az önmagát piciny ostyába beleszorító, világot te-remtő, hatalmas Úrnak, az eucharisztikus Jézusnak az ünnepét.

Az isteni vezetést pedig, akár csak a csillagok világában, vagy a biológiában, ugyanúgy megtaláljuk a liturgia történetében is. Már a VIII. században meg volt annak a két vasárnapnak evangéliuma határozva, amely Úrnap és Jézus Szíve ünnepének egykori nyolcadába esik. Tehát ötszáz évvel az Úrnap előtt és kilencszáz évvel a Jézus Szíve ünnep előtt már ugyanazt az evangéliumot olvasták, mint most e két ünnep oktavájába eső vasárnapokon. Úrnap utáni vasárnapon olvassák tehát — amely pünkösd után a II-ik — Jézusnak azt a példabeszédét, hogy egy ember nagy vacsorát szerzett és sokakat meghívott. Mi más ez a vacsora, mint a szentmisének terített asztala, amelynek királyi bőségéhez meghívja Jézus mindazokat, akik éheznek és szomjúhoznak az igazság után. A Pünkösd után III. vasárnap ősi evangéliumi szövege pedig gyönyörűen illik a Szent Szív ünnepének 1928-tól 1956-ig megült nyolcadába, hiszen arról szól, hogyan közeledtek a bűnösök Jézushoz, hogy hallgassák őt. „És zugolódtak a farizeusok és írástudók, mondván, hogy ez a bűnösökkel társalog és velük eszik,” pontosan úgy, mint a janzenisták és késői utódaik, akik a szegény, esendő embert eleve és szinte kárörömmel akarták kizárni Isten országából. Ebben az evangéliumban Jézus mondja, hogy sokkal nagyobb öröm lesz en a mennyekben egy megtért bűnösön, mint kilencvenkilenc igazon, akiknek nincsen szükségük bűnbánatra.²⁴²

A Szentlélek ünnepköre

A Pünkösd utáni idő tehát, ha nem is nevezzük ünnepkörnek, mégis csak a leggyönyörűbb nyitánnyal kezdődik. A következő huszonnégy vasárnapnak a szövegében rejlő gondolatvilág olyan, mint a polymytha, Józsefnek, Jákob fiának tarka kötőse. A tarkaság nem jelent értelmetlenséget, mindössze rendszer nélkül mozgó, de mégis mély értelemmel bíró célszerűséget. Ebben a fél évben, amelyet ezek a vasárnapok fonnak körül aranyláncokkal, nem játszódik le a hívők szeme előtt az a fenséges dráma, mint a karácsony és húsvét két ciklusában, ahol folyton növekszik az érdeklődés, az izgalom. Itt különböző színes epizódok együtteséből szőtt tarka himes szőnyeg — Stromateis, „Szőnyegek”, ahogyan Alexandriai Kelemen egyik mű-

vét elnevezte — gördülnek széjjel a hívők szeme előtt. Meghatóak, dicsőségesek, szenvedésről és küzdelemről beszélőek. Mindegyik hozzáadja a maga tégláját ahhoz, hogy a világban és az emberi lélekben az Egyház megépítse a Szentlélek templomát. Éppen ezért anélkül, hogy ellene mernénk mondani a liturgiai ismerőinek, mégis ezt a fél esztendő szeretőnk „a Szentlélek ünnepkörének” nevezni. Az isteni vigasztaló leszállott az égből, eljött, hogy uralkodjék lelkünkön és újjászületett életünket igazgassa. Ezt a csöndes, szinte földalatti sötétben folyó teremtmő munkát, amikor a semmiből az Isten Fia lesz, azaz a földi élet keresztény idejét jelképezi a Pünkösöd utáni idő. Nem egyedül menetelünk a keskeny ösvényen, amely meredeken, egyre fölfelé vezet. Sokan vagyunk, akik „bolondok vagyunk Krisztusban”, ahogy Szent Pál mondotta, de Egyház-anyánk vezet bennünket és őt a Szentlélek élteti. Az Egyházon keresztül kapjuk a Szentlélek erejét, kimondhatatlan misztériumokban működik bennünk, miközben a sírba bukó nemzedékek felváltják egymást azon az úton, amely megszámlálhatatlan századokon keresztül az örökkévalóságba vezet. Az egyes lélek — a maga üdvével vagy kárhózatával — nincsen egyedül, az Egyházban van és ha Krisztus misztériuma szerint él, nem véti el az utat.

Sokszor kimondhatatlan pesszimizmus és reménytelenség ellenére a *remény útján* ballagunk: az Egyház immár körülbelül kilencszáz év óta azért rendelte ezekre a vasárnapokra, az esztendő felére mintegy liturgikus színül a zöldet. *Viridis*, latinul „zöld”, a *ver* = *tavas* latin szónak a gyökeréből származik. A zsendülő és beteljesedést ígérő *tavasz*nak a *színe*, a liturgikus szín a pünkösöd utáni vasárnapokon. Krisztus jegyese, az Egyház nem tehet mást, mint reménykedik, mert tudja, hogy életét abszolút biztos kezekre bízta. Vándorlása egyszer végetér, azon a napon, amelynek nincs már több estéje. A pünkösöd utáni időben valóra válik a titokzatos szó, amelyet az Apokalypsis mond nekünk: „A Lélek és a Jegyes együtt mondják nekünk: Jöjjetek!” (22, 17.)

Gondolatvilág

Aprópénzre váltva a pünkösöd utáni idő liturgiáját, helyesen állapíthatjuk meg, hogy a sok között leginkább három mozzanatot van, amelyet a liturgia kutatói szerint²¹³ benne megtalálhatunk: a) Az egyik motívum a *múltba tekint vissza*: a Megváltást szemléli, amelyet az előző két ünnepkör dramatizált módon

kiemelt. Ezt a liturgia a maga szokásos módján szentírási *ac commodatio*val, azaz a Szentírás szövegeinek és eseményeinek szimbolikus alkalmazásával éri el. Ezért van annyiszor az Üdvözítő szerepeltetése, mint csodatevő, gyógyító: ahogyan földi életében közvetlen jelenlétével érte el ezeket a hatásokat, most, a világ végéig futó koroknak folyamán, amelyet a pünkösdi utáni idő jelképez, közvetve éri el: az Egyház által kiszolgáltatót szentségi világ révén. Így érthetjük meg, hogy a *VI. vasárnap* evangéliuma a csodás kenyérszaporításról beszél, amely előképe és hitelesítő pecsétje volt az Eucharisztíának. Így értjük meg, hogy a már megtörtént megváltásra utal a *XI. vasárnap* szentleckéje: „Krisztus meghalt a bűneinkért az írásek szerint és eltemették, és feltámadott harmadnapon az írásek szerint... És ezért Isten kegyelméből vagyok az, ami vagyok.” Ugyanennek a vasárnapnak az evangéliuma a siketnéma meggyógyítását mondja el, amely semmi egyéb, mint a keresztség által az isteni világ felé megnyíló léleknek feltárulkozása a csodálatos és megsejthetetlen titkok felé. A *XII. vasárnap* evangéliuma az irgalmas szamaritanusról beszél, aki a liturgia szimbolikája szerint maga Jézus, midőn megkönnyörül a bűntől megsebzett emberen és a gyógyítás olaját, a szentatyák magyarázata szerint a bűnbocsánatot, és a szeretet borát, azaz önmaga vérént önti ajkaink közé. S minek folytatnánk, csak hivatkozunk rá, a *XIII. vasárnap* evangéliuma a tiz belpoklos Jézus által történt meggyógyításában a gyónás misztériumát állítja elénk, amely földi életünket végigkíséri. A *XV. és XXIII. vasárnap* evangéliuma, a naimi ifjú és Jairus leánya feltámasztásában ugyanezt akarja mondani, ugyanezt a Jézust, a lelkek feltámasztóját mutatja be; a *XVI. vasárnap* ugyanezt akarja mondani a vízkóros ember meggyógyításának elbeszélésével, éppen úgy, mint a *XVIII. vasárnap* az inaszakadt csodálatos gyógyításánál mondott szavaival: „Bizzál, fiam! Megbocsájtatnak neked bűneid!”

b) De vannak a Pünkösdi utáni liturgiának jelentős számban olyan szövegei is, amelyek a *küzdő Egyház motívumát domborítják ki*. A liturgia ezt, mint minden jó szónok, *ellentétekkel szemlélteti*. Az Isten országával állandóan, amíg véget nem ér a világ, szemben áll a sátán országa. A Pünkösdi utáni idő liturgiája kimondja, hogy ne csodáljuk, ha a világ gyűlöl minket (*II. vasárnap*). A megokolás nagyon egyszerű, a *IV. vasárnap* szentleckéjének gondolata szerint: „Azt tartom, hogy amiket most szenvedünk, nem mérhetők össze a jövőd dicsőséggel, amely meg fog nyilvánulni rajtunk.” A világ végéig fennálló ellentétet hirdeti a *VII. vasárnap* evangéliuma, amely a hamis

proféták és az igazhívők ellentétét állítja elénk, akárcsak a *VIII. vasárnap*, amely a világ fiairól és a fényesség fiairól szól, akik a maguk nemében alul maradnak a világ fiainál. Mindettől nem kell félni, mert az Isten hűséges, „aki nem fogja megengedni, hogy erőnkön felül szenvedjünk kísértést, hanem a kísértéssel együtt a kimenekülést is megadja, hogy elviselhessük” (*IX. vasárnap*).

c) A Pünkösöd utáni idő vasárnapjai különösen a vége felé *a jövőre is utalnak*. A Parusiát, Jézus eljövételét hirdetik: erről szól már a *IX. vasárnap* evangéliuma, egyelőre még csak burkoltan — contenuto —, amikor elmondja, hogy eljönnek majd a napok, amikor körülveszik a várost ellenségei és megszorogatják és földre tiporják. Jézus eljövételéről énekel a *XVIII. vasárnap* szentleckéje, hogy mindnyájan várjuk Jézus megjelenését, aki megerősít minket mindvégig, hogy feddhetetlenek legyünk a mi Urunk Jézus Krisztus eljövételének napján. A *XIX. vasárnap* evangéliuma arról szól, hogy mindenki hivatott az öröklét lakomájára, azaz az üdvösségre, de a liturgia egyúttal figyelmeztet, hogy vegyük fel az Isten fegyverzetét és álljunk ellen a gonosz napon (*XXI. vasárnap*). Ugyanez a vasárnap *evangéliumában* a számadó Istent mutatja be, mint királyembert, aki elkezdí a számvetést szolgálva: a külön ítéletet az egyes lelkekkel. A liturgia folyton figyelmeztet, hogy ne elégedjünk meg a minimizmussal, hanem válasszuk a jobbat, hogy tiszták és kifogástalanok legyünk Krisztus napjára, telve az igazságnak Jézus Krisztus által szerzett gyümölcsével az Isten dicsőségére és dicséretére (*XXII. vasárnap*). Arra figyelmeztet minket ez a Pünkösöd utáni idő, hogy úgy vándoroljunk, hogy a mi hazánk nem a földön, hanem a mennyekben van, ahonnan várjuk Üdvözítőnket, Jézus Krisztust (*XXIII. vasárnap*). A Pünkösöd utáni utolsó vasárnap pedig befejezi ezt a gondolatkört az utolsó ítélet megrázó képével.

d) Éppen ezért nem csodálatos, hogy az esendő emberi gyarlóság miatt a Pünkösöd utáni vasárnapok nem győzők hangsúlyozni a nekünk, embereknek annyira fontos és gyakorlati isteni tulajdonságot: Isten irgalmas mivoltát. Egyházunk szép szavaival könyörgünk, hogy a mindenható örök Isten árássa reánk irgalmát és bocsássa meg, ami miatt lelkiismeretünk fél, s adjá meg hozzá, amiért könyörögni sem merünk (XI. vas.). Hathatós imádsággal fordul Hozzá, hogy könyörgő imádságunkra nyíljék meg irgalmas füle s ezt azzal nyilvánítsa ki, hogy neki tetsző dolgokat kérvén, kívánságainkat teljesíthesse (IX. vas.). Meghatott szemmel tekint Istenre, ki a Benne bizóknak oltalmazója és aki

nélkül nincsen erő és nincsen szentség, hogy megsokszorozza fölöttünk az ő irgalmasságát s így igazgatása és vezetése alatt úgy éljünk a föld javaival, hogy el ne veszítsük az örökkévalókat (III. vas.). Azért esedezik Egyházanyánk, hogy örök irgalommal őrizze meg őt az Isten, hiszen Isten nélkül esendő nagyon a halandó ember, de az isteni segítség mindig elvonja az ártalmas dolgoktól és az üdvösökre elvezeti. (XIV. vas.) Ezt az Egyházat, mely földi megjelenésében, tagjaiban, emberi valami, az Úr állandó irgalmassága tisztítja és erősíti, mert Nélküle bizton meg nem állhat. (XV. vas.) Az Isten irgalmazó működését hívja segítségül az Egyház, midőn imádságában kijelenti, hogy e nélkül — hacsak szívünket nem vezeti ez az irgalmas működés — semmiképpen sem lehetünk előtte kedvesek. (XVIII. vas.) Gyakran hangzik fel azután eme vasárnapokon és máskor is a liturgiában, hogy Isten a „Mindenható és irgalmas”, Omnipotens et misericors Deus.

Hatalmas távlatokat nyit e két szó az elmélkedő értelem számára. Isten: Misericors, szóról szóra fordítva: Irgalmas szívű; a latin ezen isteni tulajdonság kifejezésére a szívnek motivumát is beleveszi. Az irgalmasság erényéhez annak gyakorlásához ugyanis a szív is kell. Szív: azaz érzés, szánakozás kell ahhoz, hogy valaki irgalmas lehessen. Ha megszanok valakit, azt mondjuk, hogy a „szivem megesik rajta”. Az irgalmasság jelzője, voltaképpen „irgalmas-szívűség” — miseri-cordia, az egyetlen jelző az Istennel kapcsolatban, melyet a liturgia a szívvel hoz összefüggésbe, az Isten szívével. Istennek szíve? Jól tudjuk, ez emberizű kifejezés: antropomorfizmus, de hatalmas igazság mélységeit tárja fel emberies hasonlatával. Azt, hogy szánakozás, megsajnálás az Istenben is van. Istenben is van: sőt, amint mindenben, ebben is Ő az őspélda, a mintaok, a causa exemplaris. Én előtte állok és lelkemre próbálom vázolni, másolni ezt a tulajdonságot.

Mert nehéz valami az irgalmas-szívűség. Az antik korban a szánakozást gyengeségnek, a bölcshez nem illőnek tartották. Hiszen, csakugyan, első pillanatra, mintha valóban valami gyengeség volna a szánakozásban, mert igen sok bajnak az illető voltaképp maga az oka. Rossz férje van: miért volt olyan hálogyos annak a nőnek a szeme? — pedig mennyit óvták, figyelmeztették, de ő jobban vélte tudni jövődő élete sorsát. A férfi pedig, János, aki Jancsi korában nem tanulta meg önmagát figyelmeztetni, önmagát kormányozni; zabolátlan könnyelműsége miatt most anyagilag és lelkileg teljesen tönkre ment. Minden bajok legnagyobbika pedig a halálos bűn s ha valahol, ennek

esetében leginkább lehet elmondani, hogy ő maga az oka. Hiszen valódi halálos bűn csak akkor és úgy képzelhető el, ha valaki saját szántából és tudatosan vállalta azt s a vele járó kórkázatot, az örök kárhozátét. Ezért néha a magabiztos áljámbor ki is jelenti másról: Rohanjon csak a pokolba, hiszen ő maga akarja.

Az Isten irgalmas-szívűsége pedig éppen elsősorban erre a leginkább maga akarta rosszra, a halálos bűnre irányul. Minden más: betegség, baj, lelki szenvedés, magányosság csak eszköz az isteni kézben, amellyel csiszol, farag bennünket, hogy minél szebbek és csillogóbbak lehessünk egy egész örökkévalóságon keresztül. És lám, az Isten szíve mégis a nagy bűnösökön esik meg leginkább! Isten láthatatlan tulajdonságai, miként a karácsonyi prefáció szavai kijelentik, Jézus földi szemeknek látható emberi életében nyilvánult meg leginkább: „Míg Istent látható módon megismerjük, általa a láthatatlan tulajdonságok szeretetére ragadtatunk.” És itt a nehézség, mely azonnal elének tornyosodik: Isten nemcsak irgalmas, hanem igazságos is. Végtelenül igazságos, ki szükségképpen követeli a nagy bűnösnek az örökkévalóságon át tartó szörnyű ítéletet. Hogy ez a kettő együtt meglehessen: irgalmasság és igazságosság, magának az isteni mindenhatóságnak segítsége kell.

Ezért az irgalmas szívű Isten másik, mintegy iker-jelzője: „Mindenható és irgalmas Isten.” Az Egyháznak egy különösen mély értelmű imádsága mondja, hogy Isten az ő mindenhatóságát leginkább a megbocsátással és az irgalommal mutatja meg (X. vas.). Mert csak egyik ok az irgalom nehéz voltára az a tény, hogy az irgalmat és az igazságosságot csupán az isteni mindenhatóság egyeztetheti össze. A másik ok az, hogy a saját vesztébe, a kárhozat felé tartó, sokszor kemény szívű, mint a Szentírás oly gyakran kifejti. A bűn ugyanis akárhányszor letagadja magát: Az elmúlt történeti korokban is voltak bűnök, de a nagy különbség: akkor tudták és vállalták a bűnt. Sigríd Undset halhatatlan alkotásában Kristin öngyilkos akar lenni. Mikor sógora visszarántja a tóba ugrástól, megkérdi tőle: „Tudod-e, hová jutottál volna?” — mire a szerencsétlen leány sötétülő szemekkel némán bólint csupán. Sokan pedig ezt csak szabad halálnak hívják. Már pedig, ha nincsen büntudat — ha csak az illető valóban nem teljes jóhiszeműséggel volna —, nincsen mód az irgalomra sem: ez ugyanis a megátalkodottság állapot.

Es íme: az isteni mindenhatóság itt is az irgalom segítségére siet s a közikla keménységű lélekből is fakasztani tudja a

bűnbánat könnyeinek forrását. Számtalan emberi lélekkel tör-
ténik meg ez a morális csoda, amióta Saulból apostol lett és
Egyházunk ezért ajándékozta nekünk imádságainak egyik leg-
szebbikét, hogy magunk és mások számára kérjük a könnyek,
azaz a bűnbánat adományát: „Isten, ki szomjazó népednek a
sziklából élő víznek forrását fakasztottad, fakaszd szívünknek
keménységéből a töredelem könnyeit, hogy miután megkönyö-
rültél, méltók lehessünk elnyerni a bűnbocsánatot.” A sziklá-
ból vizet fakasztó mózesi csodához hasonlít, sőt annál végtelenül
nagyobb az Isten irgalmassága, mert az egek egeibe ér,

*

Kétségtelen, hogy a karácsonyi és húsvéti ünnepkör után,
amely körülbelül fél évet tölt be, tökéletesen más ez az idő,
amelyről most szoltunk. Az előbbi a dinamika, ez a statika. Az
előbbi az ünnep, ez a hétköznapi szürkesége; illetve keresztény
őseinket követve „ünnepnap” — feria — ez is, amelyet mégis
hétköznapiak szoktunk nevezni. De szükségünk van erre az
időre, hogy megtanuljuk, hogyan jussunk át az ünnepek képé-
ben tükröződő partokról az igazi ünnep, az örök élet világos-
ságába.

20. Hármas ünnep Pünkösöd után

A Szentháromság ünnepe

A Szentháromság ünnepe a Pünkösödöt követő vasárnapon a legrégibb közöttük. A *X. század ünnepe*, azé a századé, amelyet szeretnek „*vas-századnak*” nevezni. Elmúlt már a karoling reneszánsz Európát formáló tündöklő ideje. Tűzhelyei: a szerzetesek monostorai és a közös életet élő papok házai: a káptalanok a IX. század óta új barbár betörések áldozatai lettek. Északról a normannok, délről az arabok, akik Rómaig törtek előre, Keletről a Csatornáig elszárguldozó magyarok betörései döntötték romokba őket. A Pünkösödöt követő vasárnap eredetileg csupán Pünkösöd nyolcada volt. De már nagyon korán nyomot találhat a liturgia-történész, mely elárulja a hajlamot, hogy ezen a vasárnapon a Szentháromságra gondoljanak. A VI. század második felében a Gelasianum, bár a Szentlélekről szól, imádságai, először közli a *Szentháromság Prefatióját* (Qui cum unigenito Filio tuo . . .), mely azóta használatos.²⁴⁴ Megvolt már a VIII. századtól kezdve, mint fogadalmi mise a *Szentháromság miséje is*. A nagykárolyi birodalom liturgia-egységsítő mozgalmának bölcs vezetője, Alkuin († 804) tours-i apát, Nagy Károly magistere készítette. Ő állította össze a tetszés szerint választható votív-miséket az egész hétre és vasárnapra közli a Szentháromságról szólót; így küldötte el szeretete jeléül a „chartula missalis”-ban a fuldai rendtársaknak.

Ez volt a helyzet, amikor a liturgia-történetben köztudomású tény bekövetkezett: *Stephanus, Lüttich püspöke* († 920) városában bevezette a Pünkösöd utáni vasárnapon a Szentháromság ünnepét. A meglevő miséhez szép zsolozsmát is szerkesztett.²⁴⁶ Riccardus püspök, aki követte őt Lüttich püspöki székesében, az egész egyházmegyére kiterjesztette az ünnepet, annyira szükségesnek ítélte és annyira tisztelte elődjét. Stephanus tizen-nyolc évig volt Lüttichben püspök, előtte St. Michael ad Mossam, a Maas folyó melletti Szent Mihály kolostor apátja volt

és már 888-ban részt vett a metzi zsinaton, mint „tiszteletre méltó apát”. Írás egyébként alig maradt utána.

Mi volt azonban az *indító ok*, hogy bevezette Egyházában ezt az ünnepet, arról már kevésbé esik szó. Minden ünnep, amely folyondárként borul az ősi ünnepkörök fájára, valamilyen konkrét „Zeitbedingt”, azaz *a korban gyökerező okban* leli eredetét. Háborús szenvedések, nagy felfordulások, eretnek-mozgalmak és hasonlók ezek az okok. Ha most ezt az elvet Stephanus püspök korára alkalmazzuk, rögtön meglátjuk ezt az okot: *a normann veszedelmet*. A IX. század óta pusztították ezek a Dániából és Skandináviából váratlanul megjelenő vikingek Franciaországot; felvitorláztak hajóikon a francia folyókra mélyen az ország belsejébe. Füstölgő romok, pusztulás maradt utánuk. A század vége felé kezdik már legyőzni őket, 881-ben III. Lajos nyugati frank király megveri őket Sancourt-nál, 891-ben pedig Löwennél Arnulf német király győzte le őket. De ezért folyton megjelennek; a kolostorok elmenekülnek ereikkel és eredeti helyükön megszűnnek. Együgyű Károly frank király ekkor megengedi nekik a letelepülést (911) észak-frank területen; ez lett a normannok egy részének új hazája, Normandia. Főnökük, Rollo, megígérte, hogy az egész nép keresztény lesz.

A második, eleddig tisztázatlan kérdés, *miért éppen a Szentháromságot* tette meg Stephanus a barbároktól szenvedő nép pártfogójának. Erre feleletet találtam, mégpedig egy századdal előbb, Alkuin működésénél. Alkuin volt az első öntudatos Szentháromság-tisztelő, aki mint ájtatosságot, kezdte ezt el. Láttuk már a vasárnapi votiv-mise történetét. 903-ban készült el Alkuin gyönyörű kis könyvecskéjével, a Szentháromságról szóló kompendiummal: „*De fide sanctae et individuae Trinitatis libri tres*”, a szent és oszthatatlan háromságról szóló három könyvével. Ennek a műnek előszavában, amelyet Nagy Károly császárhoz intézett, elmondja, miért írta a könyvet: „Hatalmadniak félelmét az Isten mindenfelé minden pogány nemzetbe annyira beleoltotta, hogy önkéntesen alávetve magukat, hozzánk jönnek azok, akiket az előző időkben a háború fáradtsága nem tudott legyőzni.” Ez a célzás a nagy, új eseményre: a harminc évig tartó szász háború után 802-ben a szászok megadták magukat. Ekkor írta Alkuin az említett könyvecskét, „abban az időben, mikor Isten főpapjai és a keresztény népnek hithirdetői összegyűltek császári parancsra”, 803-ban az aacheni birodalmi zsinatra. Alkuinnak célja az volt, amint előszavában mondja, „hogy az én istenes buzgóságomnak törekvése el ne

tespedjen és Neked a katolikus hit hirdetésében segítségem ne hiányozzék, Szentséges Tekintélyed részére elkészítettem ezt a kézikönyvet a szent és oszthatatlan Háromságról... A keresztény nép fejedelmének ugyanis mindent tudnia és hirdetnie kell, amik Istennek tetszenek”.⁴⁶

Márpedig Stephanus lüttichi püspök idejében *egy századdal később tökéletesen hasonló volt a helyzet*: itt vannak a rettegett új pogányok, akikkel évtizedes harcot vívtak, de most önként hajlandók civilizálódni, alávetni magukat és megtérésükkel belépni a keresztény európai népcsaládba. Mi sem volt érthetőbb, mint *újra a Szentháromságot állítani oda, mint ahogyan Alkuin tette a szászok megjelenésekor*. — Tény az, hogy Stephanus csakugyan *nagy Szentháromság-tisztelő* volt; ezt nemcsak a zsolozsma szerzésével, hanem egyébként is bizonyíthatjuk. Stephanus írt egy kis könyvecskét Szent Lambertről, a püspöki székben elődjéről, akit „a Szentháromság áldozatának” nevez.⁴⁷ Szent Lambert szájába verses áldást ad, melyet állítólag akkor mondott, amikor 670 körül száműzték és 7 évig Stabloban, a monostorban élt: „Istenem, kérlek, áldd meg szolgálodat, a cselekvésektől védelmezd meg... Isten, ki hármas egységben áldott légy!” — Belgiumban pedig Szent Lambert a pogányokat — Stephanus elbeszélése szerint — trinitárius prédikációval téríti; ez világosan megmutatja Stephanus trinitárius beállítottságát, Szentháromságot tisztelő lelkületét: „A mindenható Isten, az Atya, akinek én szolgálja vagyok, s ki egyedül bírja a halhatatlanságot és hozzáférhetetlen fényben él, önmagából nemzette időnélküli Igéjét, ki által mindent, ami a világban van, megteremtett. Ezt a kezdetnélküli születést és véget nem érő nemzést lelkünk értelmével csodálhatjuk, testünk szemével ellenben nem láthatjuk. Nem előbbrevaló az Atya, nem későbbi a Fiú. Ebből a két személyből, de egy és oszthatatlan és felfoghatatlan Lényegből származik a Szentlélek, fensége hasonló az Atyával és Fiúval, és Istensége egylényegű.” — A kilenc oldalas kis művet Stephanus gyönyörű Szentháromságot dicsőítő doxológiával zárja: „Miközben uralkodik az élő Isten Háromsága teljességében s az egység fenségében, kinek dicséret legyen, s a szentek ujjongása; és folytonos hálaadás most és mindig a halhatatlan örökkévalóságon át. Amen.” A Szentháromságot tisztelő nagy püspököt székesegyházában a Szentháromság oltára alá temették el.

Rómának azonban nem tetszett az új ünnep és hosszú ideig nem is fogadta el. A szigorúan római ritust kodifikáló Konstanzi

Bernoldus († 1100) tiltakozott ellene; III. Sándor pápa († 1181) egy levelében nem helyesli az ünnepet: „Némelyen szokásba hozták, hogy Pünkösd nyolcadán a Szentháromság ünnepét ülik, mások az Egyházi Év utolsó vasárnapján. A Római Egyház nem fogadja el ezt a szokást, mert minden vasárnapon, sőt naponként megünnepeljük az Egységnek és Háromságnak ünnepét.”²⁴⁸ Még 1275-ben is hiányzik a Szentháromság ünnepe Rómában, „az isteni szolgálat éjjel és nappal úgy történjék, amint a Szertartáskönyvben (ordinarius) van és zöld színt kell használni” (XIII. Ordo Romanus). Csak XXII. János pápa rendelte el az avignoni fogság idején, 1334-ben az ünnepet az egész Egyház számára, miután már Rómát leszámítva, csaknem mindenütt önként megülték.

'Az Eucharisztia ünnepe

A második ünnep: Úrnapja, a Szentháromság vasárnapját követő csütörtökön, azon a napon, amelyet az Utolsó Vacsora miatt szerettek az Eucharisztiaának szentelni. A bevezetésben említett gondviselő isteni működésnek köszöni eredetét az Úr testének és vérének emlékünnepe is. A közismert történeti tény a következő. 1209-ben kapta először Belgiumban, Montcornillonban B. Julianna az ágostonrendi apáca kinyilatkoztatását. „Ifjúsága idején mindannyiszor, amikor Krisztus Szüze, Julianna belemélyedt az imádságba, Istennek nagy és csodálatos jelét látta. Megjelent neki a hold, csodásan fénylett, de gömbölyű testéről egy darabka le volt törve. Miután hosszú időn át újra és újra szemlélte azt a látomást, csodálkozott nagyon, mert nem tudta, hogy mit jelentett.”²⁴⁹ Végre megkapta a magyarázatot: az Údvözítő azt akarja, hogy szent testének és vérének külön ünnepe legyen a Szentháromság ünnepét követő csütörtökön. Juliannának nagyon sokáig kellett várnia. 21 év múlva mondta csak el lelkiatyjának és csak 37 év múlva ülték meg először az Úrnapot, 1246-ban Lüttichben. Lelkiatyja, Lausannei János érte ezt el a lüttichi püspöknél. Törekvését támogatták: Ugo de Thierry, a domonkosok tartományfőnöke és Pantaleon Jakab, lüttichi főszerpap. Mikor a Gondviselés működése következtében ez az említett Pantaleon Jakab IV. Orbán néven a Világegyház trónjára került (1261—1264), megnyílt az út, hogy az egész Egyházra nézve kötelező ünnep legyen az Úrnapja. Orbán azonban soká habozott, hiába kérte őt a lüttichi püspök erre a lépésre. Eppen Orvietóban töltötte a nyári hónapokat, amikor a szomszédos Bolsenából nagy csoda híre érkezett: egy

pap kezében Átváltozáskor a Szent Ostya vérezni kezdett. A véres Corporalet 1264. június 19-én megmutatták a pápának, aki erre augusztus 11-én elrendelte az Egyházban Úrnapja ünnepét. Mivel azonban két hónappal rá meghalt, a bullát (Transiturus de hoc mundo) nem tekintették kötelezőnek és bár itt-ott megtaláljuk az Úrnapját, csak V. Kelemen pápa rendelte el végleg 1312-ben annak megülését.

Úrnap keletkezésének mélyebb oka

Eddig a közismert történeti tények. Itt is meg kell keresnünk azonban a mélyebb okokat, miért éppen ekkor kezdődött ez a mozgalom. 1209-ben kapta először Julianna sokszor megismétlődő látomását. Mit jelent ez az év? *Ebben az évben kezdette el Montforti Simon gróf a véres háborút a türhetlenné vált albigens rémuralom ellen.* Húsz évig tartott ez a háború. Az albigensek a XII—XIII. század fordulóján a városok fölfelé törekvő polgárelemét szervezik forradalmi úton. A püspököknek hatalma alól akarnak mindenáron szabadulni. A főpapság abban a korban anyagiassá, élvezi a gazdagságot. A kanonokok éppen a XIII. század elején abbahagyják a közös életet és külön házaikban élnek grandseigneur életüket. „És ekkor új eretnek hit lopta be magát lassan a sziklazugok, a földalatti tárnák útvesztőibe... A püspökök világi hivságoknak és hatalomnak éltek. Hadat vezettek, földi javakat gyűjtöttek, fejedelmi pompával hivalkodtak. A szerzetesek, mint hozzáférhetetlen várakba zárkóztak el monostoraikba. A templomok üresen álltak. A nyáj szerteszétszéledt... Az új hit behálózta már egész Németországot, frankföldet, Itáliát és eljutott a tengeren túlra, Angliába is, de igazi fellegvára a Dél mosolygó, azúr- és aranyfényekben fürdő tartományjaiban volt”, írja le a helyzetet történeti regényében helyesen Kállay Miklós (Magóg fiai).

Hogyan kapcsolódik mindez az Eucharisziával? Nos: ezek az eretnekek, albigensek és a velük rokon waldiak Jézusról azt hitték, *hogy csak látszat-teste volt.* Ezt onnan tudjuk, hogy a megtérni szándékozóktól hitvallást követelt az Egyház, „hogy Jézus igaz ember, anyától született igazi teste van... Szűz Máriától született igazi születéssel: evett és ivott, aludt; fáradtan pihente ki az út fáradalmait...” Az Eucharisziáról pedig ezt kellett vallaniok: „hogy a mi Urunk Jézus Krisztus igazi teste és igazi vére lesz az átváltozás után a kenyér és a bor.”²⁵⁰ Ezért már a XII. században az eretnekek elleni *szellemi harcban az Eucharisztia felhasználására került a sor. Szent Bernát a skiz-*

matikus ellenpápával tartó aquitaniai herceget végre is így győzte meg; miután hiába prédikált neki, „szeme elé helyezte a félelmetes Ostyát, most már nem kérő, hanem fenyegető lángbaborult arccal és lángoló szemekkel és így sürgette félelmetes szavakkal: kértünk téged, és te megvetettél minket. Íme eljött tehozzád a Szűznek Fia, ki az Egyháznak feje és ura...” A XIII. század az Eucharisztia százada lett és ezért figyelemre méltó, hogy ünnepét Krisztus akkor kezdte sürgetni, 1209-ben, mikor az említett eretnokségek ellen a húszéves hadjárat megkezdődött.

1209 azért is jelentős év, mert ekkor jelent meg III. Ince pápa előtt az a szikár, alacsony, szürkeruhás umbriai parasztruhába öltözött férfi tizenkét társával együtt, hogy elnyerje a pápa szóbeli engedélyét működéséhez. Isten szegénykéje, Assisi Szent Ferenc támasztotta meg a pápa álmában a Laterán roskadozó falait és a Poverello és rendje lett az Eucharisztia kultuszának fő terjesztője, a másik kolduló renddel, a prédikáló testvérekkel (domonkosokkal) együtt, kiknek legtudósabb, legnagyobb tagjára bízta még az ünnep kihirdetése előtt IV. Orbán pápa az új ünnep zsolozsmájának és miséjének kidolgozását. Aquinoi Szent Tamás, a hittudós és költő eleget is tett ennek a felszólításnak és mai napig az ő szövegeit használja az Egyház az Eucharisztia ünnepén.

Jézus Szíve ünnepe

A Szentlélek ünnepe utáni idő első állócsillaga a Szentháromság ünnepe, az Isten titokzatos belső életébe világított bele, hogy amennyire vakoskodó szemünk erre képes, megsejtsük már itt a földön, a mennyei látnivalók mily végtelen folyama vár reánk, hogy a halandóság köntösét levetvén, elmerüljünk benne. Az Úrnap ünnepének nyolc napján át az Egyház vándorutunk eledelét. Jézus titokzatos testét és verét állította szemünk elé. A harmadik csillag, Úrnap nyolcada után Jézus Szent Szívének ünnepe, a testbe öltözött isteni Ige emberi szívének kimondhatatlan szépségeire árasztja fényözönét.

E harmadik csillag szelid fénnel sugározza felénk, hogy az Isten szeret minket akkor is, ha sújtó, de mégis szent keze megebezz, mert látnunk kell, minő szeretetet tanúsít irántunk az Atya, hogy Isten fiainak neveznek és azok is vagyunk. Ezt az isteni szeretetet azonban, melyről az előző két ünnep is szólt, a harmadik egészen közel hozza lelkünkhez, mert amint a prizma szétbontja a napnak elviselhetetlenül tündöklő fehér

fényét a színek csillogó összhangjába: úgy mutatja a Jézus Szíve ünnep az Istennek irántunk való mélységes szerelmét. Ezt az érthetetlen szeretetet azonban megtapasztalásunk számára érthetővé teszi egy emberi lélek teremtetett szeretete által, mely a szentséges, de mégis emberi Szívben dobbanik felénk. Az isteni személy által magára vett emberség nem lobbant el az istenség lángözönében, hanem megmaradt velünk együttérző emberi mivoltában. Csak egyetlen egyben más ez a Szív a miénknél: bűnre képtelen volt, mert emberi lelke létezésének első pillanatától kezdve színről színre látta a vele egy személyben egyetlánt Istent, a végtelen jó szemlélete pedig lehetlenné teszi a tőle való elhajlást. Minden másban azonban testvéri, szerető szív ütemét érezzük, ha Szent Jánosként keblére hajolva figyeljük lüktetését. Megértő marad ez az istenemberi Szív akkor is, ha beleesünk az egyetlenbe, melyre nem képes, a bűnbe. Az emberi élet a gonosz lélek és ösztönéletünk ellen vívott harcnak a csatateré; nem csoda, ha megsebesülünk, hiszen azoknak sorsa ez, kik viadalba szállnak. Porbasújtott önmagunk fölé az irtalmas számarítanus emberi szív hajol és megkönyörülve szenvedéseinken, isteni hatalmával gyógyítja vétkeink sebeit. Ezt hirdeti nekünk a harmadik csillag: Jézus Szent Szívének ünnepe.

Mindenki tudja, hogy az újkorban ez az ájtatosság a szigorú klauzura rejtekében élő Paray-le Monial-i francia apácának, *Szent Alacoque Margitnak* († 1690) adott magánnyilatkozatásokból indult el. Az alig sarjadni kezdő fácskát mindjárt a XVII. században óriási viharok támadták meg: a janzenizmus egész dühével fordult ellene, a kevesen üdvözlők ál-evangéliumát hirdető komor próféták Jézus Szíve tiszteletét helytelen új ájtatosságnak bélyegezték. Pedig ez a minden nehézség ellenére napjainkban legnépszerűbbé nőtt áhítat-forma, bár térbeli kiterjedése az utolsó 150 esztendőre esik — *időben nagyon mélyre ereszti gyökereit*. Szent Margit még be sem lépett zárdájába, mikor már *Eudes Szent János* 1670-ben Jézus-Szíve-misé és zsolozsmát hagyatott jóvá püspökétől újonnan alapított szerzete részére. A fonalat visszagöngyölítve, csodálkozva vesszük tudomásul, hogy 1585-ben az újvilágban, Braziliában emelték az első templomot a Szent Szív tiszteletére. Csak a régi középkori hagyományt követték ebben, mely a korai gótikának markáns alakjában: *Szent Bernátban* találta meg első apostolát a XII. században. Szent Bernát szerint Jézus Szíve az a sziklahasadék, amelybe az Isteni Vőlegény galamb-

ját, az istenszerető lelket fészket rakni várja. Ezen az úton indultak el a XIII. század nagy misztikus lelkei a bensőséges Jézus Szíve tisztelet felé: *Szent Luitgardis* († 1246), *Magdeburgi Mechtild* és az új áhitatban tanítványai, *Szent Gertrud és Mechtild*, a helftai ciszterci apácák. Szent Gertrud egy látomásban megkérdezte Szent János evangélistát, miért nem nyilatkoztatta ki evangéliumában Jézus Szívének kincseit; mire azt a feleletet kapta, hogy az Úr Szívének tiszteletét az utolsó időkre hagyta. A XIII. század új rendjei, a ferencesek és domínikánusok egyöntetűen foglaltak állást az új kultusz mellett: hogy csak a legkiválóbbakat említsük: *Szent Bonaventura*, majd később a nagy német misztikus, *Seuse Henrik*, *Sienai Szent Katalin* és *Bernardin*. — Valóban az újabb időkben, 1765-ben engedélyezte hosszú harcok után XIII. Kelemen pápa először a Szent Szív liturgikus tiszteletét. Azóta több, mise és zsolozsma-szöveg látott napvilágot, míg XI. Pius pápa 1928-ban az ünnepet I. osztályú főünnepé emelte. Bizonyára nem véletlen, hogy ez akkor történt, mikor a római kérdést megoldotta és néhány héttel később, 1870 óta először hagyva el a vatikáni palotákat, hétezer pap körmeneti kíséretével vitte az Oltáriszentséget a San Pietro terén keresztül a földkereskég legnagyobb bazilikájába.

Mi még fiatalok voltunk, mikor tán tíz évvel e dátum előtt egy világmozgalom keretében mi is aláírtuk azt a petíciót, mely a Szentszéktől azt kérte, hogy *Jézus Szívének ünnepét nyilvános ünnepé tegyék meg*. A kérés ebben a formájában teljesíthetetlen volt, mert a modern élet nem kedvez egy új nyilvános ünnepnek, de XI. Pius pápa mégis a legnagyobb egyházi ünnepek rangjára emelte, elsőosztályú (1956-ban megszünt), oktavás ünnepé tette és egyúttal új zsolozsmát és mise-szöveget adott ki. Ezzel az intézkedéssel az Egyház végleg hitelesnek jelentette ki a magánjellegű kinyilatkoztatást, melyet Alacoque Szent Margit kapott Jézustól: „Azt akarom, hogy Úrnapja nyolcada után való pénteken az egész Egyházban Szívem tiszteletére ünnepet tartsanak.”

Az irgalmas és üdvözítő szeretet ezen ünnepnek tárgya és ez a Jézus Szíve tisztelet végső, legmélyebb értelme. Még ma is vannak, és nem is a közömbösek között, akik nem nagyon áhítják ezt a tiszteletet, mert nem értik meg teljes egészében. Jézus emberi szívének kultusza voltaképpen semmi más, mint az ő istenemberi egyéniségének kikristályosodott tisztelete. Tiszteljük és imádjuk ezt a kettős természetben élő isteni Személyt, és éppen emberi természetére vetünk szemet, melyet szintén

imádunk egészben és részeiben, mint szent Szívében is, mivel az isteni természettel egy személyben egyesült. Ez az egyesülés, a Megtestesülés pedig éppen azért történt, hogy önmaga tehetetlenségének hinárjából kihúzza a földkerekség tékozló fiait, hogy drága áron megváltatván, részesei lehessenek az isteni, örök életnek. A megváltó, halállal életet adó isteni szeretetet Jézusban az emberi szív jelképében fogjuk fel, hiszen a szívet érezzük az érzelem székhelyének, az dobban együtt az örömmel, szorong a félelemtől és a liturgia magát az Istent is misericors-nak, irgalmas szívűnek nevezi. Ennek a szeretetnek tündöklő izzása hívogatja az emberiséget botlásaiból ezen az ünnepen, hisz e Szívnek szándéka Jézus szent szívének tisztelése, nemzedékről nemzedékre terjed.

21. Jézus Szent Vérének ünnepe

A Szentvér hónapja

Mindinkább szokásos lesz július hónapját Jézus drágalátos vérének szentelni, mint ahogyan május a Szűzanya hónapjának, júniust pedig Jézus Szentséges Szívének szentelik. Július hónapját a hó első napjára tett Festum pretiosissimi Sanguinis, a Drágalátos Vér ünnepe miatt tekinthetjük a Szentvér havának. Valamikor régen a középkorban, csak helyi jelentőségű ünnep volt a Szentvér ünnepe, egyes egyházmegyékben és szerzetekben ülték csak meg, mint egyházi ünnepet, a nagyböjt IV. vasárnapja után következő pénteken a gótikus korban (XII. század óta). Július elejére IX. Pius pápa tette ezt az ünnepet, mert 1849. július 2-án tudta visszavenni Rómát és ennek emlékére rendelte el Gaetából, számkivetése helyéről 1849. augusztus 10-én, hálaadás gyanánt a Szentvér ünnepét az egész Egyházban július első vasárnapjára. Szent X. Pius nagy liturgikus reformja azután az ünnepet a vasárnapról áttette július 1-ére, XI. Pius pedig a Megváltás 1900-ik évfordulóján, 1933-ban tartott szentév emlékére rendelte el, hogy ezentúl a Szentvér ünnepe I. osztályú ünnep legyen,

A Szentvér tisztelet

Sokrétű a Szentvér tisztelete, ha teológiai és történeti szempontból vizsgálódásunk tárgyává tesszük. Ha a Szentvéren Jézusnak a keresztfán kiontott vérét értjük, azt kell mondanunk, hogy ez a kultusz olyan idős, mint a kereszténység maga. Hiszen már az első pápai enciklika, *Szent Péter I. levele* figyelemztet tiszteletére. „Tudjátok, hogy nem romlandó aranyon, vagy ezüstön történt a ti megváltástok, hanem a szeplőtelen és érintetlen báránynak, Krisztusnak drága vérén!” (I. Pét. 1, 18.) A hűséges tanítvány pedig, ki legtovább élt együtt az új keresztények nemzedékével, *Szent János*, Patmos szigetén írta

le a gyönyörű látomást, midőn feltárult előtte az ég és a 24 vén. leborult az Isten trónusa előtt és a Szentvért magasztalta éneket zengve: „Méltó vagy Uram, hogy elvedd a könyvet és megnyissad annak pecsétjeit, mert megölettl és megváltottál minket Istennek önnön véreddel, minden törzsből és nyelvből és népből és nemzetből és királysággá és papokká tettél bennünket Istenünknek és uralkodni fogunk a föld felett!” (Jel. 5, 9). Jézus Vérének tiszteletét pedig teológiai megokolással *Szent Pál apostol* adja meg a zsidókhoz írt levelében: „Ha a bakok és bikák vére és az üszőnek elhintett hamva (az őszövet-ségben) a fertőzötteket megszenteli a test megtisztulására: mennyivel inkább fogja Krisztus vére, ki a Szentlélek által önmagát hozta áldozatul szeplőtelenül Istennek, megtisztítani lelkünket a holt cselekedetektől, hogy az élő Istennek szolgáljunk” (Zsid. 9, 13).

Magától értetődő tehát, hogy hitünk nagy tanítói, az *egyházatyák* is sokszor beszélnek a keresztfán kiömlött Szentvérről. Hogy csak a legnagyobbakat idézzük, emlékeztetünk *Szent Ágostonra*,²³¹ aki ennek a Vérnek végtelen értékét ekként fejtegeti: „Az emberek a gonosz lélek fogságában voltak és az ördögnek szolgáltak, de megváltották őket a fogságból. Eladni tudták magukat, de kiváltani önmagukat nem voltak képesek. Eljött a Kiváltó és megfizette árukat: kiontotta önön vérét és megvásárolta a földkerekségét... Mit ér tehát Krisztus vére? Annyit, mint az egész világ, annyit, mint az összes nemzetek!” *Aranyszájú Szent János* pedig tudván, hogy az Eucharisziában ugyanaz a Szentvér van valóságosan és lényege szerint jelen, mely a keresztfán kiontatott, figyelmezteti híveit, hogy gondoljanak az egyiptomi csapások utolsójára, mikor az öldöklő angyal megkímélte azokat, akiknek házában az áldozati bárány vére csillogott: „Az a vér, mely értelmetlen lénytől (ti. a báránytól) származott, értelmes lélekkel rendelkező embereket mentett meg, nem azért, mert vér volt, hanem azért, mert ennek a vérnek (ti. az Úr Jézusnak) az eljövételét hirdette előre. S ezért akkoriban a pusztulás angyala, midőn látta vérral bekenett ajtófélfát és küszöböt, továbbment és nem mert belépni a házba. Most is tehát, ha meglátja az ellenség, nem az ajtófélfára kent előképes vért, hanem Krisztus valóságos vérét, amint a hívők ajkain csillog (szentáldozáskor), mellyel testünk templomának falfáját szentelték fel, sokkal inkább elmenekül.”²³²

A keresztfán kiontott Szentvérnek tehát a kinyilatkoztatás forrásai szerint valóságos imádás jár, amit a teológiai elmélés is megerősít. Hiszen a vér integráns része, lényeges tartozéka az

Úr szent emberségének, ez az emberség pedig, az „*assumpta humanitas*”, a személyes egység révén az istenséggel egy személybe egyesülvén, maga is imádásra méltó. Nem ugyan eltekintve az istenségtől, hanem éppen rá való tekintettel. Ez az egykor keresztfán kiömlött vér a feltámadás után újra egyesült a megdicsőült testtel, annak ereiben újra keringett és ezért a hittudósok szerint imádásra méltó maradt abban az időben is, mikor Krisztus teste vértelenül nyugodott a sírban, mert arra volt rendelve, hogy újra egyesüljön a feltámadt testtel.

A középkor tisztelete

Mindez már készen volt és az Egyház köztudatában állott, ahogy klasszikusan Szent Tamás is összefoglalja, de még *nem volt szó különleges Szentvér-tiszteletről*. A gótika korában jött ennek az ideje, amikor a realitásokra, a konkrétre, kézzelfoghatóra törő új lelkiség bontotta ki új kultúráját. A *pregotika idején* látjuk ezért a XII. században, abban az időben, midőn a Notre-Dame-ot kezdik építeni Párizsban. 1170 körül, hogy egyszerre két költő is előáll a *Grál-legendával*, azaz a Szentvér-témával; *Robert de Berron* és *Chrétien de Troyes*. A Szent Graal remekbeparagott antik csésze (ó-provenszál nyelven grazal-edény), melyben Arimathei József felfogta Krisztus kiömlött vérének egy részét, amelyet messze Keleten valahol Perzsia és Afganisztán határán őriznek. Magas hegyen áll a Szentvér vára, az Üdvösség hegye, Mons salvationis, szűzi lovagok őrzik a Szentvért, imádják és szolgálnak neki. A középkor népi közönsége habozás nélkül hitte, hogy lehetséges Krisztus egykor kiömlött vérének megőrzése és hogy azt imádni kell. Ám ez csupán a gótikus költők tévedése, teológiai szempontból nem vitás, hogy Krisztus vére, még ha meg is volna, akár a Graal edényében, akár az állítólagos szent szegeken, töviskoronán, lándzsán, vagy Krisztus valóságos keresztjén, manap már nem volna imádható. Hiszen ez a nyomokban megmaradt vér nem egyesült újra a dicsőséges testtel, s így a Logos személyén keresztül annak istenségével *egy* személybe, tehát nem jár neki szoros értelemben vett imádás, *cultus latrariae*. Csak a valóságos Krisztusra való tekintettel imádható; azaz az esetleges vér-maradvány, akárcsak Krisztus valóságos keresztfája emlékeztet minket öreá és őt imádjuk, mikor a kereszt, vagy ha volna, a Szent Graal előtt leborulunk (*cultus relativus latrariae*).

A gótikus korban azonban, a java-gótika idején, a XIII. században még más események is történtek. Ezek a *szentostyán je-*

lentkező változások: vérző szentostyák, melyekből egyszerre vér kezdett folyni s ez a vér megmaradt a korporálén, vagy magán a szentostyán, ezeket azután mint ereklyéket eltették és zárandoklás tárgyai lettek. Kétségtelen, hogy az említett esetekben — Németországban körülbelül 100 kegyhely volt, hol ilyen vérző ostyákat tiszteltek — akárhány nem volt valóságos csoda; az is előfordul, hogy csak legenda az elbeszélte esemény. Mégis teljesen biztos, hogy ilyen kegyhelyek némelyikén történetileg is ellenőrizhetően csodás gyógyulások történtek, Isten tehát, mint annyiszor tette az üdvösség története folyamán, eléje jött a realitást, a kézzelfoghatót áhítózó gyermekeinek és így némely helyen csakugyan történtek a szentostya körül ily csodás jelenségek. Teológiai szempontból a „*Szentvér-ereklyék*”-nek csupán ugyanaz a viszonyított imádás jár — adoratio relativa —, mint az említett valódi vérnyomoknak, vagy Krisztus valóságos keresztjének, vagy azoknak a fészületeknek, képeknek, melyekkel valamilyen csoda történt, mint pl. korunkban 1919 óta a lim-piaci közismert fészületnek. Ilyen esetekben ugyanis az isteni Gondviselés csodát tett, melynek nyoma máig is látható és ezt a szerető gondoskodást imádjuk az illető tárgyon tapasztalt nyomokban.

Ekként értendők tehát a Szentvér ereklyék körül keletkezett középkori kultushelyek s az itt lángralobbanó, magasfokú népi áhítat. Mindegy, véres korporáléről volt szó, vagy vérnyomos, eltett ostyákról, bár ez utóbbi esetében, minthogy azok konszekráltak voltak, egyenes imádról, cultus latriae absolutus-ról is lehetett beszélni.

Az ilyen kultushelyek prototípusa Orvieto, ahová a híres bolsenai csoda-mise korporálóját vitték s a mai napig is tisztelik. 1264-ben az átlényegülés titkában kételkedő pap kezében a konszekrálás pillanatában felforr a bor és kiömölve a korporáléra, azon vérfoltokat hagyott. Ezt a korporálét még azon a nyáron megmutatták az ott-tartózkodó IV. Orbán pápának, akit épp e csoda indított arra, hogy az Úrnapját, mint kötelező ünnepet elrendelje. Azóta egész Európában mindenfelé szaporodtak a Szentvér kegyhelyek, talán túlságosan is. Wilsnackban például, Észak-Németországban egyszerre három ilyen vérző ostyát tiszteltek, de a magdeburgi érsek és az egyetemek tiltakoztak ez ellen.²⁵³

A magyar kultusz

Hazánk, mely a középkorban nem maradt el semmiben sem szomszédai mögött, szintén kivette részét ebből a kultuszból. Tudomásom szerint legrégibb nyoma a Szentvér kultusznak egy 1394-ben írt kézírásos missalében lelhető fel, abban az egri érseki könyvtárban őrzött kódexben, melyet *Ladislaus de Miskolch* írt. Ebben augusztus 8-án pirossal jegyezve találjuk: Krisztus vérének megérkezése, azaz a vér erekleje translatioja. Úgy gondolható, hogy ezt a könyvet Garamszentbenedek számára írták, ennek az apátságnak csakugyan volt is Szentvér-ereklyéje, egy nagyon vékony gyolcs, vagy szövetfoszlány, alig látható pontokkal, a Szentvér nyomaival. Bár a hagyomány arról szól, hogy a Szentvér-ereklyét a garamszentbenedeki bencések II. Pál pápától kapták ajándékba, tehát, 1464—1471 között, mint Fuxhoff²⁵⁵, a magyar szerzetesi múlt első kutatója feljegyezte. Mi azt tartjuk, hogy ez csak hivatalos vizsgálat lehetett, amelyben megállapították a kegyhely legális voltát s ennek az emléke maradt meg a Fuxhoffertől feljegyzett élő hagyományban. A garamszentbenedeki apátságnak 1483-ban öntött harangjának is ez volt a felirata: „Ad honorem SS. Sanguinis D. N. Jesu Cristi” — a mi Urunk Jézus Krisztus szentséges vérének tiszteletére. A harang 1881-ben tűzvész áldozata lett.²⁵⁶ Tekintve, hogy Miskolchy László misszáléját véleményem szerint bencés apátság részére írták, nem lehetetlen, hogy a Szentvér erekleje már 1394-ben megvolt az ősi apátságban; mindenesetre bizonyos azonban, hogy a Szentvért hazánkban ekkoriban már ünneppel is tisztelték, ha nem Garamszentbenedeken, akkor máshol. Az augusztus 8-i ünnepnek ez utóbbi esetben sem tudnók az okát, mert tény, hogy az esztergomi egyházmegyében megvolt, mint ezt egy XV. századi pozsonyi missale tanúsítja.²⁵⁷

Másutt is ismertek ilyen Szentvér-ereklyéket Magyarországon, ha nem is tudjuk mindig a közelebbi körülményeket. Győrtől a székesegyházban volt már a XV. században ilyen vércsepes szentostya, II. Pál pápa 1470-ben tartott vizsgálatot ügyében. A „miraculumnak” nevezett ostya még az 1767-i canonica visitatio szerint megvolt. Pápai bulla 1402-ben már búcsút engedélyezett az erekleje tisztelőinek, kik a legnagyobb ünnepeken ezres tömegekben keresték fel, mikor a nép hódolatára az oltárra volt kitéve s adományaikat az oltáron hagyták hátra.²⁵⁸ IX. Bonifác ugyanebben az évben a *kassai dóm* részére is engedélyezett búcsút az ott tisztelt Szentvér-ereklyének, bár közelebbit erről nem tudunk, — Hasonlóképpen éppen csak említésként

tudjuk Laskai Osvát egyik beszédéből, hogy Szegeden is volt ilyen ereklye s Pécsen a domonkosok sekrestyéjében őriztek egy Szentvér-ereklyét, s a rendi generális megengedte, hogy nők is bemehetnek oda, míg az ereklye részére kápolnát nem emelnek. Ez az engedély 1492-ben kelt. Jobban ismerjük a *vasvári* domonkos kolostorban őrzött Szentvér-ereklyét. Régi tiszteletét vizsgálat után VI. Sándor pápa erősítette meg, 1500-ban, 15 évi búcsút engedélyezvén azoknak, akik meglátogatják az év jelesebb ünnepein, miután gyöntak és a templom kijavításához adományokkal hozzájárultak. Az engedély-okirat megemlíti, hogy e templomban „a csodálatos módon vérral hintett szentostya előtt nap-nap után nyilvánvaló csodák történnek, és napról napra nagy népsokaság özönlik oda ájtatoskodni”.²⁵⁹

A Szentvér-kultusz magyarországi centruma azonban kétségtelenül *Bátaszék* ősi bencés apátsága volt.²⁶⁰ Már a XIV. században meg kellett lenni e kultusznak, mert Garai János 1415-ben, a török fogságból szabadulva, „roppant súlyú vasbilincseit a bátai monostorban hagyta örök emlékezetül Urunk, Megváltónk drágalatos vérenek dicsőségére, fogadalmának megváltására”. IV. Jenő pápa engedélyezett 1434-ben a megejtett vizsgálat után kelt bullájában búcsút a bátai kegyhelynek, „hol a szentbenedekrendi monostorban, a pécsi-egyházmegyében Krisztusnak az Eucharisztia szentségétől csodálatos módon csordult vérét a népnek mutogatják”. Hunyadi János és Mátyás király halmozták el a bátai kegyhelyet jóindulatukkal és ezen Szentvér-ereklye előtt járultak Lajos király és serege a szerencsétlen mohácsi vész előtt a szentségekhez.

Mikor a középkor ideje lepergett a történelem óráján, lassan megszűnt a Szentvér ereklyeszerű tisztelete. A Szentvérgondolat azonban tovább is életben maradt, a XV. század végén teológiai vita tisztázta jelentőségét. A Szentvér jámbor társulatai továbbra is megmaradtak ott, ahol katolikus maradt a nép, első ilyen confraternitas Bruggében alakult 1311-ben. Ezeknek késői utóda az Archiconfraternitas Pretiosissimi Sanguinis, melyet 1808-ban hívott életre Albertini, a szent emlékezetű olasz püspök és Boldog Bufalo Gáspár, a legnagyobb Szentvérszerzet (Szentvér misszionáriusai) alapítója. Ilyen szerzetesrendet az újabb korban kilencet alapítottak. Első volt 1608-ban a Mantovában alakult Szentvér lovagrend, majd 1653-ban a Szentvérről nevezett ciszterci apácák kongregációja. Egyéb ilyen Szentvérről nevezett szerzetek: A Szentvér ágostonos apácák (Franciaországban 1823), a Szentvér-nővérek (1833, Svájc), a Szentvér imádói című női kontemplatív szerzetesrend (Itália,

1833), a Kínai bennszülött nők részére alakult Szentvér apácák szerzete (Hongkong, 1861), a Szentvér leányai (Hollandia, 1862), és a Szentvér missziósnővérek rendje (Dél-Afrika, 1885).

Ezek az új, életerős és nagy aktivitást kifejtő szerzetek tanúsítják, hogy a Szentvér tiszteletének gondolata mennyire korszerű. Erről tett tanúságot XI. Pius pápa is, mikor 1933-ban kijelentette, hogy „a váltságunkra szolgáló drágalátos Vér a Szep-lőtelen Báránynak, Krisztusnak gyümölcseit termi meg bennünk és ennek emlékezetét a hívőknek élénken kell emlékezetükbe vésni”.

22. Mindenszentek és Halottak napja

A Mindenszentek ünnepét hovatovább felfalja a Halottak napja. Az ünnep estéje a liturgia szerint is áthajlik a következő nap gondolatkörébe: a mindenszenteket dicsőítő ünnepi vecsernye fehér-arany ragyogása után fekete palástot ölt a pap és a hívekkel elmondja a halottak vecsernyéjét. Este pedig zsúfolt templomokban tartják meg a Halottak estéjét. Már az ünnep délutánján feketéllenek a temetők a látogatóktól, akik a viráffokkal díszített sírokon gyertyákat égetnek. Nagyon sokan, akik ráérnek erre, már az ünnep reggelén a templom helyett a temetőbe mennek és Mindenszentek ünnepén, már egy nappal előbb mint kellene, a Halottak napját ülik meg. A Mindenszentek ünnepének elhomályosulását bizonyítja Bálint Sándor, a vallási néprajz hazai úttörője is, aki Mindenszentekkel kapcsolatban egyetlen vallásos népszokást sem tud hozni, hanem az ünnep címkéje alatt csupa halottaknapit szokást regisztrál.²⁶¹

Talán nem lesz érdektelen, ha újra felragyogtatjuk ennek a mindinkább halványodó ünnepnek derűs fényét. Mindenszentek *gondolatvilága a keresztény ókorban gyökerezik*. Vége van immár a véres üldözéseknek; számlálatlan vértanú sírját látják a hívek is; kezdik őket feledni, az utak mentén monumentumokban, a földalatti folyosókban: a coemeteriumokban eltemetteket. Egészen természetes, hogy néhány évtizeddel később már egy kollektív ünnep megülésével róják le a hála adóját a feledésbe merülni kezdő vértanúk emléke iránt. Ez a folyamat Keleten kezdődik el, hiszen az egyháztörténetírás atyja, Eusebios tanúsítja, hogy a Római Birodalom keleti részében sokkal több vértanú koronáztatott meg, mint Nyugaton.

Minden vértanú ünnepe

A vértanúk összpontosított ünnepe Keleten már a IV. században kialakul. A legelső ünnep máj. 13. volt; tanúja *Szent Efrém*, szír egyházatya, aki 359-ben ezen a napon énekl meg Nisibisben a világ valamennyi vértanúját,²⁶² Mennyire általános

volt a törekvés minden vértanút ünnepelni, mutatja, hogy 380 körül Antiochiában *AranySzájú Szent János* a Pünkösöd utáni vasárnapon már dicsőítő beszédet mond „minden szent tiszteltére, akik az egész világon vértanúhalált haltak”.²⁶³ Híres beszédét így kezdi a minden idők legnagyobb egyházi szónoka: „Amióta Pünkösöd szent ünnepét befejeztük, nem telt be a napok hetes száma még, és újra magához vett minket a vértanúk kara, vagy inkább a vértanúk tábora és serege...” És dicséri kiontott vérüket: „Látták az angyalok ezt a vért és gyönyörködtek; a démonok megborzadtak, maga az ördög reszketett... üdvösséges vér volt az, szent és az éghez méltó vér, amely az Egyház szépséges fáit állandóan öntözi...” — Harmadik ünnepet is találunk a keleti szír egyházban: a húsvét nyolcadába eső pénteken ünneplik meg minden vértanú emlékét egy 412-ben írt szír maratológium szerint.²⁶⁴

A keleti egyház mind a mai napig a *Pünkösöd utáni vasárnapon* üli meg a Mindenszentek ünnepét. A nyugati egyházban sokáig tartott, amíg a gondolat általános liturgikus ünneplést kapott. Rómában a VI. században megtaláljuk már a Pünkösöd utáni vasárnapot és a húsvét nyolcadába eső péntek megülését: a Würzburgi comes (szentlecke-jegyzék) tanúskodik erről. Két ünnepe is volt tehát Rómában a „Mindén vértanúknak”, de még nem volt szent helyük. Ezt egy a Kelettel szoros érintkezésben levő pápa, IV. Bonifác teremtette meg. Phocas bizánci császártól elkérte és meg is kapta a már több, mint száz év óta bezárt „minden istenek templomát”: a Pantheont. Ezt a pogány templomot akkor építtette Marcus Agrippa többszörös konzul, mikor Róma meghódította a világot és Augusztus császár uralkodása alatt sok háború után a római istenek békéje virradt a földtekére. IV. Bonifác pápa 609. május 13-án ünnepélyesen felszentelte a Pantheont. Róma püspöke, a Néró alatt keresztrefeszített Szent Péter utóda, megjelent a Callistus-féle katakombák öt emelet mélységben húzódó folyosóin és 28 ékesen feldíszített kocsira rakta a vértanúk tetemeit. Az óriási néptömeg újjongó énekkel kísérte a vértanúkat, akik végül is győztek az üldözés fölött. A körmeneti diadalének szövege megmaradt a Római Pontificaleben, egész csekély változtatással: „Kellemes legyen kijöveletek, utatokat öröm kísérje, íme, reszketnek a híres hegyek s a halmok újjongva várnak titeket. Jelenjete meg Isten szentjei, hagyjátok el harcokat színhelyét, lépjete be Rómába, mely szent helyé változott. Áldjátok meg a római népet, itt kísér benneteket a templomba, mely a hamis istenek lakóhelyéből

a fietek lett és veletek együtt imádja az Őrnak fölségét.”²⁶⁵ Ettől az évtől kezdve május 13-a nagy ünnepe lett a római népnek és a *Pantheon* ettől kezdve a mai napig a „*Vértanú Mária*” (S. Maria ad Martyres) temploma nevet viseli. Az ünnepen a kupola nyitott részén, a lucernariumon keresztül az ünnepi mise alatt rózsaszirmok esőjét hullatták a hívekre; a rózsák ünnepe, a rosatio, a középkor folyamán augusztus 5-re került, amikor a S. Maria Maggiore búcsúját ünnepelték. Miért éppen május 13-án ünnepelte IV. Bonifác pápa a Pantheon felszentelését, egészen világos: hiszen láttuk, hogy Keleten már 150 évvel előbb minden vértanúk emléke volt ezen a napon. Lehetséges, hogy a *Le-muria* napjára is gondoltak; május 9., 11. és 13. napján ugyanis az ártó szellemeket akarták távoltartani a pogány rómaiak. Az ókori egyházi írók és szónokok nem győzik dicsérni a szentek ereiklyéit, hogy távoltartsák a hívektől a gonosz szellemeket. Mindez ajánlhatta május 13-át, amely számításunk szerint 609-ben keddi napra esett; a pápa különben minden bizonnyal vasárnapon tartotta volna meg a Pantheon dedikációját.²⁶⁶

Minden szenteknek ünnepe

Újabb lépést jelent az ünnep fejlődésében III. Gergely (731—741) pontifikátusa: ettől kezdve már nemcsak a vértanúkat, hanem minden szentet tisztelnék. A keleti származású pápa a Szent Péter bazilika egyik oratóriumát, mellék-kápolnáját 732-ben „az Üdvözítő, a szent Istenszülő Szűz Mária, a mi Asszonyunk tiszteletére, valamint a szent apostolok, a vértanúk és Krisztus hitvallói, a tökéletes igazak tiszteletére” szentelte fel.^{266a} Immár készen van Rómában a Mindenszentek tiszteletének helye. Miért tette meg III. Gergely pápa ezt a lépést, korának története magyarázza. A római birodalom keleti felében ekkor már hat esztendeje dúlt a képmromlás; mindenfelé összetörték és elégették a szentképeket és szobrokat. Rómának egész környékét, a Latiumot, a longobárd hordák pusztították, fel-dúlva, kirabolva és felgyújtva a templomokat; még a róma-környéki szent helyeket sem lehetett biztonságban látogatni. A pápa ezzel az oratóriummal s a benne mindennap a Mindenszentek tiszteletére végzett zsolozsmával és misével engesztelést akart adni Istennek és meggyalázott szentjeinek.

Nem tudjuk biztosan, melyik napon történt a világ első Mindenszentek-kegyhelyének felszentelése. Tény azonban az, hogy ettől kezdve, a VIII. század második felében már november 1-én is kezdik ünnepelni a Mindenszenteket. Nem május

13-ikának ünnepe került november 1-re; hiszen ez a régi ünnep egyre soványodó jelentőségben megmaradt a késő középkorig. Még régi magyar liturgikus könyvek, így például a Pray-kódex is említi. A november kalendáján, azaz elsején történő ünneplésnek ebből az időből *már tanúi vannak*: Európa nagy tanítómesetere, *Tiszteletre méltó Bédának* Martirológiuma és *Egbert, yorki püspök* Pontificaleja. A század végéről valónak gondolom az ugyancsak angolszász *Alkuin levelét*. Ebben Nagy Károly főliturgikusa ezt írja az ünnepről: „Ezt a szentséges ünnepet három napos böjtöléssel, imádsággal, misék mondásával és egymásért való alamizsnák adásával, őszinte áhítattal előzzük meg.”²⁶⁷ Az új ünnep *hivatalos elismerést* 835-ben nyert, amikor Jámboz Lajos császár IV. Gergely pápa tanácsával az ünnepet egész birodalmában elrendelte, amint kortársa, Ado, viennei püspök erről tanúskodik.²⁶⁸

Homályos kérdés, *miért éppen november 1-ét tették meg az ünnep dátumává*. A szakértők szerint ez „nem egészen világos”, „nehéz megismerni”, így mondja Ildenfoso Schuster bíbornok²⁶⁹ és Mario Righetti.²⁷⁰ A november elsejei dátum választását azonban mégis megközelíthetjük. Egyháztörténeti szempontból ismert tény, hogy a VI. század eleje óta Hispaniában és Galliában szokás volt november kalendáját *három vezeklő nappal megülni*, amint 517-ben egy hispániai és 567-ben egy lyoni zsinat elrendeli.²⁷¹ Ezeken a napokon „litániát”, azaz könyörgő és böjti napot kellett tartani, a húseledeltől és a bortól tartózkodni. Miért rendelték Gallia és Hispania püspökei ezeket a vezeklő napokat *november kalendájára*, azzal magyarázhatjuk, hogy a *kelták* polgári esztendeje november 1-ével kezdődött. A germán újesztendő január 1-ével kezdődött és azt mulatozással, részegeskedéssel, kicsapongással ünnepelték meg. A kelták sem maradtak ebben mögöttük, és amint a germán újesztendő italozásának nyomai visszhangoznak századokig a középkori hitszónokok beszédeiben s a szilveszteri mulatozásban a mai napig megmaradtak, úgy gondoljuk, hogy a kelta népektől lakott Galliában és Hispaniában ezért tartották szükségesnek a vezeklő napok elrendelését.

Az így *egyházivá szelídített újesztendő* alkalmasnak látszott arra, hogy a Mindenszentek égisze alá helyezték azt. Hiszen *Mindenszentek* ünnepének *egyik legkorábbi alapfogolata éppen a védelem-keresés*. Abban az időben, amikor az ünnep elterjedt, Franciaország északi részét normannok pusztították, Dél-Itáliát és Róma környékét pedig a szaracénok (arabok) sa-

nyargatták. Ez teszi érthetővé a Mindenszentek gyönyörű himnuszának sorait, melyekben a Schola Palatina udvari költője, Helisachar szerzetes kér védelmet a szentektől:

Vigyétek messze a pogányt
a hívők bús hatáiról,
hogy egy akolban éljenek,
kiket a Pásztor égbe visz.²⁷²

Mindenesetre mesének hat Johannes Beleth († 1165) késői közlése, hogy azért tette át az ünnepet a pápa november kalendájára, mivel májusban „nem olyan bő az eleség, hiszen akkor szokott a gabona kifogyni s a nép, mely összegyűlt arra az ünnepre, az élelmiszer hiány miatt nem tudott helyesen részt venni rajta”.²⁷³

Gondolatköre

Az ünnep gondolatvilágát idéző gazdag forrásokból csak néhányat ragadunk ki. Az ünneplés eszméje eredeti teljes elgondolásában V. Pius új breviáriumáig, 1568-ig töretlenül megmaradt: *minden szent személy tisztelete* az imádás (*latría*), Mária fő-tisztelete (*hyperdulia*) s a szentek tisztelete (*dulia*) által. Mily szép lehetett a középkor ünneplése, mikor a fényesen kivilágított templomokban az éjszakai zsolozsma első antifónája, első olvasmánya és első responsorium-éneke a *Szentháromságot* magasztalta, a második sorozat *Szűz Máriát*, a harmadik az *angyalokat*, a negyedik a *pátriárkákat és a prófétákat*, az ötödik az *apostolokat*, a hatodik a *mártírokat*, a hetedik a *hitvallókat*, a nyolcadik a *szűzeket*, a kilencedik *minden szenteket*. A püspök vagy az apát kezdte az első sorozatot és olvasta az első olvasmányt; utána a kórusban részvevő tagok méltóságuk sorrendjében folytatták a sorozatok éneklését, míg a nyolcadik sorozatot: a szűzek dicsőítését a monostor legkisebb tanulói végezték. Hófehér ruhában öt kisfiú állott a Boldogságos Szűz oltára elé, égő gyertyával a kezében, mint az evangélium öt okos szűze, és így énekelték a Szűzek énekét: „Hangot hallottam az égből hangzani: Jöjjetek mindnyájan okos szűzek, tegyetek olajat lámpáseitekbe, míg eljön a Vőlegény!”²⁷⁴ Az egyház dicsőségét látták őseink ezen a napon felcsillanni, amint egy IX. századi *ismeretlet hitszónok* hirdeti; „Ó, valóban boldog vagy Egyház-anyánk, az isteni dicsőség fénye önt el téged, a győzelmet aratott vértanúk dicső vére ékesít, a hitvallók töretlen hite s a szűzek szű-

zessége hófehér ruhába öltöztet!”²⁷⁶ A középkornak mindig kissé aggályos lelktülete ezzel az ünneppel akarta kipótolni a szentek tiszteletében netán előfordult hanyagságokat, amint *Lavardini Hildebert*, a neves költő kifejzi: „Semmi kétség, az Isten sugalmazta ennek az ünnepnek alapítását, hogy akik az év körforgásában az egyes szenteknek születésnapját hanyagság, tudatlanság, vagy világi elfoglaltságuk miatt kevésbé tisztelik, azt lehetőség szerint kipótolni törekedjünk.”²⁷⁶ Úgyvédőknek tekintették a szenteket s így könyörögtek hozzájuk, mint *Damiani Szent Péter*: „Ti vagytok a mi védőink a Bíró színe előtt. Akiért ti jártok közbe, annak nem kell félnie a halálos ítélettől... Fohászkodjunk hát emlékükhöz, hogy megvédelmezzenek szárnyuk árnyékában, míg el nem múlik a gonoszság.”²⁷⁷ A középkor folyamán Mindenszentek ünnepének saját *prefációja* is volt, melyet először egy X. századi fuldai misekönyvben olvasunk: „Könyörögve kérjük kegyességedet, hogy örömről a mennyei birodalmad székhelyén újjongó szentekével egyesítsed, s akiket képtelenek vagyunk erényeik utánzása által követni, a kellő tisztelet törekvésével mégis elérhessük.”²⁷⁸

Halottak napja

A küzdő Egyház tagjainak vergődése a test bilincsei között így sikoltja az égre könyörgését, hogy az általa dicsóított győzedelmes Egyház sorába felvétessék. Az ünnep másnapján pedig, november 2-án, a szentek közösségének harmadik birodalma is bekapcsolódott az ünneplésbe: 998-ban *Szent Odilo cluny apát* elrendelte, hogy ezen a napon zsolozsmával és szentmiseáldozattal a halottakról emlékezzenek meg.²⁷⁹ Így lett teljessé a földet a másvilággal egybefonó hármas egység ünneplése, a küzdő, szenvedő és győzedelmes szentek összefogása, a hiszekegyben vallott „szentek egysége”.

„Könyörüljetek rajtam, könyörüljetek rajtam, legalább ti, ó barátaim!” Jób, a nagy földi szenvedő mondotta sok panaszkodó szó közt három barátjának,²⁸⁰ azóta szokás ezeket a szavakat a maguk egész dermesztő igazságában a másvilág lakóinak szájába adni. Mert van másvilág, hitünk mondja, melyhez ragaszkodunk, az elmélő értelem is sürgeti létezését, s a kinyilatkoztatás derengő világosságot szór rá. Tudjuk, hogy három nagy birodalma van e másik világnak, a mennyország, pokol és tisztítóhely. A tisztítóhelyre, amelyre Halottak napján és novemberben, Halottak hónapjában gondolunk, azok jutnak, kik úgy éltek, hogy segítségünkre még szükségük van, és lehet is rajtuk

segíteni. Csak az a baj, hogy olyan hamar elfeledkezünk azokról, akik egykor igazán jóbarátaink voltak, szemünk előtt tűntek el, oly hihetetlen volt, hogy nincsenek már velünk, és lassan, vagy tán nagyon is gyorsan, emlékezetünkéből is elenyésztek. Mit szólunk édes szüleinkről, testvéreinkről, a szeretett élettársról, gyermekeinkről? Tény, hogy a kezdetben elviselhetetlennek tartott seb gyógyult már, ez rendben is van, de elfeledkezni nem volna szabad róluk. Halottak napja az a nap, mikor az Egyház immár 900 éves gyakorlata szerint „megemlékezünk” halottainkról, mert e nap hivatalos neve éppen ezt a megemlékezést domborítja ki.

Megemlékeznek tehát az emberek. Legalább ezen az egyetlen napon, sokan, nagyon sokan. Megemlékeznek azzal, hogy virágokat visznek a sírhoz, koszorúkat tesznek rá, nem gondolva, hogy az örök életnek Szent Páltól emlegetett²⁸¹ koszorúját kívánják e jelképes cselekedettel, mint ahogyan a síri gyermék meggyújtásával az ősi imádság teljesülését ábrázoljuk: az „örök világosság”, azaz Isten országának fényessége végre érje el őket. És itt álljunk meg egy szóra! Ha valaki, akit nagyon szeretünk, teljes nyomorba került volna, elég lenne-e, ha fényképen jól öltöztetett lakodalmi társaságot mutatnánk neki? Nem azt várnák, hogy azonnal ennivalót kapjanak? Meleg szobácskát és szeretetet? Elég-e vajon, ha az égő házban a rögtöni tűzhaláltól rettegőnek félelmén zokognunk, de nem segítünk rajta, ha kell, életünk veszedelmével is?

Pedig, pedig így van a dolog, ha kissé másképpen is, mert testi szemünkkel nem látjuk halottainkat szenvedni. Pihennek csendesen, megbékélt arccal, s lassan elenyésznek. De csak testük — lelkük pedig talán rettenetesen szenved. Igaz, hogy ezt semmiképpen nem láthatjuk, s amellet nem biztos, hogy segítségünkre szorúlnak, ám hitünk tanítása szerint biztos, hogy segíthetünk rajtuk, ha egyelőre mégis a tisztulás másvilági állapotában vannak.

A legnagyobb segítség az, amely Krisztustól maradt reánk: *a Kálvária szent áldozatának újra való megjelenítése* a halottak lelkéért. Ha valamikor, akkor éppen november, az emlékezés hónapja juttassa eszünkbe a szent kötelességet, hogy a legnagyobb segítséget adjuk meg szeretteinknek. *A következő módja* a segítségnek: *az imádság és az alamizsna*, vagyis bármely *szeretet-szolgálat* embertársunkkal szemben. A jelenvaló, látható élet és a nekünk jövőendő, elhunytjainknak immár jelenvaló másvilági élet *egyetlen nagy életközösséget alkot*. Az érdemeknek folyószámlája közös marad, mint ahogyan egykor, szeretteink-

nek életében közös volt; amit akár imában, akár jócselekedetben az elhunyt lelkének javára végezhetünk, az e mennyei folyószámlán feljegyeztetik. Ezt mi adjuk azoknak, akik szenvednek és még segítségre szorulnak.

Van azután még harmadik módja is a segítségnek és ezt a földön élő krisztushívőknek a feje, a pápa adja meg. *Búcsú* ez, az Egyház kimeríthetetlen érdem-kincstárából méri ezt bőkezűen a pápa, mi, a földönmaradottak csupán a feltételt teljesítjük, hogy a pápa a másvilági segítséget folyósíthassa. Mily nagyon bőkezű ez a segítség! Halottak napján ahányszor akarjuk, teljes búcsú, előtte való nap déli 12 órától másnap éjfélig, és nem kell tenni mást, mint bármely templomot vagy kápolnát meglátogatni és a Szentatya szándékára imádkozni (hat Miatyánk, Üdvözlégy, Dicsőség).²³² A teljes búcsúhoz hozzátartozik az is, hogy áldozzunk e napon, vagy az előtte, vagy az utána következő napon. Gyónni annak kell, aki nem szokott havonta kétszer gyónni, vagy aki nem napi áldozó. Ezzel azt éri el az adományozó, hogy aki nem feledkezik meg a halottakról, az ne feledkezzék meg a halálról sem. A legfontosabb halálról: sajátjáról, mely az örökkévalóságra dönti el sorsát.

Halljuk meg, legalább most, ezen a Halottak napján, a hit fülével hallható segélykiáltásokat: Könyörüljetek rajtunk, legalább ti könyörüljetek rajtunk!

23. Szeplőtelen Fogantatás ünnepe

(December 8.)

Mi a Szeplőtelen Fogantatás?

Az Egyház az Advent homályába odaállítja a Szent Szület december 8-án, Szeplőtelen Fogantatás ünnepén. Sokan — még a gyakorló katolikusok közül is — nincsenek tisztában azzal, hogy mit jelent tulajdonképpen a Szeplőtelen Fogantatás. Eléggé elterjedt az a téves hit, hogy a két szó Jézus természetfeletti fogantatását jelenti, holott a valóságban ezzel semmiféle kapcsolatban nincs. A Szeplőtelen Fogantatás azt jelenti, hogy Szűz Mária, akit Isten az Ige hordozására kiválasztott, nemcsak bűn nélkül élte le egész életét, hanem fogantatásának első pillanatától kezdve még az eredendő bűn szeplőjétől is mentes volt.

Ez a gondolat, mint Krisztustól származó tan mindig élt az Egyház köztudatában, ezért nevezték Máriát „egészen szentnek”, ezért hívták Őt „kívül-belül arannyal borított frigyszekrénynek, melyet az emberiség rothadatlan fájából s a Szentlélek erejéből” alkotott az Isten. Dogmatikus gondolat előbb-utóbb nem lehet meg ünnep nélkül és így nem csoda, hogy Keleten, ahol a teológiai elmélyedés a legmagasabb csúcsoakat már korán elérte, a VIII. században már ünnepe volt a Szeplőtelen Fogantatásnak. Szeptember 8-ától, Mária születésének napjától kiszámítva kaptuk meg a december 8-i dátumot, melyen Eubojai János püspök 740 körül már beszédet mondott,²⁸³ Bölcs Leó császár pedig (896—903), aki a magyarokról is írt, egész birodalmában elrendelte. Az ünnep gondolata kezdettől fogva az volt, hogy Mária — aki ezen a napon kezdte el embrió-életét — egészen tiszta, egészen szent: Panagia. Ebben benne van a nagy gondolat, hogy Mária létezésének első percétől kezdve mentes volt az eredendő bűntől és egy pillanattal sem állott a sátán hatalma alatt. A bizánci liturgia himnikus lendülettel magasztalja Máriát ezért: „Gyümölcsöző és szűz volt még a föld, kapa sem járt, melyből Ádám sarjazott: Szűz Máriát is ekként alkotta az

égi Úr a Szentléleknek szent kezén; így meg nem fogta bűnnek átka őt, és első perctől áldott földdé lett. Ti népek, mind Joákim hajlékába jöjjetek s a frigszeikrény előtt a földre hulljatok!”²⁸⁴

Az ünnep terjedése

Mivel Szicíliában és Dél-Itáliában abban az időben sok görög élt, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepét ott is megülték. Normannok uralkodtak fölöttük, akiknek az ünnep és gondolata, a tökéletes Mária-tisztelet, megtetszett s így először ezen a helyen ünnepelték az Egészen tiszta Szűz ünnepét. Mikor azután 1066-ban a normannok Angliát is meghódították, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepe elkerült a brit szigetekre is, ahonnan néhány évtized múlva az európai szárazföldre is átszivárgott. Először Franciaország északi részében ülték meg, hiszen itt is normannok éltek; úgy, hogy soká neveztek a Szeplőtelen Fogantatást a „normannok ünnepének”. Terjedésének azonban egyelőre gátat vetett Szent Bernát, amikor meghallotta, hogy a lyoni kanonokok 1140-ben bevezették az ünnepet. „Az Egyház istentisztelete nem ismeri ezt az ünnepet, az ész helyteleníti és a hagyomány nem szentesíti”²⁸⁵ — írta hozzájuk intézett levelében. Nagyon érdekes, hogy akkor, amikor Európában megakadt az ünnep terjedése, Magyarországon már a XII. század utolsó évtizedében, a Pray-kódexben megvan. A miscellány Nagy Kalendáriumban a Harmadik kéz, azaz a kódexet szerkesztő szerzetes írta bele az ünnepet; imádságát pedig közel egykorú kéz pótolta, megszólítva a „kimondhatatlanul irgalmas Istent, aki az asszony első büntettét, Évát Szűz Mária által rendelte kiengesztelni”, Nagyon valószínű, hogy hazánkba az ünnep nem normann közvetítéssel, hanem egyenesen Keletről került.²⁸⁶ Tény, hogy nálunk egész Európához viszonyítva nagyon korán megülték ezt az ünnepet, aminek legendává torzult híre Franciaországba is eljutott. Egy gaudi kézírásos breviárium szövegében olvassuk, hogy a Szeplőtelen Fogantatás ünnepének szerzője egy magyar pap, aki Magyarország királyának féltestvére volt; a legendát nálunk is ismerték, Laskai Ozsvát, a magyar középkor végének nagy hitszónoka is idézi.²⁸⁷

Mindazonáltal lassan ment Nyugaton az ünnepnek és gondolatának terjedése, hiába volt meg a régi keresztény hagyomány, hogy Mária sohasem volt az eredeti bűn szelplője révén egy pillanatig sem a Gonosz rabságában. Ennek nem utolsósorban Aquinói Szent Tamás tekintélye is oka volt, aki azt írta, hogy bár a római egyház nem ünnepli meg Mária fogantatását,

eltűri azonban néhány egyház szokását, amely ezt az ünnepet megüli.²⁸⁸ Am Mária dicsőségének csakhamar tudományos megalapozója is akadt; *Duns Scotus* († 1308) és vele együtt a ferencesek. Ettől kezdve nevezik ezt az ünnepet „*Szeplőtelen Fogantatásnak*”, vagy „*Mária megszentelése*” ünnepének. A ferencesekkel együtt a kármeliták, az ágoston remeték, a bencések és a ciszterciták, majd a világi papok egyházainak többsége magáévá tette az ünnepet, mely *IV. Sixtus pápa* idejében, 1476-ban új zsoltoszmát és miseszöveget kapott. Így lassan ismeretessé vált az Egyház szándéka, hogy ennél az ünnepnél nem pusztán azt a pillanatot kívánja megülni, amidőn Szent Anna ölen Szűz Mária élete elkezdődött, hanem alá akarta húzni azt a felséges kiváltságot, hogy Isten Máriát megőrizte az eredeti bűntől, amely minden más embert beszennyez attól a pillanattól fogva, amikor anyja méhében mint embrió élni kezd.

A szépséges igazságra *IX. Pius pápa* tette fel a koronát. A hitetlenségbe merülő kornak újra Nagy Jele lévén szüksége: Máriát tűzte a XIX. század egére. Megkérdezte a világegyház püspöki karát, alkalmasnak tartják-e az időt, hogy a régi keresztény hagyományt, a Szeplőtelen Fogantatást immár hittételként ünnepélyesen kihirdessék. Az 543 püspök közül 484 igennel, 18 nemmel szavazott, a többi nem tartotta időszerűnek. Így az óriási többség helyeslése mellett 1854. december 8-án, a Szent Pál-bazilikában *IX. Pius* ünnepélyesen kihirdette, hogy a Szeplőtelen Fogantatást minden hívőnek kötelessége erősen és állhatatosan vallani. Négy évvel később pedig maga a Szent Szűz tette rá a természetfölötti pecsétet a tanításra, mikor Lourdesban megjelent és maga mondotta Bernadettnak, „que soy la immaculada concepcion”, hogy Ő a Szeplőtelen Fogantatás, a békét hirdető fehér galamb,

December 8-a mint magyar ünnep

Mint láttuk, őseink még *III. Béla* uralma alatt, ki Bizáncban nevelkedett, egyenesen keletről vették át a Szeplőtelen Fogantatás szép ünnepét. Ettől kezdve a Szeplőtelen Szűz áhitatos tisztelete mintegy a magyarság ismertető jele lett. Nincsen olyan középkori breviáriumunk, misekönyvünk, melyben meg nem találók ezt az ünnepet. Népszerű voltát mutatja, hogy a Szeplőtelen tiszteletére gyönyörű beszédek hangzottak el magyar földön, melyek által a Szeplőtelen Fogantatás XV. századi vitájába kapcsolódtunk, mégpedig a Mária eme nagy tisztességét hangsúlyozó oldalon. A Nemzeti Múzeum őriz egy *Esztergomban*

1463—1476 között írt beszédgyűjteményt, melynek öt Mária-prédikációja közül kettő, a leghosszabb két beszéd nagyon jellemzően Mária szeplőtelen fogantatásáról szól.²⁸⁹ Egy 1519-ben magyar nyelven írt beszédgyűjtemény, a *Debreceni kódex* is szép prédikációt tartalmaz e tárgyról. Bevezetésében elmondja, hogy „Minémű haszon következnék abból embörnek, hogy hiszi a Szeplőtelen Szűz Máriának eredeti bűn nélkül való fogantatását? És illik-e a mai szent innep az ő szeplőtelenységének tisztösségére?”²⁹⁰ Mert még a mohácsi vész évében is akadtak Európa-ban kételkedők, amint az *Érdei-kódex* írója, a Névtelen Kartáuzi előszavában írja: „Bölcs népek között, szent doktorok között annyi visszavonás, vetekedés, arguálás és vélekedés lelettetik, mert mind mai napiglan kik hiszik, kik nem hiszik az édes istenszülőt, Szeplőtelen Szűz Mária szemérmére és szidalmaságára.”²⁹¹

24. Gyümölcslő ünnepe (Március 25)

Advent után a Szent Negyvennapban állítja ismét elénk az Egyház a Napba öltözött Nő képét: Március 25-ének ünnepével, Gyümölcslő napjával. Az örömhírvivés, Annuntiatio Euangelismos ünnepe ez. Gábrriel arkangyal megjelent Máriának és megkérdezte tőle: akar-e az Isten Fiának édesanyja lenni. Azzal a pillanattal, amikor a Fiat-ot kimondotta: „Legyen nekem a te igéd szerint”, megkezdődik a Megváltás, mely tetőpontját nagy-pénteken érte el a Consummatum est „elvégeztetett”-jével és tündöklő diadalát üli húsvétvasárnapon a Feltámadott fényességében. A szentséges pillanatot vesszük tehát szemügyre, amikor Mária a hírüladásban részesült,

Az első Gyümölcslő

Útött a világórának legszentebb perce: Az egek immár harmatoznak és onnan felülről hullatják a sötétségbe borult földre az Isten fényének szelid világosságát. Az Isten emberré lesz szüzi méhben testet öltvén, az Ige megtestesül Názáretben. Még a karácsony név is ezt őrzi: Az „Inkarnáció”, Megtestesülés szónak népies szláv elfordítése. Az ésszel fel sem fogható, a hihetetlen, a csodálatos történt meg itten. A Teremtő teremtménnyé lett, a Mindentudó gögicselő kisbabává, és mikor a világba lépett, leletette hatalmának fegyverzetét a világ kapuja előtt, és kisdied tagjainak gyengeségét pólyával engedte megbilincselni. Hiszen, ha Isten dicsőségének ragyogását nem rejtette volna el a jászol szalmája és az istálló búze mögé, az emberek nem állhattak volna ellen és térdre kényszerítette volna őket az Isten világot lebiró fölénye. Az Úr pedig azt akarta, hogy az hajtsa fejét fensége előtt a porba, ami az emberben a legértékesebb: szabad akarata. Helyet kellett hagyni a Hitnek, hogy a kisgyermek gyengeségének fátylain keresztül is lássa felcsillanni az Isten dicsőségét.

Ez történt Názáretben. Piciny városka, egy kagyló alakú hegyoldalba építve. Házaí jó részben barlanglakások. Annak a

leánynak, akit a Magasságbeli kiválasztott, hogy anyja legyen az emberré lett Istennek, szintén ilyen barlanglakása volt. A hegyoldalba vájt kis szobácska, amelyből apró lépcső vezetett egy pindurka konyhába. A konyha szintén barlang, ablak nélkül, csak a tűz világított benne. Fala most is fekete a koromtól. A barlanglakás elé kis házikó épült, ez van manap is Lorettóban, míg a názáreti barlanglakás fölé szépséges templomot építettek. Alig lehet öt-hat lépést tenni abban a szobáskában, hacsak az ajtót, azaz a függönyt nem vonta félre, egészen sötét volt. És itten, ennek a szobának a homályában lobbant föl az emberiség legékesebb fényessége. „Elküldé az Isten Gábríel angyalt Galilea városába és bemenvén hozzá az angyal, monda.” Semmi többet nem mond evangélistánk²⁰² a csodás jelenésről. Úgy lehet, hogy mennyei fényesség ragyogott a barlangszobában; nem tudjuk, Mária imádkozott-e, vagy ami nagyon könnyen lehet, házimunkáját végezte.

Egy kétségtelen. Rögtön megismerte, hogy másvilági üzenetet kapott. Ki ne ijedne meg ilyenkor? Ezért mondta neki az angyal: „Ne félj, Mária!” miután az üdvözlégy szavával köszöntötte. „Kedvet találtál az Istennél, íme méhedben fogansz és fiat fogsz szülni és nevét Jézusnak hívod.” Jézusnak, azaz Megszabadítónak, Üdvözítőnek, mint ahogyan Mózes utódát hívták, Józsuét, ami pontosan ugyanaz a név. Ahogyan József nagy veszedelmeken át az Ígélet földjére vezette be a népet: úgy vezeti be ez a megszületendő új József, Jézus az emberiséget, az örök Ígéret földjére, az égbe. Mária gyermeke lesz a Messiás, azaz a Király, aki országolni fog Jákob házában mindörökké és királyságának nem lesz vége. Az Isten, aki emberi testet vett magára, természetes, hogy középpontja lett az egész világmindenségnek. Az anyagnak építő kövei, a sejtek és az atomok összeköttetésbe kerültek Teremtőjükkel: az Istenember testének alkotórészei lettek és az anyagi világ így részt vett a mennyei megdicsőülésben. És még később ki volt választva arra, hogy kenyérből az Isten testévé változzék át. Az emberiségnek pedig ez az Újszülött: uralkodója kell, hogy legyen, hiszen senki ilyen méltósággal nem volt felruházva közöttük, mint az Isten egy-szülött Fia.

Mindezt a bájos, egyszerű leányka legfeljebb csak sejthette. Tudta, hogy az Eljövendőnek lesz az anyja, de Őt nem a tény érdekelte, hanem rejtett kincsének sorsa. Örök szüzességet fogadott ugyanis és ezért érthető piruló kérdése: „Miképpen lesz ez, mikor férfit nem ismerek?” Örök példa az emberi történetekre: még akkor is, ha Isten maga akar tőlünk valamit, szabad

kérdeznünk. Haragszik vajon az édesapa gyermekére, ha folyton kérdezi tőle: miért? Hiszen Máriának a legnagyobb ajándékot adta, melyet ember valaha kaphatott és még sem vette rossz néven kérdését, amelyben voltaképp a kérdés héjja alatt ez az igazság húzódott meg: Szűzi mivoltomat meg akarom őrizni. Az Isten oly nagy, hogy mint az édes szülő, tud alkalmazkodni kis gyermekeihez, különösen ha örök terveibe beleilleszkednek. Ezért kapja Mária is a vigasztaló feleletet: megmarad leányságának érintetlen tükre és mégis anyává magasztosul. Egy egyszeri csoda történik meg: a gyümölcsfának szép színű virágszirma nem hullott le és mégis megtermette édes gyümölcsét. Ezt közli vele az angyal titokzatos szavakkal: „A Szentlélek száll Tereád és a Magasságbelinek ereje megárnyékoz téged.” Az, ami történni fog: az anyaság, testeden nem hoz létre más változást, mint a ránk hulló árnyék.

Az Isten nem zsarnok: tiszteli az akarat szabad mivoltát, ami által leginkább vagyunk Őhöz hasonlóak. A Láthatatlan Világ: az angyalmilliók visszafojtott lélegzettel várták, mi lesz a válasz. Mondj igent, Mária, hadd történjen meg az Isten-ségnek ez a kiüresítése: a Megtestesülés, amely mégis földöntúli fényben ragyogtatta föl Istennek mindenható dicsőségét. Mondj igent, Mária, hadd szakadjon vége a tékozló fiú, az egész emberiség bolyongásának, hadd nyíljon meg előtte az Atya házának tündöklő kapuja.

És a láthatatlan hallgatók örömtől repesve hallhatták meg a feleletet: „Íme, az Úrnak szolgáló leánya, legyen nekem a Te szavad szerint!”

És az Ige, az Örök Atya Egyszülöttje, testté lön és Mária szűzi testének sátrában mi köztünk lakozék.

Senki a földön nem tudta, hogy soha eddig nem volt és nem is lesz soha többé ilyen szent pillanat a világtörténesek sodrában, de a földöntúli világban mennyei harangok szép szava kelt.

Isten leszállt a földre

És hirdette: Descendit de coelis, az Isten leszállt az emberiséghez. Addig is, amíg a világtörténelem legszentebb pillanata elérkezett, lényének nyomait hagyta hátra: a világ tele van Isten nyomaival. Az ember értelmével kutatni bír: nyomoz, mint a nyomot olvasó vadász és megállapítja az „élő Isten hatalmát, ki alkotta az eget, a földet, a tengert és mindent, ami benne van”. Az égitestek vizsgálata meggyőzte az emberiség legnagyobb szellemeit, a négy évszázaddal Krisztus előtt élt Platont és Aristotelest, hogy kell lenni egy „mennyei mérnöknek”. A

világ, a nagy természet Isten hatalmának képe. Megismerjük belőle az Istent: mint ahogyan a dzsungel nádrengetegében óriási lábnyomok óriási állatot árulnak el, mint ahogyan elénkvetődő hatalmas árnyék hatalmas lényt sejtet. De: ez mind csak emlékeztet az Istenre, mint ahogy elhunyt barátom hatalmas kéziratcsomagja emlékeztet engem észére, tehetségére.

Az emberiségnek több kell: azt szeretnők, ha közvetlenül érintkezhetnénk az Istenséggel. Isten tehát követeket küldött az emberiséghez. Ádámtól kezdve az ősatyákat, a pátriárákat küldötte, utána Mózeszt küldötte és a prófétáknak századokon át húzódó hosszú sorát. Kedves és finom dolog volt, hogy nem hagyta magára az emberiséget.

De még ennél is többet adott: Isten levelezett az emberiséggel. A Szentírás 72 könyve Nagy Szent Gergely szava szerint Istennek hozzánk írt levele. Ám az ember még többre vágyik. Ha szeret, nem elég az emlék, nem elég a követ, nem elég a levél; szeretné látni az illetőt. Isten tehát meghallgatta a kimondhatatlan és öntudatlan vágnak kérését és miután sok ízben és sok féle módon szólott atyáinkhoz a próféták által, legújabbán saját Fia által szólt hozzánk. Ugyanaz a test, ugyanaz a vér, ugyanazok az izmok és idegrendszer; ugyanaz az emberi lélek, kedély, érzelmi világ öbenne, mint mibennünk. „Az Isten Egy- szülötte, ki dicsőségben vele egyformán örökkévaló, a mi testünk valóságában, láthatóan testben megjelent” (Epifánia, Communicantes): Mit jelent ez a „descendit”, ez a leszállás! A legmélyebbre szállt, amint csak tehette. Mert hiszen értelmetlen lényé nem lehetett, az nem személy. Nemcsak az emberi lelket vette föl, hanem a testet is, az ember alacsonyabb rangú részét. Fölvehette volna, ha így látta volna jónak az emberi természetet, úgy, ahogyan a paradicsomban volt. Nem, a bukott ember természetét vette fel, a bűnt leszámítva. Választhatta volna a dicsőséges megváltást: ha Izrael elismerte volna. **Ehe-** lyett választotta a szenvedéssel teli életet, s a gyalázatos kínhalált. Szent Pál elmondja, hogyan állította Isten a Megváltó elé a két lehetőséget, de ő az „előtte levő öröm helyett keresz- tet szenvedett, nem törődve a gyalázattal”.²⁹³

A legszentebb órának ünnepe

A világtörténelemnek legszentebb órája ütött, amikor a tavaszi pompában fürdő galileai hegyvidéken az Isten anyaga jelent meg egy szűz leánynak, Dávid házából, ki Józsefnek volt a jegyese. Az érthetetlen, soha meg nem történt itt valósággá vált: hitünk szerint szűzi méhben testet öltött az Istennek Fia, Alig

hogy az első három század üldözéseinek viharai elültek és az aranykor kezdődött az Egyház életében, *mindenfelé megülni* kezdték „A Szent és Istenszülő Mária emlékeztét”, mégpedig a karácsony előtti vasárnapon. Egy ókeresztény szónok erről az ünnepről mondotta: „A vértanúk ünnepei mindig csodálatosak és a csillagok fényében tündökölnek. De bár a szentek emléknapjai mind csodálatosak, egy sem éri el a jelen ünnep dicsőségét. Járd körül, ó, ember, gondolkodásoddal a teremtetést és lásd, van-e hasonló, van-e nagyobb a szent és Istenszülő Szűznél? Tekintsd körül a földet, pillantsd át a tengert, sokszorosan kutasd ki a levegőket, fűrkészd ismereteiddel az egeket: és lásd, van-e hasonló csoda a teremtetett dolgok között?” Így mondotta a konstantinápolyi apostoltemplomban az V. század elején Proklos, akkor kyzikosi püspök,²⁰⁴ a későbbi konstantinápolyi pátriárka. Ezt az akkoriban egyedüli Mária-ünnepet *Euangelismos* néven nevezték: az *Örömhír ünnepének*. Csakhamar külön ünneppé terebélyesedett, hiszen karácsony ünnepétől, december 25-től, a születéstől a fogantatásig kilenc hónapot visszaszámítva önként kínálkozott az ünnep dátumául március 25-e. Az ünnep tárgya azonos maradt és még a neve is ugyanaz.

Ahogy a csoda nem töri át a könyörtelenül változhatatlannak hitt természet törvények oksági láncolatát, ahogyan a tényleges természetfölött jelenségek a múltban és napjainkban hirdetik egy láthatatlan világnak és egy láthatatlan, de valóban létező és jelenlétével mindent betöltő lángelmének, világalkotónak létezését: úgy hirdeti nekünk ennek az ünnepnek tárgya, hogy az Isten földre szállt, emberré lett és közöttünk lakozott. Ezért Örömhír ünnepe március 25-e. Nekünk, akik hiszünk,

A hit örömnapja

A hitnek ezt az örömét gyönyörűen fejezi ki a bizánci liturgia. Gyümölcscsoltó ünnepére szépséges görög himnuszban szólítja fel az Istenanyát, készítse el magát a nagy eseményre, hogy az Isten fia testet ölt benne. Ragyogó színekben vonulnak fel ebben az egészen modernnek ható, de mégis a keresztény ókor végéről, a VII. századból származó görög himnuszban az Ószövetség „typusai”, előképei, melyek Máriában öltöttek valóságot: Gedeon gyapja, a Törvény könyve, a Tóra, melyet Mózes írt egykor a Lélek ihletésében; a frigsátorban álló kandeláber, az Ígéret földjéről hozott óriási szőlőfürt; a Király álmában szereplő óriás hegy, melyről a Megváltó szakadt le és magával sodorta

kőlavinaként a világ birodalmait. A hajnalt előző felhő Mária,
kiből az igazság Napja tündöklött a földre.

Ó Szűz, szeplőt nem ismerő, te gyapjú, isteni:
Az istenséget befogadni készíted el magad!
Az égi harmat majd leszáll beléd,
s parancs-szegések árja megszakad.

Könyv, tiszta, szép és isteni,
a Lélek ujja ró betűt reád,
az Isten bölcsesége, testet öltve, írva, ím, beléd:
ó, vedd el dőreségen termett bűnömet!

Ó színarany szép kandeláberem,
az Isten tüze lobban lángodon,
világra fénysugárt Teáltalad bocsájt.
sötétlő vétkeinket szórja szerteszét!

Ó, termő szőlőtőke, Mária!
ó, állj ma készen, hív az égi szó,
termékenyülve ér gyümölcsöd majd,
s a szőlőfürt nem romlik el soha!

Köszöntelek, ó drága hegy,
kit Dánielnek lelke látott meg,
Terólad súlyos-titkú kő szakad,
s az ördög-véste bálványt zúzta szét.

Felhő, kit égi fényben fürdet Istened,
a hajnal itt van, készen légy tehát!
Belőled kél s a rossz homálya oszladoz,
és ég-magásról szór világra fényt,

Eget lehajtva, ó Igénk, a földre szállj,
ím készen áll a szűzi méh, királyi trónusod,
Te fényességes, szép Király, ó ülj le hát oda,
és alkotásod rút romokból újrakél.²⁹⁶

25. Szűz Máriának, Királynénknak ünnepe

(Május 31.)

Ezerkilencszázban a Lyonban tartott Mária-kongresszus arra kérte a pápát, hogy Mária királyságának legyen ünnepe, külön misével és zsoltosmával s hogy az egész világot felajánlják Máriának, mint a mindenség Királynőjének. Ez az azóta Einsiedelnben, Rómában, Zaragozában, Salzburgban, Boulogne-sur-Mer-ben újra és újra megismételt kérés, melyet tízezernyi kérvény támogatott, meghallgatásra talált: a Szentatya 1954. november 1-én, Mária mennybevétele dogmává hirdetésének negyedik évfordulóján elrendelte, hogy Mária királyságának ezentúl ünnepe lesz az Anyaszentegyházban. Mindenszentek ünnepén rendelte el a Szentatya Máriának, a Királynőnek tiszteletét május utolsó napjára, amelyen mindig el kell végezni a felajánlást Szűz Mária Szeplőtelen Szívéhez. A tavasz hónapjában már majdnem kétszáz év óta szokás a Szent Szűzet ünnepelni, méltó befejezés az utolsó nap, amely mintegy megkoronázza az Isten Anyját. Mindig megvolt a hívek között az a meggyőződés, hogy Mária az egész világon az édesanya lelkületével uralkodik — fejti ki XII. Pius pápa ezen alkalommal kiadott körlevelében.

Van már egy ünnep, éppen a Mennybe fölvelt Máriának ünnepe, édes nyelvünkön Nagyboldogasszony napja augusztus 15-én, amely a Szent Szűznek ezt a mennyei megdicsőülését ünnepli. Ám mégis — ennek az ünnepnek előterében áll Szűz Mária elköltözése teste és lelke szerint az örök szépség és dicsőség birodalmába, követte ezt Mária megkoronázása az angyalok és a mennybéli szentek előtt, de azért ezen ünnepnek jellegzetes tárgya mégsem Máriának eme királynői méltósága. Nagyboldogasszony összetett, kollektív ünnep, mint amilyen az ósegház első három századában Pünkösd volt, melyen egyúttal Jézus mennybemenetelét is ünnepelték. Ám amint ezen idő után a Mennybemenetelnek külön ünnepe lett, Áldozócsüttörtök, ugyanígy most a Nagyboldogasszony ünnepének tárgyköréből az Egyház az új ünneppel kihangsúlyozza és mintegy kiemeli Mária királynői voltának az egész mindenségre való kiterjedését.

Hitünk ősi tanítói, az *egyházatyák*, nagy szeretettel jelentették ki azt az igazságot, hogy Krisztusnak, a világ királyának édesanyja királyné. *Nazianzoszi Szent Gergely* mondotta, hogy Mária az egész mindenség királyának édesanyja; ezért nyíltan „*Ürnőnek, Urasszonynak, Királynőnek*” nevezték őt a legrégibb időktől fogva. A III. század derekán így hívják őt, már *Origenésznél*, a nagy tudósnál megtaláljuk ezt a címet, melyet azután *Szent Jeromos, Aranyszájú Szent János, Krétai Szent András* és sokan mások adnak meg Máriának. Az Egyház hittudósai pedig minden teremtetett lény királynőjének, a mindenség Ürnőjének nevezik, amiben az Egyház főpásztorai osztoznak velünk.²⁹⁶

Nem új egyáltalán ez az örvendő felismerés. Mindenkinек eszébe jut, hány évszázad óta imádkozzuk már a rózsafüzérben: „Ki téged, szent Szűz a mennyben megkoronázott”, de talán nem is sejtí, mennyire az első keresztény századok óta az Egyház békés birtoklásában van Mária királyságának eszméje. A „*Mária átmenetelének*” az ókeresztény korból származó írása Máriát „az egész világ Urának anyjaként, Urasszonynak”²⁹⁷ tiszteli; a VII. századnak egy mély homiliája például így magasztalja Máriát: „Mínthogy az, aki a Szűztől született, király, ezért az ő kegyelméből szülője is királyné, urasszony, Istenszülő, valósággal és igazán!”²⁹⁸ A szent liturgiának ősi szövegei is már régóta dicsérik Máriát, mint a mindenség királynőjét. Így például a Hétfájdalmú Szűz miséje Máriát „a világ királynéja és urasszonya” címmel ünnepli, a Kármelhegyi Boldogasszony miséje a „világ méltó királynéjának” nevezi, a keleti mise szövege mindjárt az elején mutatja be hódolatát a „szentséges, szeplőtelen, több mint dicsőséges és áldott Királynőnek”.

Az imádkozó Egyháznak szava tehát, a szent liturgia, mint hűséges tükör, megmutatja hitét imádságaiban. A keleti és nyugati Egyház egyaránt hirdeti liturgikus énekeiben, olvasmány-szövegeiben, könyörgéseiben Máriának királynői méltóságát, melyet a keresztény egyházművészet versengve ábrázol. *Ha ennek a ténynek gyökerét vizsgáljuk*, megtaláljuk azt az egyedül álló tényben, hogy Mária, a földi nő, Dávidnak sarja, Izrael leánya, *az Istennek anyja*. A Szent Szűznek minden kiválósága innen forrásozik, minden szépsége Krisztus szépsége, minden sugár, melyet földi utaink sívárságára bocsájt, az Igazság napjából, Krisztusból származik. Mária a prizma, melyen át ránk sugárzik az isteni napnak szelid világossága. Isten akaratából Máriának örök üdvösségünk művelésében óriási része van, hiszen a *Megváltás művének végrehajtásában bensőséges társa*

volt Krisztusnak: a mennyország királynéja s a világ Őrnője ott állott a Kereszt tövében és együtt ajánlotta fel a szent, kálváriás áldozatot isteni Fiával. Ha pedig Jézust királynak nevezzük, nem csupán istenfiúi mivolta miatt, hanem megváltói tette miatt is, akkor Máriának is újabb címen jár e királynéi méltóság, nemcsak azért, mert Istennek anyja, hanem azért is, mert segítő-társa volt Krisztusnak a Megváltásban.

Semmi kétség tehát, hogy Mária e világmindenség királynéja, méltóságával minden teremtetett dolgot felülmúl, Fia után ő a legeslegelső mindenek felett. Ezért nevezzük őt kezdetől fogva az embernél sokkal tökéletesebb lénynek, az angyalok királynéjának, őt, akihez a legcsekélyebb bűnhomály sem férkezett, aki egészen szép és egészen tiszta s az ártatlanságnak és életszentségnek oly teljességét birtokolja, melynél nagyobb az Istenen kívül senkinek sincs birtokában. Nem vet árnyékot Krisztus egyedülvaló voltára Mária méltósága. Hiszen a mindenség királya végtelen, de hozzánk, kicsiny lényekhez való leereszkedésében azt akarta, hogy közötté, az egyetlen Közvetítő s az istenség között segítő lények legyenek. Így könnyebb minékünk, ha hozzánk közelebb állók, emberségünkhöz idomult valakik nyúlnak a lelkünkhöz. Szent szerszámokat, eszközöket talált fel; hogy lelkünket magához kapcsolja: a hét szentséget; emberek segítségére utal bennünket s a szentekhez utasít. — Mily természetes tehát, hogy édesanyjára mutat: Menjetez hozzá, a királyné szavára mindent megteszek.

Nem a létezés vizében gyöngyöző buborék, amit Máriáról mondunk, valóság az, keményebben, mint a csillagok világa. Igaz: semmiképpen sem evilági uralom ez a királyság, mint ahogyan Krisztusé sem az. Krisztustól nem lehet eltagadni a világi uralomhoz való jogát — mondja XI. Pius —, ám földi élete folyásában teljesen tartózkodott ezen uralom gyakorlásától. Így van Máriánál is, nem úgy a világ királynéja, ahogyan azt értené földi értelem. A nőnek finomsága, az édesanyának mélységes szeretete érvényesül ebben a királyi hatalomban. Mint királynő, sohasem él végrehajtó és ítélkező hatalommal, nem hordanak mellette pallost, nem a kard, hanem a mindent eltakaró, mindent magához ölelő palást az ő jelképe. *Liguori Szent Alfonz* gyönyörűen fejti ki: Mária királyi hatalmának gyakorlása csupa édesség, csupa kegyesség, merő jóság, merő irgalom. Krisztus, a király magának tartja fenn az igazságszolgáltatást, a bűnösök megbüntetését, a Királyné gyengéd keze csak simogat, csak imádságra áll. És, amint már a régi atyák s a középkor nagy

tanítómesterei mondták, ezért éppen abban királyné, azaz uralkodó, kinek akarata teljesedik, mert ő a könyörgő mindenhatóság. Hiszen a kegyelem, a szeretet és a béke országának királynéja, azé az országé, ahol a törvényhozó hatalom elsősorban abban nyilvánul meg, hogy az Isten szeretete, a kegyelem a szívekbe hatol s az Isten felé vonzza a lelkeket.²⁹⁹

26. Sarlós Boldogasszony

(Július 2.)

Másfélévezer óta ez a nap a keleti egyházban annak az emlékünnepe, hogy 469-ben Mária ruháját ünnepélyesen elhelyezték Konstantinápoly Blachernai nevű külvárosának bazilikájában. Ezt az ünnepet ismerték meg a ferencrendiek, mikor 1204 óta latin uralom alatt állt a császárváros, de természetesen új tartalommal töltötték meg. Mária látogatása Ain Karembe nénjénél, Erzsébetnél lett az új ünnep tárgya, amelyet ferencesrendi ünnepből VI. Orbán pápa emelt általános egyházi ünnepé 1389-ben. Őseink az aratás kezdetét kapcsolták az ünnephez, hiszen ez idő tájt kezdik az aratást. És ezért népi neve a mai napig Sarlós Boldogasszony. A sarló a legelső gép, amellyel az őseink az aratás munkáját megkönnyítette. Az embernek, az ellenes természetén uralkodó szellemének a kenyér a legcsattanósabb bizonyítéka. A fűfélék magvát a gyűjtőgető kultúrfokon álló társadalom kezdte először felhasználni, eleinte csak tűzőn pörkölt magvakat ettek, azután feltalálva az őrlést, megjelenik a kenyér. A gabonának kézzel való tépdesését a sarló feltalálásával gyorsították meg. Lényegében ugyanezt tette, fokozott teljesítő képességgel a kasza, manap pedig az aratógép. A gép az embernek kenyérkereső társa, élettelen és mégis élő, meghitt barátja lesz. Ha így tekintjük a gépet, akkor az működésével hozzásegíti az embert a Kezdet istenien nagy parancsának teljesítéséhez: uralkodjatok a földön és hajtsátok hatalmatok alá! Ezt is mondja a kereszténynek Sarlós Boldogasszony ünnepe.

A másik pedig ez: a Látogatás, Visitatio ünnepe tősgyökeresen a nyugati Egyház ünnepe. A gótikus kornak tetszett ez a szép idill, amely Ain Karembe három hónapon keresztül lejátszódott, szürke olajfák, zöldelő gyümölcsösök lombjai között, ott, ahol fent a hegy tetején Zakariás, az ősz pap és felesége, Szűz Mária rokona Erzsébet lakott. Itt látogatta meg őket Mária, itten találkozott a két áldott állapotban levő asszony: Erzsébet, a Keresztelő anyja és az Istenanya. És itt mondotta Mária az

Újszövetség háladalát a Megváltásért, a Magnificat-ot. Ez a magasztaló ének a délutáni istentiszteletnek, a vecsernyének tetőpontja lett: Mária magasztaló énekének mondása közben füstölik meg ünnepélyesen az oltárt, miközben mindenfelé szerte hangzik Máriának jövődölése, hogy boldognak mondja majd őt a föld minden nemzedéke. A gótikus ember ezt látta meg, látóköre kitágult: az Oltremare, a Tengerentúl tájain is mindenütt ott állottak Mária kegyhelyei, úgy, mint az európai hazában, ebben az időben kezdték az estéli harangszót a Szent Szűz tiszteletére, hogy emlékeztesse az otthonmaradottakat a messiási távolban küzdő keresztesekre. Így ez a ferencesek által szerzettükben már 1263-ban bevezetett ünnep mintegy hálaadó ünnepe lett ennek a keresztesekre mindenütt vigyázó, szerte a föld kezekén az elesetteket látogató, a szegényeket istápoló Máriának, kinek tiszteletére 1389 után, a világegyházban történt ünneprendelet után egyszerre hárman is szerkesztettek, egymással versenyezve, zsoltosmát. Az egyik *Adam Easton* angol bíboros, aki három szép himnusznak a szerzője, a másik *Raymundus de Vineis*, a domonkosok generálisa, kinek alkotását mai napig használják rendtársai, a harmadik *Jenstein János*, prágai püspök, cseh kancellár, kinek Nepomuki Szent János volt a helynöke, ő vezette be Csehországban az ünnepet és ő is szerkesztett officiumot és költött himnuszokat a Látogató Szűznek tiszteletére.

27. A Kármelhegy Ásszonyának ünnepe

(Július 16.)

Kármel

Kéken emelkedik az ég felé a Kármel hegye, amint mesziről közeledik feléje a zarándok. A 25 kilométer hosszú egyenes hegy széles hátának fennsíkjai és völgyecskéi dús növényzetet hordoznak, ezer színben mosolygó virágok, gyümölcsfák és szőlők hódítják el a talajt a mindent elborító erdőség elől. A magas fák között a bozótban vidáman futkoznak a róókák és a gazellák, éjszakái pedig sakálok üvöltésétől s a hiénák sikoltó kacagásától visszhangzanak. Ezt a szépséges hegyet, mely az ókorban még sokkal tetszetősebb volt, az Őszövetség „kertnek”, héberül *kármelnek* nevezte el. Itt élt 2700 évvel ezelőtt *Illés próféta* a hegy egyik barlangjában, közel a meredek hegyfokhoz, mely 500 méter magasságban falmeredeken zuhan a Földközi-tenger fodrozó tükrébe. Ezen a helyen pillantották meg három esztendei szárazság után a próféta imájára az első felhőcskét, mely a tengerből felszállt, akkorát, mint az ember tenyere. Es íme, csakhamar elsötétedett az ég és felhő, szél és hatalmas eső támadott és véget vetett az aszálynak. Ebben a felhőben már az egyházatyák a Szent Szűz előképét látták: mint a felhőcskéből a jótékony eső, úgy származott Máriából a világra megváltását harματοzó Krisztus is. Azóta mindig szent hely volt a Kármel hegye.

Az Őszövetség idején Illést követve „prófétafiak” éltek itt; lehetséges, hogy már ők is tisztelték az eljövendő Messiás anyját, kinek alakját, a szűzi édesanyját, Illés után száz évvel Izajás próféta festette meg írásában.³⁰⁰ A Kármel annyira szent helynek számított az ókori népek köztudatában, hogy még pogányok is felkeresték. A Kr. e. VI. században *Pythagoras*, a nagy matematikus-bölcselő is meglátogatta és elmélkedéseiben elmerülve járt-kelt a szent hegyen, melyen Kr. u. 68-ban *Vespasianus* tábornok, a leendő császár Jeruzsálem ostromára indulva áldozatot mutatott be a szent hely istenének. *Tacitus*, a római történet-

író megdöbbenve jegyzi meg, hogy ezen a hegyen olyan istenséget imádnak, kinek sem szobra, sem temploma nincsen, csak egyetlen magányosan álló oltára a szabad ég alatt.

Remeteélet

A keresztény korban sem szakadt meg sohasem az éghez oly közelálló vadregényes hegyen az Istennek szentelt élet. Minden esetre biztos, hogy már a III. századtól kezdve Szűz Máriának, mint a Kármelhegy Védőasszonyának tisztelete virágzott a remeték között. Krónikákban fel nem jegyzett szent életek csendes folyama patakzott itt, melyekről csak egy-egy történeti név felbukkanása szolgál elmosódó híradással. Így például tudjuk, hogy *Jeruzsálemi Szent Cyrill*, a nagy görög egyházatya is élt itt egy ideig. Ezután azonban elhallgatnak a tudósítások, míg a korforduló, a XII. század be nem következik. Ennek elején jelent meg ugyanis egy frank keresztesvitéz, a Limoges-ből való *Berthold lovag*, ki Jeruzsálem bevétele (1099) után a kardot felerősítette a fakesztytel, daróc köntőssel csillogó vértzetét s a tábori életet a remete kunyhójával. A szent vezeklőt a görög remeték néhány év múlva már lelki atyjuknak tekintették. S mikor a remeték feje, a higumencs meghalt, őt tették meg utódjává. Berthold atya a szélszórta lakó remetéket összegyűjtötte és monostort épített számukra, a Kármelhegy Asszonyának pártfogása alatt. Az intézmény nyugodtan virágzott, mert alapítója elérte az előjárók világrekordját: 1188-ig élt a Kármel szent magányában és 115 éves korában hunyt el istenes halállal.

Kármel férfiai

A kármelhegyi Szűzanya szentélyét Berthold után már a Szentföldön született férfiú vette át, *Szent Brokárd*. Mivel vezetésének ideje alatt tovább szaporodtak a kolostorok, a XIII. század első évtizedeiben szükségessé lett a rend megszervezése. *Albert*, jeruzsálemi pátriárka alkotta meg 1208-ban a *Kármelhegyi Boldogasszony Testvéreinek* eredeti szabályzatát. Mindehnyit ismerték már és szerették a barna darócban járó, fehér köpenyes, mezítlábas testvéreket, amikor a szerzet újabb fordulóponthoz jutott *Stock Simon* szereplésében. Simon elhagyva szülei otthonát, 17 éves kora óta egy hatalmas öreg tölgyfa odvában élt remeteéletet Anglia egyik vadonában. Szent életét, vezeklését húsz év múlva Isten azzal jutalmazta meg, hogy parancsot adott neki oly szerzetbe való lépésre, amelyet hazájában még alig ismernek. Így lépett be *Aylesfordban* az első angol kármeliták közé és hosszú éveket töltött a Kármel hegyén is,

Már négy éve volt a rend egyetemes főnöke, mikor 1251. július 16-án a híres *skapuláré-látomásban* részesült. Angyalok seregétől körülvéve megjelent neki a Szent Szűz és skapulárét, vállruhát tartva kezében mondotta neki: „Ezt a ruhát adom neked és az összes kármelitáknak. Aki ebben hal meg, nem jut az örök tűzre.” Negyven év múlva, 1291 óta nem élt többé kármelita a Boldogasszony hegyén. Mikor ugyanis a Szentföld utolsó vára, Acco elesett, a szerzetesek egy része bárkában menekült el, a többit a szaracénok mészárolták le. 1630-ban telepedtek le újra a hegyen, miután a rendet *Nagy Szent Terézia* († 1582) szellemében megreformálták.

Stock Szent Simon látomása óta a Kármelhegy templomának ünnepe július 16-a, az a nap, amelyen a skapuláré intézménye létrejött. Ünnepe ez a nap a Kármel hegyén és szerte a világon. Visszagondolunk a régi alapokon újra épült kármelhegyi templomra, melynek nagykapuja előtt felejtethetetlen azúr tündöklésben ott csillog a végeláthatatlan tenger. Bent a hatalmas kupola alatt, szemben a kapuval szinte lebeg a főoltár; alatta Illés barlangja eredeti csupasz sziklaival. A márványból épített, aranyos bronzsal díszített hátsó oltárfal tágas fülkéiben pedig ott trónol titokzatos, szelíd tekintettel a Kármelhegyi Boldogasszony. Súlyos színarany koronával a fején, mintha azt mondaná, hogy teljesíti a kóruson ezen az ünnepen felhangzó XIII. századi ősi himnusz könyörgő énekét:

Kármel virága, virágzó szőlőtő,
Mennyei fény, ó szűzi szent szülő:
Egyetlen vagy!
Szende anya, férfit nem ismerő,
kármelitáknak kegyet esdeklő
tengerocsillag.³⁰¹

28. Havi Boldogasszony

(Augusztus 5.)

Ma már alig-alig ismert, egykor rendkívül népszerű Mária-ünnep van ezen a napon. Tulajdonképpen a földkerekség leg-tiszteletre méltóbb Mária-templomának búcsú napja: a római Nagy Mária-templom, a Santa Maria Maggiore dedikációs ün-nepe. Az Esquilinus hegyen épült órómai bazilikát Liberius pápa építtette a IV. század derekán. Ezt a bazilikát átépítette és Mária tiszteletére szentelte III. Sixtus pápa (432—440). Az efezusi zsi-natot (431) követő évtized pápája ezzel a bazilikával akart hó-dolni az Istenszülőnek, akit ekkoriban akart az Istenanyaság trónjáról letaszítani az eretnokség. A középkor derekán a hosz-szú ideig helyinek megmaradt ünnepet új hiedelemmel bővítette a gyermeteg népi lelkület. Régtől fogva szokás volt ugyanis ezen az ünnepen a bazilika kazettás mennyezetéről fehér rózsá-kat hullatni a misét hallgató hívősegregre: Mária lelkének isten-adta hófehérségét jelképezték ezzel a virágessóvel. A szokás ma-gyarázatául bájosan naív legenda keletkezett: amikor a bazili-kát építették, Isten azzal jelölte meg a helyet, hogy a nyári rek-kenőn szüzi hó fehérlett hajnalban a leendő templom helyén. A legenda egész Európát beszárnyalva villámgyorsan terjesz-tette az új ünnepet: a *Havi Boldogasszony*, *Sancta Maria de Nive* ünnepét.

Mi sem állott közelebb a magyar nép lelkéhez, mint ez az ünnep: hiszen annyira szerették a Szegények Pártfogóját, a sok háború, döghalál, éhínség és elnyomatás közepette. Mária fé-nyesebb a szüzi hónál. ékeesebb a napnál. Ő oltja el a bűnnek tűzét az isteni kegyelem hús havával. Az Anjou-kortól kezdve sorra épülnek ezen a címen a templomok: mai napig leghíresebb a Mátyás király által Szegeden épített templom, az Alföld bú-csújárásának központja. 1525-ben, mint a templom egy ősi mise-könyve tanúsítja, gyönyörű búcsú-misést komponáltak ennek a templomnak, mint ahogyan a XVI. század elején az európai himnuszköltészetben ismeretlen dicsérő éneket Kalocsán is ír-

tak a Havi Boldogasszony tiszteletére. A középkor alkonyából a törökjárás korában rémülettel virradó nép a Boldogasszony kezébe kapaszkodva esedezett:

Ó szűz, nemes múltadat
csodálatos voltodat
igazolta égi hó.
Add, hogy sírjon e csapat,
néked adják magukat,
s kenyért kapjon, égi jót.³⁰²

29. Az Assumptio a régi magyar irodalomban

A magyar középkor végét bíborvörösre festi a török veszedelemtől való rettegés. Nem segített ezen az elvakult, önzésében egymással késhegyre menő nemesség, sem a feltörekvő, tolakodó, fényűző városi polgárság. E vezető rétegeknél mind kevesebb helyet foglalt el a valódi vallásosság. A világiasan zajló életben friss oázisként hatnak a XV. század végefelé megreformált, szigorú vezeklő életet élő kolostorok. Ezek a központok teremtik meg akkoriban, 1490—1540 között kódexeikben a magyar nyelvű kolostori irodalmat. Ez az irodalom teljes egészében vallásos jellegű. Ötszáz éves magyar hagyománynak megfelelően jelentősen terjedelmes része Mária tiszteletével foglalkozik és e Szűz Anya-kultuszban talán a legnagyobb rész Mária mennybevételének jut.

Ezeröttszáznyolcban *Halábori Bertalan* magyar zsoldáros-könyvében, a Döbrentei-kódexben, még csak függelékként hozza „Szent Jeronimos beszédét Nagyboldogasszony napjára”. Ezt a tévesen Szent Jeromosnak tulajdonított beszédet az egész középkorban szélkében használták; nem csoda, hogy a gyakorlati érzéssel rendelkező pap ezt a beszédet is lefordította, hogy Mária Mennybevételének dicsőségét hirdesse, aki „szép, miként a hold, sőt szebb a holdnál, mert immár fogyatkozás nélkül fénylik; választott, miként a nap, jószágoknak (erényeknek) fényességével, mert az igazság napja választotta őtet”.²⁰³

A tant magát a Nyulak szigetének, a mai Margitszigetnek, domonkos apácázárdájában 1522 körül írt *Horváth-kódex* fejti ki. Az „Asszonyunk, Szeplőtelen Szűz Máriának haláláról és mennyországban való felviteliről és az ő örök örömiről való” hatalmas beszéd²⁰⁴ első tanulságul elmondja Mária Szentséges halálát. A Szent Szűz előre tudta kimúlását és „önmagát szerette meg az ő halálára”. Hiszen „neki nem illett vala meghalnia, nem volt köteles reá, mert az halál vettetik vala emberre az eredendő bűnért, Asszonyunk Mária pedig megtartotta (mentes volt) az eredendő bűntől”. Második tanulságul el-

mondja az írás „a malaszt ajándékainak tisztességét, kikkel tiszteli Urunk Jézus az ő édes szülését”.

A magyar nyelvű, bensőségesen vallásos kódexek írásaiban kibontakozik Mária mennybevételének egész doktrínája; de nagyon sokszor utolérhetetlen egyszerűséggel, gyermekes naivsággal öltözteti a tan bizonyítását a drámai külső forma csillogó ruhájába. Így van ez például az 1530 táján ferencesektől írt *Tihanyi-kódexben*, melyben „nagy, szép prédikációt” olvashatunk Asszonyunknak, Máriának haláláról.³⁶⁵ A kódexíró elmondja a három keserűséget, melyet „az emberek közönségesen haláloknak idején szenvednek”, de Mária ezektől megmenekedett. A Szent Szűz ugyanis minden fájdalom nélkül halt meg, nagy örömdetes vigasztalással és minden félelem nélkül, biztonságos bátorsággal. Előtte azonban az Isten Fia tanácsot tart a mennyországban. A kódexíró szemléletes, színes tollal írja meg a jelenetet. Jézus így szólt a mennyország lakóihoz: „Ímé, jelen vagyok az üdö, kibem az én szent anyámnak lelki az testből kijövő. Minemű tisztességet illik azért az ő szent lelkének és testének tennem?” A kérdésre sorra válaszolnak a kérdezettek és bájos naivsággal tizenkét „konveniencia”-érvet sorolnak elé, miért kell Máriát testével együtt a mennybe felvinni. Jézus elé sietnek az *angyalok* és azzal bizonyítják a mennybevétel illendő voltát, hogy így kívánja a tökéletesség. Mária ugyanis minden angyaloknál és szenteknél szentebb, tehát boldogságának is nagyobbak kell lennie; ha pedig test nélkül vétetnék fel az égbe, boldogsága csorba volna, „mert az ő lelke kívánságot vallott volna az ő testéhez”. Ezután előlépnek az emberiség ősszülei, *Ádám* és *Éva* és kijelentik, hogy Máriát „a mindenható, rettetes és féltendő Uristen” ítélete alól ki kell venni, mivel Istennek anyja s így kivétetik Évának átkából, hogy az ember porból van és porrá leszen. Harmadiknak a *pátriárkák* szólalnak meg és azzal bizonyítják Mária mennybevételének méltó voltát, hogy a Fiúnak tisztessége átszáll édesanyjára is; így tehát „Isten székének, az Úr házának, Krisztus hajlékának méltó dolog testben és lélekben ott lennie, ahol az Úr Krisztus vagyon”. Ezután a *proféták* lépnek elő és bizonyítják a mennybevétel illő voltát, „hogy az ő mondásaikban híveknek találtassanak”, hiszen már Dávid megjövendölte, hogy a király jobbja mellett áll majd aranyos ruhában a királyné-asszony. Utánuk *Krisztus szent tanítványai* tanúskodnak, akik közül már Szent János evangélista megírta, hogy Krisztust követi az, aki Krisztust szolgálta. Az Istennek Anyja pedig mindenekfölött szolgálta az Urat: méhével, tejével, teljes életével. Majd a *szent vértanúk* hozzák fel ér-

vüket: drágalátos az Űr színe előtt szentjefeinek halála. Jézus édesanyjának halála pedig sokkal drágalátosabb mindenkiénél, mert ő mindenneknél drágalátosabb és szentebb. Ezután *a hitvallók* bizonyítják a mennybevételt. Isten mindenkinek megfizet az ő cselekedetei szerint, Mária érdeme pedig minden emberek érdemét felülmúlja. Erre *a szűzek serege* éneкли Mária dicséretét: „A tisztaság közel téssen Istenhez”, és ezért Mária tisztaságos testének nem szabad megrothadnia. A szűzek után *a választott szentek* hangoztatják, hogy ha méltó dolog az ő testüket sokféleképpen tisztelni a földön, Istennek szerzése szerint, mennyivel inkább kell Isten anyjának testét megtisztelni a mennyországban.

A teremtmények után *maga a Szentlélek-Isten* bizonyítja Mária mennybevételének helyes voltát. Ő maga szállott rá a földön és malaszttal teljessé tette Máriát, méltó tehát, hogy „az ő szentséges testének tagjai a mennyországban is teljesek legyenek dicsőséggel”. A Szentlélek után *Isten Fia* tesz tanúságot: „Ahogyan az én testem eredett az én szent anyámnak testétől, azért, miképpen az én testemnek nem kellett megrothadnia, ezenképpen az ő testének sem.” Végül *az Atya hatalmasága* is bizonyítja Mária test szerint való mennybevételét: Máriát minden teremtmény fölé kell felmagasztalni, a Fiú fogadásában, szülésében, és minden malasztoknak adásában, hogy igaz legyen a mondás: „Tőn énnékem nagyot, aki hatalmas és szent az ő neve.”

Mária tehát meghal. Az 1526-ban írt *Kazinczy-kódex* elmondja az óbudai klarisszáknak, hogyan búcsúzott el Mária halálos ágyán sorra az angyaloktól, akik körülállták őt, az apostoloktól, és külön Szent Jánostól, mondván: „Én szerető fiam, János, emlékezzél meg az én szerető fiamnak és a te édos mesterednek beszédéről, kikkel engemet tenéked anyául ajánla. Én azért fiam, János, meghalok harmadnapon és az én testömet eltemetésre néked ajánlom.” Mikor azután csakugyan meghalt, az apostolok a szűzekkel egyetemben sírva panaszojják: „Miért hagysz el minket, ő, mi vigasztalónk? Te voltál ez világon az mi munkánknak jutalma, teveled egyetemben minekünk élni országolás, ne hagyj el azért minket, Istennek ő, boldog anyja!” A marosvásárhelyi ferencesek által írt *Teleki-kódex* elmondja, hogyan virrasztottak az apostolok „az Szűz Mária koporsója körül ülvén és nagy szunnyadozással nyomorognak vala és valának álommal megnehezítve”.³⁰⁷

Am harmadnapon — mint a *Kazinczy-kódex* ezt leírja — eljött az Isten Fia. A koporsót fényes köd veszi körül, angya-

loknak szava zengedez, csodálatos jó illatot lehet érezni. És ekkor megjelenik Jézus angyaloknak sokaságával és tanítványait megkérdi, mi némi tisztességet adjon édesanyjának. Ők pedig tüstént kijelentik: „Miképpen te az halált meggyőzővén ország-lasz örökké, ezenképpen édesanyádnak feltámasszad és az te job-bodra helyeztessed testét!” Az Úr pedig erre megszólal, mond-ván: „Támadj fel én szerelmesem, mennyországnak dicsősége és örök életnek edénye!” És Mária legottan feltámadott és szent fiával és a teljes mennyei udvarral a mennyország boldogságába szállott. A *Tihanyi-kódex* szokott szemléletességgel meséli el Máriának mennybe való megérkezését. Gyönyörű elmélkedés ez, amely leírja, hogyan járult Mária csodálkozva az angyalok kilenc karának eleibe, és ezek hogyan koronázták meg egy-egy csillaggal, azaz mennyei kiváltsággal. Utána a Szentháromság személyei is megkoronázzák és így teljessé vált Máriának tizen-két csillagú koronája. A mohácsi vész évében pedig a Névtelen karthausi az *Érdi-kódexben* közölt színes prédikációjában gyönyörű imádsággal fordul a mennybe ment Szűz Máriához: „Kicsoda az ki feljő a pusztából, mint a feltámadó hajnal... E mai napon királyné asszonnyá szentelt föl téged az Isten szent országában, hogy uralkodjál mindeneken, kik az ő házában és udvarában vannak és minden teremtmény, mennyben és földön engedelmeskedjék parancsolataidnak.”

30. Kisasszony napja (Szeptember 8.)

Az Egyház nagy tanítói nem győzik magasztalni ezt az ünnepet. „A kezdet ünnepe ez, ünnep, melynek végső célja, hogy az isteni Ige egyesüljön az emberi természettel, szüzi ünnep ez, mindnyájan örömeinek és bizodalmanak oka”, mondja Krétai Szent András. — „Minden nemzet ünnepelje ezt a napot, minden fajta, minden nyelv, minden életkor, minden méltóság; örvendezéssel üljük meg a világ örömeinek születése napját!” Damjáni Szent Péter pedig így kezdi e napra szóló ünnepi szentbeszédét: „Az üdvösség kezdete ez a nap, minden ünnepnek királya, íme megszületett a Jegyesnek Édesanyja!”

Ősrégi ünnep

Mert ősrégi ünnep ez a mai nap. Mária születésének megünneplésére a Keleti Egyházban gondoltak először, mégpedig ugyanabban az időben, amikor halálának ünnepe keletkezett, a VI. században. Első nyomát Szent Romanus görög himnusz-költő egyik liturgikus költeményében látjuk, amelyet 536—555 között írt. Szép versekben mondja el a vallásos regény (Szent Jakab Protoevangéliuma) elbeszélését Mária születéséről.³⁰³ A VII. században kétségtelenül Keleten már általános ünnep volt. Szűz Mária születési évét Krisztus születése elé tizenhat vagy tizenhét évvel tették, szüleinek az említett irat szerint a Juda törzsből való Joachimot és a Lévi törzsből való Szent Annát tartották, születési helyének Jeruzsálemet. A háznak a helyén, ahol a szent házaspár élt és a kis Mária megszületett, gyönyörű bazilikát emelt a keresztény ókor kegyelete. Restaurálva, átépítve a mai napig megvan: Szent Anna temploma. A Nyugati Egyház az ünnepet már Sergius († 701) pápa idejében megünnepelte.

Mit mond nekünk ennek az ünnepnek liturgiája? Az Egyház gyakran alkalmazza Máriára a Szentírás szavát, hogy *olyan, mint a bástyafal* (Énekek 8, 9). Mária születésénél már a leendő Máriát, az Isten anyját szemléli a liturgia, mint ahogyan

az építész az imént lerakott alapokat nézve, már az elkészített épületet látja maga előtt. A bástyafal *magas, mélységre nyíló és szélesen magába öleli a várost*. Ilyen Mária jelentősége is, ha születésében szemléljük azt,

Mária magas méltósága

A kicsiny leányka, aki e napon született, az Isten rendjében „magasabb az Égnél, mélyebb az alvilágnál, mértéke hosszabb a földnél és szélesebb a tengerrel” (Jób 11, 8). Senki az Isten teremtményei között nincs, akit annyira kitüntetett, oly magasra emelt volna. Csöppnyi kisbaba még, de máris nagyobb az angyaloknál, a keruboknál és szeráfoknál.

A *szentmise szentleckéje*, a Bölcsesség könyvéből⁹⁹ elmondja, milyen csodálatosak az Isten teremtményei: a tengerek, a források, a hegyek és halmok, a földek és folyók. *Mind ezek előtt azonban már az Isten gondolatában ott volt a legnagyobb ember: Mária*. Öröktől fogva rendelte őt, ősidők óta még a föld előtt. A felsorolt teremtmények között a *legnagyobb* ennek a gyermeknek, ki bölcsőjében fekszik, *a lelke*. Mikor a Mindenható Isten a világot teremtette, minden egyes alkotása után megállapította, hogy amit teremtett, az jó és szép. Ez az alkotása: Máriának lelke egészen kiválóan szép és remek alkotás. Az isteni Mindenhatóság mesterműve, a bölcsesség és szeretet remeke. Istennek képmása legtündöklőbbben az összes emberek között Máriában ragyogott fel. Szeplőtelen szépségének kegyelmi ajándékaiban az Isten Fia oly örömet talált, hogy szinte alig várta, hogy az általa felvett emberi természetnek Mária legyen az édesanyja. A Szentlélek pedig úgy lakozott Mária szívében, mint valami szentélyben, mely valóban méltó hozzá.

Mária méltósága Isten szemében már abban a kis jeruzsálemi bölcsőben teljes szépségében kibontakozott. A mindentudó Úr előre látta, hogy Joachimnak és Annának leánykája *hogyan fogja felhasználni* azokat a csodás ajándékokat, melyekkel létezésének első pillanatától fogva felruházta Őt a Magaságbeli. Előre látta, hogyan kel ki majd a bölcsőből szülei házában, hogyan lesz a templomi iskolának példaképe, és tisztaságos Szűz a názareti kis házban. Előre látta, hogyan szüli a világra a betlehemi istállóban a világ Megváltóját és hogyan működik csendben Jézus mellett istenemberi működése idején. Előre látta, hogyan kíséri őt a keresztúton és a kereszt alatt hogyan áll mellette, hogy diakonusként résztvegyen a világ megváltásában, Előre látta felmagasztalását a mennybevitel-

ben és a dicsőséggel való megkoronázásában. És előre látta Isten szeme a templomokat és kápolnákat, melyek ennek a kis leánykának a tiszteletére szinte megszámlálhatatlan tömegben emelkednek az ég felé. Előre látta az Istenanya oltárait, a művészet remekeit, a költők verseit, az énekeket és a zeneműveket, melyeknek tömjénfüstje a keresztény századokon át az ég felé száll a ma született Mária tiszteletére. Így teljesedett be az az üdvözlés, mellyel az angyal köszöntötte a názareti kis házban: „Üdvözlégy, kegyelemmel teljes!”

Mária mélysége

Mély árokra nyúltak le a régi bástyafalak, amelyek kívülről két-háromszor oly magassá tették azokat, mint a hegyen épült város felől voltak. Ha Mária mélységét akarjuk szemlélteni: ott van *alázatosságának csodálatos világa*. Amilyen magas méltósága van Máriának, oly mérhetetlen Mária alázatosságának mélysége. Akinek tiszta a szeme, ebben a ma született csecsemőben meglátja már a pompás virágba bontakozó alázatosság csíráját. Bármily nagy volt méltósága, felismerte a nagyot, amit cselekedett vele a Hatalmas, de semmit sem írt a maga számlájára. Sohasem volt oly teremtmény, mely Istennek annyira megadta volna a dicsőséget, mint Mária.

Az *ünnep evangéliuma*³¹⁰ világosan tükrözi azt a mélységes alázatot, midőn elmondja Jézus nemzetségfájában, teljes tudatossággal, azt a *négy „foltot”*, mely a világ szeme szerint mintha beszeplősítené ezt a származást. Máriának, Dávid házából való királyleánynak négyen voltak ősei között, kiknek cselekedeteit szégyelni lehetett és mégis ebből a talajból származott ő és szent Fia. Amikor az istenanyai méltóság üzenetét kapta Gábiel arkangyaltól, mely magasra emeli őt, minden teremtetett lény fölé, *szolgálóleánynak* mondja magát és a közönséges emberek közé sorolja magát ezzel. És így tesz egész életében. Ő, aki a legtisztább minden emberek között, *a bűnösök közé vegyül*, midőn Fia születése után 40 nappal a templomban a tisztulás szertartásának veti magát alá. *Szó nélkül viseli el*, mikor a kánai menyegzőn isteni fia először visszatartatja kérését, ugyanígy hallgatagon engedi, hogy gyermeke látszólag mintegy megtagadja őt, mikor a rokonsággal fölkeresi és fia anyjának és rokonainak azokat vallja, akik az ő igéit hallgatják és teljesítik. Végül fiát is elveszti a Kálvárián, nem csupán azzal, hogy szörnyű halálának szemtanúja, hanem azzal is, hogy fia bizonyos mértékig, mint *Bossuet* mondja, megszünt

fia lenni! „Asszony, íme a te fiad!” = mondja édesanyjának. Szent János evangélista ez, aki egykor Jézus végrendelete értelmében az ő helyére lép. Jézus ekkor a megalázás mélypontjára került. Isten az Atyja, mint Máriának Isten a Fia. Az isteni Megváltó mintha elvesztette volna mennyei Atyját, mert már csak Istenének nevezi: „Istenem, Istenem, mért hagytál el engem!” Máriának el kellett vesztítenie fiát, aki most már csak asszonynak és nem édesanyjának nevezi. És mikor 40 nap múlva fia eltávozott a földről, Szent János gondozása mellett még hosszú ideig kellett élnie. Bizonyára benne is felmerült a gondolat, a vágyódás, meddig kell még a siralom völgyében járnia, Jézus azonban nem hallgatta meg, és még sokáig hagyta Szent János gondoskodása alatt. Ó, mily csere ez! — kiált föl *Szent Bernát*: Jézus helyett Jánost adják neki, mestere helyett a szolgát, Isten Fia helyett Zebedeus fiát. A Szent evangélista anyjának ismerte őt el és Mária ezt a cserét teljes alázatossággal elfogadta.

Mária mindeneket magába ölel

Amint a bátyafal a várost és a sík vidék odamenekülő népét védő karjaiba öleli, ugyanígy tesz Mária is. *Oltalmazó bátyafal, nagy ígéret*. Az egész világnak bátyafala, minden emberé. Gondoljuk csak el, mennyi ember élt már, mennyi halt meg és mennyi születik még e világra. Testük szerint mind Éva gyermekei, lélekben Máriáé, aki minden ember számára anyai szeretetet érez szívében. És örül annak, hogy annyi embernek édesanyja lett. „Honnan van, kisleányka, köpenyed, mely elég tág, hogy ennyi gyermeket magához fogadjon, honnan vannak szárnyaidd, hogy ennyi kiscsirkét magad alá gyűjts? Ám a te mértéked szélesebb és hosszabb, mint a földön mérni lehet. Igazak és bűnösök elférnek szárnyaidd alatt, a bűnösök megbocsátást nyernek közbenjárásodra, az igazak pedig megmaradnak kegyelemben teáttalad”, — mondja *Avilai János*.

1. Valóban oltalmazó bátyafal, nagy ígéret ez a ma született csöppnyi kislány. *Szülei részére az*. Joachim és Anna koruknak igazai között különleges erényükkel világoskodtak. Szívükben ott parázlott a hit és a Megváltó utáni vágyakozás, Isten és az emberek iránti szeretet és az imádság lelkisége. Egy bánatuk volt, nem volt gyermekük és már korosak voltak. Imádságukat végre meghallgatta az Úr, mikor már nem volt reménységük. Itt van íme karjaikban a kisleány, kit Isten fölruházott a természetnek és kegyelemnek minden ékességével,

Az istenfélő családban ettől kezdve folytonos volt a szent öröm boldogsága. Nem gúnyolták őket az emberek magtalanságuk miatt, immár az erényeket, melyeket hosszú életükön át magukban kitermeltek, átültethetik leánykájuk lelkébe. Meghallgatásuk iránt hálából ezt a kisleányt egészen a Magasságbeli szolgálatára akarják szentelni.

2. Oltalom és nagy ígélet Mária *a zsidó népnek*, amelyből származott. Az ünnepi evangélium úgy végződik, hogy Máriától született Jézus, kit Krisztusnak hívnak. Ez a Krisztus az, akiről azt mondotta az angyal, hogy népét meg fogja váltani bűneitől (Máté 1, 21.). Íme, most Mária születése után már nem soká tart, hogy a választott nép várakozása beteljesül. Nincs már messze a nap és az óra, amikor megszületik majd az Úr Jézus, a világnak Megváltója.

3. Oltalom és nagy ígélet végül Mária *az egész emberiségnek*. Az emberiség *reménysége* ő. Mikor 1856-ban III. Napóleon császárnak fia született, akkor, mikor ez az uralkodó hatalmának tetőpontján állott, virágokkal és zászlókkal díszítették Párizst. A császár egymillió frankot ajándékozott jótékony célokra, Párizs Tanácsa 200 000 frankot. Európa államai sorra mind siettek szerencsét kívánni az ifjú herceg születéséhez. Azért volt oly nagy az öröm, mert mindenki azt hitte, hogy a trónörökös születésével Napóleon hatalma végleg megszilárdul. — Mennyivei nagyobb örömmel kell szívünkben visszhangzani Mária születése napján! Ő nem csalóka remény volt, mint a császár sarka. Édesanyja a Megváltónak, aki legyőzte az alvilág hatalmait, a béke édes hercege. Mária a liturgia szava szerint a hajnali pirkadat, mely bíborfényével előre jelzi az Igazság Napjának fölkelését. Ő az az asszony, akit a bezáruló édenkertben az Isten megmutatott a leendő emberiségnek, hogy gyermekével karján eltiporja a sátán alvilági hatalmát. Az a próféta, aki a gyönyörű sorokat leírta: „Harmatozzatok égi magasok” — Istentől kapott látomásában a Szűz is látta, aki annak az Igaznak édesanyja lesz. Az emberiség még nem tudta, hogy ismeretlen vágyódása beteljesedett. De messze, ott a római birodalomnak egy lenézett kis tartományában már élt a leányka, aki a szent sarjadéknak édesanyja lett, kiben ismeretlenül is bízakodott és várt a földkerekség minden nemzete.

Ez a ma született kisleány az emberiség *békehordozója*, az Egyház a mai ünnepen azt kéri könyörgésében, hogy Mária születése adja meg a béke gyarapodását: „Szolgáidnak kérünk Urunk add meg a mennyei kegyelem ajándékát, hogy akinek üdvössége a boldogságos Szűz születésével kezdődött: azok szá-

mára az ő születésének áldozattal megült napja adja meg a béke gyarapodását.” Csakugyan, amikor Mária megszületett, már béke volt az akkor ismert földkerekségen. Janus temploma zárva volt, jeléül annak, hogy nincs már háború. Rómában olajforrás fakadt egy helyen a földből: később ezen a helyen épült az örök városban az Istenanyának első temploma. Nemcsak a zsidó nép prófétái hirdették az Eljövendőt, még a rómaiak legnagyobb költője, *Vergilius* is megénekelte, hogy eljön íme az emberiség életének utolsó kora, amint Sibylla megjövendölte; az új századok nagy sorozata indul el, midőn a Szűz gyermeket szül. A békének és nem a harcnak hozója a béke hercegének édesanyja, békés nyugalmat és nem nyughatatlanságot szerez a földre és palástjának kedvességével öröme törli fel a bánat könnyeit.

Ez a ma született kisleány az *Istenember családjának megalapítója*. Anya lesz majd egyszer, kinek Fiában az egész emberiség testvéreként egyesülhet. Csillag ő, ki feljöveteleével születésekor a napot hirdeti előre, a hajnali szürkület, mely a napkeltét jelzi. „Az Isten a mi királyunk ősidőktől fogva, ki szabadságot szerzett a föld közepén”, — mondja a zsoltár (Zsolt. 73, 12.). *Szent Bernát* szerint a „földkerekség közepe” Szűz Mária, Ő a világegyetem központja, az Isten szent frigyszekrénye, Ő minden dolognak oka, a századok nagy ügye („*Rerum causa, negotium saeculorum*”). Feléje fordulnak ezen a napon az ég lakói, mert tudják, hogy a mennyország immár nem lesz üres az emberektől. Feléje fordulnak az emberek, kiknek lelke a várakozás homályában várja a napot, hogy a kiengesztelt Isten országába eljuthassanak.

„Örüljünk tehát ennek a napnak, amelyen Mária tisztaságos méltóságát ünnepeljük. Hiszen Őt választotta ki Alkotója, hogy lakása legyen benne, Ő, az Istennek fia. Trónussá lett ez a kisleány, melyben az örök mennyei Atya megvalósította elgondolásait, melyben a Szentlélek, mint templomában megpihent. Drágakő ez a csecsemő, kinek értéke felülmúl minden földi értéket, szépsége minden földi ékességet, az Istennek leendő anyja, minden szépség legnagyobbika. Ő általa tért vissza az emberiség a száműzetésből édes hazájába, Ő általa nyerte vissza az emberiség az elvesztett édenkert gyönyörűségét. Ő általa tért vissza hüvelyébe a paradicsom kapujában álló kerub lángoló pallosa, ő nyitotta ki az élet kapuját. Benne teljesedett ki minden, amit az Ószövetség boldog prófétái megjövendöltek. Benne köszöntjük feltámadásunknak biztos ígértét, mert Ő bizodalunk szilárd horgonya, a hívó népnek meny-

nyei bástyája, a keresztény nép legyőzhetetlen pallosa, ellenségeinek rémülete. Tekints tehát Mária alázatos könyörgésünkre, nyújts segítő jobbot azok felé, akik az élet útján botorkálnak, siess segítségére azoknak, kik a világ tengerén hajótörésben fuldokolnak. Hallgasd meg könyörgéseinket, hisz oly könnyű ez neked! Édesanya vagy, lépj határtalan bizodalommal Szent Fiad elé, hisz korlátlan hatalom jutott neked osztályrészül. Bűneink könyörületed nagyságát merítik ki, gonosz cselekedeteink hasonlíthatatlan jóságod előtt nem képeznek akadályt. Téged emelt fiad az egek és az egész teremtés fölé, hatalmat ma is a csodák hangos szava hirdeti. Könyörgő szavad parancs, kérésed fiadnak öröme. A Te dicsőség az Ő dicsősége, kéréseidet mindig teljesíti. Tekints tehát jóságos uralkodónk könyörgésünkre, eszközöld ki bűneink bocsánatát, add meg nekünk az üdvösség reménységét és add, hogy elnyerjük az Atya, Fiú és Szentlélek kegyelmét, az örökkévaló egy igaz Istenét, kinek hatalom és dicsőség, tisztesség és imádás legyen mindörökkön örökké. Amen.” (Nikodémiai Gergely.)

31. Mária Szentséges Nevének ünnepe

(Szeptember 12.)

Mit jelent a név?

A név titokzatos, szinte varázserejű valami a régi népeknél. Sok istenben, jó és rossz szellemekben hittek. Az volt a véleményük, ha ezen istenek és szellemek igazi nevét ismeri valaki és kimondja, már maga mellé állíthatja őket. Aki kimondja a szent név szavát, igéjét, az már ezzel a pusztá ténynyel „megigézte” őket. A mohamedánok Allahnak 99 nevét, azaz 99 tulajdonságát sorolják el olvasójukon morzsolgatva a számot. A kereszténység a maga egyedülálló igazával áll a világ elé és megmutatja a hamis istenek és nem létező szellemek helyett az igaz Istent s az Isten Anyját és az égiek egész udvarát: az angyalokat és a dicsóult szenteket és *ezeknek nevét hívja segítségül.*

Mária nevének ünnepe

Ilyen szent név ünnepe a mai: Mária szentséges Nevének napja. Mária nevét *már nagyon régen kezdik külön tisztelet tárgyává* tenni. Az első, akinél ezt látjuk, Anglia primása, *Szent Anzelm* volt. Sok Mária-imádsága közül kiemelkedik az, amelyben már kifejezetten imádkozik Mária nevéhez: „*En méltatlan azt az egyet kérem, azért az egyért könyörgök a Te szeretett Fiadnak nevében: add meg nekem, nyomorultnak édességes neved folytonos és örök emlékezetét. Legyen nekem édes étel, lelkemnek mézes elege. Legyen velem a veszedelmek közepette, legyen velem a szorongásokban, legyen velem, ha szívem kedvre derül.*”¹¹

Mária nevének tiszteletétől azonban külön ünnepeig még hosszú volt az út. 1513-ban egy spanyolországi egyházmegye, Cuenca, már engedélyt kapott II. Gyula pápától, hogy Mária szentséges nevét ünneppel ülj meg. Ez annál érdekesebb, mert

Jézus Szent Nevének külön ünnepét a Szentzsék még nem engedélyezte, bár Szent Ferenc fiai többször kérték már ezt. Mária szentséges nevének ünnepét Boldog XI. Ince pápa, Buda felszabadítója rendelte el az egész egyházban, annak emlékére, hogy 1683. szeptember 12-én a törököknek nem sikerült Bécs városát bevennie. Ez az ünnep azóta hirdeti a pogányokon aratott győzelmet, mert ezzel a történelmi dátummal kezdődött meg a törökök kiszorítása a Duna-medencéből.

Mit jelent nekünk Mária szentséges neve? Sok gondolatot rejt magában ez a név, különösen kettőt emelünk ki belőle.

Mária neve irgalmas név

Hogy milyen mélységet tár fel ez a név, annak szemléltetésére vissza kell pillantanunk egyházunk történelmének egyik leghányatottabb korszakára, mikor a „vas-század”, a X. század virrad a világra. Sokan már nem is reméltek egy új ezredévben. Hihetetlen, mennyire süllyedt a kereszténység állapota ebben a korban. Az olaszországi pártoskodó nemesek aljassága fiatal, oda nem való gyerekekkel alázta meg Szent Péter trónusát. Európa-szerte három nagy sebből vérzett az Egyház: a nősülő papság, az egyházi hivatalok vásárolhatósága (Simonia) és az investitúra bűneiben. Ugyanebben a korban egyszerre három oldalról új barbárok törtek az európai művelődésre: északról a normannok, nyugatról és délről az arabok, keletről a magyarok. Hihetetlen erővel indul el *Cluny vezetésével egy reform-mozgalom*. Újra a tökéletes tisztaságot emelték eszményképpé; a szegénységet életformának választották. A hatalmaskodást kerülő emberek lendültek élre, kik a saját magukon kezdett reformot elsősorban vezeklésnek fogták fel, mert jól tudták, hogy minden különösen bűnös kornak ez a legfőbb szükséglete. És ez a reform-mozgalom, mely a X–XI. század lelkiségére mindenestől rányomja bélyegét, vezérének Máriát választotta. Így lett az Istenanya egy vérbe és kéjbe sötétedő világnak vezércsillaga, a vezeklő mozgalom Nagy Jele.

A reform-mozgalom *Nagy Jele két gondolatból tevődik össze*. Bár mind a kettőt régen ismerték, akkoriban mégis újszerűnek tűnt fel erősen kihangsúlyozott volta miatt. Az egyik gondolat az *Irgalmasság Anyja (Mater Misericordiae)* motívuma. A reform-mozgalom első szellemi vezére, *Szent Odo*, Cluny alapítója, nevezte mindig ezen a címen az Istenanyát. A szent apát egykor egy megtért útonállót vett fel szerzetesnek, aki annyira vezekelt bűneiért, hogy a vezeklő öv ágyékába nőtt

bele. Halálos ágyán ez a szerzetes megmondotta Odónak, hogy tündöklő szépségű asszony jelent meg neki, aki magát az Irgalmasság Anyjának nevezte és megmondta, hogy három nap múlva magához veszi őt.³¹² Az Irgalmasság Anyjának tisztelete egy híres franciaországi kegyhelyben, *Le Puy-ben* találta meg középpontját, ahol a X. század óta mint az Irgalmasság Anyját tisztelték Máriát. Szent Majolus cluny-i apát († 994) itt gyógyított meg a kereszt jelével egy vakot, így szólva hozzá: „Menj haza és mondd el, mit művelt rajtad Mária hatalma!”³¹³ Ezen a kegyhelyen énekelték először minden este az esti imádság után az Irgalmasság Anyját dicsőítő szépséges, mélyen emberi érzésekkel átjárt éneket, a *Salve Regina-t*. *Hermannus*, a bodeni tó szigetmonostorának santa szerzetese a szerzője ennek a gyönyörű éneknek, mely inkább ritmikus próza, mint vers. *Hermannus*, aki egész életét gyermekkorától bénán, cellában töltötte és csak néha ülhetett ki a tó fölé nyúló erkélyre, mélyen átérezte, mennyire könnyekkel teli völgyben élünk és így szerelte meg az Irgalmasság Anyjának himnuszát: „Üdv, ó Királyné, irgalmas mindig, életünk, mézünk, üdv, ó reménységünk! Hozzad kiáltunk Éva-fik számkivetésben, hozzád fohászt mondunk, sóhajtozva sirva e könnyekkel teli völgyben. Rajta tehát, ügyvédó patrónánk most immáron irgalmasságos szép szemed mireánk kivessed!”³¹⁴

Ebben a szellemben dicsőíti Szent Bernát Mária nevét, a legszebb ez, amit valaha Mária szentséges nevére elmondottak. Az Egyház az ünnep szolozsmájában is helyet talál ezeknek a szavaknak, melyek mintegy a szívhez szólva fejtik ki Mária szentséges nevének teológiáját: „Kiváló és fenséges csillag, Mária, melyet nagy szükségből rakott az Isten e nagy és tágas tenger egére, hogy csillogjon érdemével, világosítson példájával. Ó, bárki légy, ki megérted, hogy e világnak özönén inkább hányódom szelek viharában, mintsem a földön járj, ne fordítsd el szemedet e csillagnak csillogásától, ha nem akarod, hogy elborítson a vész. Ha a kísértések vihara kél fel ellened, ha a szorongatások tövískerítésébe akadsz: tekints a csillagra, hívjad Máriát! Ha a gögnek, a nagyravágyásnak, a széthúzásnak és vetélkedésnek hullámain hányódom, tekints a csillagra, hívjad Máriát! Ha lelked hajócskáját a harag, az irigység, a testi vágyakozás ide-oda hányja: tekints Máriára! Ha megzavarodol bűneid nagyságától, ha lelkiismereted ocsmányságától elpirulsz, ha megrémülsz a jövődő ítélet rémétől s a szomorúság örvénye már-már a kétségbeesés mélységébe elmerít: gondold csak Máriára! Veszedelemben, szorongatásban, kétségemben Máriára

gondolj, Máriához fordulj! E név sose távozzon el szádról, sose távozzon el szívedből: és hogy imádságának közbenjáró erejét elnyerhesd, ne hagyd el életének példáját. Ha őtet követed, nem tévedsz el, ha őt kéred, nem kell kétségbeesned, ha őra gondolsz, nem esel tévedésbe. Ha Ő fogja kezedet, nem esel el, ha Ő oltalmaz, nem kell félned, ha Ő vezet, nem fáradsz el, ha Ő kegyes hozzád, célba jutsz. Így azután saját magadon meg tapasztalhatod, mely méltán mondatott: És a Szűznek neve Mária volt.³¹⁵

Mária neve a királyné neve

A gyönyörű mozgalom, mely a XI. században a szentség vetését hintette el a világon, mint láttuk, vezéréül Máriát választotta. De nemcsak az Irgalmasság Anyját tisztelték Máriában. A másik nagy gondolat, mely újszerűen hatott, a Világ Királynéja (*Regina mundi*) gondolata. Ősrégi dolog Máriát a világ királynőjének tekinteni, hiszen minden teremtmény fölé nő istenanyai méltóságának magasságában. Már Szent Jeromosnál olvassuk a Világ Királynéja címzést: „A Világ Királynéasszonyát elragadták a földről, ebből a gonosz világból; mondom néktek, örüljetek, hogy romolhatatlan dicsőségben immár biztos és eljutott az egek várkastélyába...”³¹⁶ A bizánci liturgia ez idő tájt már — másfél évezred előtt — így énekelt róla: „Íme, az egész világ Királynéja, íme az Isten Anyja!”³¹⁷ Ez azonban elszigetelt jelenség maradt. Abban az időben azonban, amelyről szólunk, a XI. században tudatosan koronázták őt a világ új uralkodó asszonyává. Eddig az időig Mária képei és szobrai nem viseltek koronát, ettől az időtől, az új ezredév hajnalától kezdve, amikor Esztergomban és Pannónhalmán lerakták az első székesegyházak és monostorok alapjait, Máriát koronával ábrázolják, kezében a világ-almával. Az 1014-ben készített *Bernward-evangéliáriumban* például Mária trónon ül, karjában tartja Szent Fiát, angyalok teszik a fejére a koronát, jobbjaival áldást oszt.³¹⁸ A világ közmeggyőződését fejezte ki egy abból a korból való papnak az imádsága, ki így könyörög a Szent Szűzhöz: „Világ Királynéasszonya, jól tudom, hogy bűnös vagyok és méltatlan arra, ó tiszták legszebbike, hogy fertőzött ajkammal téged segítségül hívjalak. De hétszer mondtam el napjában a dicséretedet, ó mennynek kapuja, paradicsomnak ablaka, Isten és emberek anyja...”³¹⁹

A költők is ettől az időtől fogva dicsérik Máriát, mint a Világ Királynéját. Gyönyörű az az ismeretlen szerzőtől szár-

mazó költemény, amely a X. században az Adriai-tenger közelében, valahol az aquilejai pátriárkátus területén látott napvilágot, s amelyben a költő Máriának, a Világ Úrnőjének születését énekli meg, biztatva őt arra, hogy merüljön föl a lehetőség szürke tengeréből és a földre jöve kezdje el a megváltás művét.³²⁰

Világnak ó szent asszonya
és égi Úrnő, szent csoda,
ó tengercsillag, Mária
ó Istenszülő Szűzanya!

Merülj föl édes kisleány,
szent fényed szórjad, szűzi ág.
virágod drága lesz nekünk:
a Krisztus, Istenemberünk,

Hogy megszülettlél egykoron,
e szép ünnepre alkalom,
nemes gyökéren sarjazott,
ki megszületve fényt adott.

Kik földszülött fiak vagyunk,
tevéled égbe kél hadunk,
s nagylelkű béke békített.
csodás voltát, ki érti meg?

A Háromságnak glória,
örökké zeng diadala,
az Egység itten oly szilárd,
örökké, ezredéven át!

Mária nevének kultusza

A két motívum azután elválaszthatatlanná egyesült, amint egy XII. századi *engelbergi kódexben* olvashatjuk: „Örök Szűz, Asszony, Szent Mária, ki az égnek és földnek királynője vagy s a bűnösök vigasztalója és a vétkesek visszavezetője.”³²¹ *Ájtossági gyakorlatai* nagyjából ennek a kultusznak a következők: „Az angyali és evangéliumi vers”: az *Ave Maria* mondása gyakorlattá válik. *Damiani Péter* († 1072) mondja el, hogy egy haszontalan és semmirekellő klerikus mást nem imádkozott, mint minden nap ezt a verset a Mária-oltár előtt és emiatt Mária megmentette őt az elcsapatástól.³²² Nagy jövő várt még erre az imádságra, amelyet azután a középkor folyamán kibővítettek,

majd a rózsák imádságában (szentolvasó) koszorúvá fontak a Szűzanya tiszteletére: e terebélyes rózsafának gyökerei ebbe a reform-korszakba nyúlnak vissza. — *Máriának szombati tisztelete* egészen különleges módon folytatódik. A hittudósok azzal okolják meg, hogy Mária ezen a napon az egyedüli volt, aki sziklaszilárdan kitartott a Feltámadás hitében. A X. század óta szokásba jött, hogy magánbuzgalomból sokan ezen a napon böj-töltek. Szokás volt Máriát ezen a napon külön kilenc olvasmányos zsolozsmával is tisztelni, aminek egyik legelső tanúja, *Szent Gellértünk. II. Orbán pápa* a clermonti zsinaton (1095) már minden hívőt buzdít arra, hogy Máriának tiszteletére szombatonként imádkozzák a keresztes hadjárat sikeréért a Mária-zsolozsmát.

Ebben a korszakban keletkezik az a szokás is, hogy *Máriát örömmre szólítják föl*, mintegy együtt örülnek vele. Az említett *Damiáni Péter* mondja el, hogy volt egy szerzetes, aki elhaladva Máriának oltára előtt, mindig ezt az antifonát imádkozta tiszteletére: „Örülj, szeplőtelen szülője Istenünknek; örülj, ki jó hírt angyal ajkán hallasz; örülj, örök világosságnak fényszülője; örülj, anyánk; örülj, szent Szűz, Isten szülője; anya, ki nászt nem látott: egymagad; és minden lény dicsérjen tégedet; fénynek szülője járj közben értünk!” Itt látjuk gyökerét a két évszázaddal később annyira népszerű ájtatosságnak: „Mária örömei” elimádkozásának.³²³

Az édesanya nevenapja öröm a családban: *Máriának nevenapja öröm az Egyháznak*. „Áldott ez a név és magasztalják minden századok, imádkoznak hozzá és tisztelik a népek, törzsek, nemzetek. Tiszteletre méltó név ez, mindig ejtsük ki a veszedelem idején, hívjuk segítségül szorongatásainkban. Név ez, mely örvendezést szül. Mária: az ég is nevet, ha e nevet hallja. Ujjong a lélek, megnyugszik a lelkiismeret, ha Mária nevét hallja. Elenyészik a kísértés, ha eszébe hívjuk Máriát. Elül a szélvihar, ha Mária parancsolja, megáll az özönvíz, ha nevét kiejtjük. Mária a tenger csillaga, Mária elménk világosítója, ő a mi Úrnőnk. Íme Királynőnk, mi a te szolgálid vagyunk, nemzedékről nemzedékre. Tulajdonod vagyunk, lábaidnak zsámolya. Légy nekünk, — Mária, tenger csillaga, ha vihar kél felettünk s ha az éjszaka sötétséget görget fölöttünk: légy a mi fényességünk! Ha valaha a gonosz lelkek szolgálá-gába jutnánk hanyagságunk által, te igaz és örökkévaló Királynénk, követelj vissza magadnak és vedelmezz minket mindörökké. Amen.” (Petrus Cellensis.)

32. Magyarok Nagyasszonyának ünnepe

(Október 8.)

Az ünnepet Vaszary Kolos esztergomi érsek kérésére XIII. Leó pápa engedélyezte a magyar nemzet számára október második vasárnapjára. Szent X. Pius pápa liturgikus reformja a vasárnapokat megszabadította a rájuk rakott állandó ünnepektől s mivel október első vasárnapjáról Rózsafüzér ünnepét október 7-re, az 1572-i lepantói csata napjára tette, az október második vasárnapjára rendelt különleges magyar ünnep napja 1910 után *október 8-a lett*. A millenniumig nem volt a magyar nemzetnek külön ünnepe, melyen a Magyarok Nagyasszonyát tisztelte volna, bár e tisztelet ünnep nélkül is mindig megvolt. Három gondolatot ragadunk ki ez ünnep liturgiájából.

Magyarok Nagyasszonya: a Szeplőtelen Szűz

Kétségtelen dolog, a zsolozsma is, valamint a mise szövege mutatja, hogy népünk Máriát, mint pátrónáját a Szeplőtelen képében tiszteli. Ezt mondja a szentmisének *könyörgése*: „Isten, ki a Szeplőtelen Szűz Mária közbenjárására nemzetünket végtelen sok jótéteménnyel halmoztad el...” A zsolozsmának *invitatoriuma* szintén ezen a címen ünnepli: „Istennek Anyját, a Szeplőtelen Szűzet, Nagyasszonyunkat és Pátrónánkat ünnepeljük, Krisztus Urunkat, Ő Szent Fiát imádjuk!” A zsolozsma *himnusza* is a Szeplőtelen Szűz tiszteletét zengi.

A *Szeplőtelen Szűz tisztelete mélyen belegyökerezett* nemzetünk lelkébe. December 8-i ünnepe *európai viszonylatban tekintve is, nagyon korai hazánkban*. III. Béla utolsó éveiben, 1192—95 között a *Pray-kódex*, hazánk első teljes misekönyve már kalendáriumában bejegyzí ezt az ünnepet. A mise szövegét közel egykorú kézzel pótlólag írták be a *Pray-kódexbe*. *Könyörgésének* ez a szövege: „Kimondhatatlanul irgalmas Isten, ki az Asszony első büntettét Szűz Mária által rendelted *kiengesztelni*, add, hogy fogantatásának ünnepét méltóan üljük

meg, ki Egyszülöttedet szűzen fogatad és szűzen szülted.” Igaz ugyan, hogy ennek a liturgikus imádságnak vége Szűz Mária aktív fogadását értjük, azt, hogy Jézust áldott méhébe fogadta be. Az imádság eleje viszont éles szembeállításal nyúl a dogma gyökeréhez: Mária Isten elhatározásából az első asszony vétkét engesztelte ki. Ebben az időben a XII. század utolsó évtizedében, a Szeplőtelen fogantatás dogmája még nem volt tisztázva: Duns Scotus még meg sem született, aki a ki nyilatkoztatás forrásaiból teológiai következtetéssel világosan kifejtette a tant, hogy Szűz Mária létezésének első pillanatától kezdve, azaz már passzív fogantatásában sohasem állott a gonosz lélek hatalma alatt, ment volt az eredeti bűntől.³²⁴

Mariológiai szempontból legértékesebb énekek közé tartozik az *az ének*, amelyet nem sokkal 1508 után írtak pálosok a *Peer-kódex* nevű imakönyvbe, Csepeli Simon számára. Az „Ó kegyes Szűz Mária” kezdetű ének *teljes egészében Szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról szól.*³²⁵ Egyetlen középkorvégi magyar vers sem beszél ilyen szabatosan a gyönyörű témáról. Horváth János szerint versnek is megáll; egyébként az énekszövegek közé sorozható. Először tűnik fel a refrén az énekekben a magyar versben: minden versszak elején és végén ugyanez a két sor olvasható:

„Ó kegyes Szűz Mária,
te vagy szép tiszta rózsza,
bűn nélkül fogantattál,
mert mennyből te adattál,
anyádtul mikor születél,
Istentől úgy tiszteltettél,
hogy méhében megszenteltettél,
szeretettel ipöltettél,
kétség nélkül eredet bűntől
szeplőtelen őriztettél:
Szűz Mária ékes viola,
bűnösöknek vigassága.”

A magyarság egész bensőséges áhítatát a Szeplőtelen Nagyaszonny iránt elárulják az *imádságok*, melyeket hozzá írtak. 1531-ben írták le a *Theurewk-kódexben* az imádságot, mely Mária szeplőtelen szívét imádja: „Vagyon mondásom a te édes szüvedhez ó Mária, angyali fényességnek tüköre, vagyon szó-lásom az te tiszta szüvedhez, ez világnak nemes asszonya... Idvezlöm én szívemnek belső érzékenysége szerint te szeplőtelen szüvednek méltóságát, aki először napnak alatta minden-

nél méltóbb lón öbelé fogadni atya úr Istennek méhéből származott magzatot... Idvez legyen te szüzesség szíved, szentháromságnak tisztaságos lakodalma és drágalátos szállása, ki-ben az istenség az emberséghez egyesülve, szeretetnek ölelése miatt. Magasztaljon fel ezért tégedet minden lélek, ó édességes szűz Mária, mind az te bódog szent szívednek Istenhez való engedelmességével, honnan eredet szerint a mi üdvösségünk származék...¹⁹³²⁶

Mária primátusa nemzetünkben

A Magyarok Nagyasszonyának zsolozsmájában az első olvasmány a Szentírás szavát alkalmazza Máriára: „In omni populo, et in omni gente primatum habui”: *elsőbbségem van minden népben és minden nemzetben*. A jelzőket halmozó misztikus elragadtatottságot tükröző lendülettel magasztalja ezt az elsőbbséget a középkorvégi magyar kolostori irodalom. Mily gyönyörű, mikor a Winkler-kódex így magasztalja Máriának ezt az elsőbbségét: „Ó dicsőségnak asszonya, ó világosságnak Királynéasszonya, ó kegyelmességnek és irgalmasságnak kútfeje! Ó mennyországnak fényessége, paradicsomnak édessége, ó isteni öröm, angyaloknak dicsősége, szenteknek vigassága, szűzeknek tiszta gyöngye!”¹⁹³²⁷ A Peer-kódex magasztalása a szerző misztikus szeretetében felső fokkal küszködő szívéből csordul ki: „Örülj, Úristennek szentséges Anyja, Szűz Mária! Örülj fényességes Mária, örök napnak fényességes hajnala! Örülj, tisztelendő Szűz Mária, Isten közt és ember közt közbenjáró! Örülj, hatalmasságos Mária, te szegényeknek segítsége! Örülj, kegyelmességes Szűz Mária, mind kétségbeesőknek vigasztalója!”¹⁹³²⁸

Máriának ezt a primátusát talán leginkább *Temesvári Pelbárt*, a Szent Szűz európai hírű trubadurja emeli ki. Már 1483-ban Budán a Bécsi kapu közelében állott fereczes kolostorban fejezte be legelső művét. A mű: „Az áldott Szűz Mária koronájának csillagkoszorúja egyes szentbeszédekből az ő dicséretére fölöttébb csinosan összeállítva” röviden *Stellarium, Csillagkoszorú*. Máriát magasztaló latin szentbeszédeinek e gyűjteményét 1485-ben kezdte el írni. Ebben az évben ért véget a Magyarországot majdnem három esztendőn át pusztító pestisjárvány. Pelbárt is beteg volt és betegségét úgy gyógyította, mint maga mondja, hogy kilenc üdvözlégyet mondott és kilencszer vetett keresztet a pestises keleveníekre. Fogadalmat is tett: „Megvállom, hogy a súlyos betegség alatt, mely néhány

nappal ezelőtt nehezedett rám, s amelyből megkönnyörülve rajtam, Mária szabadított meg, fogadalmat tettem neki. Ha nem ez hajtott volna munkára, jól érezve, mennyire méltatlan és alkalmatlan vagyok reá, semmikeppen meg nem kíséreltem volna azt.”³²⁹ Már ezekből a szavakból is kiviláglik, Pelbárt mily mélységesen hívó tisztelője volt a Szűzanyának. Ezt az igaz meggyőződését másutt e szavakkal nyilvánítja ki: „Reményem is van afelől, hogy Mária, ki szívem szándékát ismeri, fölkéleltességre juttatja akaratomat és nem kételkedem benne, hogy az ő segítségével véghez is viszem azt, bár az ő magasztalása tekintetében magamat elégtelennek ítélem.”

Mária primátusát a *Stellárium bevezetésében* drámai erővel mutatja be Temesvári Pelbárt. Ez a bevezetés a Bibliát rendkívül ismerő teológus művészi összeszövésű kompozíciója. A pokoltornác lelkei kétségbeesve sóvárognak Isten színelátása után. Mint valami középkori misztérium-játékban, Ádám odaül az Isten trónusa elé, és kéri a bocsánatot, az Úr ellenben elúzi őt. Utána Izajás és Jeremiás járul az Úr elé; Isten azonban saját szentírási könyveikből vett idézetekkel tagadja meg kérésüket. Sírva vonulnak vissza az Úr elől. Jóh is így jár és kérésének visszautasítása után önmagát idézi: „Átkozott legyen a nap, amelyen születtem s az éjszaka, amelyen ezt mondták: Megfogantatott!” A haragvó Istent végre is Dávid szava hatja meg: „Igaz vagy Uram, de irgalmas is, tégy velünk a te irgalmasságod szerint!” Az Úr Dávidnak erre a szavára határozza el a Megtestesülés megtörténését és kiválasztja örök elhatározásában Máriát. Mária szerepének ez a beépítése az üdvösség történetébe a vérbeli teológust árulja el: az Isten után övé a primátus. Az egész mariológiai művön vörös fonálként ez a gondolat húzódik végig és ezért manap is felhasználható ez a szilárd dogmatikai talapzatra épített gondolatmenet. Ezért volt a *Stelláriumnak* olyan halhatatlan európai sikere, hogy 1496-tól kezdve negyedszázad alatt 19 kiadás jelent meg belőle.

Szónoki lendülete érteti meg a szónoki túlzást, mellyel Mária primátusát hangsúlyozta: „Az Úr a föld porából teremtette az embert, Mária az Istent, annak felvett természete szerint, tiszta szűzi véréből, önnön ártatlan testéből alkotta, mely különb minden pornál s a világ minden állatánál. Az Isten az ő képének díszességét nyomta az emberre, Mária saját ékességének képét rakta az ő fiára, hogy amint a zsoldáros tanúskodása szerint ő a legszebb volt az asszonyok között, úgy Krisztus legszebb legyen az emberek fiai között.”³³⁰

Nagyasszonyunk: Földi Pátrónánk

Mennyire tisztelték középkori államunkban Máriát, mint az ország védőasszonyát, köztudomású. Különösen akkor vált aktuálissá Mária pártfogásának gondolata, amikor egyre fenyegetőbbé vált Mátyás halála után a török veszedelem. A kolostori irodalom közönsége: elsősorban apácák, harmadrendiek, félhettek legjobban a pogányoktól és ezért szorongásukban Máriához fordultak. „Kérlek nemes Asszonyom, Szűz Mária, ne hagyj el engem semminémű szükségemben és a te szerelmes, édességes fiadért szabadíts meg minket a gonosz törököktől és tarts meg minket az igaz keresztény hitben és törjed meg a gonosz szándékokat” — írják a domonkos apácák a Margitszigeten keletkezett *Gömöri-kódexben* az Úr 1516-ik évében. Az imát pedig így ajánlják elolvasásra: „Az imádság oly igen kellemetes az Szűz Máriának, hogy megment minden nyomorúságbul és szeméremtül. Hiszem, hogy ez gonosz pogányoktul is az ő nagy szerelméért ez ő édes fia megment mind fejenként, miként az egy tolvajt szabadétá meg.”³³¹

A törökverő Máriához 1508-ban Pesten Szent Péter utcájában írta, mint a versszak-fejekből kiolvasható *Vásárhelyi András* eredeti énekét 17 strófában.³³² A költészet nyelvén így jelentkezik először a tudat, hogy a vétkeiért méltán szenvedő magyarságot a törököktől és minden veszedelemtől Mária menti meg:

„Angyaloknak nagyságos asszonya,
Úr Jezusnak bódogságos szent Anyja,
mennyországnak szépséges ajtaja,
paradicsomnak nagy széles kapuja!”

Nagy bajok várnak a nemzetre, érzi előre a költő, mikor ezeket a szavakat írja félelmében:

„Sirodalmas népöm sziletésünk,
féledelmes mi sok iszomatunk,
rettenetes nekünk bajvívásunk,
ha te nem lész mi nagy táplálásunk.”

S ezért minden reménysége a magyarok megoltalmazójában van, Máriában, kit a költő először szólít meg ezzel a címmel:

„Halottaknak megszabadítója,
törököknek megnyomorítója,
királyoknak jótanácsadója,
magyaroknak megoltalmazója!”

Vásárhelyi szép, új éneket írt a magyarok pátrónájához: ütemei nem akadoznak, ritmusa szépen patakzik, rímei, sőt ütemrímei kielégítőek és néhol szépek. A költő meggyőződését életének feláldozásával pecsételte meg: a rendi krónikában neve ott áll azok között, „kiket a törökök Mohács mezején levágtak, fráter Vásárhelyi András pap”. Énekének népszerűségét mutatja, hogy három középkori kódexünkben előfordul és hogy 1531-ben a Margit-szigeten már az utolsóelőtti versszak nélkül másolták, ahol az évszámot és a pesti utcát mondja ki, nyilván azért, mert az éneket már mint egyházi éneket használták, ami egyébként a múlt század végéig megvolt.

A magyar nép Máriában pátrónáját látta és ezért érthető, hogy mindenütt szerte az országban oly gyakoriak voltak a *Mária-társulatok*. Magától értetődő valami volt, hogy a jó keresztény hazánkban ilyen társulatba beíratkozott és életében részt vett. Általános Mária-társulatok azelőtt is megvoltak, például a *pozsonyi* ferences templomban 1461 óta. Az ilyen társulatok minden héten három misét mondtak: Mária tiszteletére szombaton, csütörtökön az Oltáriszentség imáadására, hétfőn a halottakért. Pozsonyban még a plébánia-templomban és az ispotályban is volt Mária-társulat; *Sopronban* is három volt: a Nagyboldogasszony, a Gyertyaszentelő Boldogasszony és a Hétfájdalmú Szűz Társulata. Mária-társulatok voltak még *Pozsonyszentgyörgyön*, *Selmecbányán*, *Körmöcbányán*, *Bártfán*, *Késmárkon*, *Szepesolaszin*, *Iglón*, *Kassán* — azt mondhatjuk tehát, hogy mindenütt! A *bártfai Mária-társulat* alapszabályait részletesen ismerjük: nemcsak miséket mondtak, mint fent már láttuk, hanem a tagtársak elhalálozásakor mondtak 30 napon át gyászmisét érte és elmondták a halotti szolozsmát is; kántorbőjtök idején pedig ünnepélyesen gyűlést tartottak.³³³

Nagyon népszerű s a középkori egyéni áhitat kifejezésformái közül leggyakoribb volt a *búcsújárás Mária tiszteletére*. Alig akad valamirevaló keresztény, aki valamilyen búcsújárást egyszer meg ne fogadott volna. Láttuk már a celli Szűz tiszteletét, szokás volt a zarándoklat alkalmával beíratkozni a kegyhely Mária-társulatába: így a XV—XVI. századokból sok magyar nevet találtak bejegyezve a trieri, a czenstochowai, aacheni társulatok könyvébe.³³⁴ 1490 körül fellendült a bajorországi Alt-Otting felkeresése, legalábbis is soproniak és pozsonyiak jártak oda búcsút. Külföldön a XV. század óta még Achioaggiába is fordult elő zarándoklat: Frangepán Kristófé, a franciaországi rocamadouri Mária-kegyhelyre is elmentek, mert

Drágffy János 1524-ben Csehiben a főoltárt a „Rokonady Bódog azzon” tiszteletére dedikáltatta.³³⁵

Még 1544-ben kifakad Tállyán Szkhárosi Horváth András, az új hit prédikátora a külföldi zarándoklat ellen:

„Az Krisztus mondja: jertek énhozzám, mit futunk Rómába,
Bódogasszonyhoz Coloniába, onnat a nagy Agba (Aachen)
Bolcsós helyekre a Szent Jakabhoz a Compostellába.”³³⁶

Hazai zarándokhelyeink közül nevezetesebbek Pásztor szerint³³⁷ Mária tiszteletére felkeresett búcsújáró helyek: az óbudai Szűz Mária-templom, az úgynevezett Fehéregyháza, ahová pl. Anna, II. Ulászló felesége gyalog zarándokolt el télvíz idején; a Pozsony melletti Mária-völgye, a jádsi Szűz Mária-kápolnába is szívesen zarándokoltak. A XV. század óta a székelyek vallási középpontja lett a csíksomlyói kegykép körül épült templom és kolostor. Hozzávehetjük itt a Szegedi Havi Boldogasszony-templomát Mátyás ideje óta, mint másutt közöltük, már 1525-ben szép saját miseformulája volt is a búcsú napjának.³³⁸

Egyáltalán szerették a Mária nevére elnevezett helyneveket; elég, ha csak rámutatunk egy-két ilyen helynévre az egész középkorból, amint okleveleinkben előfordulnak: Bódugasszony-háza (1526-ban), Bodugasszony-folva (1379), Bódugasszony-kápolna (1459), Kerek-Bódugasszony-egyháza (1463).

Mennyire a mindennapi életbe ment át a magyar nép lelkébe a Mária-kultusz, mutatja, hogy a papok részére adandó 12 pénz „Boldogasszony adója” nevet viselte; vagy hogy 1522-ből származó oklevél-adat szerint a leuciscus virgo nevű halat „Boldogasszony halának” hívták.³³⁹

* * *

XIII. Leó pápa a magyarságnak ezt a nagy és különleges Mária-tiszteletét jutalmazta meg a Magyarok Nagyasszonya külön ünnepével, melynek könyörgésében méltán imádkozzuk az Istenhez: „Engedd kegyelmesen, hogy akit Szent István királyunk kezdeményezéséből Nagyasszonyunknak magasztalunk és Pátrónánknak tisztelünk e földön, annak örökkétartó társaságának örvendhessünk a mennyben.”

33. Rózsafüzér ájtatosság

„A Rózsafüzér bizonyos imádkozási mód, amelyben tíz angyali üdvözlést mondunk el tizenötször az Úr imádságával elválasztva őket. És mindegyikükhöz üdvösségünk titkaiból egyet-egyet áhítatos elmélkedéssel végiggondolunk.” Így határozza meg klasszikusan a római breviárium a Rózsafüzér-imádságot. A Rózsafüzér a legkimagaslóbb a hozzá hasonló úgynevezett „koszorú-imádságok” (coronák) között. Ezek között az aránylag legismertebbek a *Szent Brigitta koszorúja*, mely 63 Üdvözléyből áll Mária életének éveit tiszteletére. A *Ferences-koszorú* az Úr Jézus életének éveit tiszteli, 33 Üdvözlég elmondásával. Van azután koszorú a *Szeplőtelen Fogantatás* tiszteletére, valamint a *Boldogságos Szűz Mária hét örömeinek és hét fájdalmának* koszorúja. A Rózsafüzér nagy népszerűségét mutatja az ünnep, melyet *október 7-én* ülnék, az 1572-ben megnyert nagy lepantói győzelem emlékére, mikor a török flottát egyszer és mindenkorra megverték a keresztény seregek és ezzel a fenyegető török uralmat megtörték. *XIII. Leó* az ünnepet másodosztályú duplex ünnep rangjára emelte és enciklikáival erélyesen hangsúlyozta a sok helyen feledésbe merült Rózsafüzér-imádságnak a gyakorlását. A múlt század egyáltalán a Rózsafüzérmozgalom jegyében folyt le. Ekkor alapította *Szent Cottolengo* (1842) a Rózsafüzér remetéinek rendjét. Ebben a században alakultak mindenfelé Franciaországban, Belgiumban, Itáliában, az Egyesült Államokban, Kanadában és másutt a Szentolvasóról nevezett *Miasszonyunk nővéreinek* szerzetei. A mi korunkban, 1926-ban alapították Indiában a tamilok megtérítésére a Szentolvasóról nevezett *Miasszonyunk szolgálói* nevű férfi és hasonló nevű női szerzetet. A múlt században alapította Jaricot Mária Lyonban az *Élő rózsafüzér-társulatot*, amelyben tizenöt résztvevő naponta egy tizedet, havi titokváltással végez el. Így az egész „bokor” egy napon közösen elmondja a teljes szentolvasót,

A XVII–XVIII. században a janzenizmus ridegsége megborzadt a rózsafüzértől és a szerinte lélektelen ismételtetés helyett Szűz Mária kis zsolozsmájának imádkozását ajánlotta vagy a bűnbánati zsoltárokét. Mivel még korunkban is akadtak, akik az egyéni áhitatot lenézve, a rózsafüzért megvetették, az Egyház szükségesnek látta, hogy erélyesen leszögezze ennek az imádságnak hasznát. Ezt utoljára 1947. november 20-án tette az Egyház a *Mediator Dei* kezdetű enciklikában. Ebben kijelentette a Szentatya, hogy a szentolvasó a keresztény lelkiélethez hozzátartozik és a liturgikus áhítat nevében nem parancsolható ki a jámborság kültékére. Azért a liturgiáról szóló alapvető körlevélben hangzott el ez a kijelentés, mert a liturgikus mozgalom némely túlzói nem jó szemmel nézték a szentolvasót. Tévedésükre mi sem mutat rá jobban, mint hogy a nagy keresztény tömegek gyakorlatában a legkedveltebb ájtatosság a szentolvasó. Helytelen, ha némely értelmi-ségi katolikus a szentolvasó lenézésében annyira megy, hogy sohasem gyakorolja, míg a Sárga folyó mentén a kínaiak, Afrikában a négerek és a csendes-óceáni szigetek bennszülöttei saját nyelvükön minden nap imádkozzák.

Az Egyház, hogy a rózsafüzér-ájtatosságot még kedveltebbé tegye, régi idő óta számos búcsút fűzött a rózsafüzér-imádkozáshoz. Hogy ezeket el lehessen nyerni, az arra felhatalmazással bíró paptól megáldott rózsafüzért kell használni. Ha a rózsafüzért eladják, vagy darabokra szakad, a búcsú nem nyerhető el vele (924 kánon). A búcsú elnyerésére azonban nem szükséges a bevezető Hiszekegy, Miatyánk és az azzal kapcsolatos három Üdvözlégy. Ha a szentolvasót közösen mondják, elég, ha egy személy tartja kezében a rózsafüzért. Ha dolgozunk, vagy valamely más okból nem tarthatjuk kezünkben, elegendő ha a rózsafüzér nálunk van, hogy elnyerhessük a búcsúkat.

A rózsafüzér-imádság óriási jelentőségét a keresztény lelkiéletben és az Egyház történetében akkor szemlélhetjük legjobban, ha *történetét* szemügyre vesszük. Akadtak, akik egyes magánájtatosságokat azért tettek kifogás tárgyává, mert az bizonyos lelkiség szülötte, amely lelkiségtől nem szükségképp mindenkinél való. Ilyen alapon a rózsafüzért Szent Domonkos szellemi-gyermekének véelve gondolták, hogy az nem való mindenkinél és minden kornak. Ha a rózsafüzér történetét végignézzük, éppen az a bámulatos benne, hogy ez *nem egyetlen szerzetnek, vagy szentnek az alkotása*. Az Egyház szükségletei sze-

rint a Szentlélek vezetése mellett lassan alakult, fejlődött és érett meg azzá, ami jelenleg.

Három dolog teszi a *Szentolvasó lényegét* és ez a három mozzanat külön-külön, egymástól függetlenül alakult ki és egybeforradva hozta létre az új kor küszöbén a mai rózsafüzér-imádságot. Ez a három lényeges elem a következő: Az *Üdvözlégység Mária sokszorozó elimádkozása* — az imák számának ellenőrzése a *számloló füzér* útján — az imádság alatti *elmélkedés* Jézus és Mária egybefonódó életének titkairól. E három lényeges elem egymástól függetlenül keletkezett, sokféle formában dívott és soknak munkája járult hozzá, hogy mai értelemben kialakult.

1. Az *Üdvözlégység Mária sokszorozó elimádkozása*

Amikor Párizsban, Saint-Denys-ben a XII. század dereka táján a gótika megszületett és néhány évvel rá a Notre Dame-ot építeni kezdték, Európára új lelkeség virradt: a gótika. A korai gótika százada, a XII. század látta meg az *Üdvözlégység Mária sokszorosán* imádkozásának szokását. Ennek a *szokásnak elődje* azonban már két évszázaddal előbb megvolt a clunyi bencések-nél. A clunyieket ugyanis az különböztette meg más bencés monostoroktól, hogy éles határvonalat vontak a pap és laikus, azaz a tanult és nem tanult szerzetes között. Ezek a laikus testvérek nem tudták a zsoltárokat, így a pap-szerzeteseknél mindinkább hosszabbra nyúló karimádság helyett *bizonyos számú Miatyánkot* kellett mondaniok. Amikor a közösség valamely tagja meghalt, 150 zsoltárt kellett érte mondani. A laikus testvéreknek ehelyett 150 Miatyánkot kellett elimádkozniok, később megelégedtek 50 Miatyánkkal. Ugyanezt az előírást találjuk meg a keresztesháborúk idején a templomos lovagrend tagjainál is. A gondolat tehát, hogy 150 Miatyánk az írni-olvasni nem tudó ember zsoltározása, már a X. században megvan.

A kezdődő gótika korában, a XII. században azután a Miatyánk mellett, vagy *helyette* az *Üdvözlégységet* kezdik sokszorozni, miután az előző században az „Angyali és evangéliumi versnek”, az *Ave Mariának* gyakori imádkozása szokássá vált. Ez az imádság Mária kis zsolozsmájának egyik antifónája és több Mária-ünnepnek offertórium éneke volt és az a mai napig. Mint *népi ájtatosságot* a keresztesháború előtt kezdték, azonban az egész középkorban az újkorig *csupán a bibliai szövegből állott*, azaz a jelenlegi szövegben csak a „Jézus” szöveg terjedt. Nagy jövő várt erre az imádságra, melynek leglelke-

sőbb propagálója Szent Bernát lett, mert ezt az imát fonták megsokszorozva a Szűzanya feje köré. A régi laikus Miatyánk-sokszorozás mellett, vagy helyette ugyanis a *XII. században* kezdtek el az *Üdvözlégy Mária* 150 vagy 50 ízben való elmondását.

Flandriában, Hainaut temploma mellett élt befalazva egy Albertus nevű remete. Ez naponta ötvenszer mondotta el égre emelt kezekkel az Üdvözlégyet, minden egyes alkalommal a földre borulva. Sokan mások felkapták azt az újszerű gyakorlatot a lángolóan tisztelt mennyei Királynő megörvendeztetésére. Már ebben az időben megtaláljuk a tizes felosztást is, azaz tíz-tíz Üdvözlégy összefüggő elimádkozását. Az *angol remeték* 1150 táján ezzel az imádsággal választották el az egyik tizedet a másiktól: „A Szentlélek szálljon tereád és a Magasságbelinek ereje árnyékozzon be téged, ezért a Szentet is, ki tőled fog születni, Isten Fiának hívják majd. Ime, az Úrnak szolgálóleánya, legyen nekem a te igéd szerint.” Hogy a népnek ne kelljen új, ismeretlen imádságot megtanulnia, ami mindig nehezebben ment, egy karthausi szerzetes, *Kalkari Henrik* a *XV. század* elején azt ajánlotta, hogy Miatyánkkal válasszák el egymástól a tíz Üdvözlégyet. Ezzel a középkor vége felé kialakult a rózsafüzér lényegének első mozzanata.

II. Az imák számainak ellenőrzése a rózsafüzéren

A rózsafüzér-imádsághoz hozzátartozik, hogy a számloló fűzért kezünkben tartva számláljuk meg az Üdvözlégeket. A sokszorosan elmondott imádság megszámlálása valamely mechanikus eszközzel ősrégi. A *IV. században* egy *Pál nevű remete* pl. naponta elvégzett háromszáz imáját háromszáz kavicssal számlálta meg. Ezt mások is így tették s csakhamar a számláló kavicsokat fűzérre fűzték és ujjaik között pergették. A keleti keresztények magvakat, kövecskéket, csigákat, gyöngyöket fűztek fűzérre és ezt „*Kombologion*”-nak hívták. Nyugatra is elkerült ez a számláló fűzér a latin szertartású keresztényekhez már a keresztes háborúk előtt, de leginkább azok hatására, mikor emléktárgyként hozták magukkal a tengeren túlról. Az imádság-számlálás e módja nemcsak a keresztény vallásra korlátozódik. Nyilván a keleti keresztényektől tanulták meg a mohamedánok, akik ilyen imafüzéren számlálják el Allah 99 tulajdonságát. *Nyugaton* nem az Üdvözlégyekkel kezdték az imádságot megszámlálni, hanem még a *Miatyánkoknál*. Ezt a számloló fűzér régi nevei bizonyítják. Franciául népiesen ma is

„pate-nôtre”, Miatyánk a neve, német neve „pater” vagy „pä-ter”, délnémetül pedig egyenes „nuster” (noster), a horvátoknál a mai napig „ocsenás” (miatyánk) a rózsafüzér népi neve az irodalmi „krunica” helyett. Megjegyzendő, hogy a „pater-noster-lift” neve is a rózsafüzér francia nevéből származik, mert az örökös körforgásban forgó liftfülkék körlánca a rózsafüzérhez hasonlít.

Az újszerű Mária-ájtatosság neve is már a XIII. században megvan s egy cisztercita szerzetes élményével kapcsolatos. Egy abból a korból való Máriát dicsőítő könyv mondja el egy jámbor életű cisztercitaról, hogy amikor elimádkozta az 50 Üdvözlégyet, úgy érezte, hogy 50 rózsza nyilik ki ajkán és koszorúvá fonódik, hogy az Istenanya fejére tehesse azt. Teljesen érthető szimbolika: a lovagkor hölgyek előtti hódolatának legszokásosabb jelképe ugyanis a rózsza volt. Így azután a számoló füzért elnevezték rosariumnak, azaz rózsakoszorúnak, vagy rövidebben „sertum”-nak, azaz füzérnek, más szóval „corona”-nak, vagyis koszorúnak. A számoló füzerről azután a név magára az ájtatosságra is rászállt. Végig megmaradt azonban a Zsoltáros Könyv pótlásának emlékéül a „*Psalterium Beatae Mariae Virginis*”, Mária zsoltároskönyve elnevezés.

III. Az imádság alatti elmélkedés

A gótikus kor szerette a sokszorozást. Amint a milánói dómon nem egy, hanem 136 kisebb-nagyobb torony tör az ég felé és jelképezi a középkori lélek Istenhez szárnyalását, úgy szertették az imádságokat is sokszor elmondani. Ebben a korban vált divattá a szentáldozás előtt háromszor imádkozni az „Uram, nem vagyok méltó” bibliai szavát. Csakhamar azonban a lelkipásztorok rájöttek arra, hogy az egyhangú ritmust meg kell szabadítani a gépiességtől és ezért az imádsággal egybefonódó elmélkedést ajánlották. Az Üdvözlégyek, mint megannyi aranycsészék, Jézus és Mária egybefonódó életének tikait kapták meg jóillatú tartalom gyanánt. Mint Thomas Esser dominikánus kimutatta, egy német karthauzi, *Dominicus Pruthenus* (porosz) kezdte ezt a módszert ajánlani a XV. század elején. A „titkok” azonban nagyon változóak voltak, akadt, aki a 150 Ave Máriához 150 titkot ajánlott. Nagy volt tehát a változatosság és teljesen egyénileg imádkozták a már régóta esedékessé vált új devóciót. Szükség volt bizonyos egyszerűsítésre és mindennek előtt a mozgalom szervezésére,

Az *újkori rózsafüzér-mozgalom* megalapítója és megszervezője egy szentéletű, már 47 éves korában elhunyt domonkos lett, *Alain de la Roche*. Alain Párizsban, Douaiban és Rostockban volt professzor és 1475-ben halt meg. A rózsafüzér-imádság nagy propagálója lett, ő sürgette tíz-tíz Üdvözlégy mondásával kapcsolatban az egy titokról, tehát összesen 15 titokról való elmélkedést, ha még nem is egészen mindazokat, amiket most mondunk. Művei mind csak erről a témáról szólnak, de életében kéziratban maradtak. Csak jóval halála után, 1498-ban jelentek meg Stockholmban. Alain nagy érdeme, hogy a rózsafüzér elterjesztésére megalapította a *Fraternitas psalterii*-t, Mária Zsoltáros Könyvének Társulatát. Azon a napon, amikor 1475-ben, Kisasszony napján Franciaországban meghalt, alapította tanítványa, Sprenger Jakab domonkos perjel Kölnben az első ilyen társulatot. Ennek akkora sikere volt, hogy hat év múlva már százezer tagot számlált.³⁴⁰

Ettől kezdve sorra alakulnak mindenütt a IV. Sixtus pápa által 1479-ben jóváhagyott Társulat filiái. 1478-ban Lissabonban, 1481-ben Schleswigben, 1483-ban Ulmban, 1486-ban Frankfurtban. Mindenütt Alain tanítványai, vagy rendtársai szerepelnek alapítóként. Hazánkban 1496-ban kezdik a domonkosok a rózsakoszorú-társulatot hirdetni. Almási Benedekfia, János nyert erre engedélyt, de már előtte is meg kellett lenni ilyen társulatoknak, mert 1491-ben Somkerekéi János és felesége Kolozsvárott a dominikánusok templomában már rózsakoszorú-kápolnát emeltettek.³⁴¹ III. Gyula és V. Pius pápa azután minden rózsafüzér-társulatot egybefoglalt és a domonkosok generálisának vezetése alá rendelte.

Amint láttuk, hazánk, mint a középkorban mindig történt, ismét bekapcsolódott Európa nagy szellemi mozgalmába. A magyar középkor végén *rózsakoszorúnak*, vagy *koronának*, avagy *Szűz Mária soltárának* (psalterium) nevezték a szentolvasót. Csak a nyelvújítás óta nevezzük azt *rózsafüzérnek*. A rózsakoszorú magyar népszerűségét a magyar középkorvégi kolostori irodalom bizonyítja. Hogy hogyan mondták ezt az imádságot, erre nézve két helyen is találunk példát kódexeinkben. Az 1513-ban Magyar Benigna, Kinizsi Pál özvegye részére írt imakönyvben, a *Czech-kódexben* már megtaláljuk: „Követköznek immár bódogasszony zsoltárának azaz másfélszáz idvözlégy Máriának ajánlái.” Csak három ajánlái imát hoz, semmi egyebet.³⁴² A teljes rózsakoszorú-imádság az 1516-ban írt domonkos imádságos könyvben, a *Gömöri-kódexben* található.³⁴³ Cím nélkül hozza ugyan a kódex, az ajánlásban azonban benne van

a neve. *Fejér rózsakoszorúnak* nevezi az örvendetes rózsakoszorút, *Veres rózsakoszorú* a fájdalmas rózsakoszorú neve, Jézus szenvedésének színe ugyanis középkori liturgikus könyveink szerint nagyon sokszor piros, még nagypénteken is; a dicsőséges olvasót *aranyszínű rózsakoszorúnak* hívja. Az imádságban az „Üdvözlég” Jézus neve után nem mondanak titkot, hanem ehelyett úgy, mint latin országokban mai napig is, a szándékot a tized előtt jelentik ki és így mondják meg, miről kell elmélkedni a tiz Üdvözlég elmondása alatt. A fájdalmas és a dicsőséges olvasó titkai azonosak a maival. Az örvendetes olvasó titkai szintén, kivéve, hogy a negyedik tárgya „az király imáadásán való öröme Máriának”.

A mohácsi vész körül annyira népszerű már hazánkban a rózsafüzér imádkozása, hogy *hosszú elmélkedéseket* is fűznek hozzá. Így például az 1526-ban írt ferences Teleki-kódexben olvasható „egy szent írás, az édes Szeplőtelen Szűz Máriának zsoltárának harmadréséről”, mely egy nyomtató ívet megtöltő elmélkedés a dicsőséges szentolvasó egy titkáról.³⁴⁴ A rózsafüzér a XVI. század második fele után csakhamar megkülönböztető jele lesz a felekezetiileg kettészakadt magyarság konzervatív részének, mely katolikus maradt. Ez viszont annyira megszerette a rózsafüzért, hogy még a XVII. században azt lehetett róla mondani, „hogy bármelyik jobbágy inkább telkétől válnék meg, mint hogy szentolvasó nélkül maradjon”, az egyik évkönyvíró szerint. Ott függött ruhájukon a rózsafüzér, mikor misére tartottak, miközben a pásztor legeltetett, az asszonyok fontak.³⁴⁵

* * *

Az újkor küszöbén keletkezett a legenda, hogy ezt az idők folyamán lassan kialakult rózsafüzért teljes egészében már Szent Domonkos szerette, mégpedig az albiak elleni szellemi harcában részesült látomásban, mikor Mária a szentolvasót ajánlotta neki az eretnkség leküzdésére. Először X. Leó pápa szól erről 1520-ban, majd V. Szent Pius, kinek uralma alatt a breviáriumba is belekerült ez az elbeszélés, sőt a múlt században IX. Pius és XIII. Leó pápa is, rendszerint az „ut pie creditur”, ahogyan jámborul hiszik — hozzátétellel. Az újabb kutatás azonban kétségtelenül megállapította, hogy a rózsafüzér nem egy szerzetnek és nem egy szentnek az alkotása. Semmit sem szólunk a rózsafüzéréről Szent Domonkos legrégibb életrajzai, hallgat róla az 1233-ban Toulouse-ban lefolytatott szenttéavatási

per, nem ismeri az 1228-ban kiadott rendi szabályzat, pedig részletesen sorolja fel az ájtatossági gyakorlatokat. A XIII–XIV. század egyetlen aszketikus írója sem szól Szent Domonkos rózsafüzér látomásáról, mint ahogyan a művészet is mellőzi ezt a tárgyat. Láthattunk ugyan a kor képein olvasóval övezett domonkosokat, de ugyanígy jelennek meg ebben az időben a ferencesek és a kármeliták is. Szent Domonkos látomásáról először Alain de la Roche beszélt, aki szent alapítója életét látomásokban írta újra. Többek között akkor értesült az állítólagos Szent Domonkos-vízióról is. Bármily szépek is Alain látomásai, történetileg nem felelnek meg a valódi Szent Domonkos-életrajzoknak, mint ezt a dominikánus rend tudós tagjai is megállapították.³⁴⁶

Ez a népszerű és gyönyörű imádság a valóság világában szemlélve annál értékesebb, hogy sok gyökérrel és nem egyetlennel kapaszkodik bele a kereszténység ősi lelkiségébe. Nem fejezhetjük be szebben a rózsafüzér történetét ismertető tanulmányunkat, mint azokkal a sorokkal, melyeket *Guéranger*, a liturgikus megújulás újkori megalapítója több, mint egy százada írt le: „A rózsafüzér a liturgikus ciklusnak könnyen érthető, mindig kéznél levő összefoglalása. Azt kell mondanunk, hogy mivel a közös imádságnak régi formái már nem állanak a nép rendelkezésére, a Szentlélek meg akarta őrizni korunk elszigeteltjei számára ezen imádságos, hívő erényes életnek lényegét. Istenien hasznos ez az imádság, egyszerű, mint az örök bölcsesség, mely létrehozta. Jelentősége azért oly nagy, mert miközben az eltévedt emberiséget visszavezeti az irgalom Királynőasszonyához, egyúttal eltávolítja belőle a tudatlanságot, az eretnkség dajkáját, és újra megtanítja azokra az utakra, melyeket az Istenember vére és édesanyjának könnyei megszenteltek.”³⁴⁷

JEGYZETEK

Rövidítések a jegyzetekhez

AfLw	≡ Archiv für Liturgiewissenschaft, Regensburg
CSEL	≡ Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Wien
DAL	≡ Dictionnaire d'archéologie et de liturgie, Paris
Ethn	≡ Ethnographia, Budapest
Feltos.	≡ Ch. L., Sacramentarium Leonianum, Cambridge 1896.
JfLw	≡ Jahrbuch für Liturgiewissenschaft, Münster i. W.
Lietzmann,	≡ H., Das Sacramentarium Gregorianum, Münster 1921.
Mansi,	≡ Amplissima Collectio Conciliorum
MEL	≡ Monumenta Ecclesiae Liturgica, Paris
MKSz	≡ Magyar Könyvszemle, Budapest
PG	≡ Migne, Patrologia Graeca, Paris
PL	≡ Migne, Patrologia Latina
Wilson,	≡ H. A., The Gelasian Sacramentary, Oxford 1894.
ZfkTh	≡ Zeitschrift für kath. Theologie, Innsbruck

2. FEJEZET (1) „Apostoli intézmény, vagyis valami módon a Tizenkettőre megy vissza, mielőtt szétoszoltak volna”, DAL IV,2,858. — 2. XIV,1. — 3. Ad Magnesian. IX,1. — 4. P. Geyer, Itinera Hierosolymitana p. 73 s. — 5. MEL VI,509. — 6. Ps-August. Sermo suppositus PL 39,2274. — 7. PG 24,705. — 8. PG 61,368. — 9. PL 39,2275. — 10. Apol. I,67,3–5. — 11. PL 39,2278. — 12. Apol. I,67,6. — 13. PG 61,368. — 14. PL 38,77. — 15. Dialog. cum Tryphone Judeo 12,3 és 23,3. — 16. Saturnalia I,16,9: DAL IV,2,917. — 17. Cod. Justinian. I,II,tit.12.1.2. — 18. In Ezech. PL 25,190. — 19. Statuta 36. — Mansi XII,386. — 20. Tertull. első idézete: Apolog. 16., a második: De corona 3,9. — 21. DAL IV,2,957–959. — 22. Octavius 9,6: PL 3,272. — 23. Chrysostom. PG 61,125. — 24. PL 54, 272. — 25. Corpus Inscriptionum Latinarum III,1,n.4121. — 26. Cod. Theodos. I,II,tit.8. 23. — 27. Epista. I,XIII, 1: PL 77,1254–1255. — 28. XIV,1. — 29. Radó Polikárp, A vértanúság emlékéi Budapest 1944,207–227. Th. Ruinart, Acta martyrum sincera, 1851, klad. 416: „Sine dominico vivere non possumus,” jelentheti azt is, hogy „Az Úr titkai (dominicum mysterium) nélkül nem tudunk élni, és egyúttal jelentheti a napot is, amelyen a szentmisét ünnepelték (dominicus dies). — 30. Antioch. Sz. Ignác, Ad Magnesian. IX,4.

3. FEJEZET. 31. Vö. erről W. C. Bishop, Journal of Theol. Studies 1907, 279 és DAL I,2,3027–3028. — 32. Vö. Reallexikon für Vorgeschichte VI (1926) 283. — 33. W. Croce, Die Adventsilturgie im Licht ihrer geschichtlichen Entwicklung, ZfkTh 1954, 257–286 és 440–472. — 34. J. A. Jungmann, Advent und Voradvent, ZfkTh 1937, 341–390. — 35. Can. 4. Mansi III,634. Erre az adatra már P. Lesley, a XVII. század jeles kutatója hívta fel a figyelmet: PL 85,66. — 36. Breviar. Mozarabic. II. Hebd., Adv. Szerző fordítása. — 37. „Missa LXXX. de Adventum Domini”: Wilson p. 214. — 38. PL 71,568. — 39. Szövege: DAL XIV,3028–3033. — 40. Zur Geschichte des Advents, JfLw 1921, 128. — 41. Sacramentar. Mozarab.: Mel VI, n. 28 és Missale Mixtum: PL 85,133. — 42. A fuzionált Gregorianumban Muratori 345. p. — 43. MEL VI, n. 23. és PL 85,128–129. — 44. Missale Rom. Sabb. Quatuor Tempor. Adv., már a Nagy Szent Gergely (†604) korabeli ós-Gregorianumban is ezen a helyen volt, vö. Kl. Camber, Wege zum Urgregorianum, Beuron 1956. p. 59. — 45. „regnum perpetuae libertatis”: Gelas. Missa LXXX. Wilson p. 214., megvan a Miss. Gallican. Vetusban is: PL 72,344. — 46. MEL VI, n. 38 és PL 85,136. — 47. MEL VI, n. 30. — és

PL 85,137 = 48. Szent Bernát : „*Triplitem efus aduentum novimus : ad homines. in homines, contra homines*” : PL 183,45 és *Guerricus abbas* : PL 185,14. — 49. MEL VI. n. 29. és PL 85,133 („*oratio alia*”). — 50. MEL VI. n. 19 és PL 85,128. — 51. PL 72,785. — 52. „*consortes*” : *Gelasian, Missa LXXXIV*. Wilson p. 219. — 53. XI. századi francicaországi „*prosa*”. „*Salus aeterna*”. Pr. Guéranger, *L'année liturgique*, 11. kiad. Tours 1925, I,132, szerző utánköltése.

4. FEJEZET. 54. *Contra Celsum*, 8,22 : PG 11,1554. — 55. Általánosan elfogadott tény, vö. H. Frank, *AfL*, 1952, 4 és B. Botte, *Les origines de la Noël* 1932, 33–34. — 56. *Sermo* 149. : PL 52,598. — „*Hodie Ecclesia in pace est, haereticus in ira...*” — 57. Bövebbit I. A. Ehrhard, *Die griechische und die lateinische Kirche*, Bonn 1937, 32–40. — 58. Nagy Konstantin megítéléséről I. J. Vogt, *Konstantin der Grosse und sein Jahrhundert*, 1949, 247 k. — 59. Radó Polikárp, *A kereszténység küzdelme az ókori napkultusz ellen*, *Teologia* 1941, 295–301. — 60. PG 38,464. — 61. *Sermo* 22. in natali Domini : PL 54,198. — 62. Legújabbban Philippoiba helyezik e vértanú-püspököt (?312). — 63. Ps. Chrysostom. In incarnat. D. N. J. Ch. : PG 59,687. — 64. Els tén metamorphosis : PG 61,721. — 65. Clemens Alexandr. *Protreptikos* 11,114 : PG 8,229. — 66. De adoratione in spiritu et veritate : PG 68,268. — 67. PG 1,763. — 68. Interpretatio in Ps 44 : PG 80,1188. — 69. PG 10,1145. — 70. F. C. Conybeare, *On an antenecene homily of Gregory Thaumaturgus*, *The Expositor* 1896, 170. M. Jugie kimutatta, hogy szerzője Chrysippos : *Analect Bollandiana* 1925, 92–94. — 71. CSEL 23,271. Szerző utánköltése. — 72. L. Weiser, *Weihnachtsgeschenke und Weihnachtsbaum*, Stuttgart–Gotha 1923. — 73. Tertullianus persze nem karácsonyról beszél, hanem a napfordulatról (dec. 25) és január kalendájáról, azaz elsőjéről, az ajándékozás tehát előbb volt meg, mint a karácsony ünnepe, vö. *De idololatria* 14 : CSEL 20,46. — 74. J. Schuster, *Liber Sacramentorum* (német ford.) II,175. — 75. H. Koren, *Volksbrauch im Kirchenjahr*, Salzburg 1934, 64,66. — 76. Guéranger 53. sz. alatt i. m. I,151–152. — 77. Latinul közli Dankó. *Vetus Hymnarius eccles. Hungariae*, Budapest 1893. 322–323 : „*Caelo rores, pluunt flores*”. szerző fordítása. — 78. *Pomerium de Sanctis*, Hagenau 1502. kiadás szerint fol. d. 2. — verso. — 79. Pelbárt 78. sz. a. i. kiadásában : a fényről : *Sermo XVII*. fol. d. 7. verso col. b. ; a limbusról : *Sermo XX*. fol. e. 3. col. b. ; a mézes harmatról : *Sermo XX*. fol. e. 3. verso col. a. ; az almafáról : *Sermo XVI*. fol. d. 4. col. b. ; a Kiszűzess szépségéről : *Sermo XVII*. fol. d. 5. col. a. — 80. Dankó 77. sz. a. i. m. 331 p. — 81. Manga János. Felvidéki betlehemes játékok, *Ethn* 1940, 402–418. — 82. Tanítványaim 1948-iki gyűjtéséből, Szécsényhalászi, Nógrád vm (Mester Imre gyűjtése). — 83. Temesvári Pelbárt. 78. sz. a. i. m. *Sermo XX*. fol. e. 2.

5. FEJEZET. 84. *Gelasian, Missa X*. Wilson p. 10.

6. FEJEZET. 85. *Stromat.* I,21,145 Stählin II,90. — 86. J. P. Steffes, *Das Wesen des Gnostizismus und sein Verhältnis zum kath. Dogma*, Paderborn 1922, 84–104. — 87. M. P. Nilsson, *Sonnenkalender und Sonnenreligion*, *Archiv für Religionswissenschaft* 1933, 141–173. — 88. R. Reitzenstein, *Das iranische Erlösungsmysterium*, Bonn 1921, 188 f. 89. F. Cumont, *Une représentation du dieu alexandrin du temps*, *Comptes rendus Acad. d'Inscriptions*, Paris 1928, 274–282. — 90. Epiphani. *Panarion* 51,30 : PG 41,941. — 91. E. Norden, *Geburt des Kindes*, Leipzig 1924, 34. — 92. Az arianusokról ezt Nazianzosi Sz. Gergely mondja. Or. 43. : PG 36,561; a donatistákról Sz. Agoston, *Sermo* 202 : PL 38,1033. — 93. *Hom. de nativité Domini*, G. Morin, *Anecdota Maredsolana*, Maredsolus 1897, III,2. — 94. A. Baumstark, *Liturgie comparée*, Chevetogne 1940, p. 168. — 95. Ünnepi troparion. Krajnyák Gábor, *Gyűjteményes Énekkönyv* 515. — 96. Baumstark 94. sz. a. i. m. p. 169 szerint. — 97. Knievald Károly. Hartwick győri püspök *Agenda pontificalisa*. MKSz 1941, 1–21. — 98. Szarvas-Simonyi. *Nyevtörténeti szótár sub voce*. — 99. „*In vigiliis theophaniae*” Wilson p. 11. — 100. *Genesis* 10. — 101. *Missale Gothicum*, VII. század, *Missa XI*-ből a *Benedictio populi* : PL 72,243–244, szerző utánköltése.

7. FEJEZET. 102. Az elsőszülött fiak az Istené voltak és ki kellett őket az Isteni szolgálat alól váltítani, melyet helyettük Lévi törzse végzett el (Numeri Móz IV. 3,13,41:18–15–16. — 103. *Leviticus* Móz III. 12,1–8. — 104. Lk 2,22–24. — 105. C. 26. Geyer, *Itinera* p. 77. — 106. *Hesychios presbyter* (?439) PG 93,1468. — 107. Közéztette D. de Bruyne, *Revue Bénédict.* 1922, 15. — 108. „*Erat Romae antiquitus consueto, ut circa hoc tempus in principio februarii urbem lustrarent eam ambiendo*” (*Rationale divinum*, offic. 81). — 109. *Sermo* 12. de *Sanctis PL* 217,510. — 110. H. Usener, *Das Weihnachtstfest* 2. kiad. Bonn 1911. 322–323. — 111. 108. sz. a. i. m. 82. 112. Ep. 16,2 PL 54,697. — 113. A 110. sz. alatt i. m. 346. — 114. H. Usener, *Der hl. Theodosios*, Leipzig 1890, 106 és a 110 sz. alatt i. m. 344–345. — 115. Usener 110. sz. alatt i. m. 343, *Anmerkung* 36. — 116. *Symposion XI*. 285. Bonwetsch kiad. p. 131–132. szerző fordítása. — 117. M. Gerbert, *Monumenta veteris liturgiae Alemannicae* II,71.

9. FEJEZET. 118. A népvándorlásról vö. H. Grisar, *Geschichte Roms: I. Rom beim Ausgang der antiken Welt*, Freiburg i. Br. 1898, és F. Lot—Ch. Pfister—F. L. Ganshof, *Histoire du moyen-âge, I. 1. Les destinées de l'Empire au Occident de 395—768*, Paris 1940. — 119. In Ezech. I, 8. — 120. H. Grisar, *Das Missale im Lichte römischer Stadtgeschichte*, Freiburg i. Br. 1925, 9—11. — 121. A körmenet leírása az Ordo Romanusokban van meg. vö. M. Andrieu, *Les Ordines Romani du haut moyen-âge, II*, Louvain 1948, 67—75 (Ordo I.);

10. **FEJEZET.** 122. Hom: de feiunio 2.2. — 123. Ekklesiastiké Hist. V. 24,12—14 : PG 20,498 s. — 124. A nagybőjtőről szóló nagy cikkében : DAL II,2139. — 125. PG 16, 1277. — 126. Vö. L. Villecourt, *Les observances liturgiques et la discipline de jeune dans l'Eglise Copte*, Le Muséon 1923, 249—293, A. Baumstark 94. sz. alatt i. m. 208. — 127. Sermo 166 : PL 52,634—636. — 128. Missale Mixtum Fer. VI. post IV. Dom. Quadrag. : PL 85,369. — 129. Realencycl. für prot. Theol. u. Kirche V,774. — 130. F. Larzow *Die Festbriefe des Athanasius Aus dem syrischen übersetzt*, Göttingen 1852, 127. — 131. Hom. 16 in Evang. PL 56, 1137. — 132. Dom. II. Quadrag., Guéranger 53, sz. alatt i. m. Le carême p. 226—227. — 133. Liber officialis I,7,2 : ed. J. Hanssens; Amalarii ep. opera liturg. omnia, II. Roma 1948, 48 p. — 134. Geyer, *Itinera p. 78*; — 135. Jflw 1927, 141—144. — 136. A. Dold, *Das Palimpsest—Sakramentar im Cod. Augiensis 112*, Beuron 1925. — 137. A 93. sz. alatt i. m. I,426; — 138. *De praescript. haereticor.* 36 : MEL I,n; 1750;

11. FEJEZET. 139. Origenes, In Judic. 5,6 : MEL I,n; 1294. — 140. *Canones Hippolyti*, can. 19 : MEL I,n; 2636. — 141. Gelas. Missa XXVI. Wilson p. 34—35. — 142. *De bapt.* 6 : MEL I,643. — 143. MEL II,p. CXXX. — 144. *De resurrectione carnis* 8 : MEL I. sz. 1790. — 145. Tertullian. *De bapt.* 3. — 146. *De baptismo* 2. — 147. *Quaest. Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima* Bonn 1945, szerző fordítása.

12. FEJEZET. 148. Sermo 3. de Pentec. PL 202,804. — 149. *Ad Polycarpum* 2,2; vö. Keresztény Remekírók, Budapest, 1944, I,148. — 150. *Mandatum IV,3,6*, 149. sz. alatt i. m. I,220—221. — 151. Eusebios Ekkl. Hist. V,1—3, 149. sz. alatt i. m. II,48. — 152. Cyprian. *De lapsis* PL 4,465—494. Ep. 30,8. — 153. Artner Edgár, *Ökeresztény egyház- és dogmatörténet*, Budapest 1946, 309—310. — 154. S. Caesar. Arelat. *Hom.* 29. — 155. *De paenitentia* I,16. — 156. J. A. Jungmann, *Die lateinischen Bussriten*; Innsbruck 1932, 22. — 157. *Epist.* 3. — 158. *Paraenesis ad poenitentiam*. — 159. Szent Jeromos Ep. 77,4. — 160. Hom. 7. in Job; Hom. 21. in Josue. — 161. Origenes Hom. 32. in Levitic. — 162. Hom. 12. in Lucam. — 163. A 156. sz. alatt i. m. — 164. A következőket az ősi vonásokat megőrző politiers-i Pontificiáléból vesszük (IX. század), szövegeit közli Jungmann a 156. sz. alatt i. m. 80—86. — 165. *Gelasian. Fer. II. Hebdom. IV.* Wilson p. 41. — 166. Krétai Sz. András. Nagy Kanon. — 167. Sermo I. in festo Omnium Sanctorum. 13 : PL 183,460. — 168. Szent Bernát ugyanott. — 169. *Jézus Krisztus igazi jegyese* II, 105. — 170. A 169. sz. alatt i. m. II,110. — 171. A 169. sz. a; h m; I,16. — 172. Sz. Ambrus, *De bono mortis* 12,57 : PL 14,594—596;

13. FEJEZET. 175. Hom. 10. in Gen. : PG 53,82. — 174. *Summa theol.* II—II, q. 147. a. 7. — 175. Sermo 209. PL 38,1047. — 176. PL 59,469. — 177. PL 38,1043. — 178. *Ad populum Antioch.* Hom. 16,6 : PG 49,169. — 179. Sermo 210 : PL 38,1052. — 180. Sermo 208 : PL 38,1045. — 181. Gal 5,24. Sermo 205 : PL 38,1039. — 182. Szent Maximos (†662) *Centuria* 2,59 : PG 90,1149. — 183. Sermo 206 : PL 38,1041;

14. FEJEZET. 184. XIX. századi „szent ponyva” szövege (Magyar Ferenc frö gyűjteményéből). — 185. W. Pickl, *Gottkönig Messias* 16—27, 54—57. — 186. A „Nagyhétben való ájtatos imádság” szerint Gömöri és Thewrewk-kódex szövegében, h Nytár XI,360 és II,277.

15. FEJEZET. 187. Sermo 47,1. — 188. *Heortologie* 3. klad. p. 29. — 189. Baumstark 94. sz. alatt i. m. 176. — 190. Berlini Múzeum Papyr. nr. 1561. Egyiptomból származó papyrus szövege, Baumstark 94. sz. a. i. m. 181. — 191. Nagy Szent Leó PL 54,390. Konstantinápolyban is így volt az V. században, vö. Chrysostom. in Mt sermo. 87 : PG 58,770. — 192. PL 11, 483. — 193. Szent Ágoston Sermo 219 : PL 38,1088. — 194. PL 38,1092. — 195. Sermo 7. pasch. : PL 46,837. — 196. PL 38,1092. — 197. Szent Ágoston PL 46,813. — 198. PL 38,1185. — 199. „Dominicum Paschae”, postcomm. Wilson p. 91. — 200. Gelasian. Missa LIII. Wilson p. 96. — 201. Kol 3,1 a húsvéti vigília szentleckéje. — 202. „Continua nostrae reparationis operatio”, Gelas. Missa L. secreta; Wilson p. 94. — 203. Sermo 72 : PL 54,392—393. — 204. Sermo 7. pasch. PL 46,837. — 205. Szent Jeromos fordításában : PL 22,811. — 206. Az athéni Arelapagoson mondott beszédében Apocsl. 17,27. — 207. Volly István, Csillag. 33 Mária-ének, 20. sz. — 208. Húsvéd dülöckerülés, didérgés és hajnalozás, Ethn 1900, 268—270. — 209. Vö. Ethn 1896, 100 és Bálint Sándor, *Népünk ünnepei*, Budapest 1938, 208. — 210. *De corona milit.* 3. PL 2,98 s. — 211. PL 46,813. — 212. Sermo 253 : PL 38,1185;

16. FEJEZET. 213. Így Baumstark 94. sz. alatt i. m. 170. — 214. Tertull. De baptismo 19.2. vö. 148. sz. alatt i. m. IX.62. — 215. PG 24,700. — 216. M. Righetti, Manuale di storia liturgica II. Milano 1946, 207. — 217. Constitut. Apostolicae I. VIII. c. 3. — 218. Leonianum, mense malo „In pentecosten ascendentibus de fonte” I., Feltoe p. 24. Gelas. Missa LXXVIII. „In vigilia de Pentecosten” Wilson p. 120. A Gregorianumban már magán az ünnepe van a praefatio, de az „oltáraidnál...” kezdődő szakasz nélkül (Lietzmann n. 112.3). — 219. PG 46,684. — 220. P. Geyer, Itinera p. 93—95. — 221. F. Cabrol : DAL II.2,2937. — 222. Kalendarium manuale utriusque Ecclesiae: orientalis et occidentalis, Oeniponte I.II.1896—97, II.370. — 223. Die Pilgerreise der Aethria, Paderborn 1927, 154—162. — 224. Catech. 14,23 : PG 33,856. — 225. Missa LXIII. Wilson p. 107. — 226. Sermo 2. de ascensione : PL 163,301. — 227. Chrysost. PG 50,444 s. — 228. Damaskusi Sz. János, V. óda, troparion. — 229. Leonianum, „Preces in ascensa Domini”, 5. or. Feltoe p. 20. — 230. Sermo 261. : PL 38,1202. — 231. Gelas. Missa LXIII. Wilson p. 107. — 232. De cereo paschali PL 46,819.

17. és 18. FEJEZET. 233. Righetti 216. sz. alatt i. m. II.201—207. — 234. A 138. sz. a. i. helyen. — 235. De baptismo 8.3. — 236. III Kir 19,9—12. — 237. Mt 7,14 és Lk 13,24. — 238. Sermo 288 : PL 38,1366. — 240. Adversus haereses III,17. — 241. Bálint Sándor 209 sz. alatt i. m. 251—252.

19. FEJEZET. 242. Lk 15.1.2.10. — 243. Righetti 216. sz. a. i. m. II,215—219. H. Schmidt, Die Sonntage nach Pfingsten in den römischen Sakramentaren, Miscellanea liturg. C. Mohlberg I. Roma 1948, 451—493. L. Brou, Etudes historiques sur les oraisons des dimanches après la tradition romaine, Sacris erudiri 1949, 122—224.

20. FEJEZET. 244. Missa LXXXIV. Wilson p. 129 : „Orationes et preces in dominica octavarum pentecosten”. Megvan alighanem eredeti előhelyén a Sacramentarium Mozarabicumban is (n. CLII. MEL VI.619). — 245. Monum. Germ. Hist. Scriptores VII, 200. — 246. PL 101,12. — 247. „Sanctae Trinitatis hostia” PL 132,651. Az életrajz maga : PL 132,645—660, innen való az idézetek is. — 248. Decretal. Quoniam 2. X. de Feris (II.9), vö. Nilles 222. sz. alatt i. m. II.460—464. — 249. Acta Sanctorum April. I,457 : Vita S. Julianae II.2. — 250. Durandus de Osca és waldi társainak 1206 dec. 18. előírt hitvallás, Denzinger, Enchiridion Symbolor. n. 422—424.

21. FEJEZET. 251. Enarratio in Ps 95.5. — 252. Homilia ad neophytos. — 253. W. Andreas, Deutschland vor der Reformation. — 254. Pol. Radó. Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae I. Budapest 1947, 114. — 255. Monasterologia Regni Hungariae I,219. — 256. Halczli Kálmán. A garamszentbenedeki apátság története 123. — 257. A 254. sz. alatt i. m. I,128. — 258. A győri székesegyház története. 92—96. — 259. Fehér Mátyás, A 700 éves vasvári kolostor története 192, 64—74. — 260. Kónyi Mária. A báta apátság Szentereklője, Regnum 1937, 119—140.

22. FEJEZET. 261. A 209. sz. alatt i. m. 295—297. — 262. G. Bickell, Nisibena p. 23. — 263. PG 50,705—712. — 264. W. Wright. An ancient Syrian Martyrology 1865. — 265. Guéranger 53. sz. alatt i. m. (VI. 70—71) szövegrekonstrukciója alapján. — 266. P. de Puniet, Les précédents de la Toussaints, Vie et les arts liturg. 1925—26, 9—16. — 266. a. Liber pontificalis L. Duchesne kiad. I.421—422. — 267. Alcuin. Ep. 91. : PL 100,296. — 268. PL 123,387. — 268. a. Guéranger 53. sz. alatt i. m. VI, 73—74. — 269. Liber Sacramentorum (német ford.) IX.78. — 270. A 216. sz. alatt i. m. 315. — 271. Conc. Gerund. 517-ben. can. 3. : Mansi VIII,549 és Conc. Lugdun. II. 567-ben can. 6. : Mansi IX,786. — 272. „Placare Christe servulus” himnusz Mindenszentekre, U. Chevallier, Repertorium Hymologicum n. 14937, szerző fordítása. — 273. Jo. Beletus, Rationale div. officior. PL 202,133. — 274. Durandus szerint Ration. divin. officior. I. VII. c.34.5. — 275. PL 94,450. — 276. PL 171,705. — 277. PL 144,815. — 278. G. Richter—A. Schönfelder, Sacramentarium Fuldense, Fulda 1912, 160 : „Kal. Nov. Memoria Omnium Sanctorum.” — 279. Szent Odilo élettrója, Jotsaldu szerint ut „in sequenti die memoria ageretur pro requie omnium fidelium animarum” (PL 142, 926). — 280. Jóh 19,21. — 281. 2 Tim 4,8. — 282. Ha Halottak napján nem élt valaki e búcsúval, megnerheti még a rákövetkező vasárnapon : Enchiridion Indulgentiarum, Roma 1952, n. 590.

23. FEJEZET. 283. Sermo in Conceptionem Delparae : PG 96, 1460—1500. — 284. Szerző utánköltése. — 285. Epist. 174. — 286. Kúhár Flóris. Máriatiszeletünk a XI. és XII. század hazai liturgiájában. Budapest 1939, 12. — 287. A szöveg : Analecta Bollandiana 1884, 208. Laskalról : Horváth Richárd. Laskai Osvát, Budapest 1932, 76. Laskai szövege : Biga salutis. Sermo 6. de Sanctis. — 288. Summa Theol. III. q. 27. a. 2. ad 3. — 289. Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára clmae 410. sz. kódex; fol. 130—186 és 193. — 290. Nyár XI,13—15 : „Bodog ewe marianak zeplotelen fogantatásáról való predikatio”.

24. FEJEZET. 292. Lk 1,26,28. — 293. Zsid. 12,2. — 294. Proklos. — 295. Szerző fordítása.

25. FEJEZET. 296. XII. Pius „Ad caeli reginam.” 1954. nov. 1. — 297. A. Wilmart, L'ancien récit latin de l'Assomption, *Analecta Reginensia* 1933, 329 és 335. — 298. Ps. Athanas. De annuntiatione PG 28,938. — 299. Vö. L. Gommenginger, Maria Königin des Erdkreises oder das soziale Reich Mariens, Paderborn 1933. P. Barié, La royauté de Marie pendant les neuf premiers siècles, *Recherches de science relig.* 1939, 129—162. Angel Luis, La realeza de María, Madrid 1942.

27. FEJEZET. 300. Iz 7,14—16. — 301. Szerző fordítása.

28. FEJEZET. 302. Kalocsai egyházmegyei kézírásos proprium Váradai Péter érseknek a Széchenyi-Könyvtárban őrzött Missáléjában, vö. Radó Polikárp, Nyomatott liturgikus könyveink kézírásos bejegyzései, Budapest 1944, 96. Szerző fordítása.

29. FEJEZET. 303. Nyrtár XII,261—267. — 304. Nyrtár VI,296—336. — 305. Nyrtár VI,147—173. — 306. Nyrtár VI,177—186. — 307. Nyrtár XII,307—345.

30. FEJEZET. 308. J. B. Pitra, *Hymnographia Graeca*, Paris 1876, 199. — 309. A liturgia a chokma (= bölcseségi) öszövétségi irodalom könyveit mind „Lectio libri Sapientiae” címen idézi, itt a szentlecke a Példabeszédek könyvéből való : Prov 8,22—35. — 310. Mt 1,1—16. A négy „szégyenfelt” : Thamar, aki vérterítőző módon saját apósától fogant flakat szült, Rachab, az idegen fajú kéjné Jerikóból, a moábi származású Ruth, végül a „aki Uriás felesége volt” (1,6) s akivel házasságtörést követett el Dávid.

31. FEJEZET. 311. PL 158,948. — 312. PL 137,759. — 313. St. Beissel, Verehrung unserer Lieben Frau in Deutschland während des Mittelalters, Freiburg i. Br. 1896, 41—42. — 314. A „Salve Reginamisericordiae” szerzője csakugyan Hermannus Contractus (?1054), vö. Cl. Blume, Reichenau und die marianischen Anaphoren, in : Die Kultur der Reichenau 821—825. A magyar fordítás, mely pontosan megfelel az eredeti ritmikának, a szerzőé. — 315. Hom. 2. Super Missus est — 316. Sz. Jeromos PL 30,130. — 317. J. B. Pitra, *Analecta Spicilegio Solesmensi parata* I,LXX. — 318. Beissel 313. sz. alatt i. m. 52—55. — 319. PL 145,230. — 320. G. Drewes, *Analecta Hymnica mediaevali* 50, 139 : „O sancta mundi Domina” himnusz, szerző fordítása. — 321. Beissel 313. sz. a. i. m. 61. — 322. PL 145,564. — 323. PL 145,568. Ad. Franz Die Messe im deutschen Mittelalter 162—165.

32. FEJEZET. 324. Vö. Kühnár 286. sz. a. i. m. 12. — 325. Nyrtár II,86—87. — 326. Nyrtár II,290—292. A címzés persze téves : „Ez ymaczagoth zerzette zent agoston doctor.” — 327. Winkler-kódex 1506-ból : Nyrtár II,205 — 328. 1508-ból : Nyrtár II,82. — 329. Stellarium Prologusa; Pelbártól : Horváth Cyrill, Temesvári Pelbárt és beszédei, Budapest 1889. — 330. — Stellarium. I. XI. p. I. c. 11. — 331. Gömör-kódex 1516-ból, Nyrtár XI,307—308. — 332. A Peer-kódexben : Nyrtár II,285—287 és kissé eltérő szövegben : Thewrewk-kódex (Nyrtár II,28). Az első két strófát a Pozsonyi-kódex idézi 1520-ban (Nyrtár XIII,128). — 333. Pásztor Lajos, A magyarság vallásos élete a Jagellókat alatt, Budapest 1938, 28—31. — 334. Pásztor 333. sz. a. i. m. 112,129,133. — 335. Ugyan ott 129—132. — 336. Az Istennek irtalmasságáról : Régi magyar költők tára II,204. — 337. A 333. sz. a. i. m. 133—134. — 338. Radó 302. sz. a. im. 23—24. 339. Szamota-Zolnai, Magyar oklevélszótár, Budapest 1902, 61.

33. FEJEZET. 340. Dictionnaire d'hist. et géographie ecclésiastique I. Paris 1912, 1306—1312. — 341. Pásztor 333. sz. a. i. m. 30—31. — 342. Czech-kódex Nyrtár XIV,345—346. — 343. Gömör-kódex Nyrtár XI,324—327. — 344. Nyrtár XII,329—345. — 345. János Gyula, Barokk hitélet Magyarországon, Pannonhalma 1935, 44—48. — 346. Th. Esser, O. P., Unserer Lieben Frauen Rosenkranz, Paderborn 1839. H. Holzapfel, Dominikus und der Rosenkranz, München 1903. H. Thurston, Chapelet, in Dal III (1914) 399—406. X. Faucher O. P., Les origines du Rosaire, Paris 1923. F. W. William, Die Geschichte und Gebetsschule des Rosenkranzes, Wien 1948. — 347. Az 53. sz. alatt i. m. V,344.

ÁRA: 12,— Ft